

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**İRAN'IN KİMLİK SİYASETİNİN
İÇ POLİTİKASINDAKİ YANSIMALARI:
BELUCİSTAN ÖRNEĞİ**

DAMLA KOCATEPE

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

EYLÜL 2020

**İRAN'IN KİMLİK SİYASETİNİN İÇ POLİTİKASINDAKİ YANSIMALARI:
BELUCİSTAN ÖRNEĞİ**

Damla KOCATEPE

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EYLÜL 2020

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Damla KOCATEPE

İRAN'IN KİMLİK SİYASETİNİN İÇ POLİTİKASINDAKİ YANSIMALARI:
BELUCİSTAN ÖRNEĞİ

(Doktora Tezi)

Damla KOCATEPE

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2020

ÖZET

İran'ın kimlik politikalarının Beluçlar üzerindeki yansımalarını konu edinen bu tez çalışması, kimliğin değişebilir yönünü vurgulayarak kendisine kuramsal dayanak olarak konstrüktivizmi seçmiştir. Bu bağlamda Rıza Şah'la başlayan ulus-devletleşme sürecinde “Farslaştırma” politikalarının benimsendiği İran'da, 1979 Devrimi'nden sonra “Şiileştirme” politikasına geçilmiştir. Değişen kimlik politikalarına rağmen Beluçların “değişmeyen öteki” olma durumları ise bu tez çalışmasının vardığı nihai sonuç olmuştur. Zira benimsemiş oldukları Sünni mezhep ve Beluç etnisitesine aidiyetleri, Beluçları İran'da “doğal öteki” yapmaktadır. İran'ın kimlik politikalarının nasıl ve hangi dinamikler bağlamında değiştiğini merak ederek başlayan çalışmada, öncelikle kimlik kavramının bizzatı kendisi açıklanmış ve ulusal kimlik kavramının İran özelinde ne zaman kullanıldığı anlatılmıştır. Ardından, benimsenen kimliğin Beluçlar üzerindeki yansımalarını açıklayabilmek için Beluçların nasıl bir kimliğe sahip olduğuna bakılmıştır. Dolayısıyla çalışmada hem İran hem de Beluç kimliği ele alınmış ve üst kimlik olarak seçilen Farsilik ve Şiiliğin Beluçlar üzerinde nasıl bir “ötekileştirme” yarattığı açıklanmıştır. Bu bilgiler ışığında hazırlanan tez çalışması, giriş ve sonuç hariç olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilmiştir. İkinci bölümde Beluç kimliği ve Belucistan üzerine odaklanılmış ve bölgesel ve küresel güçlerin Belucistan politikaları açıklanmıştır. Son bölümde ise İran kimliği ve bu kimliğin Beluçlar üzerindeki yansımaları ele alınmıştır.

Bilim Kodu : 114107

Anahtar : İran, konstrüktivizm, kimlik, ulusal kimlik, Beluçlar, Belucistan

Kelimeler

Sayfa Adedi : 231

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

Orcid Kod : <https://orcid.org/0000-0002-1564-3995>

THE REFLECTIONS OF IRAN'S IDENTITY POLICY ON ITS INTERNAL POLICY:
THE CASE OF BALOCHISTAN

(Ph.d. Thesis)

Damla KOCATEPE

GAZI UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

September 2020

ABSTRACT

This thesis study, which deals with the reflections of Iran's identity policies on Balochies, has chosen constructivism as its theoretical basis, emphasizing the changeable aspect of identity. In this context, in Iran, where "Persianization" policies were adopted during the nation-stateization process that started with Reza Shah, then, "Shiism" policy has adopted after the 1979 Revolution. Despite the changing identity politics, Balochies' status of being the "unchanging other" was the final result of this thesis study. Because their Sunni sect and Baloch ethnicity make Balochies "the natural other" in Iran. In the study, which started by wondering how and in which dynamics Iran's identity politics have changed, first of all, the concept of identity itself is described and when the concept of national identity is used in Iran is explained. Then, in order to explain the reflections of the adopted identity on Balochies, the identity of Baloch was examined. Therefore, in the study, both Iranian and Baloch identity were discussed and it was explained that how Persianism and Shiism, which were chosen as the supreme identity, created a "othering" on Balochies. The thesis study prepared in the light of this information consists of 3 parts, excluding the introduction and the conclusion. In the first part, the conceptual and theoretical framework is drawn. In the second part, Baloch identity and Balochistan are focused on and Balochistan policies of regional and global powers are explained. In the last part, Iranian identity and its reflections on Balochies are discussed.

Science Code : 114107

Key Words : Iran, constructivism, identity, national identity, Balochies, Balochistan

Page Number : 231

Supervisor : Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN

Orcid : <https://orcid.org/0000-0002-1564-3995>

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın her aşamasında değerli katkı ve eleştirileriyle yol gösteren, sonsuz sabırla yanımda olan ve öğrencisi olmaktan büyük mutluluk ve gurur duyduğum değerli danışman hocam Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN'e, tez izleme komitemdeki değerli hocalarım Prof. Dr. Canan ATEŞ EKŞİ ve Hasan ÜNAL'a, değerli Farsça hocam Serdarhan CİHANGİR'e ve yardım ve destekleriyle yanımda olan değerli dostum Esra KABATAŞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca hayatımın her aşamasında olduğu gibi bu tez çalışmasında da yanımda olan ve destekleyen canım aileme, teşvikleriyle motive eden ve nazımı çeken sevgili eşime ve ailemizin en tatlı üyesi olan Melis'ime sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	x
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1. Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm Kuramı	9
2.2. Konstrüktivizmin Temel Varsayımları.....	18
2.3. Amil-Yapı (Agent-Structure) İlişkisi	24
2.4. Kimlik Kavramı.....	27
2.4.1. Konstrüktivizmde Kimlik Algısı	36
2.5. Konstrüktivizmde Farklı Bakış Açıkları	40
2.6. Nicholas Onuf ve Kural Ağırlıklı Konstrüktivizm.....	40
2.7. Alexander Wendt: Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi	44
3. TARİHSEL KODLARIYLA BELUÇLAR VE BELUCİSTAN	49
3.1. Belucistan’a Genel Bakış	49
3.2. Beluçlar ve Kısa Tarihi	55
3.2.1. Beluç Toplumsal Yapısı	68
3.2.2. Beluç Dini.....	71
3.2.2.1. Zikri mezhebi	72
3.2.3. Beluç Dili.....	73

Sayfa

3.2.4. Beluç Ulusal Kimliği	79
3.3. Pakistan'ın Belucistan Eyaleti ve Beluç Milliyetçiliği	80
3.4. Afganistan Belucistanı ve Beluçlar	95
3.5. Küresel ve Bölgesel Güçlerin Belucistan'daki Etkileri.....	101
3.5.1. ABD'nin Belucistan Politikası	101
3.5.2. Çin'in Belucistan Politikası	106
3.5.3. Hindistan'ın Belucistan Politikası	114
4. İRAN'IN KİMLİK İNŞA SÜRECİ VE TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ	121
4.1. İran'ın Kimlik Politikaları ve Tarihsel Dönüşümü	121
4.1.1. Ahamenişler Döneminde İran Kimlik İnşası (M.Ö 550-331).....	128
4.1.2. Sasaniler Döneminde İran Kimlik İnşası (224-651).....	129
4.1.3. Safeviler Döneminde İran Kimlik İnşası (1501-1722)	130
4.1.4. Kaçarlar Döneminde İran Kimlik İnşası (1796-1926).....	132
4.1.4.1. Meşrutiyet devrimi (1905-1909).....	133
4.1.5. Pehleviler Döneminde İran Kimlik İnşası (1925-1979)	135
4.1.6. İslam Devrimi Sonrasında İran Kimlik İnşası (1979-)	136
4.2. İran Kimliğini Oluşturan Temel Etmenler	140
4.2.1. İran'da Fars Milliyetçiliği ve Farsça	140
4.2.2. Şiilik ve İran	143
4.3. İran'daki Etnik ve Dini Azınlıklar ve İran'ın Azınlık Politikası.....	146
4.4. İran'daki Etnik Azınlıklar	160
4.4.1. Azerbaycan Türkleri	160
4.4.2. Kürtler.....	163
4.4.3. Araplar	165
4.4.4. Beluçlar.....	167
4.4.4.1. Sistan ve belucistan eyaleti	171

Sayfa

4.4.4.1.1. Sistan ve Belucistan'ın stratejik önemi	176
4.4.4.2. Eğitim.....	178
4.4.4.3. Ekonomik yapı	180
4.4.4.4. Dinsel ve kültürel ayrımcılık	182
4.4.4.5. Uyuşturucu ticareti ve kaçakçılık.....	185
4.4.4.6. Şiddet	186
4.4.4.7. Radikal Beluç gruplar	188
4.4.4.7.1. Cundullah	192
4.4.4.7.2. Ceyş el adl	195
4.4.4.8. İran'ın Beluçlara yönelik kimlik (asimilasyon) politikası	196
5. SONUÇ.....	205
KAYNAKLAR	213
ÖZGEÇMİŞ	231

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Beluci lehçelerinin dağılımı.....	76
Şekil 3.2. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru	92
Şekil 3.3. ÇPEK'in karayolu bağlantıları	93
Şekil 3.4. ÇPEK'in demiryolu bağlantıları	94
Şekil 3.5. Afganistan'daki etnik gruplar	98
Şekil 3.6. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (ÇPEK)	111
Şekil 3.7. Çabahar Liman Projesi	116

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 3.1. Belucistan Haritası	52
Harita 3.2. Pakistan Siyasi Haritası.....	81
Harita 3.3. Pakistan'daki Etnik Gruplar.....	84
Harita 3.4. Gwadar Limanı	91
Harita 3.5. Batı Belucistan	97
Harita 3.6. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) haritası	102
Harita 3.7. Tek Kuşak Tek Yol Haritası	108
Harita 3.8. Tek Kuşak Tek Yol Haritası	109
Harita 4.1. İran'daki etnik azınlıkların dağılımı	173

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
APM	Hz. Muhammed'in Ordusu/The Army of the Prophet Muhammad
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
BHP	Pakistan Halk Partisi
BLA	Belucistan Kurtuluş Ordusu
BLF	Belucistan Kurtuluş Cephesi /The Balochistan Liberation Front
BM	Birleşmiş Milletler
BPLF	Belucistan Halk Kurtuluş Cephesi/ Baluch People's Liberation Front
ÇPEK	Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GOSI	İran Sünnilerinin Küresel Örgütü/Global Organization of Sunnis of Iran
İHDH	İran Halkının Direniş Hareketi
KDUP	Kalat Devlet Ulusal Partisi
MC	Milletler Cemiyeti
NAP	Ulusal Halk Partisi /National Awami Party
NOCR	Ulusal Sivil Kayıt Örgütü/National Organization for Civil Registration
PAK	Kürdistan Özgürlük Partisi/Parti Azadi Kürdistan
PJAK	Kürdistan Özgür Yaşam Partisi/Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNODC	BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi/United Nations Office on Drugs and Crime

1. GİRİŞ

Köklü tarihi geçmişi, jeopolitik ve jeoekonomik konumu, bünyesinde barındırdığı halklar ve bugün bulunduğu noktayla Orta Doğu'nun en güçlü aktörlerinden biri olan İran, benimsemiş olduğu dünya görüşü ve bu görüş doğrultusunda atmış olduğu adımlarla adından sıkça söz ettirmektedir. Ortaya koymuş olduğu ulusal ve uluslararası politikalar, hem tarihsel deneyimlerinin bir sonucu hem de konjonktürel olarak benimsediği ulusal kimlik anlayışlarının bir ürünüdür. Bu bağlamda kimlik, İran'ın iç ve dış siyasetini yönlendiren ve bu çalışmanın da üzerinde hassasiyetle duracağı en temel kavramdır.

“Ben”i “öteki”nden ayıran ve “bizi biz yapan”, “kimsiniz” sorusunun doğrudan muhatabı olan ve doğası gereği ayrıştırıcı olmak “zorunda kalan” kimlik, sosyal bilim çalışmalarında sıklıkla başvurulmuş ve bu nedenle de farklı disiplinlerde farklı şekillerde tanımlanan bir kavramdır. Uluslararası ilişkilerde ise özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde önem verilen bir kavram olduğu için genel olarak konstrüktivist akademisyenlerce meta teorik düzeyde ele alınmıştır. Bu çalışmanın da kuramsal dayanağını oluşturan konstrüktivizm, argümanlarını kimlik kavramının inşai karakterine vurgu yaparak oluşturmaktadır. Buna göre kimlikler, sınırları ve içerikleri önceden verili olmayan ve tarihsel süreç içerisinde inşa edilen olgulardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında popüleritesi artan realist ve neorealist teoriler, dünya konjonktüründeki “ciddiyet”in de etkisiyle daha çok askeri ve ekonomik güç, nükleer savaş tehditleri ve başat aktör olarak kabul edilen devletler arasındaki rekabet ve güvensizlik konuları üzerinde yoğunlaştıkları için kimlik gibi görece “naif” konular bu dönemde göz ardı edilmiştir. Ancak bu teorilerin Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve akabindeki değişim ve dönüşümleri öngörememesi, uluslararası sistemin farklı kanallar aracılığıyla açıklanması ihtiyacını doğurmuştur. Konstrüktivizm böyle bir ortamda devreye girerek yaşanan küresel değişim ve dönüşümleri kimlik ve kültür gibi düşünsel ve bilişsel faktörlerle açıklamış, bu sayede rasyonalist ve reflektivist teorilerin “başatlığını” ortadan kaldırmıştır. Bu bağlamda konstrüktivistler, uluslararası ilişkilerin intersubjektif boyutlarını ve özellikle de sosyal yapıları analizlerine dahil etmiş ve kimlik ve çıkar kavramları ile yapı ve amillerin karşılıklı inşa süreçlerini inceleyerek uluslararası politikaya sosyolojik bir perspektif getirmişlerdir.

Kendisini (“ben”i) var edebilmek için karşısına mutlaka bir “öteki” yerleştirmek zorunda olan kimlik, bu nedenle doğası gereği dışlayıcı bir karaktere sahiptir. Bu bağlamda kimlikler, kendilerini tanımlayabilmek için ötekinin farklılıklarına ihtiyaç duyan yapılarıyla belirli bir sosyal süreç ve ilişki neticesinde oluşur ve tarihsel, psikolojik, çevresel ve daha birçok çeşitli faktör vasıtasıyla değişirler. Dolayısıyla hazırlanan bu tez çalışmasında da kimliğin sosyal olarak inşa edilebilir ve değişebilir özelliği vurgulanarak İran kimliği özelinde birtakım analizler yapılacaktır. Ancak kimlik kavramı kullanılırken ulusal kimlik ve devlet kimliği kavramları arasında da bir ayrıma gidilecektir. Zira ulusal kimlikler ulus devletlerin ortaya çıkmasına binaen oluşturulmuş kimlikler olduğu için modern dönemin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern öncesi dönemlerde toplumları ayakta tutabilmek veya devletlere meşruiyet kazandırabilmek için ortak (ve zoraki) bir kimlik oluşturma gerekliliği olmadığı için kimlikler, Süleyman Yıldız’ın ifadesiyle “kendiliğinden ve cemaatsel olgular”¹ şeklinde ele alınmıştır. Ancak ulus devlet oluşturma sürecinde ortak bir kimlik yaratmak, devleti ayakta tutabilmenin adeta zorunlu bir unsuru olarak görüldüğü için aynı toplum içindeki farklılıklar, ya “aynı” olmaya zorlanmış ya da “öteki” olmaya mecbur bırakılmıştır. Dolayısıyla çalışmada kullanılan İran kimliği ifadesi ile İran devlet kimliği kastedilmekle birlikte İran ulusal kimliği 20.yy sonrası için tercih edilecek bir kavramdır.

Birçok farklı dilden, dinden ve etnisiteden insanı topraklarında barındıran İran, sahip olduğu bu heterojenliğe rağmen benzer birçok ulus devlette olduğu gibi homojen bir kimlik oluşturma gayreti içerisinde. Oluşturduğu ya da benimsemiş olduğu kimlik ise dönemsel olarak farklılaşmakta ve yeniden inşa edilmektedir. Bu bağlamda Rıza Şah Pehlevi ile birlikte ulus devlet karakteri kazanan İran, Pehleviler döneminde Farsilik ve Farsça üzerinden oluşturulan bir devlet kimliği ile hareket ederken, İslam Devrimi sonrasında Farsilik aynı kalmakla beraber daha çok Şiilik lehine siyaset izlemektedir. Bu nedenle İran, kendisini tanımlarken karşısına öteki olarak Sünniliği ve Farsilik dışındaki etnisiteleri yerleştirmektedir. Ancak anayasal olarak da meşruiyet kazandırıldığı gibi İslam Devrimi sonrasında benimsenen Şii ideoloji karşısındaki esas “öteki” Sünniliktir. Zira anayasada Hristiyanlık, Yahudilik ve Zerdüştlük azınlık dinleri olarak kabul edilmesine rağmen Sünniliğin tanınmasıyla ilgili herhangi bir madde bulunmamaktadır. Kağıt üzerinde

¹ Yıldız, S. (2007). “Kimlik Ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği.” *Milli Folklor Dergisi*, 19 (74), 12.

Caferilik dışındaki Hanefi, Şafii, Hanbeli, Maliki ve Zeydiye gibi diğer İslam mezheplerine de saygı duyulacağı belirtilse de uygulamada bu madde inandırıcılığını kaybetmektedir.

Bütün ideolojiler ve dolayısıyla benimsenen kimlikler özleri itibarıyla ötekileştiricidir. İran da bu bağlamda benimsemiş olduğu ideoloji ve kimlik çerçevesinde karşısına “en-iran” yerleştirerek meşruiyet kazanmak istemektedir. Burada “ir” kendisinden olanı tanımlarken, “en-ir” öteki için kullanılmaktadır. Rıza Şah’la birlikte ulus-devlet karakteri kazanan İran’da, “eniran” yani “öteki”, Farsilik ve Farsça dışındaki bütün unsurlar olarak kabul edilirken, İslam Devrimi sonrasında “eniran” daha çok Sünnilik bağlamında ele alınmıştır. Zira azınlık dinleri olarak kabul edilen dinler, hem nüfusları hem de talepleri itibarıyla İran’ı Sünnilik kadar tedirgin etmemektedir. Bu bağlamda bu tez çalışmasının da esas inceleme alanını oluşturan Beluçlar, İran’ın seçmiş olduğu “eniran”ın doğrudan muhatabı olan bir azınlık gruptur.

Tarihi milat öncesi yıllara dayanan, kökenleri konusunda ise birçok farklı iddia ortaya atılan Beluçlar, bugün geline noktada büyük oranda Pakistan, Afganistan ve İran topraklarında yaşamaktadır. Zira “Beluçların ülkesi” anlamına gelen Belucistan, adı geçen bu üç ülke arasında paylaştırılmış durumdadır. Dünyadaki toplam Beluç nüfus konusunda ise yanıltıcı istatistikler bulunmakla birlikte 20 milyondan fazla oldukları tahmin edilmektedir. Büyük çoğunluğu Pakistan’ın Belucistan eyaletinde yaşayan Beluçlar, Afganistan’da Helmend Nehri civarında, İran’da ise Sistan ve Belucistan eyaletinde yaşamaktadır.

Kabile yaşamlarıyla öne çıkan ve kabile şeflerine derin saygı duyan Beluçlar, genel olarak toprakların ve iklimin el verdiği ölçüde tarım ve daha çok hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadır. İran merkezi hükümetleri tarafından net ve resmi istatistiksel verilerin paylaşılmaması nedeniyle Sistan ve Belucistan’da yaşayan Beluçların nüfusu tartışmalı olsa da genel tahminler 2 milyon civarında olduklarını söylemektedir. Pakistan ve Afganistan ile sınır olan eyalette yaşayan Beluçların, soydaşlarının bu ülkelerde bulunması İran’ı tedirgin etmektedir. Zira İran, özellikle Pakistan’da yaşayan Beluçların ayrılıkçı taleplerinin kendi topraklarına sıçramasından korktuğu için Beluç nüfusu olduğundan düşük göstermektedir.

Sistan ve Belucistan eyaleti, İran'ın yaşam standartları bakımından en geri kalmış bölgelerinin başında gelmektedir. Zira hem iklim ve coğrafya koşullarının uygun olmaması hem de İran merkezi hükümetleri tarafından bilinçli olarak “yalnızlığa” mahkum edilmesi, bölgede yaşayan Beluçları zor durumda bırakmaktadır. Dilleri, dinleri ve kültürleri bakımından apayrı bir toplumu oluşturan Beluçlar, bu nedenle çoğunluk grup olan Farslardan ayrılmaktadır. Beluçça konuşan ve Sünni mezhebi inanca sahip olan topluluk, sahip olduğu “Beluç kimliği” nedeniyle ötekileştirilmektedir. Zira yukarıda da değinildiği üzere Farsilik ve Şiilik üzerine kurulan İran ulusal kimliği bu bağlamda Beluçları “öteki” olarak kabul etmektedir.

Beluçlar, İran'ın kimlik politikalarının ele alındığı bu tez çalışmasında merak edilen esas hususu oluşturmaktadır. Zira hem sahip oldukları kimlik nedeniyle İran kimliğinden apayrı bir noktada bulunmaları hem de haklarında doktora düzeyinde yayınlanmış Türkçe bir tez çalışmasının bulunmaması, bizi, Türkiye’de çok fazla tanınmayan ve bilinmeyen bu topluluğu araştırmaya itmiştir. Ayrıca son zamanlarda önemi daha fazla artan ve İran'ın Hint Okyanusu'na açılan kapısı olan Çabahar Limanı'nın bu bölgede bulunması ve yükselen güçlerin dikkatini çekmesi de bu tez çalışmasının ilgisini celbetmektedir. Zira ABD'nin hem limanın stratejik önemi nedeniyle bölgede söz sahibi olmak hem de Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında İran'ı bölmek için Beluçları kullanmak istediği birçok akademisyen tarafından dile getirilmektedir. Dolayısıyla hem Belucistan hem de Beluçlar, ilerleyen dönemde gerek tüm Orta Doğu gerekse İran özelinde kilit öneme sahip olabileceklerdir.

Hazırlanan tez çalışmasında ele alınan bölge, güvenlik nedeniyle gidilmesi çok uygun bulunmadığından, Beluçlar ve Belucistan ile ilgili yapılan araştırmalarda, yayınlanan kaynaklar üzerinden hareket edilecektir. Ancak bu noktada da birtakım kısıtlamalar mevcuttur. Zira çalışılan konunun sınırlarının fazlasıyla dar ve fakat kaynakların sınırlı olması nedeniyle onlarca kaynak içinden “iğneyle kuyu kazmaya” benzer şekilde konuyla ilgili bilgi toplanmaya çalışılacaktır. Ayrıca konuyla ilgili ulaşılan Türkçe kaynakların yok denecek kadar az olmasının yanı sıra İngilizce ve Farsça kaynaklardaki objektiflik ve güvenilir olma sorunu da zaten az sayıdaki kaynak arasındaki işimizi zorlaştırmaktadır. Ancak bütün bu zorluklara rağmen, bilinmeyen bir yolculuğa çıkmanın heyecanı ile hazırlanan bu tez çalışmasının hem akademide yeni bir kapıyı

aralayacak olması hem de İran ve Belucistan çalışacak olanlara az da olsa yol gösterebilmesi, çalışmamızın ana motivasyon kaynağını ve nihai amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışma kimliğin tarihsel süreç içerisinde inşa edildiği ve ulusal ve uluslararası konjonktüre göre değişebilir bir karaktere sahip olduğu varsayımı üzerine temellendirilecektir. Bu bağlamda İran devlet kimliği gerek ulusal ve uluslararası değişim ve dönüşümler gerekse yöneticilerin dünya görüşlerine göre dönem dönem farklı özellikler göstermektedir. İran'ın ve İran kimliğinin amil, ulusal ve uluslararası sistemin ise yapı olarak ele alındığı bu çalışmada, yapı ve amilin birbiriyle olan ilişkisi ve karşılıklı inşa süreçleri anlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışmada cevap aranan temel sorular şunlardır: İran ulusal kimliğini oluşturan temel dinamikler nelerdir? Bu dinamikler nasıl bir tarihsel süreç içerisinde oluştu? Kimliğin dayanağı olan dinamikler gerçekten bütüncül ve kapsayıcı bir yapı ortaya koydu mu? Ve en önemlisi heterojen İran toplumundaki yansımaları neler oldu? Cevap aranan bu sorular ise çalışmanın uygulama halkı olan Beluçlar ve uygulama bölgesi olarak seçilen Belucistan üzerinden aktarılmaya çalışılacaktır. Bu nedenle bir yandan İran kimliği ve kimliğin geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümler (ya da geçirip geçirmediği) incelenirken, diğer yandan Beluçların esasında kim ve nasıl bir kimliğe sahip oldukları, Belucistan'ın kimlik üzerindeki etkileri ve İran merkezi hükümeti ile Beluçlar arasındaki ilişki çalışmanın üzerinde durduğu esas konular olacaktır.

Bu çalışmanın temel hipotezi, İran'ın Farsilik ve Şiilik bağlamında oluşturmuş olduğu ulusal kimlik politikasının, kendisine öteki olarak Sünniliği seçtiği ve bu bağlamda çalışmanın inceleme konusu olan Beluçların “doğal bir öteki” olarak dini ve etnik yapılarından dolayı dışlayıcı muamelelere maruz kaldıklarıdır. Oluşturulan bu hipotez, Beluçların İran toplum yapısındaki konumları, sosyo-ekonomik yaşantıları ve İran merkezi hükümetleriyle ilişkileri bağlamında desteklenmeye çalışılacaktır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında hazırlanan tez çalışması, giriş ve sonuç hariç olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesini çizmektedir. Bu bağlamda, tezin kuramsal dayanağını oluşturan konstrüktivizm, bu bölümde ele alınacak temel konu olacaktır. Burada konstrüktivizmin ortaya çıkışı, önermeleri, ilkeleri ve uluslararası ilişkilerdeki öneminden bahsedilecektir. Bu bölümde ele

alınan kimlik kavramı ise tez çalışmasında odaklanılan esas hususu oluşturduğu için hem farklı disiplinlerdeki anlamına kısaca değinilecek hem de konstrüktivizm bağlamında uluslararası ilişkilerdeki önemine yer verilecektir. Bölümün sonunda ise konstrüktivizmi uluslararası ilişkiler camiasına tanıtan Nicholos Onuf ve uluslararası ilişkilerde popüler hale getiren Alexander Wendt'in görüşlerine yer verilerek iki akademisyen arasında karşılaştırmalı analiz yapılacaktır. Bu bölüm İran kimliğinin ve politikasının anlatılacağı sonraki bölüme temel oluşturma amacı taşımaktadır.

Tezin ikinci bölümü, genel olarak Beluçlar ve Belucistan'ın tanıtılmasına ayrılacaktır. Bu bağlamda Beluç kimliğinin birer parçasını oluşturan Beluç toplumsal yapısı, din ve dil ile Belucistan tarihi bu bölümde ele alınacak ilk konulardır. Yukarıda da kısmen değinildiği üzere Belucistan topraklarının paylaştırıldığı ve önemli bir Beluç nüfusun yaşadığı Pakistan ve Afganistan ile bu ülkelerin Beluç politikaları bölümde ele alınacak ikinci önemli husustur. Özellikle dünyadaki Beluç nüfusun en yoğun olarak yaşadığı yer olan Pakistan Belucistanı'nın tarihi ve kültürel özellikleri ile Pakistan merkezi hükümetinin Beluç politikaları bölümün merak edilen konularını oluşturmaktadır. Bu bölümde son olarak küresel ve bölgesel güçlerin Belucistan politikalarına değinilecektir. Bu bağlamda bölgenin stratejik önemi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin ve Hindistan'ın politikalarıyla anlatılacak ve bu üç ülkenin birbirleriyle olan çıkar mücadelesinin Beluçlara nasıl yansıdığı tartışılacaktır. Özellikle Çin'in öncülüğünde gerçekleştirilen Gwadar Liman Projesi ile Hindistan'ın yatırım yaptığı Çabahar Limanı ve ABD'nin her iki liman üzerindeki politikaları bölümde önem verilen hususların başında gelmektedir.

Tezin son ve esas bölümünü İran'ın kimlik politikaları ve bu politikaların Beluçlara yansısı oluşturmaktadır. Bu bağlamda öncelikle, İran'ın tarihsel kimlik inşası Ahamenişlerden günümüze kadar getirilerek nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiği anlatılmaya çalışılacaktır. Ardından İran'ın azınlık politikaları, öne çıkan etnik azınlıklar olan Azerbaycan Türkleri, Kürtler ve Araplar bağlamında tartışılarak bu azınlıkların çalışmanın esas konusunu oluşturan Beluçlarla benzerlik ve farklılıklarına değinilecektir. Son olarak ise Beluçların İran'daki genel yaşantıları, Sistan ve Belucistan'ın stratejik önemi ve çoğunlukla İran'ın kimlik politikaları bağlamında ortaya çıkan radikal Beluç grupları anlatılacaktır. Bu bölüm, tezin hipotezinin destekleneceği esas bölümü oluşturacağı için İran'ın kimlik politikalarıyla ilgili detaylı ve genel bir analiz yapılarak

Beluçlar üzerinde oluşturulmaya çalışılan kimlik adı altındaki asimilasyon sürecinden bahsedilerek tez noktalanacaktır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm Kuramı

Uluslararası ilişkilerin sosyal bir disiplin olarak ortaya çıkması Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya politikasında hayata geçirilen idealist uygulamaların bir sonucudur. Savaşta yaşanan yıkıcı gelişmelerin etkilerini azaltmak amacıyla özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Wilson'un çabalarıyla kurulan Milletler Cemiyeti (MC), güvenli bir uluslararası ortamın nasıl oluşturulacağı ve devletlerin barış içinde ne şekilde yaşayacakları üzerine kafa yormuş ve uluslararası ilişkilerin tarih, siyaset ve hukuk bilimleriyle birlikte düşünülerek özerk bir sosyal bilim alanı olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.²

Uluslararası ilişkiler disiplininin gelişmesine katkı sağlayan kuramsal çalışmalar 1920'li yıllardan itibaren üç ana tartışma ekseninde şekillenmiştir. Bunlardan ilki – Birinci Büyük Tartışma- İdealizm ile Realizm arasında, ikincisi – İkinci Büyük Tartışma- Davranışsalcılık ile Gelenekselcilik arasında ve son tartışma- Üçüncü Büyük Tartışma- Rasyonalizm ile Reflektivizm ya da bir başka anlatımla Pozitivizm ile Post- Pozitivizm arasında yaşanmıştır.³ 1940'lı yıllarda idealizm ile realizm arasında yaşanan ilk büyük tartışma uluslararası ilişkilerde barışın nasıl sağlanacağına ilişkindir. Burada insan doğası gibi devletlerin doğasını da doğuştan “kötü” olarak gören ve uluslararası ilişkilerde devletleri güç ve çıkar peşinde koşan aktörler olarak değerlendiren realizmin idealizme karşı galip geldiği savunulmaktadır. İkinci büyük tartışma, 1960'lı yıllarda gelenekselciler ile davranışsalcılar arasında yaşanmış ve tartışmanın temel konusunu uluslararası ilişkiler disiplininin bilimsel bir temele nasıl oturtulacağı oluşturmıştır. Burada da bilimsel deney metodunun tarihsel yeniden inşaya üstün geldiği varsayılmaktadır. Son büyük tartışma ise 1980'li yıllardan itibaren pozitivistlerle post-pozitivistler arasında yaşanmış olup uluslararası ilişkiler teorilerinin geçerliliğinin sorgulanması ve alternatif bakış açılarının aranması ile ilgilidir. Bu tartışmada ise post-pozitivist bir epistemolojinin pozitivizmden

² Ateş, D. (2009). “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması Ve Disiplinin Özerkliği.” *Doğu Üniversitesi Dergisi*, 10 (1), 14.

³ Alpay, E. (2018). *Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk Ve Bulgar Kimliği: Hak Ve Özgürlükler Hareketi*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 13.

çok daha geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.⁴ Konstrüktivizm işte bu üçüncü tartışma etrafında şekillenen alternatif bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır.

“Yapılandırmacılık”, “eleştirel teori”, “yapıcılık” veya “inşacılık” şeklindeki çeşitli terimlerle ifade edilen konstrüktivizm, yukarıda da değinildiği gibi üçüncü büyük tartışma etrafında şekillenen ve esas olarak pozitivizmin hegemonyasını kırmayı amaçlayan bir yapıya sahiptir.⁵ Pozitivizm ile post-pozitivizm arasındaki tartışmanın ana eksenini epistemoloji üzerinde yoğunlaşmıştır. Pozitivist teoriler en temelde insanın rasyonelliği ön kabulü ile tartışmaya başlar ve ampirik yöntemlerle toplumsal olaylarda genel geçer kanunların oluşturulabileceğini savunurlar. Oysa tartışmanın ikinci tarafını oluşturan refleksif ya da post pozitivist epistemolojide insanın rasyonel olduğu olgusu reddedilir ve beşeri hayatta ortaya çıkan gelişmelerin öznelarası (intersubjektif) yapısı nedeniyle genel geçer kanunların oluşturulamayacağı iddia edilir.⁶ Refleksif epistemolojinin kaynağını ise Anthony Giddens’in yapılandırma kuramı oluşturmaktadır. Bu kurama göre sosyal bilimlerin temel araştırma konusu ne tek başına bireysel aktörün deneyimi ne de herhangi bir toplumsal bütünlük biçiminin varlığıdır, aksine, her ikisinin de ortak bir zeminde sentezlendiği ve zaman ve mekanda sıralanan sosyal uygulamalardır. Bu kurama göre insan doğası ve sosyal değişimler sürekli bir yapılanma biçiminde birbirlerini yeniden üretirler.⁷ Giddens’in yapılandırma kuramı 1980’li yılların sonlarından itibaren uluslararası ilişkilere “konstrüktivizm” olarak uyarlanmış ve bu teori büyük ölçüde refleksif paradigmanın içinde sayılmıştır. Konstrüktivizm bu nedenle ortaya çıktığı ilk dönemlerde post pozitivist tarafa yakınsa 1990’lı yılların ortalarından itibaren pozitivizmden de etkilenecek iki tartışma arasında “orta yol” konumunu benimsemiştir.⁸ Rasyonalizm ile post-pozitivizmin arasında teorik bir “üçüncü yol” olarak uluslararası ilişkiler disiplini kendisine yer edinen konstrüktivizm, bu iki teori arasındaki “orta zemin” pozisyonunda

⁴ Kaya, S. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (3), 87.

⁵ McSweeney, B. (1999). *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. “Cambridge University Press”: Cambridge, 113-114.

⁶ Ateş, D. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi.” *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 221.

⁷ Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press, Berkeley, 3.

⁸ Ateş, a.g.m. 221.

oldukça başarılı olmuş ve böylece ana akımın yeni teorik uyumunun bir parçası haline gelmiştir.⁹

Konstrüktivizm esasında uluslararası ilişkilerin orijinal bir kuramı değildir. Daha çok sosyal bilim felsefesinde ve sosyal kuramda farklı yaklaşımları benimseyen genel bir bakış açısıdır. Sosyal gerçekliğe ve bu gerçekliğin inşa edilme süreçlerine kafa yorduğu için “bilim felsefesi ya da bilgi sosyolojisine” ait bir yaklaşımdır. Uluslararası ilişkiler dahil olmak üzere sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri ve hatta kimi fen bilimlerinde de kullanılan¹⁰ ve daha önce aydınlatılmamış konular üzerine kafa yoran yapısıyla önemli bir teoridir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra dünya siyasetindeki değişimin anlaşılması meselesi ile konstrüktivizm arasındaki ilişkiye yönelik iki temel yanlış anlaşılma ortaya çıkmıştır. İlk yanlış anlama, yapılandırmacı mücadelenin uluslararası teorilerin dramatik değişimleri öngöremediği yönündeki dar bir çerçeveye indirgenmesidir. Oysa konstrüktivizme göre Soğuk Savaş’ın sona ermesi, insan eylemlerinden ve bilişten bağımsız bir şekilde var olan doğal dünyanın aksine uluslararası ilişkiler dünyasının sabit olmadığını ortaya koymuştur. İkinci yanlış anlama ise konstrüktivizmin herhangi bir sosyal dünyayı “sadece isteyerek” oluşturabileceğine yönelik iddiadır. Oysa kurallar ve normlar olmadan aktörlerin davranışları belirlenemediği gibi, sosyal dünya da yapı ve aktörlerin karşılıklı etkileşimleri olmadan oluşturulamamaktadır. Dolayısıyla konstrüktivizme göre sosyal dünya “sadece istenerek” değil, karşılıklı etkileşim sonucunda inşa edilmektedir.¹¹

Meta-teorik olarak konstrüktivist yaklaşımlar, “rasyonalist” ve “reflektivist” bakış açılarını birbirine bağlayan “bir üçgenin taban çizgisinin üzerinde bir noktaya” işaret etmektedir.¹² Konstrüktivizm bu şekilde bir “orta zemin” veya “via media” olarak görülebilir.¹³ Alexander Wendt, 1992 yılında konstrüktivizmin literatürünü yazdığı “What States Make of It: The Social Construction of Power Politics” adlı makalesinde bu konuya

⁹ Friedrichs, J. (2004). **European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions**, Routledge: London, 105.

¹⁰ Küçük, M. (2009). “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak.” **Ege Akademik Bakış**, 9 (2), 773.

¹¹ Guzzini, S. (2000). “A Reconstruction of Constructivism in International Relations.” **European Journal of International Relations**, 6 (147), 155.

¹² Wiener, A. (2003). “Constructivism: The Limits of Bridging Gaps.” **Journal of International Relations and Development**, 6(3), 256.

¹³ Smith, S. (2004). **Foreign Policy Is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory**. Kubalkova, V. (ed). Foreign Policy in a Constructed World. Routledge: London, 43.

değmektedir. Wendt'in amacı rasyonel geleneğin liberalist kanadının ortak özellikleri ile yansıtıcı geleneğin modern yapıcı kanadının ortak özelliklerine dayanan bir yapılandırmacılık geliştirerek, rasyonalist ve reflektivist gelenek arasında bir köprü kurmaktır.¹⁴

Konstrüktivist yaklaşım birçok sosyal bilimci tarafından teorik ve ampirik olarak incelenmiş ve diğer uluslararası ilişkiler teorileriyle karşılaştırılmış olmasına rağmen doğası ile ilgili kaydadeğer bir fikir birliğine ulaşamamıştır. Konstrüktivizmin, postyapısalcılık ve postmodernizm ile birlikte aynı reflektivist bakış açısının bir çeşidi olarak görülmesi, aslında “yapısalcılığın gerçekte ne olduğu” sorusunu gündeme getirmiş ve konstrüktivizmin bilimsel temelini, ontoloji ve epistemoloji metodolojisine olan tercihinin ve uluslararası ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına olan potansiyel katkısının ikinci plana atılmasına neden olmuştur. Bu nedenle konstrüktivist yaklaşımı ontolojik ve epistemolojik gerekçelerle haklılaştırmak uluslararası gerçekliği anlamanın da önemli bir adımı sayılmaktadır. Kısacası konstrüktivizmin esas önemi intersubjektif bilginin ontolojik gerçekliğine ve bu gerçekliğin epistemolojik ve metodolojik önemine yapmış olduğu vurgu noktasında ortaya çıkmaktadır.¹⁵

Konstrüktivistler “epistemolojik olarak bilginin”, “ontolojik olarak ise sosyal dünyanın” inşa edildiğini iddia etmektedirler. Bu anlamda düşüncelerimiz dışarıdan “verili” bir şekilde hazır bulunmaz; zamanla oluşturulur. Searle'nin parayla ilgili ünlü örneğinde olduğu gibi, bir kağıt parçasını “para kazandıran bir nesneye dönüştüren şey” yalnızca bizim ona olan inancımızdır.¹⁶ Bu nedenle konstrüktivizm en temel şekliyle insan bilinci ve insanın uluslararası yaşamdaki rolü ile ilgilenmektedir. Bunun yanında konstrüktivistler sadece sosyal olarak inşa edilen aktörlerin kimlikleri ve çıkarları ile değil, aynı zamanda insan kapasitesinden kaynaklanan tüm ideational (düşünsel) faktörler ile de uğraşmaktadırlar.¹⁷ Kısacası konstrüktivistler bilginin sosyal inşası ile sosyal gerçekliğin

¹⁴ Wendt, A. (1992). “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics.” **International Organization**, 46(2), 394.

¹⁵ Adler, E. (1997). “Seizing the Middle Ground: : Constructivism in World Politics”. **European Journal of International Relations**, 3 (319), 320-322.

¹⁶ Guzzini, S. (2005). “The Concept of Power: a Constructivist Analysis.” **Millennium: Journal of International Studies**, 33 (3), 498-499.

¹⁷ Ruggie, J. G. (1998). “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge.” **International Organization**, 52 (4), 856.

inşası arasındaki refleksif ilişkiye odaklanarak her iki tarafın da birbirlerini nasıl etkileyeceği üzerine kafa yormaktadırlar.¹⁸

Konstrüktivist kuramsal yaklaşımlar uluslararası ilişkilerdeki esas etkilerini 1980’ler ve özellikle 1990’lardan sonra göstermiş olsa da erken dönemlerde Kant, Hegel ve Grotius gibi klasik düşünürlerin eserlerinde de bu etkiye rastlanmaktadır. Bu nedenle de “idealizm”, konstrüktivist bakış açısının tarihsel gelişimindeki ilk kuramsal temsilcisi olarak değerlendirilmektedir.¹⁹ Jackson ve Sorensen de konstrüktivizmin köklerinin klasik düşünürler kadar eski olmasa da en azından İtalyan filozof Giambattista Vico’nun 18. yüzyıl yazılarına kadar götürülebilen eski bir metodolojiden ilham aldığını iddia etmektedirler. Vico’ya göre, doğal dünya Tanrı tarafından yapılır, ancak tarihi dünya insanoğlu tarafından oluşturulur. Tarih, insani ilişkilerin dışında kalan süreç değildir; kadın ve erkek kendi tarihlerini kendileri yazarlar. Devletler ve devlet sistemleri de aynı şekilde yapay oluşumlar olup insanlar tarafından değiştirilebilir veya yeni yollarla geliştirilebilirler.²⁰

Konstrüktivizm kavramını uluslararası ilişkilerde ilk kez kullanan isim Nicholas Greenwood Onuf’tur. Onuf, 1989 yılında kaleme aldığı “World of Our Making” (Bizim Yaptığımız Dünya) adlı eserinde konstrüktivizmin ilkelerini belirlemektedir. Onuf, Giddens’in yapılandırma kuramını (The Theory of Structuration) kendisine referans kabul ederek konstrüktivizmi bir sosyal teori olarak açıklamaktadır. Buna göre tıpkı yapılandırma teorisinde olduğu gibi ne özneler (aktörler) ne de nesneler (sosyal yapılar-kurumlar) tek başlarına herhangi bir önceliğe sahip değildirler. Her biri tekrarlayan pratikler içinde yeniden oluşur ve birbirlerini inşa ederler. Onuf, konstrüktivizmin eylemlerle başladığını iddia eder. Burada eylemlerden kastı yapılan işler, konuşulan sözler vs’dir. Maddi ve sosyal gerçekler arasında keskin bir ayrım yapmayan Onuf, bu iki yapıdan herhangi birinin bir diğeri üzerinde egemenlik kuramayacağını iddia eder. Kısacası Onuf’un konstrüktivizminde hem insanlar ve toplumlar hem de sosyal ve maddi

¹⁸ Guzzini, a.g.m. 499.

¹⁹ Küçük, a.g.m. 774.

²⁰ Jackson, R., Sorensen, G. (2013). **Introduction to International Relations Theories and Approaches**. (Fifth Edition) Oxford University Press: United Kingdom, 211.

yapılar zaman ve mekanla birlikte değışkendirler ve birbirlerini karşılıklı olarak inşa ederler.²¹

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle popüler hale gelen konstrüktivizm, hakim Amerikan uluslararası ilişkiler söyleminde de ciddi değışikler yaratmıştır. Entelektüel köklerini büyük oranda sosyolojik kuramsal alt yapıya borçlu olsa da, ortaya çıktığı ilk dönemlerde eleştirel teoriden büyük oranda etkilendiğinin de altı çizilmektedir. Ancak konstrüktivistler ampirik analize yapmış oldukları vurgu nedeniyle ilk dalga eleştirel teorisyenlerden ayrılmışlardır.²² Konstrüktivizm ayrıca Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yeni küresel gelişmeleri açıklamakta güçlük çeken neo-realizm ve neo-liberalizmin önemlerinin azalmasına binaen etkisini artırmıştır. Rasyonel yaklaşımlar Sovyetler Birliği'nin dağılmasını öngöremedikleri gibi, Soğuk Savaş'ın sona erme nedenlerini de açıklamakta aciz kaldıkları için konstrüktivizm tarafından ciddi şekilde eleştirilmiş ve bu sayede konstrüktivizm önemli bir alternatif kuram olarak uluslararası ilişkilere dahil olmuştur.²³

Konstrüktivizm, uluslararası ilişkilerdeki yükselişini birtakım etkenlere borçludur. Öncelikle, rasyonalistlerin kendi teorilerini yeniden üstün kılmak maksadıyla, eleştirel teorileri “uluslararası ilişkilerin somut analizini yapmaya” davet etmeleri konstrüktivistlerce bir fırsat olarak algılanmış ve kendi yaklaşımlarının “aydınlatıcı” gücünü gösterme şansı elde etmişlerdir. İkincisi, yukarıda da değinildiği üzere Soğuk Savaş'ın sona ermesi neo-realist ve neo-liberal kuramcılarının teorilerini çökertmiştir. Zira her iki teori de küresel düzlemde gerçekleşen olayları tahmin etmede yetersiz kalmışlardır. Konstrüktivizm bu sayede rasyonel teoriler tarafından bırakılan boşluğu doldurmak için önemli bir fırsat yakalamıştır.²⁴ Yaşanan uluslararası değışim ve dönüşümlerin tarihsel ve sosyo-kültürel alt yapılarına kimlik ve kültür gibi düşünsel ve bilişsel unsurları da dahil ederek var olan gerçeklikleri açıklamış ve bu sayede hem eleştirilerine bir haklılık katmış hem de varsayımlarına meşruiyet kazandırmıştır.²⁵ Üçüncüsü, 1990'ların ilk yıllarında hem eleştirel teorinin önermelerini benimseyen hem de küresel düzlemde yaşanan gelişmeleri ampirik düzeyde açıklamak isteyen genç kuşak akademisyenler ortaya çıkmıştır.

²¹ Onuf, N.G. (1989). “**Worlds of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations.**” University of South Carolina Press: USA, 36-40.

²² Smit, C.R. (2012). “**Konstrüktivizm.**” **Uluslararası İlişkiler Teorileri** (Çev: Aslan, A., Ağcan, M.A), Küre Yayınları: İstanbul, 288.

²³ Alpay, a.g.e. 14.

²⁴ Smit, a.g.e. 289.

²⁵ Küçük, a.g.m. 776.

Rasyonalistlerin Soğuk Savaş sonrası dönemi öngörememiş olmaları ve yaşanan dönüşümleri açıklayamamaları bu akademisyenlerin var olan konuları yeniden ele almalarını sağlamıştır. Konstrüktivizmin yükselmesine etki eden son neden ise, rasyonalist teorilerin analitik başarısızlıklarının ana akım teorisyenlerini konstrüktivizmin ilkelerini benimsemeye yönlendirmiş olmasıdır. Bu sayede konstrüktivizm uluslararası ilişkiler teorileri arasında merkezi bir konuma yükselebilmiştir.²⁶

Konstrüktivizm, anarşi ve güç dengesinin anlamı, devlet kimliği ve çıkarları arasındaki ilişki ve dünya siyasetindeki değişimler de dahil olmak üzere uluslararası ilişkilerdeki bir dizi ana temanın anlaşılması için alternatif arayışlar getiren sosyal bir teoridir.²⁷ Aynı zamanda idealizm ve realizmin epistemolojik ve ontolojik temelleriyle mücadele eden ve fakat onlar gibi salt bir siyaset teorisi olmayan yapısıyla da daha önce aydınlatılmamış ve uluslararası politika için çok önemli etkileri olan konular üzerinde çalışmaktadır. Konstrüktivizmin temel amacı, amil ve yapıların karşılıklı etkileşimleri sayesinde sosyal kurumların ve sosyal değişimin teorik ve ampirik açıklamalarını yapmaktır.²⁸ Bununla birlikte sosyal yapıların içeriği veya amillerin doğası ile ilgili herhangi bir özel iddiada bulunmaz ya da tek başına sosyal bilim araştırmalarında test edebileceği siyasi sonuçlar hakkında tahminler yürütmez. Bunun yerine konstrüktivizm, tıpkı rasyonel seçim gibi, sosyal yaşamın doğası ve sosyal etkileşim hakkında düşünmek için genel bir çerçeve sunar ve aktör ve yapıların temel özelliklerinden kesin emin olana kadar başka kaynakları kullanır.²⁹

Sosyal teoride konstrüktivistler, gerçekliğin toplumsal inşasını vurgulamaktadır. Uluslararası ilişkilerde de dahil olmak üzere insan ilişkileri, esasen maddi koşullar veya güçlerden değil, düşünce ve fikirlerden oluşur. Bu, birçok sosyal bilim pozitivizminin materyalist felsefesiyle çelişen, yapılandırmacılığın felsefi idealist unsurudur. Yapılandırmacı felsefeye göre, sosyal dünya, insanların duygu ve düşüncelerinden bağımsız, dışarıdan “verili” bir olgu olmadığı gibi pozitivistler ve davranışçıların iddia ettiği gibi yasaları bilimsel araştırmalarla keşfedilebilen ve bilimsel teoriyle açıklanabilen bir dış gerçeklik de değildir. Tam aksine sosyal dünya, düşünce ve inançların, dil ve

²⁶ Smit, a.g.e. 289.

²⁷ Hopf, T. (1998). “The Promise of Constructivism in International Relations Theory.” **International Security**, 23 (1), 172.

²⁸ Hopf, a.g.m. 323-325.

²⁹ Finnemore, M., Sikkink, K. (2001). “Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics.” **Annual Review of Political Science**, 4 (1), 393.

söylemlerin ve devlet ve ulusların insan bilincinde inşa edildiği sosyal bir alandır.³⁰ Konstrüktivistlere göre insan eylemlerinin kaynağı ne toplumsal yapılar ne de bireysel tercihlerdir. Konstrüktivizmin bizatihi kendisi, insanların ve toplumların birbirini inşa ettiği ya da oluşturduğu bir dünyaya işaret etmektedir.³¹

John Gerard Ruggie konstrüktivizimin üç farklı versiyonu olduğunu altını çizmektedir. Bunlardan ilkinin neo-klasik konstrüktivizm olarak adlandırmakta ve iki ana akım “neo”dan farklı olarak köklerini klasik geleneğe dayandırmaktadır. İletişimsel eylem teorisi, evrimsel epistemoloji ve sosyal bilim fikrine bağlılığın savunulduğu bu kategoriye kendisiyle birlikte Ernst ve Peter Haas, Friedrich Kratochwil, Nicholas Onuf, Emanuel Adler ve son zamanlarda Peter Katzenstein ve Jean Elshatın’ı da dahil etmektedir. Ruggie, konstrüktivizmin ikinci türünü postmodernist yapılandırmacılık olarak adlandırmaktadır. Bu teorinin entelektüel kökleri Friedrich Nietzsche, Micheal Foucault ve Jacques Derrida’ya uzanmaktadır. Burada, konuların dilsel inşası vurgulanmakta ve bunun sonucu olarak söylemsel uygulamalar ontolojik ilkelerin veya analizlerin temel birimlerini oluşturmaktadır. Ruggie’ye göre konstrüktivizmin son versiyonu ise yukarıda bahsedilen iki türün arasında yer alan natüralistik konstrüktivizmdir. Burada her iki konstrüktivizm de birleştirilerek nihai olarak bilimsel gerçekliğin felsefi doktrini üzerine odaklanılmaktadır. Alexander Wendt ve David Dessler’in yazıları bu üçüncü türü göstermektedir. Bu kategori, hem maddi ve sosyal dünyaların bilimsel olarak sorgulanması hem de gözlemlenemeyen konular ile büyük ölçüde ilgilenmektedir.³²

Jeffrey T. Checkel de konstrüktivizmi üç farklı türe ayırmaktadır. Bunlardan ilki ABD’de egemen olan geleneksel konstrüktivizmdir. Konstrüktivizmin bu türü normların ve bazı durumlarda uluslararası politik sonuçların şekillenmesinde kimliğin rolünü incelemektedir. Bu kapsamda yer alan akademisyenler epistemolojik açıdan pozitivisttir ve çeşitli teorik bakış açıları arasında köprü oluşturmayı güçlü bir şekilde savunurlar. İkincisi, Avrupa’da büyük bir popüleriteye sahip olan yorumlayıcı konstrüktivizmdir. Dilin, sosyal gerçekliği inşa etmedeki rolünü araştıran yorumlayıcı konstrüktivistler, geleneksel konstrüktivistlerin yaptığı gibi bir devlet kimliğinin değişmesine neden olan faktörleri incelemek yerine, ilk başta bu tür bir değişikliği mümkün kılan arka plan koşullarını ve

³⁰ Jackson, Sorensen, a.g.m., 212.

³¹ Dunne, T. (1995). “The Social Construction of International Society.” **European Journal of International Relations**, 1 (3), 371-372.

³² Ruggie, a.g.m. 881-882.

dilsel yapıları keşfetmeyi tercih ederler. Checkel, son olarak eleştirel konstrüktivizmden bahsetmektedir. Konstrüktivizmin bu türü dilsel odağı korur ancak araştırmakta olduğu kimlikleri ve dünyayı yeniden üretmek için çalışmalarına açıkça normatif bir boyut da ekler. Söylem-teorik yöntemler yine vurgulanır ancak dilin doğasında olan tahakkümün gücü üzerinde daha fazla durulur.³³ Bu bağlamda hem yorumlayıcı hem de eleştirel yapılandırmacıların temel teorik ilham kaynakları dilbilimsel yaklaşımlara dayanmaktadır.³⁴

Christian Reus- Smit ise 1990'lı yıllarda konstrüktivizmin üç farklı türünün ortaya çıktığını iddia etmektedir: sistemik, aktör merkezli ve bütüncül konstrüktivizm. Sistemik konstrüktivizm, sistem odaklı yapısıyla devletin iç siyasetinde yaşanan tüm gelişmeleri göz ardı ederek dünya siyasetine yönelik açıklamalar geliştirmektedir. Wendt'in çalışmaları konstrüktivizmin bu türüne verilebilecek en iyi örnektir. Wendt, devletlerin kimliğinin devlet çıkar ve eylemlerini belirlediğini savunurken sosyal ve kurumsal kimlik arasında da bir ayrıma gitmektedir. Uluslararası toplumun devletlere atfettiği rol, statü ve kişilik sosyal kimliği oluştururken; devletlere mevcut şeklini veren maddi, beşeri, ideolojik ve kültürel iç faktörler devletlerin kurumsal kimliğini oluşturmaktadır. Wendt, kurumsal kimliği bir kenara bırakarak sosyal kimliklerin devletlerin çıkar ve eylemlerini nasıl belirlediğine odaklanmaktadır. Ancak bu bakış açısıyla devletlerin doğasında yaşanan gelişmelerin ve uluslararası çaptaki büyük değişikliklerin anlaşılması neredeyse imkansız olmaktadır. Zira aktör merkezli konstrüktivizm, sistemik konstrüktivizmin tam tersine dış merkezli uluslararası alana odaklanmak yerine iç siyasi alandaki sosyal ve hukuki normlar ile devletlerin çıkar ve eylemleri arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.³⁵ Peter Katzenstein'in savaş sonrasında Alman ve Japon milli güvenlik politikaları hakkındaki değerlendirmeleri aktör merkezli konstrüktivizme güzel bir örnek teşkil etmektedir. Katzenstein, antimilitarizmin, ulus olarak benlik duygusu ile bütünleşik hale geldiğini ve iç normlara ve kurumlara dahil olduğunu savunmaktadır.³⁶ Burada her iki devletin de iç ve dış politikada farklı milli güvenlik politikaları benimsemiş olmalarını Katzenstein devlet içindeki hukuki ve sosyal normlara bağlamaktadır. Konstrüktivizmin bu türünde devletlerin çıkar ve eylemlerinin belirlenmesinde iç siyasi alana ait unsurlar çok daha ön

³³ Checkel, J. T. (2006). "Constructivist Approaches to European Integration." **Centre For European Studies**, 4-6.

³⁴ Checkel, J. T. (2004). "Social constructivisms in Global and European politics: A Review Essay." **Review of International Studies**, 30 (2), 231.

³⁵ Smit, a.g.e. 294-295.

³⁶ Ruggie, a.g.m. 863.

plana çıkmaktadır. İran'ın kimlik politikalarının iç siyasetindeki etkilerinin inceleneceği bu tez çalışmasında da dış merkezli gelişmeler tamamen göz ardı edilmemekle birlikte, kimliğin iç siyaseti nasıl yönlendirdiği ve kimlik ve çıkarların birbirini karşılıklı olarak nasıl şekillendirdiği üzerinde durulacağından, Katzenstein'in teorisi ufuk açıcı olmaktadır. Konstrüktivizmin son türü olan bütüncül konstrüktivizm ise sistemik ve aktör merkezli konstrüktivizmi bir arada sentezleme çabası içindedir. Burada devletlerin kimlik ve çıkarlarını şekillendiren tüm faktörleri bir araya getirebilmek için sosyal ve kurumsal kimlikleri tek bir analiz düzeyinde inceleme yolu seçilmiştir. Bütüncül konstrüktivizm, küresel düzen ve gelişmelerle devlet arasındaki karşılıklı ilişkiye odaklanmaktadır.³⁷

Konstrüktivizmde devlet ya da birey merkezli olduğuna bakılmaksızın siyasi ya da sosyal aktörlerin davranışlarını etkileyen düşünsel ya da normatif faktörler kadar maddi yapılara da önem verilmektedir. Wendt, sosyal yapıları üç farklı bileşenin oluşturduğunu iddia etmektedir: paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve eylemler. Ancak burada “maddi kaynakların yalnızca aktörlerce paylaşılan ortak bilgi sayesinde anlam kazanacağı” savunulmaktadır. Örneğin silahlı kuvvetler, nükleer silahlar veya çeşitli savunma sistemleri uluslararası güvenliği oluşturan maddi unsurlardır. Ancak bu unsurlara ilişkin oluşturulan fikir ve anlayışlar, bu unsurların somut varlıklarından çok daha önemli ve anlamlıdır. Wendt, bu görüşünü şu örnekle açıklamaktadır: “500 İngiliz nükleer silahı, ABD’yi 5 Kuzey Kore nükleer silahından daha az tehdit etmektedir.” Çünkü İngilizler ABD için dost, Kuzey Kore düşmandır. Dolayısıyla silahların nicelik olarak değerleri değil, nitelik olarak insanların ya da devletlerin kafasında oluşturdukları anlam önemlidir.³⁸

2.2. Konstrüktivizmin Temel Varsayımları

Konstrüktivizmin uluslararası ilişkilerde önemli bir “soluk” olarak ortaya çıkması neredeyse kaçınılmaz olmuştur. Zira ortaya çıktığı konjonktürde rasyonalist ve reflektivist teoriler küresel alanda yaşanan değişim ve dönüşümleri açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Konstrüktivizm bu sayede rasyonalizmin varsayımlarına, özellikle de değişmeyen uluslararası politika gerçeği fikrine meydan okuyarak uluslararası alanda kendisine yer bulmuştur. Konstrüktivizme göre örneğin anarşi, uluslararası gerçekliğin kaçınılmaz bir özelliği olmayıp Wendt’in ünlü sözleriyle “devletlerin ondan ne anladığı”dır. Sosyal

³⁷ Smit, a.g.e. 295-296.

³⁸ Wendt, A. (1995). “Constructing International Politics.” *International Security*, 20 (1), 73.

yapılar “verili” olmadıkları için her an değişebilir veya yeniden oluşturulabilirler. Devletlerin kimlikleri de sabit değildir. Kimlik ve normlar devletlerin iç yapısını veya uluslararası yapıların değişimlerini açıklamakta kullanılan önemli faktörlerdir.³⁹ Ayrıca neo-realist ve neo-liberal kuramlarda anarşi verili bir şekilde hazır bulunurken, konstrüktivizmde anarşinin kültürel alt yapısına vurgu yapılarak kimlik, çevre, sosyal yapılar ve normları da içine alan geniş bir çerçeveye inşa edilmektedir.⁴⁰

Konstrüktivizmi diğer uluslararası ilişkiler kuramlarından ayıran üç önemli unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki, “küresel politikaların aktörler tarafından benimsenen fikirler, normlar ve değerler tarafından yönlendirildiği” görüşüdür. Burada aktörler (amiller) insan varlığının sosyal yönünü vurgulamak istediklerinden bilginin içsel boyutuna odaklanmaktadır. İkincisi, düşünsel yapıların (ideational structures) amiller üzerinde “sadece düzenleyici değil, aynı zamanda kurucu etkilerinin” de olduğu düşüncesidir. Diğer bir deyişle yapı, amillerin sosyalleşme süreçlerinde ilgi alanları ve çıkarlarının yeniden tanımlanmasını sağlamaktadır. Son olarak düşünsel yapıların ve amillerin birbirlerini karşılıklı etkileşim sonucunda birlikte oluşturdukları kanaatidir. Yapılar, amilleri ilgi alanları ve kimlikleri bakımından oluştururken, kendileri de amillerin söylemsel uygulamaları tarafından üretilir ve çoğaltılırlar.⁴¹

1980’li yıllarda hakim teori olan neo-realizm, uluslararası gelişmeleri açıklarken söz konusu gelişmelerin toplumsal ve tarihsel boyutlarını ihmal etmiş ve bu durum konstrüktivizmin temel çıkış noktalarından birisini oluşturmuştur. Konstrüktivizm, sosyal dünyanın oluşmasında maddi unsurları tamamen yok saymazken esas olarak düşünsel unsurların kurucu ve oluşturucu rollerine vurgu yapmaktadır. Ayrıca aktörlerin kimlik ve çıkarları konstrüktivizmde veri olarak alınmaz; analiz konusu yapılır. Bu bağlamda uluslararası politikanın intersubjektif boyutları (normlar, kurallar ve kurumlar), amillerin kimlik ve çıkarları ile sosyal yapılar konstrüktivizmin temel çalışma alanlarını oluşturmaktadır.⁴²

³⁹ Zehfuss, M. (2004). **Constructivism in International Relations**. Cambridge University Press, 3-5.

⁴⁰ Ekici, K. D. (2018). *Sosyal Konstrüktivizme Göre Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası (1983-1993)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kocaeli, 21.

⁴¹ Copeland, D. C. (2000). “The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay”. **International Security**, 25 (2), 189-190.

⁴² Küçük, a.g.m. 777.

Slaughter'a göre konstrüktivizm, esasında bir teori olmayıp dünya hakkında bir takım varsayımlar üreten ve insan faaliyetleriyle ilgilenen ontolojik bir bakış açısıdır. Konstrüktivizm ayrıca realizm ya da liberalizme karşı ortaya çıkan bir varsayım da değildir. Bunun yerine birçok uluslararası ilişkiler teorisini baltalayan rasyonalist bakış açısına savaş açan ve bu teorilerin her birine yapılandırmacı alternatifler yaratan genel bir perspektiftir.⁴³

Konstrüktivistler belirli bir eylemi anlamak için yalnızca aktörlerin bakış açısının değil, aynı zamanda söz konusu eylemin sosyal anlamını ortaya çıkaran intersubjektif ölçütlerin de incelenmesi gerektiğini savunurlar. Örneğin bir futbol müsabakasında topun fileye isabet ettirilmesi- gol atılması-, futbolun geçmişi ve kuralları bilindiği zaman anlamlı hale gelmektedir. Bu noktada, genel bir teorik yaklaşım olan konstrüktivizmde de sosyal olayların anlaşılması ve açıklanmasında kurallar, düşünceler ve normlardan oluşan intersubjektif yapıların konuya dahil edilmesi, “oyunun temel kurallarının” tanımlanmasına yardımcı olmakta ve araştırmacıya çok daha özgür bir ortam sağlayarak toplumsal olayların tek bir perspektif içine sıkıştırılmasının önüne geçilmektedir.⁴⁴ Bu anlamda konstrüktivizmin temel özelliğini toplumsal ilişkilerin bir sistem dahilinde incelenmesi görüşü oluşturmaktadır. Buna göre bir bütünü oluşturan unsurlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi, o bütünün parçalarının tek tek incelenmesinden çok daha önemli hale gelmektedir.⁴⁵

Kimlikleri amiller olarak tanımlayan⁴⁶ konstrüktivizme göre, “kimlikler ulusal ve ulus ötesi çıkarların merkezindedir”. Dolayısıyla konstrüktivist bakış açısında devletlerin çıkar ve kimliklerinin neo-liberalist teorisinin sağladığından çok daha değişken olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda, konstrüktivizme göre uluslararası politikanın çıkar ve kimlikleri sabit olmayıp sürekli değişkenlik göstermektedir. Önemli olan kimlik ve çıkarların nasıl meydana geldiği ve belirli etkileşimler içinde nasıl inşa edildikleridir. Devletlerin kimliğinin nasıl değiştiği konusundaki en güzel örneklerden birisini Almanya oluşturmaktadır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda Avrupa'ya karşı savaşan Almanya,

⁴³ Slaughter, A-M. (2011). **International Relations, Principal Theories**. Wolfrum, R. (Ed.) Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford University Press, 19-24.

⁴⁴ Nagtzaam, G. (2009). **The Making of International Environmental Treaties. Neoliberal and Constructivist Analyses of Normative Evolution**. Edward Elgar Publishing: USA, 51.

⁴⁵ Yalvaç, F. (2000). “Uluslararası İlişkiler Kuramında İnşacı Yaklaşımlar,” Devlet Sistem ve Kimlik, Der: İ. Dağı, A. Eralp vd., İletişim Yayınları, 134.

⁴⁶ Kowert, P. A., (2001) “**Toward a Constructivist Theory of Foreign Policy**”, Foreign Policy in a Constructed World, (Ed. V. Kubalkova), M. E. Sharpe, New York, 268.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'yı ya da Avrupalı olmayı devlet kimliğinin bir parçası olarak görmeye başlamıştır.⁴⁷ Dolayısıyla uluslararası sistemdeki birtakım değişiklikler, devletlerin çıkar ve kimliklerinde önemli dönüşümler yaşamalarına neden olabilmekte ve kimlik ve çıkarlar zaman ve mekana göre yeniden inşa edilebilmektedir.

Pozitivistlerle post-pozitivistler arasındaki üçüncü tartışmada bir "orta yol" olarak ortaya çıkan konstrüktivizm, bu tartışmanın epistemolojik, metodolojik ve normatif eleştiriye odaklanan ancak kavramsal uzlaşısı ve ampirik analiz düzeylerini ihmal eden boyutlarını ele alarak, eleştirel sosyal teorinin kullanmış olduğu ontolojik önermeler ve kavramsal çerçevelerle dünya politikasının aydınlatılmaya muhtaç yönlerine odaklanmaktadır. Bu anlamda konstrüktivistler uluslararası ilişkilerin intersubjektif boyutlarını ve özellikle de sosyal yapıları analizlerine dahil etmiş ve kimlik ve çıkar kavramları ile yapı ve amillerin karşılıklı inşa süreçlerini inceleyerek uluslararası politikaya sosyolojik bir perspektif getirmişlerdir.⁴⁸

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ortaya çıkan sistem değişikliğini yalnızca sistem düzeyindeki değişkenlerle açıklamanın veya tahmin etmenin mümkün olmadığını da ortaya koymuştur. Kültür ve kimlik çalışmaları gibi eskiden önemsenmeyen birçok konu, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra adeta bir "Rönesans" dönemi ortaya çıkarmış ve bu yenilenen ilgi, ilginç bir şekilde konstrüktivizm başta olmak üzere birçok uluslararası ilişkiler disiplininde kendisine yer bulmuştur.⁴⁹ Teorik kökenlerini toplumsal değişimi açıklayan teorilerden ve özellikle de "komşu disiplin" olan sosyolojiden alan konstrüktivizm, devletlerin karşılıklı etkileşim mekanizmasıyla kimliklerini belirlediklerini savunmaktadır. Karşılıklı etkileşim sürecinde "ben" ve "öteki" kavramlarını yaratan devletler, bu sayede ulusal çıkarlarını sürekli yenileyerek dış politikalarını oluşturmaktadırlar. Dış politika yapım sürecinde ise güç gibi maddi unsurlardan ziyade- ancak önemleri bütünüyle yadsınmadan- kültür, değerler, fikirler ve kimliklerin oluşturu- etkilerinden yararlanmaktadırlar. Burada kimlikler oluşturu- unsur olarak öncelikle çıkarları belirlemekte, daha sonra ise dış politikada eylem aşamasına geçilmektedir. Bu bağlamda, ulusal kimlikler ile dış politika arasında kurmuş olduğu ilişki ile uluslararası

⁴⁷ Nagtzaam, a.g.e. 53.

⁴⁸ Price, R., Smit, C. R. (1998). "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism," **European Journal of International Relations**, SAGE Publications, 4 (3), 264.

⁴⁹ Hudson, V. M. (2005). "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations". **Foreign Policy Analysis**, (1), 13.

politikada yaşanan köklü değişimleri açıklayabilme yeteneği ve devletleri “sosyal ilişkiler yumağı” olarak gören anlayışı, konstrüktivizmi uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir noktaya taşımıştır.⁵⁰

Ortaya çıkışı rasyonalizmin eleştirisi üzerine temellendirilen konstrüktivizm, varsayımları ve bakış açıları bakımından rasyonalistlerden üç önemli noktada ayrılmaktadır. Öncelikle, rasyonalistler amilleri birbirinden oldukça kopuk ve bencil varlıklar olarak görürken, konstrüktivistler amilleri, kimlikleri ait oldukları sosyal ortamın normları, değerleri ve kuralları tarafından şekillendirilmiş ve sosyal olarak inşa edilmiş varlıklar olarak değerlendirmektedirler. İkincisi, rasyonalizmde savunulan amillerin çıkar ve kimliklerinin önceden verili olduğu düşüncesi, konstrüktivizmde tamamen reddedilerek yerini, kimlik ve çıkarların sosyal etkileşim yoluyla oluşturulduğu ve kimliklerin tecrübe ve “belirli bir rolün ifa edilmesi” neticesinde şekillenerek çıkarları belirlediği düşüncesine bırakmaktadır. Son olarak toplum, rasyonalizmde amillerin çıkarlarının rasyonel bir şekilde gerçekleştirildiği stratejik bir alan olarak ele alınırken, konstrüktivizmde hem amillerin hem de kimlik ve çıkarlarının bilinçli bir şekilde üretildiği “inşa edici bir alan” olarak görülmektedir.⁵¹

Andrew Bradley Phillips de konstrüktivistler ile rasyonalistlerin ontolojik olarak üç noktada ayrıldıklarını iddia etmektedir. İlk olarak konstrüktivistler maddeci olmaktan ziyade idealisttirler. Maddi yapıların yalnızca aracılık ettikleri ve intersubjektif olarak paylaşılan anlam yapıları yoluyla toplumsal önem kazandığını savunmaktadırlar. İkinci olarak konstrüktivistler, amil ve yapılar arasında karşılıklı bir kurucu ilişkinin olduğunu düşünmektedir. Sosyolojik argümanlardan yola çıkarak “ben kimim?” sorusunun hem ontolojik hem de mantıksal olarak “ne yapmak istiyorum?” sorusundan daha önemli olduğunun altını çizerek, aktör kimliklerinin içinde yaşadıkları normatif ve ideolojik yapılar tarafından yönlendirildiğini iddia etmektedirler. Bu nedenle uluslararası sistem, konstrüktivistler tarafından stratejik alandan ziyade kurucu bir alan olarak görülmektedir. Ve son olarak, rasyonalistler ve konstrüktivistler birbirlerinden aktörlerin eylemlerini yöneten baskın mantık anlayışlarına göre ayrılmaktadır. Konstrüktivist bakış açısına göre normlar, uluslararası sistemdeki önemli unsurlar olarak, hem devletlerin kimlik ve menfaatlerinin oluşturulmasında hem de söz konusu bu menfaatlerin oluşturulması

⁵⁰ Büyükbaş, H. (2013). “Kimlik, Güç ve Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya’nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz.” *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (1), 249-250.

⁵¹ Smit, a.g.e. 293.

sırasında devletin üstlendiği strateji ve eylemleri şartlandırma ve kısıtlama gibi durumlarda ciddi etkilerde bulunmaktadır. Normların almış olduğu bu pozisyon, rasyonalistlerin, aktörlerin davranışlarının uygunluk mantığı ile değil, sadece sonuçların mantığı tarafından yönetildiği inancıyla çelişmektedir.⁵²

Konstrüktivizmde devletler temel analiz birimi, uluslararası sistem ise temel analiz düzeyi olarak ele alınmaktadır. Uluslararası sistem incelenirken devletler tek tek araştırma konusu yapılmaktan ziyade, bir bütünün parçaları şeklinde birbirleriyle olan ilişkiler ve birbirleri hakkındaki düşünce ve inançlar bağlamında değerlendirilmektedir. Maddi yapılar sistemin bir parçası olarak kabul edilip tamamen yadsınmazken, sosyal ilişkilerin oluşturulmasında esas olarak düşünsel unsurlar ön plana çıkmaktadır.⁵³

Rasyonalist teoriler olan neo-realizm ve neo-liberalizm, yapının davranışlar üzerindeki mikro düzeydeki etkileriyle ilgilenirken, konstrüktivistler bu noktada da rasyonalistlerden ayrılmaktadır. Konstrüktivistler, yapıya daha makro bakış açısıyla yaklaşmakta ve yapının kimlik ve çıkarlar üzerindeki kurucu (constitutive) etkilerine odaklanmaktadır. Bunun yanında yapının bireyselci (rasyonel) teoriler tarafından ihmal edilen kimlik ve çıkarlar üzerindeki nedensel etkilerini de analiz düzeylerine dahil etmektedirler. Bu anlamda konstrüktivizmin, gerek mikro ve özellikle makro düzeydeki kurucu etkileri analizlerine dahil etmesi uluslararası ilişkiler için önemli bir “katma değer” yaratmaktadır.⁵⁴

Konstrüktivizm birçok farklı konuda olduğu gibi anarşi konusunda da rasyonalist teorilerden ayrılmaktadır. Konstrüktivizme göre devletler arasındaki düşmanlık ve silahlanma yarışı kaçınılmaz bir son değildir. Zira sosyal etkileşim yoluyla atılan adımlar, anarşi kavramını da daha “dostane” bir yapıya dönüştürebilmektedir.⁵⁵ Güç ve çıkar gibi maddi unsurlar ile devlet eylemleri sosyal bir ortamda düşünce ve inançların etkisiyle karşılıklı bir şekilde oluşturulduğu için, anarşi kavramının zorunlu olarak “kötüyü” çağrıştırması gerekmemektedir. Ayrıca konstrüktivizmde önemli kavramlar olan kimlik,

⁵² Phillips, A. B. (2007). “**Constructivism.**” International Relations Theory for the Twenty-First Century. (Ed). Griffiths, M. Routledge Taylor & Francis: New York, 62-63.

⁵³ Ekici, a.g.e. 18-19.

⁵⁴ Wendt, A. (1999). “**Social Theory of International Politics**”. Cambridge University Press: Cambridge, 144.

⁵⁵ Arı, Ö., Kıran, A. (2011). “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”. **Ekev Akademi Dergisi**, 15 (46), 59.

kültür ve normlar da sosyal yapı içerisinde inşa edildikleri için, devletlerin çıkar ilişkilerini ve atacakları somut adımları etkilemektedirler.

2.3. Amil-Yapı (Agent-Structure) İlişkisi

Realizmin uluslararası ilişkilerdeki başat teori olma olgusu, 1980'lere gelindiğinde çeşitli itirazlarla karşılaşmış ve teori, Kenneth Waltz tarafından birtakım değişikliklerle revize edilerek “yapısal realizm” olarak ortaya konmuştur. Waltz, “Theory of International Politics” adlı kitabıyla realizmin ilkelerine çoğu yerde sadık kalmak kaydıyla uluslararası sistemin tek aktörünün devletler olmadığını- ancak hala en önemli aktör olduğunu- ve uluslararası sistemin yapı ve birbiriyle etkileşim halinde olan birimlerden oluştuğunu açıklamıştır. Ancak Waltz’un yapı kavramı, kendisinden daha sonra “popüler” olan konstrüktivizmdeki yapıdan farklılıklar taşımaktadır. Zira Waltz’un teorisinde yapı, sistemin temel belirleyicisi konumunda olup sistemdeki diğer birimlerle ontolojik olarak aynı değildir. Yapı, gözle görülemediği gibi aktörlerin davranışlarına da çeşitli kısıtlamalar getirmektedir.⁵⁶ Aktörlerde ve etkileşim halinde olan diğer birimlerde bir değişiklik yaşansa da yapı, uluslararası sistemin değişmesini engelleyecektir.⁵⁷ Dolayısıyla Waltz’un ortaya koymuş olduğu yapı kavramı ile onu oluşturan unsurlar arasında, yapının üstün konumda olduğu hiyerarşik bir ön kabul söz konusudur.

Konstrüktivizmi uluslararası ilişkilerde popüler hale getiren şey, ontolojik varlığını daha önceki teorilerin üzerinde çok fazla durmadığı ya da söz konusu teoriler için doğrudan bir sorun teşkil etmeyen “yapı-amil” ilişkisi üzerine kurması ve uluslararası sistemdeki değişiklikleri bu ilişki üzerinden açıklamaya çalışmasıdır.⁵⁸

Konstrüktivizmde yapı-amil ilişkisi her iki unsurun da birbirine üstün konumda olmadığı ontolojik eşitlik üzerine kurulmuştur. Ne bireyci teorilerin öncelik verdiği amil ne de bütüncül teorilerin üstün gördüğü yapı, burada hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulmamaktadır. Yapı ve amile verilen bu ontolojik eşitlik, hem pozitivismdeki özne-

⁵⁶ Waltz, K. (1979). “Theory of International Politics.” Addison-Wesley Publishing Company: USA, 79-80.

⁵⁷ Karakoç, J. (2013). “Konstrüktivizmde Dış Politika ve Etnik Kimlikler.” **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 28 (2), 141.

⁵⁸ Ereker, F. (2010). “Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi.” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

nesne ayırımına dayanan epistemolojik önceliğin hem de uluslararası ilişkilere tek bir pencereden bakılmasının önünü kapatmaktadır.⁵⁹

Yapı- amil sorununun temelinde, sosyal davranışları açıklamak amacıyla ortaya konan yapanlarla (amiller-aktörler, devlet, birey ya da uluslararası bir aktör) yapılar (uluslararası sistem) arasındaki ontolojik ve epistemolojik ilişkinin kavramsallaştırılması yatmaktadır. Ontolojik analiz, yapı ve amillerin doğası ve aralarındaki ilişki ile ilgilenmektedir. Ontolojik olarak yeni gerçekçilerin yaptığı gibi uluslararası sistemin yapısını devletlerin karakterlerine ya da davranışlarına indirgeyen bireyci bakış açısı ya da dünya sistemi kuramında olduğu gibi sistemin yapısını öncüleyen yapısalcı bakış açısı konstrüktivizmde yerini, her iki unsurun da (yapı-amil) birbirine öncül olmadığı ve fakat birbirini inşa ettiği anlayışa bırakmaktadır. Epistemolojik bakış açısı ise yapı ve amil arasındaki ilişkinin nedensel yönleri ve yapı- amil sorununa ilişkin yapılan açıklamaların görece önemleri ile ilgilenmektedir.⁶⁰ Ancak konstrüktivizmdeki yapı- amil ilişkisinde epistemolojik önermelerden ziyade ontolojik olarak yapılan açıklamalar daha önemli görülmektedir.⁶¹

Konstrüktivizmde yapı, “bir sosyal organizasyon içerisinde yer kaplayan herhangi bir şey” olarak tanımlanmaktadır. Yani yapı, kendisini meydana getiren yapanlar, teknolojiler, pratikler veya alanların içsel olarak birbiriyle ilişkili olduğu bir kavramdır. Yapı içindeki unsurların birbirleriyle içsel olarak ilişki içinde olması, onların yapıdan bağımsız hareket edecekleri anlamına gelmemektedir. Ayrıca yapı da salt bu unsurlar arasındaki ilişkilere indirgenmemektedir. Konstrüktivizmde yapılar, amilleri ve amillerin davranışlarını belirlediği için her ne kadar gözlemlenemez olsalar da bunların gerçekte var oldukları iddia edilmektedir. Konstrüktivizmde, sosyal yapılar ile doğal yapılar arasında da fark olduğunun altı çizilmektedir. Yapı ve yapanların sosyal olarak var olduğu ön kabulüyle, sosyal yapılar doğal yapıların aksine, her ne kadar kendisini oluşturan unsurlar arasındaki ilişkiye indirgenemese de ontolojik olarak söz konusu unsurlardan da bağımsız değildir. Zira doğal yapıların kendisini oluşturan elemanlardan ayrı varlıklarının olduğunu söylemek anlamsız durmazken, sosyal yapılar kendi unsurlarının pratiklerinden meydana geldiği için bu önerme geçerli olmayacaktır. Yapı- amil ilişkisindeki ikinci unsur olan amiller de

⁵⁹ Ereker, a.g.e. 38.

⁶⁰ Wendt, A. (2009). “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan-Yapı Sorunu”, *Uluslararası İlişkiler*, 6 (23), 7-9.

⁶¹ Gould, H. D. (1998). “**What Is at a Stake in the Agent-Structure Debate?**” *International Relations in a Constructed World*. (Ed). Kubalkova, V., Onuf, N., Kowert, P. M. E. Sharpe: USA, 83.

konstrüktivizmde farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Sosyal yapılar nasıl ontolojik olarak amillerin eylem ve pratiklerinden meydana geliyorsa, aynı şekilde amillerin “nedensel güçleri ve çıkarları” da yapılar tarafından inşa edilmektedir. Dolayısıyla konstrüktivizmde yapı ve amiller ontolojik olarak birbirinden farklı ve fakat birbirinden bağımsız olmayan ya da birbirine indirgenemeyen varlıklardır. Bu anlamda biri diğerrinin etkisi ya da sonucudur yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır.⁶²

Konstrüktivizm, teorik ve sosyolojik temellerini büyük oranda Anthony Giddens’in “yapılandırma kuramı”na borçlu olsa da, teori, Nicholas Onuf tarafından geliştirilerek yapılandırma kuramından farklı bir noktaya taşınmıştır. Giddens ile Onuf arasındaki en büyük farklılık, Onuf’un konstrüktivizmde kuralların oynamış olduğu vazgeçilmez rolde yatmaktadır. İnsanlar, toplumsal varlıklar olarak sosyal sürecin içerisindeki vazgeçilmez unsurlardır. Kurallar, söz konusu sürecin merkezindedir çünkü insanları toplumdaki aktif katılımcılar ya da amiller olarak belirler ve herhangi bir topluma kendine özgü karakterler aşılar. Kurallar; sayı, tür, ilişki ve içerik bakımından değıştikçe, amiller ve yapılar da birbirlerini yeniden oluştururlar. Hem yapılandırma teorisi hem de konstrüktivizm, başlangıç noktası olarak bireycilik ya da yapısalcılığa dayanan indirgemeci bakış açısını reddetmektedir. Bununla birlikte Giddens’in yapılandırma teorisi, yapı ve amillerin birbirlerini oluşturdukları araçları açıklayabilecek gelişmiş mekanizmalara sahip değildir.⁶³ Giddens, kuralları “sosyal uygulamaların hayata geçirilmesi için uygulanan teknikler veya genelleştirilebilir prosedürler”⁶⁴ olarak tanımlamaktadır. Ancak Onuf, bu bakış açısının yapılanma teorisini daha ileri bir düzeye taşımaya yetecek kadar yeterince gelişmiş bir kural anlayışına sahip olmadığını dile getirmektedir. Zira Giddens’in bu eğilimi herhangi bir konstrüktivist sosyal teorisinin uzak durması gereken, kuralların kurucu ve düzenleyici olarak ikiye ayrılması anlayışına bir geri dönüşü anımsatmaktadır.⁶⁵

Konstrüktivizme göre kurallar, eylemler için gerekli unsurlardır. Söz konusu kurallar makro düzeyde devletleri, mikro düzeyde ise bireyleri sosyal yapıların aktörleri haline getirmektedir. Kurallar ayrıca kurumları da meydana getirmektedir. Amiller ve kurumlar arasındaki eşit ontolojik statü kurallar vasıtasıyla inşa edilmektedir. Yapıların gerçekte mi yoksa bir hayal dünyasında mı var olduğu konusunda ise konstrüktivizmde bir uzlaşş söz

⁶² Wendt (2009), a.g.m. 26-30.

⁶³ Gould, a.g.e. 80-81.

⁶⁴ Giddens, a.g.e. 21.

⁶⁵ Onuf, a.g.e. 62.

konusu değildir. Örneğin, Gould'a göre yapılar Wendt'in iddia ettiğinin aksine gözle görülebilen veya gerçekte var olan varlıklar değil; insanların zihinlerinde olan bir gerçekliktir.⁶⁶

Yapı ve amil ilişkisi konstrüktivist açıklamalarda kullanılan temel yapı taşıdır. Ancak burada yapı ve amil kavramlarının ayrı ayrı ele alınması sadece konunun izahı açısından bir zaruriyet taşımaktadır. Zira amil ve yapılar birbirini oluşturan unsurlar olduğu için birinin diğerinden ayrı açıklanması pratikte pek mümkün değildir. Toplum, amil ve yapıların sosyal olarak karşılıklı ilişkisi neticesinde meydana geldiği için, bu iki kavram birbirine bağımlı ve ancak birbiriyle ilintili bir şekilde açıklandığı zaman konstrüktivizm açısından anlamlı hale gelecektir.⁶⁷

2.4. Kimlik Kavramı

Kimlik, toplumların sosyal sistemleri tanımlanırken başvurulan en temel birimdir. Tarihten felsefeye, psikolojiden sosyoloji ve uluslararası ilişkilere kadar birçok sosyal bilimin ve hatta çeşitli fen bilimlerinin araştırma konusu olduğu için çok boyutlu bir yapıya sahip olan kavramın yekpare bir tanımı yapılamamakta, bu nedenle kavram, her alanın kendi ilgi konusuna ve araştırmacıların bakış açılarına göre tanımlanmaktadır.

Kimlik, Latince “idem” kökünden gelmekte olup 16. yüzyıldan beri İngilizcede identity” şeklinde kullanılmaktadır.⁶⁸ Türkçede “aynılık”, “özdeşlik” anlamlarına gelen kavram, en genel haliyle “kimsiniz, kimlerdensiniz?”⁶⁹ sorularına verilen cevaplardan oluşmaktadır. Kimlik kavramı, “ben” ile “öteki” arasındaki farklılık ve benzerlikleri açıklarken, “ben”in “öteki” tarafından ayırt edilmesini sağlayan bir mekanizma ortaya koymaktadır. Bu anlamda tüm kimlikler kendisini tanımlarken karşısına mutlaka bir “öteki” yerleştirmektedir.⁷⁰ Stuart Hall’in deyimiyle “bireyin kendini inşa edebilmesi için ötekinin iğne deliğinden geçmesi gerekir.”⁷¹ Talha Övet de bu bakış açıyla ötekileştirme

⁶⁶Gould. a.g.e

⁶⁷ Kaya, a.g.m. 97.

⁶⁸ Gleason, P. (1983). “Identifying Identity: A Semantic History.” *The Journal of American History*, 69 (4), 911.

⁶⁹ Güvenç, B. (1993). *Türk Kimliği*. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara, 3.

⁷⁰ Temizkan, A. (2007). “Kültür ve Kimlik Meselelerine Tarihsel Bir Yaklaşım.” *Düşünen Siyaset “Bizim Doğu “OrtaDoğu”*, (23), 256-257.

⁷¹ Hall, S. (1998). “*Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik*.” (Çev. Tuncel, H.S), Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları, Der. (King, D. A), Bilim ve Sanat: Ankara 41.

sürecine dikkat çekerek, “öteki kimliklerle ilişkiyi ortaya koyan ötekileştirme süreci kimliklerin ortaya çıkma sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır”⁷² vurgusunu yapmaktadır. Nuri Bilgin ise kavramı “bir kişi veya grubun kendini tanımlama ve diğer kişi veya gruplara göre konumlama konusunda verdiği cevapların bütünü” şeklinde tanımlamaktadır.⁷³

“Biz” ve “öteki” ayrımı, ilk olarak 18. yüzyılda Batı Avrupa ülkeleri tarafından dış çatışma yoluyla iç uyum ve kalkınmayı teşvik etmek amacıyla kavramsallaştırılmıştır. Immanuel Kant bu durumu “sosyal olmayan sosyallık” (unsocial sociability) kavramıyla açıklamaktadır. Buna göre, insanlar özlerinde yalnız kalmak ister ancak aynı zamanda hayatta kalma ve gelişmeye de ihtiyaçları vardır. Bu nedenle insanlar kolektif amaçlara yönelik sosyalleşme içgüdüleri ile bir araya gelir ve fakat bu sosyalleşme arzusu çeşitli kaygıları beraberinde getirdiği zaman birbirlerine karşı direnmelerine de yol açar. Kant’a göre savaş, insanları birbirlerinden uzaklaştırır fakat insanların kendilerini başkalarına karşı savunma ihtiyaçları onları yeniden bir araya getirir.⁷⁴ Dolayısıyla “öteki”ne karşı “biz”in savaşı insanların doğuştan sahip olduğu içgüdüsel bir eylemdir.

Oxford İngilizce Sözlüğü’ne göre kimlik, “*Bir kişiyi ya da şeyi kim ya da ne yapan ve onu diğerlerinden farklı kılan özellikler, her zaman veya her durumda bir insanın veya şeyin aynılığı; bir kişinin veya şeyin kendisinin olup başka bir şey olmadığı şartı ya da gerçeği; varoluşun çeşitli aşamalarında aynı kişi kalma koşulu veya gerçeği; kişisel devamlılık*”⁷⁵ anlamlarına gelmektedir. 20. yüzyılın başlarında kavram bugünkü kullanımından çok uzak anlamlar ifade etmekte ve sosyal bilim akademik literatürlerinde çok fazla yer almamaktaydı. Örneğin, 1930’lu yıllarda yayımlanan “Sosyal Bilimler Ansiklopedisi”nde kimlik kavramı yalnızca “parmak izi” ve “diğer cezai yaptırım teknikleri” bağlamında ele alınmıştır. 1950’li yıllara gelindiğinde sosyal bilimlerde popülaritesi artan kavram, 1960’lı yıllardan itibaren özellikle sosyolojide yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.⁷⁶ Erik Erikson, Philip Gleason, Gordon Allport, Anselm Strauss, Erving Goffman, Robert Merton ve Peter Berger başta olmak üzere birçok düşünürün kimlik olgusunu sosyal bilimlerin çeşitli alanlarına (özellikle sosyoloji) taşımaları yoluyla

⁷² Övet, T. (2007). “Avrupa ‘Öteki’si”. **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, (11), 95.

⁷³ Bilgin, N. (2006). “Kimlikler Kültürelidir.” **Türk Yurdu Dergisi**, 95 (221).

⁷⁴ Lebow, R., N. (2008). “Identity and International Relations”. **International Relations**, 22 (473), 475.

⁷⁵İnternet: Oxford Learner Dictionaries, Web: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/academic/identity> adresinden 10.10.2019’da alınmıştır.

⁷⁶ Gleason, a.g.e. 910.

kavram önemli bir analiz birimi aracı haline dönüşmüştür.⁷⁷ Örneğin, Robert Penn Warren 1965 yılında yayımladığı “Who Speaks for the Negro” eserinde “doğduğu dünyadan ve vatandaşı olduğu ülkeden yabancılaştırmış, ancak o yeni dünyanın başarılı değerleri ile çevrili olan bir ülkede, Zenciler kendini nasıl tanımlayabilir?”⁷⁸ sorusuyla kimlik kavramının önemine tüm kitabı boyunca dikkat çekmiştir.

Kimlik kavramı yukarıdaki birkaç örnekte de görüldüğü gibi son derece muğlak olan yapısı ve üzerinde uzlaşılan bir tanımlı olmadığı için çeşitli akademisyenler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin Michael Hogg ve Dominic Abrams’a göre kimlik, “insanların kim oldukları, ne tür insanlar oldukları ve başkalarıyla nasıl ilişki kurdukları”⁷⁹ anlamına gelirken, Francis Deng kimliği “bireylerin ve grupların kendilerini tanımlama ve başkaları tarafından ırk, etnik köken, din, dil ve kültür temelinde tanımlanma biçimleri”⁸⁰ olarak açıklamaktadır. Richard Jenkins’e göre kimlik, “bireylerin ve toplulukların diğer bireylerle ve topluluklarla olan sosyal ilişkilerinde ayırt edilme biçimlerini”⁸¹ ifade ederken, William Bloom ulusal kimlik kavramına vurgu yaparak, “bir grup insanın ulusal sembollerle aynı kimliğe büründüğü şartı” tanımlar.⁸² Ted Hopf ise kimlikleri olmayan bir dünyayı “kaos dünyası, belirsizlik dünyası ve anarşiden çok daha tehlikeli bir dünya” olarak görmektedir. Hopf’a göre kimlikler size başkalarının kim olduğunu, başkalarına da sizin kim olduğunuzu söyler ve en nihayetinde devletlerin tercih ve eylemlerini yönlendirir.⁸³ Konstrüktivizmin önemli isimlerinden Peter Katzenstein kimlik kavramını “kendisinin ve diğerinin karşılıklı olarak inşa edilen ve gelişen görüntüleri” şeklinde ifade ederken⁸⁴, uluslararası ilişkilerde kimlik kavramına özel bir önem atfeden Alexander Wendt ise kimliği psikolojik gerçeklikten temeller edinen, süreklilik gösteren ve karşılıklı ve sosyal olarak inşa edilmiş varlıklar olarak görmektedir.⁸⁵ Bu bağlamda Wendt, “kimlikleri değiştirmek zor olabilir, ancak taştan oyulmamışlardır ve gerçekten de bazen

⁷⁷ Brubaker, R., Cooper, F. (2000). “Beyond "Identity". Theory and Society, 29 (1), 2-3.

⁷⁸ Warren, R., P. (1965). “Who Speaks For the Negro” Yale University Press: USA, 17.

⁷⁹ Hogg, M., A., Abrams, D. (1998). “Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes.” Routledge: London and New York, 2.

⁸⁰ Deng, F., M. (1995). “War of Visions : Conflict of Identities in the Sudan.”, Brookings Institution Press: Washington D.C., 1.

⁸¹ Jenkins, R. (2008). “Social Identity.” Routledge: London and New York, 4.

⁸² Bloom, W. (1990). “Personal Identity, National Identity and International Relations.” Cambridge University Press, 52.

⁸³ Hopf, a.g.m. 174-175.

⁸⁴ Katzenstein, P. (1996). “The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics.” Columbia University Press: New York, 59.

⁸⁵ Wendt, (1992), a.g.m., 397.

bir durumda manipüle edebilecek tek değişken oyunculardır” ifadesiyle kimliklerin zor da olsa değiştirilebilir yapısına vurgu yapmaktadır.⁸⁶

James D. Fearon ise kimlik kavramının sözlükteki anlamının şu an kullanılan kimlik konseptinden oldukça uzak olduğunu altını çizmektedir. Fearon, hiçbir kısa ifadenin tüm kullanımları yeterli derecede karşılayamayacağı gerçeğini kabul ederek, günümüzde kullanılan “kimlik” kelimesinin iki ayrı ve fakat iç içe geçmiş anlamı olduğunu ve kavramın bütün gücünün ve ilgisinin büyük bir kısmının bu anlamların iç içe geçmesinden kaynakladığını savunmaktadır. Buna göre kimlik, “sosyal” ve “kişisel” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birincisinde kimlik sadece sosyal bir kategoridir ve “Fransız”, “Amerikan”, “baba”, “eşcinsel”, “profesör” ya da “Müslüman” denirken kullanılan anlamları ifade etmektedir. Kişisel kimlik ise bir kişinin kendisini sosyal olarak ilgili yollardan ayırt ettiğini düşündüğü bir dizi özellik, inanç, istek veya eylem ilkesidir. Bunlar, ya kişinin kendisinde özel olarak gurur durduğu birtakım özellikler, ya gurur duymasa da onlarsız ne yapacağını bilemediği birtakım olgular ya da kişinin istese bile değiştiremeyeceği özellik ya da inançlarıdır. Dolayısıyla kişisel kimlik, tipik olarak bir kişinin onuruna veya kendisine olan saygısına temel oluşturan birtakım özellikleri veya nitelikleri olarak belirtilebilir. Bu anlamda kullanıldığında kimlik, “şeref”, “onur” ve “gurur” kelimelerinin kısmi ve dolaylı bir alternatifi haline gelmiştir. Bu nedenle kişisel kimlik, kişinin bilincinde olduğu ve kişiyi en azından diğerlerinden ayıran özellikleri olmalıdır. (fiziksel özellikler-garip şekilli bir safra kesesine sahip olmak-, kişiye özgü inançlar, hedefler ya da sahip olmakla gurur duyduğu özellikler). Kısacası Fearon’a göre kimlik, tek bir ifadeye sıkıştırılacak kadar sığ olmayan ve sosyal ve kişisel olarak ayrılan özelliklerin bir araya gelerek anlamlı bir bütünlük oluşturduğu bir kavramdır.⁸⁷

Kimlik, sosyal bilimlerde ve kültürel çalışmalarda fazlasıyla analiz edilmiş bir kavram olduğu için, 1980’lerin sonlarından bu yana söz konusu alanlarda kimlik kavramı referans alınmadan nadiren bir akademik kitap veya makale yayınlanmaktadır. Ünlü sosyolog Rogers Brubaker, “Ethnicity Without Groups” adlı eserinde kavramın çeşitli akademik disiplinlerdeki beş ana kullanım alanına şu şekilde dikkat çekmektedir:⁸⁸

⁸⁶ Wendt, (1999), a.g.e. 21.

⁸⁷ Fearon, J., D. (1999). “What is Identity (As We Now Use the Word?). Stanford University: California, 7-25.

⁸⁸ Brubaker, R. (2004). “Ethnicity without Groups.” Harvard University Press: Cambridge, 33-35.

- Toplumsal ya da politik eylemin temeli olarak anlaşılan “kimlik”, araçsal olmayan sosyal ve politik eylem biçimlerini vurgulamak ve kavramsallaştırmak için genellikle “çıkar” kavramına karşı çıkar. Bu bağlamda biraz farklı bir analitik bakış açısıyla, bireysel ya da kolektif eylemin evrensel bir kişisel çıkarla değil, belirli bir kişisel anlayışla yönetilebilme biçimini vurgulamak için kullanılır.
- Özel kolektif bir olgu olarak anlaşılan "kimlik", bir grup veya kategori üyeleri arasında temel bir "aynılık" anlamına gelir. Bu, nesnel olarak ("kendi içinde" bir aynılık olarak) veya öznel olarak (“deneyimli, hissedilmiş veya algılanan” bir aynılık olarak) anlaşılabilir. Bu kullanım genellikle ırk, cinsiyet, etnik köken ve milliyetçilik üzerine kurulmuş sosyal hareketler (social movements) gibi alanlarda kimliğin kullanımı ile ilgilidir.
- Bireysel veya kolektif benliğin temel bir yönü veya toplumsal varlığın temel bir koşulu olarak anlaşılan "kimlik"; psikoloji literatürünün bir alanı olarak derin, temel veya süreklilik arz eden bir şeye işaret etmek için kullanılır.
- Toplumsal veya politik eylemin bir ürünü olarak anlaşılan "kimlik", kolektif eylemi mümkün kılan kolektif öz-anlayış, dayanışma veya "grupluluğun" süreçsel gelişimini vurgulamak için kullanılır. “Yeni toplumsal hareketler”de kendisine yer edinen bu kullanım alanında kimlik, hem sosyal ya da politik eylemin tesadüfî bir ürünü hem de daha ilerideki bir eylemin zemini olarak görülür.
- Çoklu ve rakip söylemlerin ortaya çıkan ürünü olarak anlaşılan "kimlik", günümüzün dengesiz, çoklu, dalgalanan ve parçalanmış doğasını vurgulamak için kullanılır. Kimliğin bu kullanımı ise post yapısalcılık ve post modernizmde kendisine yer bulmaktadır.

Kimlik, bireylere benlik hissi veren bir mekanizma ve benliğin dış çevre ile ilişkisini anlama aracıdır. Psikolojik bileşenlere ek olarak, kimlikler sosyal ve sosyal olmayan unsurları da içerir. Kimlikler, sosyal etkileşim süreçleriyle değişirler ve bu süreç sayesinde aktörler; değerler, normlar, inançlar, rol kavramları, tutumlar ve basmakalıplar yoluyla somutlaşan bilişsel, duyuşsal ve motivasyonel fenomenler yaratır ve en nihayetinde bu süreç sonunda aktörlerin psikolojileri değişir. Bununla birlikte, kimliklerin dinamik ve sosyal doğaları onların her zaman kolayca şekillendirilebilecekleri anlamına da gelmemektedir. İlk olarak, kimlikler sosyal olmayan öğeler içerir. Değişime kuvvetle direnen beden, ırk ve dil gibi özellikler, hem aktörün diğerlerine hem de aktöre karşı diğerlerinin algılarını etkileyen özel kimlik ipuçları sağlamaktadır. Benzer şekilde ırk,

etnisite, coğrafya ve devlet yönetiminde etkili olan gelenek ve değer gibi öğelerden oluşan maddi faktörler, devletlerin diğer devletlerle olan ilişkilerindeki algılarını şekillendirebilir. Ancak bunlara rağmen sosyal etkileşim deneyimi olmadan bu niteliklerin bir anlamı yoktur. Örneğin sömürgecilik, kölelik ya da ayrımcılık deneyimi olmadan ırk kavramının toplumsal bir kategori olarak önemi olmadığı gibi; ekonomik güç, kültür ve ideoloji gibi kavramlar da uluslararası etkileşim olmadan uluslararası bağlamda önem taşımamaktadır. Yine düşmanlık ya da dostluk öyküsü olmadan devletler, hangi devletlerin daha dost hangilerinin düşman olabileceklerine dair fikir geliştirmek için deneysel bir temele sahip olamayacaklardır.⁸⁹

Sosyolojik açıdan tüm kimliklerin inşa edildiği konusunda hemfikir olmak kolaydır ancak asıl mesele bu kimliklerin nasıl, kimden ve kimin için inşa edildikleridir. Kimliklerin inşasında tarihten coğrafyaya, biyolojiden farklı bilim dallarına, ortak hafızadan ve kişisel fantezilerden dini vahiyler kadar birçok etmen rol oynamaktadır. Ancak bireyler, sosyal gruplar ya da toplumlar tüm bu materyalleri sosyal kararlarına ve zaman ve mekana göre belirlenmiş kültürel projelere göre yeniden üretir ya da anlamlarını yeniden düzenlerler. Kimliğin sosyal olarak inşa edilmesi genellikle güç ilişkileri bağlamında gerçekleştirildiği için, Manuel Castels kimlik inşasını üç değişik sınıflandırma üzerinden açıklamaktadır. Bunlardan ilki yasallaştırıcı-meşrulaştırıcı kimliktir (legitimizing identity). Sennett'in otorite⁹⁰ ve tahakküm teorisinin merkezinde yer alan ve aynı zamanda çeşitli milliyetçilik teorilerine dayanan bir tema olan kimliğin bu türü, egemenliğini sosyal aktörler karşısında genişletmek ve rasyonelleştirmek için toplumun baskın kurumları tarafından getirilmiştir. İkincisi direniş kimliğidir (resistance identity). Tahakküm mantığı tarafından değer biçilen ve/ veya damgalanan pozisyon/şartlarda olan aktörler tarafından üretilir ve böylece toplumun kurumlarına nüfuz edenlere karşı çıkan ilkeler temelinde direnç oluşturarak ortaya çıkarlar. Calhoun'un⁹¹ önerdiği gibi kimlik inşasındaki bu sınıflandırma kimlik politikalarının ortaya çıkışını açıklar. Kimlik inşasındaki üçüncü tür olan proje kimliğinde (project identity) ise sosyal aktörler kendilerine uygun olan herhangi bir kültürel materyali veri alarak toplumdaki konumlarını belirleyen yeni bir kimlik inşa ederler. Örneğin feminizm; ataerkilliği, dolayısıyla ataerkil aileyi ve dolayısıyla toplumun tüm üretim

⁸⁹ Chafetz, G., Spirtas, M., Frankel, B. (1998). "Introduction: Tracing the Influence of Identity on Foreign Policy". *Security Studies*, 8 (2-3), 9-13.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sennett, R. (2014). "Otorite." (Çev: Kamil Durand), Ayrıntı Yayınları.

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Calhoun, C. (1994). "Social Theory and the Politics of Identity." Wiley- Blackwell.

yapısını, üremeyi, cinsiyeti ve kişiliği sorgulamak için kadın kimliğinin ve kadın haklarının “direniş çukurlarından” çıkarak sosyal yapının tümünü değiştirmeyi hedeflemektedir.⁹²

Kimlik, var olmanın kaçınılmaz bir boyutu olarak⁹³ birey ya da grubu tanımlamasına bakılmaksızın iki ölçüt üzerinden değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki sürekliliktir ki bu ölçüt kimliğin zaman içindeki konumunu tanımlar. İkincisi ise farklılıktır. Farklılık, birey ya da grubun öteki karşısında sahip olduğu özellikleri açığa çıkararak onun “biricikliğini” ortaya koymaktadır. Bu nedenle kimlik oluşturma süreci birey ya da grupların aynı toplum içindeki benzerliklerinden ziyade, “öteki”nin farklılıklarından meydana gelmektedir. Dolayısıyla kimliklenme süreci “öteki” üzerinden “kendi”ni yapma, “öteki” üzerinden “kendi” olma sürecidir.⁹⁴ Bu anlamda kimlik, Connolly’nin deyiimiyle “varolmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür.”⁹⁵

Kimlikler, içinde doğmuş oldukları geleneksel ya da modern toplum tiplmesine göre farklı anlamlar kazanmakta ve bu nedenle de toplumların yapılarına göre farklı kimlik tipleri ortaya çıkmaktadır. Milli, dini, etnik ya da bambaşka bir kimlik türünün bir toplumda ön plana çıkması ilk önce o toplumda öncelik verilen değerlerle ilgilidir. Örneğin bireyselliğin ya da birey haklarının ön planda tutulduğu modern toplumlarda bireysel kimlikler önemliyken, dini cemaatlerin ön planda olduğu geleneksel toplumlarda kolektif kimlikler öne çıkmaktadır.⁹⁶

Kimliğin inşasına yönelik akademik literatüre bakıldığında yukarıda da değinilen bireysel ya da öznel kimlik ile kolektif ya da sosyal kimlik ayrımı öne çıkmaktadır. Bireysel kimlik, kısaca kişinin yaşamış olduğu toplumda kendine çizmiş olduğu rol veya kendisini algılayış biçimi olarak özetlenebilir.⁹⁷ Buna göre bireysel kimlikler aile, etnisite, din, cinsiyet gibi farklı kategorileri içine alan çok boyutlu bir yapıda ve genellikle “durumsal” oldukları için kendisini oluşturan öğelerin önem dereceleri zaman ve mekana

⁹² Castells, M. (2010). **“The Power of Identity”**. Wiley- Blackwell Publishing, 7-8.

⁹³ Campbell, D. (1992). **“Writing Security United States Foreign Policy And The Politics Of Identity.”** University of Minnesota Press: Minneapolis, 8.

⁹⁴ Bayrı, H. (2008). “Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu Ve Ulusal Kimlik (1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış).” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi: Erzurum, 7.

⁹⁵ Connolly, W.E. (1995). **“Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri.”** (Çev: Lekeşizalın, F.), Ayrıntı Yayınları: İstanbul, 93.

⁹⁶ Özdi, M. (2017). “Kolektif Ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme.” **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 28 (3), 387.

⁹⁷ Özdi, a.g.m. 388.

göre değişmektedir. Kolektif kimlik ise çoğunlukla etnik ve milli bağların ön planda tutulduğu bir yapıda olup “durumsal” değil “kapsayıcı”dırlar. Kolektif kimlikte bireylerin tercihleri ya da hisleri değil; grup çıkarları, deneyimleri ve bireylerin gruba olan aidiyet bağları önemlidir. Bu anlamda kolektif kimlikler bireysel özellik ya da tercihlerin grup içinde yeniden şekillendirilmesi yoluyla elde edilir.⁹⁸

Kimlik, kolektif ve bireysel kategorisi dışında farklı açılardan da sınıflandırılabilir. Örneğin objektif ve sübjektif kimlik ayrımı, bahsi geçen farklı sınıflandırma türleri kapsamında değerlendirilebilir. Buna göre objektif kimlik, “bir insanın doğuştan getirdiği tarihsel-antropolojik kimliktir” ve bu nedenle de insan iradesi dışında sahip olunan bir kimliktir. (Türk anne babadan doğan çocuğun objektif kimliği Türk’tür.) Sübjektif kimlik ise kişinin sonradan tercih ettiği ve “ben şuyum” dediği kimliktir ve objektif kimliğinden farklılık taşıyabilir. Yine alt kimlik ve üst kimlik ayrımı da kimlik sınıflandırması bakımından önem taşımaktadır. Alt kimlik, objektif kimliğin farklı bir versiyonu olarak bireyin içinde doğduğu grubun kimliğini ifade etmektedir.⁹⁹ (Türkiye’de doğan yabancı kökenli bir çocuğun alt kimliği Türklük değil anne babasının kimliğidir.) Üst kimlik ise “vatandaşlık” bağı kapsamında ulusal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla oluşturulan ve bireyin vatandaşı olduğu ülkeyle ilgili toplumsal kimliğidir.¹⁰⁰ (Türkiye’de doğan yabancı kökenli bir çocuğun üst kimliği Türklüktür.)

Kimliğin yukarıdaki sınıflandırmalar dışında kalan ve çok daha kapsayıcı bir türü olan ulusal kimlikten de burada bahsedilmesi gerekmektedir. Anthony Smith’e göre ulusal (milli) kimlik, insanoğlunun taşımış olduğu kolektif kimlikler arasında belki de “en temelli ve kapsayıcı”¹⁰¹ olanıdır. Ulusal kimlik modern ulus-devletleşme sürecinin bir ürünüdür. Devletin kimliği ile devleti oluşturan vatandaşların “varsayımsal” kimliklerinin “örtüştüğü” bu kimlik türü, modern öncesi zamanlarda bulunmamaktaydı. Zira modern öncesi dönemde devletlerin, uyruklarının kimliğini kendisine benzetme gibi bir gayesi ya da kendisiyle vatandaşlarını “ortak” bir kimlikte buluşturma gibi bir amacı yoktu. Modern öncesi toplumlarda devletler, meşruiyetlerini uyruklarının “ortak” kimlik algısına bağlamıyorlardı. Dolayısıyla ulusal kimlik olgusu modern dönemlerin bir ürünü olarak

⁹⁸ Tamer, M. G. (2014). “Kimlik/lerin Seyrine Bir Bakış.” *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 20 (77), 92.

⁹⁹ Oran, B. (2004). “Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama.” İletişim Yayınları: İstanbul, 27-28.

¹⁰⁰ Oran, B. (2009). “Küreselleşme ve Azınlıklar.” 5. Baskı, İmaj Yayınevi: Ankara, 76.

¹⁰¹ Smith, A. (2016). “Milli Kimlik.” (Çev: Şener, B. S.) İletişim Yayınları: İstanbul, 221.

ulus-devletin ortaya çıkmasına binaen inşa edilmiştir.¹⁰² Smith, ulusal kimliği, kendisini ortaya çıkaran beş ana unsur üzerinden şu şekilde açıklamaktadır:¹⁰³

- *Tarihi bir toprak/ülke, ya da yurt*
- *Ortak mitler ve tarihi bellek*
- *Ortak bir kitlesel kamu kültürü*
- *Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler*
- *Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak ekonomi.*

Dolayısıyla modern dönemlerdeki kimlik algısı ulus devletleşmenin bir ürünü olarak ortak dil, din, kültür vs. üzerinden açıklanmaktadır. Modern dönemde tüm toplumsal kimlikler “vatandaşlık” potası içinde eritilerek ortak bir kimlik anlayışı oluşturulmuştur. Bu anlamda farklılıklar göz ardı edilerek “aynılık” üzerinden ortak bir geçmiş ve gelecek inşa edilmiştir. “Ben” ve “öteki” ayrımı ise modernleşme dönemindeki kimlik algısında fazlasıyla ön plana çıkmıştır. Buna göre “öteki” düşman olarak görüldüğü için ya kendisine benzemeli ya da yok edilmelidir.¹⁰⁴ Zygmunt Bauman bunu, moderniteyi bir bahçe kültürüne benzeterek açıklamaktadır. Bauman’a göre “*toplumu bahçe gibi gören tüm görüşler toplumsal doğal ortamın (social habitat) bazı bölümlerini yabancı otlar olarak niteler. Bunlar, diğer yabancı otlar gibi ayrılmalı, kısıtlanmalı, yayılmaları önlenmeli, yerinden çıkarılmalı ve toplum sınırlarının dışında tutulmalıdır; tüm bu yollar yetersiz kalırsa öldürülmelidir.*”¹⁰⁵

Küreselleşme süreciyle birlikte post-modern döneme geçiş yapılmış ve post-modern dönem kendisini, modernitenin birincil önem verdiği rasyonellik kavramının eleştirisi üzerine oturtmuştur. Bu dönemde her alanda olduğu gibi kimlik algısında da önemli dönüşümler yaşanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte öncelikle zaman ve mekan algısı akamete uğradığı ve sınırlar anlamsız hale geldiği için ulus devletler de bir nevi önemsizleşmiştir. Dolayısıyla ulus devletin ürünü olan ulusal kimlikler de post-modern dönemde artık birincil önemini yitirerek yerini, alt kimlik-üst-kimlik ya da çok kültürlülük kavramlarına bırakmıştır. Yaşanan küresel gelişmelere ulusal kimlikler kapsayıcı bir

¹⁰² Yıldız, a.g.m. 12.

¹⁰³ Smith, a.g.e. 32.

¹⁰⁴ Tamer, a.g.m. 88-89.

¹⁰⁵ Bauman, Z. (1997). “**Modernite ve Holocaust**”. (Çev.: Sertabiboğlu, S.). Sarmal Yayınevi: İstanbul, 126.

açıklama getirmediikleri için, etnik, dini ve ideolojik kimlikler yer yer kendilerini göstermiştir/göstermektedir. Bu da “ulusal bütünlüğün” yeterince kapsayıcı olmadığını ortaya çıkarmış ve modernitenin bir eseri olan “kültürel homojenleşmenin” uzun süre devam edemeyeceğini ortaya koymuştur.¹⁰⁶

2.4.1. Konstrüktivizmde Kimlik Algısı

Kimlik kavramı uzun zamandır farklı sosyal bilim disiplinlerindeki (1940'larda ilk olarak psikoloji ve daha sonra sosyoloji ve antropoloji) uzmanlar tarafından bir sorgulama konusu olarak geliştirilirken, bu kavram davranışsal devrim (behavioral revolution) sürecinde siyaset bilimine girmiştir. 1960'lı yılların sonlarından itibaren uzun bir süre kimlikler, kültür ve norm gibi diğer düşünsel faktörlerle birlikte, neorealist/pozitivist ortodoksinin egemenliği altındaki uluslararası ilişkilerde “sert bir şekilde marjinalleştirilmiştir.” Ancak 1990'lı yılların başından itibaren büyük oranda konstrüktivizm sayesinde bu marjinalleşme eğilimi tersine çevrilmiştir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerdeki yeni gelişmeler, daha önceden bilinen ancak önemsenmeyen medeniyet ve milliyetçiliğin de dahil olduğu kimlikle ilgili konulara yakından bakma konusunda bir eğilim ortaya çıkarmıştır. (Huntington'ın Medeniyetler Çatışması'nda olduğu gibi) Ancak en temelde kimlik kavramının meta teorik düzeyde uluslararası ilişkilerde yeniden ele alınmasını sağlayan akademisyenler çoğunlukla konstrüktivistler olmuşlardır.¹⁰⁷

İkinci Dünya Savaşı ile idealizmin popülaritesini sona erdirerek kendi egemenliğini ilan eden realizm ve realizmin farklı bir versiyonu olarak ortaya çıkan neo-realizm, Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası ilişkilerdeki hakim teoriler olmuşlardır. Bu dönemde etnisite ve kimlik kavramları adeta yok sayılmıştır. Zira ulus devletlerin başat aktör olarak önem kazandığı uluslararası politikada nükleer savaş tehdidi, ekonomik gelişmeler ve askeri güç gibi konuların yanında kimlikler “etkisiz eleman” olarak kalmışlardır. Ayrıca bu dönemde ulus devletlerin hayatta kalması ve sürekliliklerinin sağlanması her şeyden önemli olduğu için, kimlik gibi “pürüz” yaratabilecek ve devletlerin altını oyabilecek

¹⁰⁶ Karaduman, s. (2010). “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”. *Journal of Yaşar University*, 17(5), 2892.

¹⁰⁷ Ashizawa, K. (2008). “When Identity Matters: State Identity, Regional Institution-Building, and Japanese Foreign Policy”. *International Studies Review*, 10 (3), 572.

unsurlar görmezden gelinmiştir.¹⁰⁸ Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve sonrasında yaşanan değişim ve dönüşümler realist ve rasyonalist teorilerin varsayımlarını çürütmüştür. Küreselleşme sürecinin de bu dönüşümle birlikte devreye girmesi, eskiden önemli görülmeyen birtakım konuların ve yeni aktörlerin uluslararası sisteme dahil olmasını sağlamıştır. Kimlik kavramı da yaşanan bu değişim ve dönüşümde önem verilen konulardan biri olarak uluslararası ilişkiler literatüründe sıkça tartışılmaya başlamıştır.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde önemli bir kavram olarak ele alınan kimlik, kendisiyle ilgili yapılan çalışmalarda tek bir yönüyle incelenmemiş ve bu konuda büyüyen literatür hiçbir zaman tek parça- tek sesli olmamıştır. Kimlik kavramı çeşitli şekillerde sunulmuş ve analistlerin teorik ve metodolojik yönelimini yansıtan farklı kapsamlarda incelenmiştir. Bazı çalışmalar kimliği, uluslararası ilişkilerde konstrüktivist yaklaşımların kuramsallaştırılması için temel bir kavram olarak ele alırken¹⁰⁹ diğerleri, kimliğe odaklı özel çıkarımlar içeren ampirik analizler yapmışlardır. Örneğin devletlerin kimliğinin çıkarlarını nasıl şekillendirdiği, ulusal kimlik algısının değişmesinin devlet politikasında ve uluslararası sistemde nasıl bir değişiklik meydana getirdiği ve ortaya çıkan bir kimlik krizinde siyasi liderlerin nasıl adım attıkları gibi sorular analizi yapılan konuların sadece birkaçıdır.¹¹⁰

Kimliğin tanımlanması, sosyal dünyadaki konumumuzu ve başkalarının bu dünyadaki yerlerini belirleyerek çevremizi algılamamızı sağlar. Bununla birlikte, psikolojik kimlik kuramları grupların doğası, grup sınırları ya da herhangi bir zamanda geçerli olan grup normları hakkında hiçbir varsayımda bulunmaz. Tüm bu faktörler sosyal olarak inşa edildikleri için kültürel olarak spesifik ve tarihsel olarak koşulludurlar. Kimlik oluşturma süreci ise içgüdüsel olduğu için sınırları ve içerikleri önceden “verili” değildir. İnşa edilen kimlikler kişilerin algılarını, önceliklerini ve özlemlerini yansıtmaktadır. Bu bakış açısı ise kendisini en iyi konstrüktivizmin kimlik algısında anlamlandırmaktadır. Konstrüktivizm, “bütün bilginin ve dolayısıyla tüm anlamlı gerçekliğin insan pratiklerine bağlı olduğunu, insan ve dünyası arasındaki etkileşimin içinde ve dışında inşa edildiğini ve temelde sosyal bir bağlam içinde geliştirilip aktarıldığını” söyleyen ontolojik bir perspektiftir. Konstrüktivizm, sosyal aktörlerin zaman ve mekan boyunca değişmez ve sabit olan çeşitli özcü ve ilkel anlayışlarına karşı koymak üzere ortaya çıkmıştır. Ulusal

¹⁰⁸ Karakoç, a.g.m. 138-139.

¹⁰⁹ Wendt ve Katzenstein 1996; Wendt 1999.

¹¹⁰ A.g.m.

kimlikler bu nedenle “sabitlenmiş” olarak değil, “sürekli müzakere edilen” olgular şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, İngilizlik nosyonunun Kraliçe Victoria zamanıyla aynı olduğunu iddia etmek anlamsız olacaktır. Zira 19. yüzyılda İngilizlik, büyük ölçüde İmparatorluğa atıfta bulunularak himaye altındaki Afrika ve Asya halklarına karşı geliştirilen ve kullanılan bir kavramken bugünkü liderler İngilizliğin çok ırklı doğasını vurgulamak için çaba harcamaktadır. Dolayısıyla konstrüktivizm ulusları ve ulusal kimlikleri seçkinler tarafından çeşitli sosyo-politik ve ekonomik amaçlara ulaşmak için “yapılanlar” olarak görmektedir.¹¹¹

Konstrüktivizm, uluslararası sistemin yapısal bir teorisidir. Bu teoriye göre devletler, uluslararası politik teori için temel analiz birimleri olmakla birlikte, devletler sistemindeki kilit yapılar maddi olmaktan ziyade intersubjektiftir. Devlet kimlikleri ve çıkarları, insan doğası veya iç politika ile sisteme dışarıdan verilmek yerine, sosyal yapılar tarafından oluşturulmuş önemli yapı taşlarıdır. Wendt, devlet kimliklerinin sosyal olarak inşa edildiği gerçeğini açıklarken, devletin sosyal kimliği ile kurumsal kimliği arasında bir ayrıma gitmektedir. Kurumsal kimlikler, bireylerin "biz" olarak işlev gördüğü ortak inanç ve kurumları ifade etmektedir. Ancak bu kimlikler bir dizi çıkardan oluşan ve daha yerel özellikler gösteren kimliklerdir. Diğer aktörlerle etkileşime girmeden önce oluşturulmuş (dışardan verili) oldukları için Wendt'e göre zayıf ve özcüdürler. Sosyal kimlikler ise bir aktörün başkalarının bakış açısını ele alırken kendisine atfettiği anlamlar kümesidir. Kurumsal kimliğin tekil kalitesinin aksine, aktörler normal olarak göze çarpan ve değişiklik gösteren birden fazla sosyal kimliğe sahiptir. Bu bağlamda sosyal kimlikler, aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ve yapı ve amilin karşılıklı oluşumunda önemli birer bağlantı aracıdır.¹¹²

Alexander Wendt, devlet merkezli sistemik uluslararası ilişkiler teorisinin (konstrüktivizmin) yapısal değişimi açıklayamayacağı ve bu nedenle terk edilmesi gerektiğine dair gelen eleştirilere, sorunun devletçilikte değil, rasyonalist ve realist teorilerin bakış açılarındaki olduğu anlayışı ile cevap vermektedir. Wendt'e göre realizmin özü materyalisttir ve realistler, dünya siyasetinin “çirkinliği” ile yüzleşmeye istekli değildirler. Rasyonalistler ise kimlik ve çıkarların dışsal ve sabit olduğunu düşündükleri

¹¹¹ Mole, R. (2007). *“Discursive Identities/Identity Discourses and Political Power.”* Palgrave Macmillan: New York, 4-5.

¹¹² Wendt, A. (1994). “Collective Identity Formation and the International State.” *The American Political Science Review*, 88 (2), 385.

için, uluslararası sistemdeki yapısal dönüşümlerin temel belirleyicisi olan kimlikleri açıklamak için tasarlanmamışlardır. Uluslararası politika kısmen verili anarşik maddi yapılar üzerine kurgulanmıştır ancak aynı zamanda kimlik ve çıkarların hem iç hem de uluslararası sistem seviyesinde yeniden üretildiği bir sürecin de dışında değildir. Dolayısıyla bu bakış açısına göre, 20. yüzyılın sonlarında yaşanan değişimleri açıklamak için devletler görmezden gelinmemeli ancak realist ve rasyonalistlerin çizdiği dünyadan fazlasının olduğu da kabul edilmelidir.¹¹³

Konstrüktivistler, devlet kimliğini oluştururken kültür, norm, inanç ve fikir gibi maddi olmayan intersubjektif kaynakları veri almaktadır. Konstrüktivist teoriye göre devlet çıkarları kimlikler yoluyla değişirken, kimliklerin kendisi de etkileşim yoluyla değişmektedir.¹¹⁴ Buna göre pozitivist teorinin ilkeleriyle taban tabana zıt bir bakış açısı ortaya koyan konstrüktivizm, bu anlamda post-pozitivist teoriler grubuna dahil edilmekte ve gerçekliğin “somut yollarla” inşası yerine, “algı düzeyindeki” inşası ile ilgilenmektedir.¹¹⁵ Konstrüktivistler bu nedenle ortaya koymuş oldukları yaklaşımın uluslararası ilişkilerdeki değişimleri açıklamak için rasyonalizmden çok daha iyi bir teorik çerçeve ortaya koyduğunu iddia etmektedirler.

Devletlerin sosyal aktörler olarak ele alındığı konstrüktivizmde, ulusal çıkarlar sabit olmayıp ulusal kimliklerden etkilenen bir yapıya sahiptirler. Bu anlamda ulusal kimliklerin kendisi de sabit olmayan unsurlar olduğu için gerek devlet içindeki gerekse uluslararası gelişmelerden fazlasıyla etkilenmektedir. Dolayısıyla devletlerin ulusal ve uluslararası alanda attığı adımlar değerlendirilirken ulusal çıkarlarının yanında ulusal kimliklerinin de incelenmesi gerekmektedir. Kimlikler ise aktörlerin sahip olduğu nitelikler ile toplumsal etkileşim yoluyla oluşturulan “söylemsel pratiklerin” bir araya gelmesiyle şekillenmektedir. Söz konusu söylemsel pratikler ile kişilere, devletlere ve politikalarına anlamlar yüklenmekte ve oluşturulan kimlikler üzerinden öncelikle iç politika oradan hareketle de dış politika belirlenmektedir.¹¹⁶

¹¹³ A.g.m. 393-394.

¹¹⁴ Alexandrov, M. (2003). “The Concept of State Identity in International Relations: A Theoretical Analysis”. **Journal of International Development and Cooperation**, 10 (1), 33-34.

¹¹⁵ Karabulut, B. (2016). “15 Temmuz ve Türk Ulusal Kimliğinin Uyanışı: Konstrüktivist Teori Perspektifinde Bir Analiz.” **Bilig**, (79), 9.

¹¹⁶ A.g.m. 10.

2.5. Konstrüktivizmde Farklı Bakış Açıları

Konstrüktivizmin ilkeleri, temel varsayımları ve kendisini diğer uluslararası ilişkiler teorilerinden ayıran yönlerine kısmen değinilmiş olsa da, kavramın kendi içinde tutarlılığından ya da homojenliğinden söz etmek olanaklı değildir. Bu noktada, teori, hem kendisini eleştiren farklı teoriler hem de kendi içindeki çeşitli akademisyenler tarafından değişik şekillerde sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Kimi zaman pozitivist ekole kimi zamansa post pozitivist ekole yakınlştırılan bu yaklaşım, esas olarak bu iki ekol arasındaki “orta yol” olma anlayışıyla kendisini uluslararası ilişkilerde konumlandırmıştır. Ancak burada da tam anlamıyla bir görüş birliğine varıldığı söylenememektedir. Zira orta yol anlayışını savunan konstrüktivistler de kendi aralarında “sert” ve “ılımlı” olarak ikiye ayrılmaktadır. İşte bu noktada, bir yanda konstrüktivizmi uluslararası ilişkilere ilk kez tanıtan ve “sert” konstrüktivistlerin temsilcisi olarak gösterilen Nicholas Onuf’un, diğer tarafta konstrüktivizmin bugün uluslararası ilişkilerde önemli bir yaklaşım olarak tanınmasında büyük emeği geçen ve “ılımlı”¹¹⁷ olarak nitelendirilen Alexander Wendt’in yaklaşımlarının incelenmesi, konunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

2.6. Nicholas Onuf ve Kural Ağırlıklı Konstrüktivizm

Konstrüktivizm kavramını Anthony Giddens’in “yapılandırma kuramı”ndan esinlenerek ilk kez uluslararası ilişkilere tanıtan Nicholas Onuf, yazmış olduğu “World of Our Making” adlı eseriyle kavramın ilkelerini açıklamaktadır.

Onuf, konstrüktivizmin eylemlerle (deeds) başladığını ve bunların yapılan işler-eylemler, ortaya çıkan hareketler ve konuşulan sözler olduğunu iddia etmektedir.¹¹⁸ Onuf’a göre konstrüktivizm her türlü sosyal ilişkiyi incelemenin bir yolu olarak ortaya çıkmıştır ve aslında bir teori de değildir. Zira insanların ne yaptıkları, toplumların neden farklı olduğu, dünyanın nasıl değiştiği hakkında genel açıklamalar sunmak yerine, birbiriyle alakasız görünen konuları bir araya getirerek genel bir teorik eğilim ortaya çıkarmaya çalışır ve bunun için de daha çok bir kavram ya da öneri sistemi olarak ele alınması gerekir.

¹¹⁷ Alexander Wendt “Social Theory of International Society” adlı kitabında kendisini “ılımlı” olarak nitelendirmektedir. Bkz. Wendt. A. (1999), a.g.e. 1.

¹¹⁸ Onuf (1989), a.g.e. 35.

Konstrüktivizm bu anlamda sistematik olarak kullanıldığında farklı materyallerde değer bulur ve mümkün olmayan yerlerde bağlantılar kurar.¹¹⁹

Konstrüktivizmin temeli insanların sosyal varlıklar olarak ortaya çıktığı ve sosyal ilişkilerin olmaması durumunda insanların da var olmayacağı varsayımı üzerine kurulmuştur. Başka bir deyişle, sosyal ilişkiler insanları “kendimiz olduğumuz varlıklar” haline getirir veya inşa eder. Aynı şekilde insanlar da eylemleri ya da konuşmalarıyla sosyal dünyayı inşa ederler. Onuf’a göre konuşmak dünyayı olduğu gibi “yapmanın” en iyi yoludur. Onuf, insanların toplumu, toplumun da insanları “yaptığını” söylerken, bu iki unsuru birbirine bağlayan zorunlu bir üçüncü elementten bahseder ki bunlar kurallardır. Sosyal kurallar (kurallar terimi, yasal kuralları içerir ancak bunlarla sınırlı değildir.) insanların ve toplumun birbirini oluşturma sürecini sürekli ve karşılıklı kılar. Kurallar insanlara ne yapmaları gerektiğini söyler ve aslında bir zorunluluk ihtiva eder. Zira oluşturulan kurallara uyulmadığı takdirde başka bir kuralın yürürlüğe gireceği sonuçlarla karşılaşılabilir. Diğer taraftan kurallar bir toplumdaki aktif katılımcıların kimler olduğunu söyler ve katılımcılara da “amil” ismini verir. İnsanlar, toplumun kuralları aracılığıyla ve kuralların mümkün kıldığı ölçüde amil statüsüne erişebilir ve her durum için farklı kurallar ve dolayısıyla farklı amiller ortaya çıkar. Amiller, toplumdaki diğer insanlar adına hareket eden sosyal aktörlerdir. Burada amillerin bireysel olarak insan olmaları gerekmemektedir. Bir ülke hükümeti ya da bir grup insan da amil olabilir, dolayısıyla amillik sosyal bir durumdur.¹²⁰

Kurallar amillere seçenekler sunar ve amilin yapması gereken temel seçim, kuralın amilin yapması ya da yapmamasını söylediği şeyi yapmak için kuralı takip etmektir. İnsanlar amil olarak hareket ettiklerinde çoğu zaman farkında olmasalar da akıllarında hedefleri vardır. Çoğu zaman amiller verilen hedeflere ulaşma olasılığını etkileyen maddi ve sosyal koşullar hakkında sınırlı, yanlış veya tutarsız bilgilere sahiptir. Bununla birlikte amiller, doğaya ve toplumun kendilerine sağladığı araçlarla hedeflerine ulaşmak için ellerinden gelenin en iyisini yaparlar. Kurallar aynı zamanda amillerin yapmaya niyetli oldukları davranışların ortaya çıkmasına da yardımcı olur. Ancak bazen planlanmayan şekilde sıklıkla sabit (ancak değişmez değil) birtakım kurallar örüntüsü de ortaya çıkar.

¹¹⁹ Onuf, N. (1998). **Constructivism: A User's Manual**. International Relations in a Constructed World. (Ed). Kubalkova, V., Onuf, N., Kowert, P., M. E. Sharpe: USA, 58.

¹²⁰ A.g.e. 59-60.

Onuf bunlara da kurumlar adını vermektedir. Kurumlar, amillere rasyonel olarak hareket edecekleri bir ortam oluşturur.¹²¹

Kurallar insanlara dünya üzerinde birtakım fırsatlar sunarak amil olarak ortaya çıkmalarını sağlar. Amillerin gerçekleştirmiş oldukları eylemlerinin, amaçlanan ve amaçlanmayan sonuçları ortaya çıkar ve bu eylemler sayesinde amiller maddi dünyayı kendileri için sosyal gerçeklik haline getirirler. Amiller, hedeflerine ulaşabilmek için mümkün olan her şeyi kullanır ve kurallar, maddi dünyanın birtakım özelliklerini amillerin yararlanabileceği açık kaynaklar haline getirir. Ancak amiller istedikleri her şekilde dünya üzerinde özgürce hareket edebilme kabiliyetine de sahip değildir. Kurallar bir yandan amillere hareket etme fırsatı sunarken öte yandan amillerin özgürlüklerini kısıtlar. Dolayısıyla ister bireysel ister kolektif olsun, hiçbir amil tam özerkliğe ya da bağımsızlığa sahip değil; kurallarla sınırlıdır.¹²²

İnsanların ve toplumların birlikte oluşumları devam eden bir süreçtir. Kurallar, yapıları amiller açısından, amilleri de yapılar açısından tanımlayarak bu sürecin merkezinde yer alırlar. Kuralların sayıları, türleri, ilişki ve içerikleri değiştikçe yapılar ve amiller de devam eden süreç içinde birbirleri için yeniden tanımlanırlar. Anthony Giddens'in sistematik formülasyonunda belirtildiği gibi "tüm kurallar doğal olarak dönüşümcüdür." Başka bir deyişle tüm kurallar kurucu bir işleve sahiptir. Ancak bunun yanında sosyal alandaki tüm kurallar hem kurucu hem de düzenleyici olarak işlev görürler.¹²³ Fakat burada bir noktanın altının çizilmesi faydalı olacaktır. Konstrüktivizmde alışıldık bir şekilde kullanılan ve hafızalarda yer edinen "yapı" kavramı, Onuf'ta farklı şekilde adlandırılmaktadır. Onuf ve Onuf'un bakış açısıyla hareket eden konstrüktivistler, "yapı" kavramını sözcük dağarcıklarından çıkararak onun yerine "sosyal düzenlemeler" (social arrangement) ifadesini kullanmayı tercih ederler. Buna göre anarşi kavramı da bir sosyal düzenlemedir.¹²⁴

Onuf'un ortaya koymuş olduğu konstrüktivizmde öne çıkan diğer bir unsur ise "dil"dır. Dil, "şeylerin" nasıl olduğunu ve birbirleriyle ilişkili olarak nasıl çalıştıklarını

¹²¹ A.g.e. 60-63.

¹²² A.g.e. 63.

¹²³ Onuf, N. (1994). "The Constitution of International Society". *European Journal of International Law*, 5 (1), 7.

¹²⁴ Onuf (1998), a.g.e. 63.

ortaya koyarken, aynı zamanda dünyayı (herhangi bir sosyal ilişkiler dünyası) ve amilleri de meydana getirir. Her birimiz, bireysel niyetlerimizi gerçekleştirmek için dili bir araç olarak kullanırız. Ancak birlikte kullandığımız dil ve kendimiz için ortaklaşa yarattığımız dünya nedeniyle bu niyetleri başkalarının katılımı olmadan gerçekleştirmemiz asla mümkün değildir. Amiller olarak kullandığımız kelimeler politika yapım sürecinde de önemlidir. Zira politikalar yalnızca, niyetlerimizi kelimelere döktüğümüzde ve bunları gerçekleştirmek için eylem planları hazırladığımızda var olurlar. Bununla birlikte, başkalarıyla iletişim kurulmadan da elbette birtakım planlar yapılabilir ve kendi içlerinde değiştirilebilirler. Ancak iletişim kurulmadan yapılan planlara kişisel planlar denir ve bunlar niyetlerin gerçekleştirilmesinde oldukça etkisizdirler.¹²⁵

Konuşma, normatif sonuçları olan bir faaliyettir. Konuştuğumuzda sarf ettiğimiz sözler, başkalarında, belirli bir şekilde hareket edeceğimiz yönünde beklenti oluşturmaktadır. Sözlerimiz bizim için önemlidir. Basitçe konuşulduğunda belirtilen niyet ve planlar kendi başlarına bir dereceye kadar normatif güce sahiptir. Belirtilen niyetlere bağlı kalınmak istenmiyorsa onları hiç belirtmemek daha iyidir. Zira ağzımızdan çıkan sözler başkaları tarafından bizim eylemlerimiz olarak algılanır. Bu nedenle de Onuf'a göre "söylemek yapmaktır."¹²⁶ Kurallara uymak, insanları onları takip etmenin nedenleri hakkında konuşmaya yönlendirir ve onları kuralların ilişkili olduğu birçok argümana dahil eder. Konuşmalar kuralları ortaya çıkarır ve aynı şekilde konuşmayı yapan insanlar da kuralların sağladığı seçimleri yapacak konumda olan amiller olarak var olurlar. İnsanlar kuralları koyarak, uygulayarak ve konuşarak toplumun çoklu yapılarını oluştururken, bu kurallar aracılığıyla toplumlar da insanları amiller olarak ortaya çıkarırlar.¹²⁷

Onuf'un üzerinde durduğu önemli bir kavram olan konuşma eylemleri-edimleri (speech acts) kurucu amaçlar için birbirini dışlayan üç farklı kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar "iddiacı konuşma eylemleri" (assertive speech acts) – (bunu söylüyorum.), yönlendirici konuşma eylemleri (directive speech acts)- (bunu istiyorum.) ve "taahhüt edici konuşma eylemleri" (commisive speech acts)- (buna söz veriyorum.) Onuf ayrıca bunlardan türeyen üç tane de kural kategorisinin olduğunu dile getirmektedir: Talimat kuralları (instruction rules), yönlendirici kurallar (directive rules) ve taahhüt kuralları

¹²⁵ Onuf, N. (2001). **"Speaking of Policy"**. Kubalkova, V. (ed). Foreign Policy in a Constructed World. Routledge: London, 77.

¹²⁶ A.g.e. 77-78.

¹²⁷ Onuf, (1994), a.g.m. 6.

(commitment rules).¹²⁸ İddiacı konuşma eylemi ve buradan türeyen talimat kuralları, amilleri dünya üzerindeki şeylerin nasıl oldukları ve nasıl çalıştıkları konusunda bilgilendirir ve amillere bu bilgileri göz ardı ettiklerinde karşılaşılabilecekleri muhtemel sonuçları açıklar. Bu tür kurallarda yer alan bilgiler çok genel terimlerdir ve genellikle “ilke” olarak adlandırılırlar. Egemenlik ilkesi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Yönlendirici konuşma eylemleri ve yönlendirici kurallar bir zorunluluk ihtiva ederler. Amilleri neyi yapıp yapmamaları konusunda yönlendirirler. Bu kurallar normatiftir ve uyulmaması durumunda kesin yaptırımlarla karşılaşılabılır. Bu yaptırımlar amilleri rasyonel tercih yapmaları noktasında yönlendirici etkiye sahip olurlar. Son olarak, taahhüt edici eylemler ve kurallar ise birtakım vaatler içerir. Bu vaatler silsilesi yeterince genelleştirildiğinde kural haline dönüşür ve amilleri sahip oldukları hak ve ödevler konusunda bilgilendirirler.¹²⁹

Onuf’un yaklaşımında uluslararası ilişkilerin amilleri-aktörleri bireyler ya da topluluklardır. Ancak buradaki amiller Ortodoks uluslararası ilişkiler yaklaşımlarındaki gibi “verili” olmayıp sosyal olarak inşa edilmişlerdir. Amiller ve yapılar (sosyal düzenlemeler) arasında karşılıklı bir oluşum söz konusudur ve iki unsur arasındaki bağlantı, kurallar ve kuralların genelleştirilmiş hali olan kurumlar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Söz edimleri ile oluşturulan kurallar ise her an değiştirilebilme olanağına sahiptir. Ancak kurallar başka kurallarla desteklendiği zaman kurum halini alır ve değiştirilmeleri zorlaşabilir. Bu noktada da amiller inşa ettikleri ve kuralların sınırladığı dünyalarında, yine kuralların izin verdiği ölçüde kapasitelerini artırma ve kuralları değiştirme eğiliminde olacaklardır. Ereker’e göre bu bakış açısı, eleştirel teorisinin “özgürleşim” hedefiyle paralellik taşıdığından konstrüktivizmi eleştirel teoriye yakınlaştırmakta ve Onuf’un konstrüktivizminin sert (hard) olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır.¹³⁰

2.7. Alexander Wendt: Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi

Alexander Wendt’in konstrüktivizmin ilkelerini belirlediği “Social Theory ve International Politics” (Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi) adlı kitabı, genel olarak Kenneth Waltz’ın neorealizminin eksikliklerini ortaya koymak üzere kurgulanmıştır.

¹²⁸ A.g.e. 11.

¹²⁹ Onuf, (1998), a.g.e. 68-69.

¹³⁰ Ereker, a.g.e. 42-43.

Konstrüktivizmin uluslararası ilişkilerde önemli bir kavram olarak ortaya çıkmasında büyük emeği geçen Wendt, kitabının “devletler sisteminin ontolojisi hakkında” ve “uluslararası siyasetten ziyade uluslararası teoriyle ilgili”¹³¹ olduğunu söylemektedir.

Wendt, uluslararası ilişkiler disiplinin birbirine zıt iki epistemolojik bakış arasında kutuplaştırıldığını- pozitivizm ile post-pozitivizm- ve fakat kendisinin bu iki zıt teori arasında bir orta yol (via media) inşa etmeye çalıştığını iddia etmektedir. Buna göre Wendt, sosyal bilginin beşeri dünya ile ilgili çok fazla şey anlattığını ileri sürerek kendisinin epistemolojik açıdan pozitivizme yakın olduğunu dile getirmektedir. Fakat Wendt, ontoloji konusunun daha önemli olduğunun altını çizerek, sosyal hayatın “baştan aşağı ya da büyük oranda düşüncelerden meydana geldiği” savını destekler bir şekilde ontolojik açıdan post-pozitivistlerden yana olduğunu iddia etmektedir. “Gözlemlenemeyenler hakkında ontolojik iddialarda bulunulmaması gerektiği yönündeki ampirikçi iddiaları”¹³² engellemek adına Wendt, ortaya koymuş olduğu düşünceleri “bilimsel realizm” olarak adlandırmakta ve bilimsel realizmin pozitivist epistemoloji ile post-pozitivist ontoloji arasında orta yol bulmada önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedir.¹³³

Wendt, devlet eylemlerini açıklarken güç ve çıkar kavramlarına ayrı bir parantez açmaktadır. Wendt’e göre güç ve çıkarların dağılımı ve içerikleri büyük oranda düşüncelere bağlıdır. Burada güç ve çıkarların düşüncelerden daha az önemli olduğu değil, bilakis güç ve çıkarların eskisi kadar önemli olduğu ve fakat ortaya koymuş olduğu etkilerinin onları meydana getiren düşüncelerden kaynakladığı vurgulanmaktadır.¹³⁴ Wendt, inşa edilen sosyal dünyada veya ortaya çıkan devlet eylemlerinde insan doğası, teknoloji ya da coğrafya gibi maddi unsurların önemini inkar etmez fakat maddi öğelerin ancak anlama dair içerikler bağlamında önem kazandıklarını iddia eder. Dolayısıyla Wendt’in sosyal dünyasında maddi öğeler düşüncelerin izin verdiği ölçüde anlamlı hale gelebilmektedir.

¹³¹ Wendt, A. (2016). “**Uluslararası Siyasetin Sosyal Teoris**”. (Çev. Ertem, H. S., Öner, S.G.I) ,(2.Baskı), Küre Yayınları: İstanbul, 21.

¹³² A.g.e. 61.

¹³³ A.g.e. 120.

¹³⁴ A.g.e. 175.

Wendt, yazmış olduğu kitapta neorealizmin uluslararası siyaset konusunda ortaya koymuş olduğu “sorunlu” fikirleri düzeltme çabasında olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre neorealizmin sorunlu bakış açısının altında yatan en önemli neden materyalist ve bireyci bir ontolojiyle hareket etmesidir. Wendt bunun yerine bütüncül ve idealist bir bakış açısı önermektedir. Bu bağlamda, uluslararası sistem gibi sosyal sistemlerin de makro düzeyde yapılar içerdiği, sosyal olarak inşa edildiği ve kimlik ve çıkarların amillerin düşünce sistemleri üzerinde nedensel etkiler yarattığı düşünceleri Wendt’in üzerinde en çok durduğu konulardır.¹³⁵

Konstrüktivizm uluslararası sistemin yapısal bir teorisi olarak en temelde üç önerme ile uluslararası sisteme dahil olmaktadır. Birincisi, devletler, uluslararası politik teori için temel analiz birimleridir; ikincisi, devletler sistemindeki kilit yapılar maddi olmaktan ziyade intersubjektiftir ve üçüncüsü, devlet kimlikleri ve çıkarları, sisteme insan doğası veya iç politika tarafından dışsal olarak verilmekten ziyade, önemli ölçüde sosyal yapılarla inşa edilmiştir.¹³⁶

Uluslararası ilişkiler teorilerinin üzerinde sıklıkla durduğu amil-yapı ilişkisi, konstrüktivizmde de ele alınmış ve fakat diğerlerinden farklı bir şekilde ontolojik eşitlik varsayımı üzerine kurgulanmıştır. Wendt’e göre amil- yapı sorunsalının kaynağı çoğu sosyal yaşamdan kaynaklanan ve sosyal bilimsel araştırmanın altında yatan iki gerçekliğe dayanmaktadır: Birincisi, insanlar ve onların ortaya çıkarmış olduğu kurumlar, toplumu yeniden üretmeye veya dönüştürmeye yardımcı olan amaçlı aktörlerdir. İkincisi, toplum, bu maksatlı aktörler arasındaki etkileşimleri yapılandıran sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Wendt, amil-yapı sorunsalını her iki unsurun da birbirlerini karşılıklı bir şekilde oluşturduğu varsayımı ve birinin diğerine indirgenemediği ontolojik eşitlik statüsü üzerinden açıklamaktadır. Wendt’e göre hem neorealizm hem de dünya sistemi kuramcıları her iki analiz biriminden birini diğerine indirgeyen bir bakış açısı ortaya koymaktadırlar. Neorealistler devlet sisteminin yapısını amillere (devletlere) indirgeyen bir anlayış ortaya koyarken, dünya sistemi kuramcıları sistemin yapısını önceleyen ve amilleri yapıya indirgeyen bir çerçeve çizmektedirler. Konstrüktivizm ise bireyciliğin ve yapısalcılığın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için yapı ve amile eşit ontolojik statü vererek her

¹³⁵ A.g.e. 450-451.

¹³⁶ Wendt, (1994), 385.

iki unsurun da birbirine indirgenemeyeceğini ve birbirlerini karşılıklı bir şekilde inşa ettiklerini iddia etmektedir.¹³⁷

Yapıların hangi unsurlardan meydana geldiği konusunda da neorealistler ve konstrüktivistler arasında bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Neorealistler yapıların sadece maddi yeteneklerin dağılımından ibaret olduğunu iddia ederken, konstrüktivistler maddi öğelerin yanında sosyal ilişkilerin de yapıların oluşumundaki rolünden bahsederler. Wendt'e göre sosyal yapıların üç unsuru bulunmaktadır: paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve uygulamalar. İlk olarak sosyal yapılar kısmen paylaşılan anlayışlar, beklentiler veya bilgi ile tanımlanır. Bunlar işbirlikçi ve çatışmacı olduklarına bakılmaksızın, her durumda aktörlerin ve aktörler arasındaki ilişkilerin doğasını oluşturmaktadır. Örneğin güvenlik ikilemi, aktörlerin birbirlerinin niyetleri hakkında en kötü varsayımları yaptıkları ve sonuçta kendi güvenliklerini sağlayacak adımları attıkları intersubjektif anlamlar içeren bir sosyal yapıdır. Yine güvenlik toplumu, devletlerin savaş olmadan anlaşmazlıkları çözmek için birbirlerine güvendiği ortak bilgidен oluşan farklı bir sosyal yapıdır. Dolayısıyla fikirleri ve yapıyı "sosyal" yapan şey intersubjektif anlamlardır ve sosyallik paylaşılan bilgi ile ilgilidir. İkinci olarak konstrüktivistler neorealistlerin "sosyalleşmemiş" görüşlerinin aksine, maddi kaynakların yalnızca içinde bulundukları paylaşılan bilginin yapısı aracılığıyla insan eylemi için bir anlam ifade ettiğini savunurlar. Son olarak konstrüktivistler, sosyal yapıların aktörlerin kafasında veya maddi yeteneklerde değil, uygulamalarda var olduğunu iddia etmektedir. Örneğin Soğuk Savaş, kırk yıl boyunca büyük güç ilişkilerini yöneten paylaşılan bir bilgi yapısıydı ancak her iki kutup da düşmanca hareket etmeyi uygulamada bitirdiklerinde Soğuk Savaş da bitmiş oldu.¹³⁸

Alexander Wendt'in, konstrüktivizmi uluslararası ilişkilerde önemli bir noktaya taşımada kimlik kavramına yapmış olduğu vurgu önemli bir rol oynamaktadır. Neorealist ve neoliberallerin kimliği verili bir şekilde ele almalarının aksine Wendt, kimliğe öznelarası ya da sistemsel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Buna göre kimlikler hem iç hem de dış yapılar tarafından oluşturulmaktadır. İç ve dış yapıların ise nitelikleri değişebilir olduğundan kimlikler de zamanla değişebilmektedir. Wendt, "ben" ve "öteki" kavramlarını da bu açıdan ele almaktadır. Wendt'e göre ben ve öteki değiştiğinde aktörlerin çıkarları da değişime uğramaktadır. Bu bağlamda aktör çıkarları kimliklerle

¹³⁷ Wendt, A. (1987). "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory". **International Organization**, 41 (3), 338-339.

¹³⁸ Wendt (1995), a.g.m. 73-74.

doğrudan ilişkilendirilmektedir. Kimlikler, aktörlerin kim ya da ne olduklarına işaret ederken, çıkarlar aktörlerin “ne istedikleri” ile ilgilenmektedir. Aktörler kim olduklarını bilmeden ne istediklerini bilemeyecekleri için, kimlikler değişen derecelerde içeriklere sahiptir ve çıkarlar da buna göre revize edilirler. Wendt’e göre son noktada çıkarlar olmadan kimliklerin güdüleme gücü, kimlikler olmadan da çıkarların yönü yoktur.¹³⁹

Wendt, amil-yapı ilişkisinde devlete uluslararası sistemin amilliği vasfını yükleyerek devlet kimliğinin sosyal olarak inşa edildiğini ileri sürmektedir. Wendt’e göre uluslararası sistem amil olan devlet, devletler arası ilişkiler ve devletler ile yapının karşılıklı etkileşiminden meydana gelmektedir. Bu bağlamda devletler, uluslararası sistemde amillik vasıflarının yüklenebildiği “gerçek” aktörlerdir ve bir anlamda “devletler de insandır.”¹⁴⁰ Buna göre devletler doğal yapıları gereği devletler sisteminden önce dışsaldır ve amil ve yapı başından itibaren “kurucu bir ilişki” çerçevesinde var olmamışlardır. Bu durum konstruktivizmde başından beri savunulan “sosyal olarak inşa” gerçeği ile çelişiyor gibi görünse de aslında değildir. Devletler kendilerini içsel olarak örgütlerken yani toplumsal olarak inşa edilirken, bu inşa farklı düzeylerde ortaya çıkabilmektedir. Yani birisi için sosyal olan bir durum, bir başkası için sosyal öncesi olabilir. Devletler içsel yapılar tarafından oluşturulsa da bu onların birbirleriyle etkileşime girerek kimlik ve çıkarlar oluşturmayaacakları anlamına gelmez. Bu anlamda bireyciler devletlerin hiçbir şekilde uluslararası sistem tarafından inşa edilmeyeceğini savunurken, bütüncülük felsefesini savunanlar her şeyin uluslararası sistem tarafından inşa edildiğini iddia etmektedir. Oysa Wendt, ikisi arasında orta yolu tercih ederek, devlet ve yapının çoğunlukla karşılıklı inşa sürecinden geçtiğini ancak sosyal- öncesi ortamda bazı özelliklerin verili olarak getirildiğini savunmaktadır.¹⁴¹

¹³⁹ Wendt (2016), a.g.e. 287-288.

¹⁴⁰ Ereker, a.g.e. 48.

¹⁴¹ Wendt (2016), a.g.e. 302-304.

3. TARİHSEL KODLARIYLA BELUÇLAR VE BELUCİSTAN

3.1. Belucistan’a Genel Bakış

Belucistan¹⁴² ismi ulusal bir çağrışım taşıyan “Beluçların¹⁴³ ülkesi” anlamına gelmektedir. Inayatullah Beluç, ilk Beluç konfederasyonunun kurulduğu 12. yüzyıldan itibaren Beluçların ülkesinin Belucistan olarak bilindiğinin altını çizmektedir.¹⁴⁴ Antik çağda, Belucistan toprakları bir yanda Mezopotamya, diğer yanda İran Platosu ve Hint-Gangetik Ovası arasında bir tür köprü görevi görmüştür. Eski haritalarda İran ve Pakistan Belucistanı için “Gedrosya” ifadesi kullanılmaktadır. M.Ö. 325 yılında Büyük İskender’in Hindistan seferinden dönerken bu bölgeden geçtiği ileri sürülmektedir. Büyük İskender’in ölümünden ve imparatorluğun dağılmasından sonra ise Gedrosya, Part İmparatorluğu’nun bir parçası haline gelmiştir. Arapların İran’a gelerek İslam’ı yaymaya çalıştığı 7. yüzyılda Makran-Mekran coğrafi terimi ortaya çıkmıştır. (Arap Denizi boyunca antik dönemde Gedrosya olarak bilinen kurak bir şerit) 12. yüzyılda Beluçlar, Harezm İmparatorluğunun, 13. ve 14. yüzyıllarda ise Kuzey Belucistan önce Cengizhan sonrasında ise Timur’un hakimiyetinin bir parçası haline gelmiştir. 15. yüzyıla gelindiğinde Beluci liderlerinden Mir Çakar Rind, Güneydoğu İran, Güney Afganistan ve bugünkü Pakistan’daki Beluci kabilelerini bir devlet kurmak amacıyla bir araya getirebilmeyi başarmış ancak kurulan devlet, kabileler arasındaki iç savaşlardan dolayı uzun yaşamamıştır. 17. yüzyıla gelindiğinde Brahoi-Brahui ve Beluci kabileleri Moğol yönetimine karşı çıkmış ve Kalat Hanlığı’nı kurmuşlardır. Hangi kabilenin ilk fitili ateşlediği günümüz itibarıyla bilinmese de kurulan hanlık (Beluci kabilelerinin çoğunluğunu kapsamasa da) bugün Belucistan tarihinin en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır.¹⁴⁵

Arap yönetimi altındaki (8. yüzyılın başından 10. yüzyılın sonlarına kadar) Beluç ülkesi üç ayrı siyasi ve idari bölgeye ayrılmıştır: Mekran, Turan (Merkezi Belucistan’daki

¹⁴² Belucistan” kelimesi birçok farklı kaynakta Farsça okunuş şekliyle “Beluçistan” olarak da kullanılmaktadır. Bu çalışmada Türkçeye daha uygun olan Belucistan ifadesi tercih edilecektir.

¹⁴³ “Beluç” ve “Beluci” isimlerinden her ikisi de büyük oranda Belucistan’da yaşayan bir etnik gruba referans yapmaktadır. Bu tez çalışmasında cümlelerin akışına göre her iki kelime de birbirlerinin yerine eş anlamlı olarak kullanılacaktır.

¹⁴⁴ Breseeg, T, M. (2004). “ **Baloch Nationalism: Its Origin and Development**”. Royal Book Company: Karachi, 76.

¹⁴⁵ Kokaislova, P. Kokaisl, P. (2012). “Ethnic Identity Of The Baloch People”. **Central Asia and Caucasus**, 13 (3), 48.

Kalat yaylaları) ve Sajistan veya Drangia (Sistan). Bu bölünme 15. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. 13. yüzyılın sonlarından itibaren art arda gelen Babür istilaları Beluç nüfusunun doğuya, özellikle Sind ve Pencap'a kitlesel göçüne yol açmıştır. Muhtemelen bu kitle hareketi sırasında tüm Beluç bölgesi, etrafındaki halklar için Belucistan veya Beluç ülkesi olarak bilinmekteydi. 15. ve 16. yüzyılın klasik Beluç şiirlerinde de Belucistan terimine sıklıkla rastlanmaktadır.¹⁴⁶

Belucistan genel olarak toprakları İran, Pakistan ve Afganistan arasında paylaştırılan bir bölgedir. Hamid Ahmedi'ye göre Beluçlar esasen İran topraklarında var olmuş ancak Selçuklular döneminde (1040-1157) ve ardından gelen Moğol istilaları nedeniyle büyük çoğunluğu bugünkü Pakistan'ın Sind ve Pencap bölgelerine göç etmişlerdir. Beluçların büyük çoğunluğu Pakistan topraklarının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturan Pakistan'ın Belucistan eyaletinde yaşamaktadır. İkinci büyük kısım İran'da yaşarken, küçük bir Beluç nüfus da Afganistan'da bulunmaktadır. Beluçlar, İran'da Beluç olmayan Sistanlılarla, Pakistan'da Pencap ve Brahoilerle ve Afganistan'da Pathanlarla topraklarını paylaşmak ve bir arada yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Beluçların önemli bir kısmı ise Beluç toprakları dışında, örneğin, İran'ın Gorgan eyaletinde, Türkmenistan'da ve göçebe işçi olarak Arap ülkelerinde hayatlarını idame ettirmektedir.¹⁴⁷

Belucistan ismi esas olarak Büyük Nasır Han'ın yönetime geçmesiyle anlam kazanmıştır. Fars hükümdarı Nadir Şah Afşar döneminde Afgan istilacıların İran'dan çıkarılmasından sonra bölge sınırları değişmiştir. Bu bağlamda, Helمند Vadisi ile deniz arasında uzanan ve batıda Kirman'dan doğuda Sind'e kadar genişleyen bölge Belucistan olarak tanımlanmış ve Nadir Şah'ın ölümünden sonra Nasır Han'ın yönetimine geçmiştir.¹⁴⁸ Belucistan'ın sınırlarını tanımlayan Nasır Han, "nerede bir Beluç yaşıyorsa orası Belucistan'dır" ifadelerini kullanmıştır.¹⁴⁹

Coğrafi olarak Belucistan, kuzeyde Süleyman Dağları'yla Hindistan'dan ayrıldığı için Hindistan'ın bölgesel sınırları içine girmemektedir. Şu anda Afganistan, Pakistan ve İran arasında siyasi olarak bölünen bölge, fiziksel olarak bu üç ülke arasında sıkışmış bir

¹⁴⁶ Breseeg, a.g.e. 76.

¹⁴⁷ Ahmadi, H. (1995). "The Politics of Ethnic Nationalism in Iran." Carleton University Department of Political Science Doctor of Philosophy Thesis": Canada, 124.

¹⁴⁸ Hughes, A. W. (1877). "The Country Of Balochistan its Geography, Topography Ethnology and History." William Cloves and Sons: London,

¹⁴⁹ Baloch, I. (1987). "The Problem of Greater Baluchistan." Steiner Verlag Wiesbaden GmbH: Stuttgart, 20.

yapıdadır. 1871 yılında çizilen Goldsmid hattıyla ikiye bölünen Belucistan, Doğu ve Batı Belucistan olarak ayrılmıştır. Bu hatla Doğu Belucistan İngiliz yönetiminde kalırken, Batı Belucistan İran'a verilmiştir. 1893 yılında İngilizler tarafından çizilen Durand hattıyla Belucistan bu kez Britanya Hindistanı ile Afganistan arasında yeniden bölünmüş ve Belucistan'ın kuzeydeki küçük bir kısmı Afganistan'a verilmiştir. Belucistan, İngilizlerin çizmiş olduğu bu hatlarla yüz yılı aşkın bir süredir üç ülke arasında paylaştırılmış durumdadır.¹⁵⁰ İngiltere, Belucistan topraklarından bir kısmını İran ve Afganistan'a verdikten sonra geri kalan topraklarda Quetta (Ketta) merkezli İngiliz Belucistanı adı altında merkezi bir yönetim oluşturarak Belucistan topraklarını Makran, Karan, Las Bela ve Kalat olarak dört ayrı prensliğe ayırmıştır. İngiltere'nin buradaki esas amacı ise birleşik bir Belucistan kurulmasını engelleyerek bölgeyi kolay bir şekilde yönetmek olmuştur.¹⁵¹

Coğrafya, Beluç kimliğinin tanımlanması ve korunmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Üç ülke arasında paylaştırılan Belucistan'ın, etnik ve ulusal sınırları konusunda birbirinden farklı görüşler ortaya atılmıştır. Örneğin İslam Ansiklopedisi'ne göre Belucistan'ın gerçek sınırları belirsizdir. Genel olarak ise İran platosunun güneydoğu kesiminden, Basra Körfezi boyunca Mekran'ın kurak kıyı ovalarına ve doğuda Karaçi kentine kadar gitmekte ve Arap Denizi ile Batı İndus havzasına kadar uzanmaktadır.¹⁵² Britannica Ansiklopedisi'ne göre batıda İran, kuzeybatıda Afganistan, kuzeydoğu ve doğuda Hayber- Pahtunhva ve Pencap eyaletleri, güneydoğuda Sind ve güneyde Arap Denizi ile sınırlanmaktadır.¹⁵³ G.N. Curzon Belucistan'ın antik çağlarda Gedrosya ve Drangiana'yı kapladığını söylemekte ve 18. yüzyılda bölge için "Helmend ve Arap Denizi ile Kirman ve Sind arasındaki bölge" tanımlamasını yapmaktadır.¹⁵⁴ İranlı yazarlar ise Belucistan'ı, kuzeyde Dasht-e Kavir'den (Kevir Çölü/ Büyük Tuz Çölü) güneyde Umman Denizi'ne, doğuda Pakistan ve batıda İran'ın Kirman eyaleti ile sınırlandırmaktadır.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Breseeg, (2001), " **Baloch Nationalism: Its Origin and Development**". 47.

¹⁵¹ Tüysüzoğlu, G. (2013). "Kürt ve Beluci Ulusçuluklarının Benzeşen ve Ayrışan Yönleri". **Ortadoğu Yıllığı**, 424.

¹⁵² İnternet: Axmann, M. " Baluchistan and Baluch People". **Encyclopaedia of Islam**. Web: https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-3/baluchistan-and-the-baluch-people-COM_25188 adresinden 10.09.2019'da alınmıştır.

¹⁵³ İnternet: Encyclopedia of Britannica, "Balochistan" Web: <https://www.britannica.com/place/Balochistan>. adresinden 11.10. 2019'da alınmıştır.

¹⁵⁴ Curzon, G., N. (1892). " **Persia and the Persian Questions Vol II**". Longmans, Green & Co: London, 254-255.

¹⁵⁵ Baloch, I. A.g.e. 20.

Harita 3.1. Belucistan Haritası

Kaynak: <http://www.fecridost.com/2016/11/orta-asya-kurdleri-beluciler-3.html>

Başkenti Quetta (Ketta) olan Doğu Belucistan, kapladığı 347,188 kilometre karelik alan ile Pakistan'ın Belucistan eyaletini oluşturmaktadır. Doğu Belucistan'ın başlıca kabileleri “Marri, Bugti, Brahoi, Kürt, Jamaldini, Rahşani, Bizenjo, Boleidai, Bangulzai, Umrani, Camali, Kasarani, Ketran, Laşari, Rind, Hut, Lagari, Mazari, Mengal, Kkoso, Giskori, Mohammad Hasani, Mohammad Şahi, Rasani, Rend, Sahvani, Zehri, Lehri, Gorçani, Qambrani, Kalmati, Lasi, Korai, Kolanchi, Magasi, Rais, Sencarani and Nuservani”dir. Tarım ekonomisi esas olarak Güney Belucistan'da hakimken, kuzey kesimlerde daha çok kabile hayatı, göçebe yaşam ve hayvancılık görülmektedir.¹⁵⁶

Batı Belucistan (İran Belucistanı) idari olarak üç bölüme ayrılmıştır ve en büyüğü başkenti Zahedan olan Sistan-Belucistan eyaletidir. Kuzeyde İran'ın Horasan şehri ile Lut Çölü, güneyde Hürmüz Boğazı'nın girişinden güney ve kuzeybatıdaki Gwatar Limanı'na uzanan Umman Körfezi ve Arap Denizi, batıda Kirman ve doğuda Afganistan ve

¹⁵⁶ Breseeg (2001), a.g.e. 47.

Pakistan'ı ayıran Goldsmid hattıyla çevrelenmektedir. Etno-coğrafi olarak merkez ve kuzeybatıda Jaz Murian tarım havzası, kuzeyde Serhad yaylaları, doğuda Maşkel ovaları ile Saravan tarım arazisi, güneyde Mekran'ın kıyı bölgeleri ve en batıda Geyewan ve Başkard ile çevrelenmektedir. Ekonomik olarak Doğu Belucistan'a benzer şekilde kuzey kesimleri daha çok hayvancılıkla uğraşırken orta ve güney kesimlerde tarım temel geçim kaynağı olmaktadır. Kabile tipi örgütlenmenin yaygın olduğu bölgede etkili olan kabilelerden bazıları ise şunlardır: Rigi, Yarahmadzai, İsmailzai, Mir Baluçzai, Naru-yi, Gamşadzai.¹⁵⁷

İran'ın güneydoğusunda yer alan Sistan ve Belucistan, yaklaşık olarak kapladığı 180 bin kilometre karelik alanla İran'ın en büyük eyaleti olmasının yanında çoğu Avrupa ülkesinden de büyüktür.¹⁵⁸ Eyalet çok sayıda dağ zincirinin kesiştiği ve bozkırın hakim olduğu bir iklime sahiptir. Geniş bir alanı kapladığı için iklimi de yer yer değişmektedir. Kuzey ve iç yaylalarda kışın sıcaklık genellikle 4-5 °C'a kadar düşerken, yazlar ılımandır. Kıyı bölgelerinde ise kışlar daha ılık geçerken, yazın 37-55 °C'a kadar yükselen sıcaklıklar görülür. Ekolojik faktörler ve tarım merkezlerinin ve otlak alanlarının parçalanmış yapısı geleneksel kabile ekonomisini ve dolayısıyla sosyo-politik kurumların oluşumunu şekillendirmektedir.¹⁵⁹

Beluçlar çoğunlukla Pakistan'daki Belucistan eyaleti ile Sind ve Pencap eyaletleri, İran'daki Sistan ve Belucistan eyaleti ile Horasan, Hürmüzgan ve Kirman eyaletleri ve Afganistan'daki Nimruz eyaletinde yaşarken, Kuzey İran'ın Gonbad, Semnan ve Gorgan ve Afganistan'ın Ferah, Herat, Badgis, Faryab ve Cevizcan şehirlerinde de Beluçlara rastlanmaktadır. Ayrıca Türkmenistan, Tacikistan, Hindistan, Tanzanya, Suriye, Irak, Suudi Arabistan ve özellikle 1979 devriminden sonra İsviçre, İngiltere ve ABD de Beluçların hayatlarını sürdürdükleri ülkelerdendir.¹⁶⁰

17. yüzyılda kurulan Kalat Hanlığı'nın sınırları Sind ve Afganistan'la yaptığı savaşlar nedeniyle sürekli değiştiği için Kalat, merkezi bir devlet olamamış ve tarih boyunca İran ve Kandahar yöneticilerinin etkisi altında kalmıştır. Ancak Mir Muhammed Nasir Han iktidara geldiğinde tüm yerel yöneticilere boyun eğdirmeyi başarmış ve devletin

¹⁵⁷ A.g.e. 47-48.

¹⁵⁸ Baloch, I. A.g.e. 19.

¹⁵⁹ Breseeg, a.g.e. 78.

¹⁶⁰ A.g.e. 79.

topraklarını bugünkü Belucistan'a kadar genişletmiştir. Hollandalılar ve daha sonra İngilizler Basra Körfezi'ne ulaştıklarında, Kalat Hanlığı ve çevresindeki Beluci bölgeleri İngiltere'nin Hindistan, İran ve Afganistan'a yönelik emperyalist genişlemesinin bir parçası olarak stratejik bir önem kazanmıştır.¹⁶¹

1839 yılında İngiltere ile Kalat Hanlığı arasında, Kalat'ın İngiliz birliklerinin Afganistan sınırlarına güvenli geçişini garanti etmek zorunda bırakıldığı bir anlaşma imzalanmıştır. İngiltere buna karşılık hanlığın egemenliğini ve Beluci nüfuslu bölgelerin sınırlarının güvenliğini garanti etme sözü vermiş ancak anlaşma imzalandıktan sonra verilen çoğu sözü tutmamıştır. Aynı tarihlerde İran da Belucistan topraklarında hak iddia etmeye başlamış ve bölgedeki kabileleri hakimiyeti altına almak istemiştir. 19. yüzyılın sonlarında İran, Afganistan ve Birleşik Krallık, Belucistan topraklarının Batı (İran) ve Doğu (İngiliz) Belucistan olarak bölündüğü bir anlaşma imzalamışlardır. Bu bağlamda, 20. yüzyılın başlarında Belucistan terimi dört farklı bölge için kullanılmıştır:¹⁶²

- (1) Kalat Hanlığı'na genellikle Belucistan denilmekteydi;
- (2) Kerman tarafından yönetilen Fars Belucistanı;
- (3) İngiliz Belucistanı;
- (4) İngiliz Hindistan'daki Beluci nüfuslu bölgeler (Pencap ve Sind eyaletleri).

Başlangıçta Kalat Hanlığı'nın sonrasında ise İran'ın bir parçası haline gelen İran Beluçları dışındaki tüm Beluci nüfuslu bölgeler İngiliz yönetimine aitti. (İngiliz yönetim biçimi bir bölgeden diğerine farklılık gösterse de) 1947'de İngiltere Hindistan'daki haklarından vazgeçmiş ve Hindistan, Hindu Hindistan ve Müslüman Pakistan olarak ikiye ayrılmıştır. (Pakistan 1971 yılında Doğu (Bangladeş) ve Batı (Bugünkü Pakistan) olarak ikiye ayrılmıştır.) Aynı yıl İngiltere, Pakistan'ın ve Kalat Hanlığının temsil ettiği Belucistan'ın bağımsızlığını da tanımış ancak çok geçmeden Pakistan, Belucistan'ı işgal ederek 1948 yılında beşinci eyaleti olarak ilan etmiştir.

¹⁶¹ Kokaislova, Kokaisl, a.g.m. 49.

¹⁶² A.g.e. 49-50.

3.2. Beluçlar ve Kısa Tarihi

Beluç kelimesi Farsça kökenli olup Burhan-ı Kati ve farklı sözlüklerde “horoz ibiği” veya “ibik-başlık” anlamlarına gelmektedir. Aslında bu ismin Beluçların kullanmış oldukları başlık veya rozetten türetilmiş olduğu düşünülmektedir. Nitekim Firdevsi’nin ünlü eseri şehname’de Beluçlar takmış oldukları başlıklarla tasvir edilmektedirler.¹⁶³ Beluç ismi 7. yüzyıldan itibaren Kirman Dağları, Sistan ve Mekran’da yaşayan insanlar için kullanılmaktadır. Beluç kelimesi Mezopotamya metinlerine göre M. üçüncü ve ikinci bin yılda modern Doğu Mekran’ın adı olan “Melukha, Melua veya Milea”nın bozuk şeklidir. Belucistan niversitesinde tarih profesörü olan Dr. Münir Ahmed Gehki, Beluç kelimesini Büyük İşkender zamanında Beluç ülkesinin adı olan “Gedrosya” veya “Bedrozya” ile ilişkilendirirken; Muhammed Serdar Han, Beluç teriminin Babil veya Keldan krallarının nvanı olan “Belus”un bir türevi olduğunu iddia etmektedir. G.P. Tate ise Beluç isminin tarihsel olarak “göçebe” anlamına geldiğini ve bu nedenle “bedevi” ile eş anlamlı kullanıldığını dile getirmektedir.¹⁶⁴

Kimi yazarlara göre “Baloch/Beluç” kelimesi iki sanskritçe kelimenin birleşiminden meydana gelmiştir. Buna göre Bal sözcüğü “g, kudret” anlamına gelirken “och/u” yüksek veya görkemli anlamlarına gelmektedir. Bu nedenle Beluç kelimesi “ok güçlü, görkemli” anlamlarını çağrıştırmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise Beluç kelimesi antik ağlarda Balasagun topraklarında (Bugünkü Hazar Denizi ile Van Gölü arasındaki topraklar) yaşayan “Balaşcik/ Baloık” isimli bir etnik gruptan gelmektedir. Bugün bile Belucistan’ın farklı bölgelerinde yaşayan birçok kişi Beluç veya Beluci kelimelerini “Belucuk/ Beluciki” olarak telaffuz etmektedir. Dolayısıyla Balasagun’da yaşayan kabile grubuna bölgenin adının verilmiş olması ya da bölgenin ismini içinde yaşayan kabile grubundan almış olması muhtemel görünmektedir.¹⁶⁵

Arap bölgeleri, Hindistan ve İran’da yapılan araştırmalar neticesinde Beluçların etnik kökeniyle ilgili çok sayıda teori ortaya atılmıştır. Efsanelerden birine göre Beluçların kökleri Suriye’deki Halep şehrine dayanmakta ve Hz. Ali zamanına kadar gitmektedir.

¹⁶³ Dames, M. L. (1904). “**The Baluch Race: A Historical and Ethnological Sketch.**” Royal Asiatic Society: London, 23.

¹⁶⁴ Breseeg. a.g.e. 75.

¹⁶⁵ Dashti, N. (2012). “**The Baloch and Balochistan: An Historical account from the Beginning to the fall of the Baloch State.**”, Trafford Publishing: USA 32.

Buna göre Hz. Ali'nin amcası, Mekran bölgesinde bir peri ile evlenmiş ve doğan erkek çocuk tüm Beluçların atası olmuştur. Veluroza Frolova ise Belucilerin 5-8. yüzyıllar arasında Hazar Denizi'nin güneyinden bugün yaşadıkları İran, Afganistan ve Pakistan'a göç ettiklerini iddia etmektedir. 15. ve 16. yüzyıldaki gelişmeleri anlatan Beluci balad ve destanlarında ise "bolak" adı verilen kırk dört adet kabileden kırkının Beluci, dördünün ise Belucilere bağlı köle kabileler olduğu ancak yüzyıllar boyunca süren savaşlar, istilalar ve beceriksiz liderler nedeniyle bu kabilelerin yapısının değiştiği ve "tayfa" ya da "tuman" adı verilen daha küçük birimlere bölündükleri anlatılmaktadır. Çoğu kabile ise tayfa ya da tuman olamadan tarih sahnesinden silinip gitmiştir. Bu kırk dört kabileden Rind, Laşari, Drishak, Mazari, Dombki, Khosa ve Hot gibi tuman olmayı başarabilmiş birkaç kabile dışında diğerlerinin isimleri pek fazla bilinmemektedir.¹⁶⁶

Beluçların bir ulus olarak kökenleri konusunda onlarca farklı iddia ortaya atılmaktadır. George Rawlinson, H. Walter Bellew, Henry Pottinger ve M. Longworth Dames gibi araştırmacılar Beluçları İran bölgesindeki farklı ırksal bağlantılarla ilişkilendirmektedirler. Örneğin Rawlinson, Beluçlarla Keldaniler arasında bir ortaklık olduğunu iddia ederken; Bellew, Beluç halkının Hint kökenli Rajputlarla aynı atadan geldiklerine inanmaktadır. Pottinger, Beluçların Arap kökenli olduklarına dair ortaya atılan teorileri reddederek onların Türkmen etnik kökenli olduğuna inanırken; Dames, Beluçların Aryan ve İranlı kabilelerden geldiklerini düşünmektedir.¹⁶⁷ Diğer yandan Sir T. Holdich Beluçların karakter ve görünüş itibarıyla Arap orijinli olduklarını savunurken, Sir R. Burton dış görünüş ve karakter olarak Araplara benzemediklerini ve İranlı olduklarını söylemektedir. Avusturyalı antropolog Felix Von Luschan da yaptığı çalışmada, Burton'a benzer şekilde Beluçların saç ve sakallarının Arapların aksine gür olduğunu söyleyerek Holdich'in iddiasını çürütmektedir.¹⁶⁸ Dames'in de üstünde durduğu en güçlü olasılık ise Beluçların kökenlerinin eski bir İran medeniyeti olan Partlara dayandığı görüşüdür. Dames, "Beluçlar İskitler veya İranlı olmayan bir ırktan gelseydiler İranlılar tarafından zaten çoktan asimile edilmiş olurlardı" diyerek iddiasını güçlendirmektedir.¹⁶⁹ Öte yandan Gul Khan Naseer, Taj Mohammad Breseeg ve Inayatullah Baluch gibi birçok Beluç tarihçisi bu tür ırksal teorileri reddetmekte ve bu teorilerin İngiliz Hükümeti ve tarih yazarlarının

¹⁶⁶ Kokaislova, Kokaisl, a.g.m. 48.

¹⁶⁷ Ahmed, M., Khan, G. (2017). "The History of Baloch and Balochistan: A Critical Appraisal." **South Asian Studies**, 32 (1), 41.

¹⁶⁸ Kokaislova, Kokaisl, a.g.m. 48.

¹⁶⁹ Dames, a.g.e. 7-10.

sömürgeci çıkarlarını ilerletmek ve onları yönetmek amacıyla kasıtlı olarak Beluçları böldüğünü savunmaktadır.¹⁷⁰

Beluçların kökeni ile ilgili ortaya atılan iddialar, sistematik ve mantıksal literatür eksikliğinden dolayı her ne kadar tartışmalı olsa da onları tanımlamak için dört farklı teori ortaya konmuştur: Birincisi Beluçların Arap olduğunu, ikincisi Aryan olduğunu, üçüncüsü Belucistan'ın yerel halkı olduğunu ve sonuncusu uzun bir tarihsel süreç sonunda çeşitli etnik, ırksal ve dilsel grupların bir karışımı olduğunu iddia etmektedir.

Beluçların kökeninin Arap olduğu iddiası, aralarında Gul Khan Naseer ve Muhammed Serdar Khan Baluch'un¹⁷¹ da bulunduğu çeşitli Beluç tarihçileri tarafından ileri sürülmektedir. Bu tarihçiler Beluçların binlerce yıl öncesinde Halep'ten Belucistan'a göç ettiğini ve dolayısıyla Kürt ve Araplarla aynı aileden geldiğini iddia etmektedirler. Ancak Beluçların Arap/Semitik olduklarına dair ikna edici ve yeterli teorik bir argüman bulunmamaktadır. Zira Beluççanın tüm dilsel özellikleri Arapçadan farklı olduğu için tartışma sadece dilsel zeminde ele alınsa dahi Beluçların Arap olmadıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Arapçada "ch/ ç" sesi olmadığı için isim bile doğru telaffuz edilememekte ve "Beluş/ Beloş" denilmektedir.¹⁷²

Beluçların Aryan oldukları teorisi Shahzavar Karimzadi¹⁷³ ve Naseer Dashti¹⁷⁴ nin de aralarında bulunduğu birçok tarihçi ve akademisyen tarafından savunulmaktadır. Bu tarihçiler Beluçların Hazar Denizi çevresinde yaşayan insanlarla kültürel, antropolojik, tarihi ve dilsel bağlantıları olduğunu ve fiziksel görünüm itibarıyla benzediklerini, dolayısıyla etnik olarak Aryan, dil olarak Hint-İran dil ailesine ait olduklarını düşünmektedirler. Ancak bu teori de Belucistan'da yaşayan yerli halkların kökenlerini tanımlayamadığı için sıkıntılı durmaktadır.¹⁷⁵

Üçüncü teori Beluçları herhangi başka bir ırkla ilişkilendirmeyi reddederek onların 11.000 yıl öncesine dayanan zengin bir medeniyet (Mergarh) çerçevesinde Beluç topraklarında yaşadıklarının ve Belucistan'ın yerel halkı olduklarını iddia etmektedir. Şah

¹⁷⁰ Ahmed, M., Khan, G, a.g.m. 41.

¹⁷¹ Baluch, M.S.K. (1958). "History of the Baluch Race and Baluchistan." Quetta: Pakistan.

¹⁷² Ahmed, M., Khan, G, a.g.m. 42.

¹⁷³ Karimzadi, S. (2015). "Dialectic of Regressive Errors." Humgaam Press: United Kingdom, 61-77.

¹⁷⁴ Dashti, N. (2012) a.g.e, 29-33.

¹⁷⁵ Ahmed, M., Khan, G, a.g.m, 43.

Muhammed Marri'ye göre "Mergarh" yeryüzündeki antik medeniyetlerden biridir ve sadece Beluçların değil, dünyadaki birçok ulusun da kökeni buraya dayanmaktadır. Beluç kökenli yerli teorinin cazip bir argümanı bulunsa da yeterli arkeolojik kanıtlar ve geçerli tarihsel belgelerden yoksun olması nedeniyle bu teori de Beluçların kökeni hakkında kesin iddialar ortaya koyamamaktadır.¹⁷⁶

Beluçların çeşitli etnik, ırksal ve dilsel grupların bir karışımı olduğunu iddia eden teorisyenler ise Beluç ulusunun Aryanlar, Araplar, Kürtler, Türkler ve siyahi Afrika halkları gibi grupların bir karışımı olduğunu ve bunun uzun bir tarihsel süreç sonunda oluştuğunu dile getirmektedir. Bu nedenle de bu teoriye göre Beluçların bileşiminde ve karakterinde heterojenlik yatmaktadır. Örneğin Gul Khan Naseer'e göre Brahoi kabilesinin Kalat'a gelmesinden önce, "Sewa" adı verilen bir Hindu hanedanı ülkenin bir bölümünü yönetmekteydi. Aslında Brahoiler daha sonra yerel Sewa halkı ile karıştığında ve Brahoiler baskın hale gelerek kendi kurallarını belirlediğinde, zamanla yerel Sewa halkı Beluç aşiret halkıyla birleşmiştir. Bu bağlamda Naseer, bugünkü Belucistan'ın Nichari, Pandrani, Zehri ve Sajidi kabilelerinin Sewa halkının kalıntıları ve dolayısıyla Belucistan'ın yerli halkı olduğunu ileri sürmektedir.¹⁷⁷ Ancak bu teori de ortaya koymuş olduğu heterojenlik savıyla çok iddialı durduğu için Beluçların kökeniyle ilgili kesin gerçeklik taşımamaktadır.

Beluçlar İran platosunun en eski uluslarından biridir. Beluçlardan ilk olarak 10. yüzyıldaki Arap kaynaklarında bahsedilmektedir. Ancak Firdevsi'nin tarih öncesi çağlardan Sasanilere kadar İran krallarını incelediği ünlü eseri Şehname'de Beluçlar çok daha eskiye dayandırılmakta ve mitolojik karakterler Keykavus ve Keyhüsrev'in ordusundaki Beluç savaşçılar olarak gösterilmektedirler.¹⁷⁸

Beluç tarihini araştırmak, yazılı eserlerin az olmasından dolayı tarihçiler için çoğu zaman kolay olmamıştır. Bu nedenle Beluç tarihiyle ilgilenen araştırmacılar daha çok Beluçların bölgede yaşayan diğer etnik gruplarla kültürel ve dilsel ilişkilerini inceleyerek bir sonuca varmaya çalışmaktadır. Beluç tarihi ve dili üzerine yapılan ilk kapsamlı çalışma

¹⁷⁶ A.g.m.

¹⁷⁷ A.g.m. 43-44.

¹⁷⁸ Dames, a.g.e. 26.

ise Beluçların tarihini Kirman’a (İran) kadar takip eden M. Longworth Dames tarafından 1904 yılında yapılmıştır.¹⁷⁹

Beluçların tarihsel kökenleri konusunda ise iki teori ortaya atılmıştır. İlk teori Beluçların, bölgenin Oritanlar, Medler ve Jatlar olarak tanımlanan yerli halkı olduğunu, ikinci teori ise Beluçların bölgeye iki bin yıl önce göç ettiğini iddia etmektedir. Buna göre ilk teori Mekke’nin yerli halkının Beluç ulusunun büyük bir kısmını oluşturduğu iddiasına dayanmaktadır. Beluç kelimesinin de M.Ö. 3000-2000 yıllarında Mezopotamya metinlerinde geçen “Melukha, Melua” (bugünkü Mekran) kelimelerinden türetildiği düşünülmektedir. Bu teoriye göre Beluçlar, Medyan İmparatorluğu’nun yerel halkı olan ve bölgeye gelen erken Aryan kabilelerinden Medlerin soyundan gelmektedir. Jatların ise Medlerden önce Mekran’a göç eden Dravid halklarından (Bugünkü Güney Hindistan nüfusunun çoğunluğu) olduğu tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Beluçların Mekran’ın eski halkları olan Medler ve Jatlardan geldikleri öne sürölmektedir. İranlı ünlü bibliyograf ve tarihçi Iraj Afşar ise “Negahi be Sis-tan wa Balochistan” (Sistan ve Belucistan’a Bir Bakış) adlı kitabında antik çağlardan beri Beluçların bugünkü anavatanları olan Belucistan’da yaşadıklarını savunmaktadır. Iraj Afşar, Fars, Tacik ve Kürtler gibi Beluçların da Aryan ırkından olduklarını, Halife Velid bin Abdul Malik döneminde bölge Araplar tarafından fethedildiğinde Beluçların zaten Güney Belucistan olan Mekran’da yaşadıklarını iddia etmektedir. Bazı bilim adamları ise ilk teoriye karşı çıkarak dilbilimsel açıdan yapmış oldukları araştırmalara dayanarak Beluçların Kirman ve Mekran’a göç ettiklerini ve Beluç etno-dilsel topluluğunun da bu göçlerden sonra oluştuğunu iddia etmektedirler.¹⁸⁰

Beluçların etno-dilsel kimlikleri uzun bir tarihsel süreç sonunda şekillenmiştir. M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllarda Şehname’de de belirtildiği üzere Beluçlar birçok İran kralıyla savaşımıştır. Halife Velid bin Abdul Malik döneminde Arapların Belucistan’ı ele geçirmesiyle birlikte Beluçlar yavaş yavaş İslam’ı kabul etmeye başlamıştır. Araplar döneminde yaşanan ve Beluçları maddi anlamda geliştiren, örneğin Mekran bölgesinde önemli ticaret merkezlerinin açılması, sulu tarımın yapılması, Hindistan’a giden kara yollarının inşa edilmesi ve birçok yeni şehrin kurulması gibi önemli sosyo-ekonomik değışiklikler, halifeliğin 10. yüzyılda siyasi otoritesini yitirmesiyle beraber Beluçların kendi yönetimlerini kurmalarını sağlamıştır. 13. yüzyıldaki Babür istilas ve ardından

¹⁷⁹ Dames, a.g.e.

¹⁸⁰ Breseeg, T, M. (2004). A.g.e. 131-133.

yaşanan Moğol saldırıları nedeniyle 14. ve 15. yüzyıllarda Sind ve Pencap bölgelerine Beluç göçleri yoğunlaşmıştır. Ancak Beluçlar esasen 1490-1520 yılları arasındaki kabile içi savaşlar nedeniyle 16. yüzyılın başlarında yoğun bir şekilde Sind ve Pencap'a göç etmişlerdir. Beluçların bu bölgeyi tercih etmesinde uğramış oldukları istilaların yanı sıra Sind vadisinin tarımsal anlamda gelişmiş olması da etkili olmuştur.¹⁸¹ 1770 yılında ise Beluçlar Kalhora hanedanlığını yıkarak, Talpur Mir liderliğinde Sindlerin yönetimini ele geçirmiş ve Mir krallığını kurmuşlardır. (1770-1843)¹⁸²

Beluçların siyasi birliklerini ilk kez hangi tarihte kurdukları konusunda çeşitli teoriler ortaya atılsa da genel kanı 12. yüzyılda Mir Celal Han liderliğinde kırk dört Beluç bolakının bir araya gelerek Mekran'da büyük bir kabile birliği kurduğu yönündedir. Mir Celal Han başkanlığındaki Beluçlar, kırk dört bolakı beş askeri bölüme ayırarak askeri organizasyonlarını kurmuşlardır.¹⁸³ Bu bölünmenin sonraki yıllarda Rind, Laşari, Korai, Hut ve Jatoi¹⁸⁴ kabilelerinin temelini oluşturduğu iddia edilmektedir. Mir Celal Han bu anlamda "Beluç ulusunun kurucu babası" olarak görülmektedir.¹⁸⁵

1485 yılına gelindiğinde tarihçiler tarafından "Rind-Laşari Birliği" olarak adlandırılan ve Mir Çakar Rind liderliğinde oluşturulan Beluç kabile konfederasyonu kurulmuştur. Rind-Laşari konfederasyonu 15. yüzyılın sonlarında batıda Kirman'dan İndus Vadisi'ne uzanan ve tüm Beluç bölgelerini ilk kez birleştiren en büyük Beluç kabile konfederasyonlarından biri olmuştur. Belirtildiği üzere konfederasyon, Rind ve Laşari kabileleri etrafında birleşen daha az sayıda kabilenin gevşek bir federasyonu durumundaydı. Kısa ömürlü olmasına rağmen bu konfederasyon, Belucistan için modern tarihin başlangıcına işaret etmektedir. Konfederasyonun geniş bir alana yayılması ve hegemonyasının artması sonucunda Beluç dili ve kültürü de gelişmiş ve bu nedenle bu dönem aynı zamanda Beluç şiir, balad ve destanlarının klasik dönemi olarak da bilinmektedir.¹⁸⁶

¹⁸¹ Ansari, S.F.D. (1992). "Sufi Saints and State Power." Cambridge University Press, 27.

¹⁸² Breseeg, a.g.e. 149.

¹⁸³ A.g.e. 153.

¹⁸⁴ Longworth Dames'e göre Rind, Laşari, Korai, Hut Mir Celal'in 4 oğlunun ismi, sonuncusu Jato Bibi ise kızıdır. Bkz. Dames, a.g.e. 29.

¹⁸⁵ Baloch, I. (1987). A.g.e. 95.

¹⁸⁶ Breseeg, a.g.e. 155.

Konfederasyon kurulduktan kısa bir süre sonra Rind ve Laşari kabileleri arasında yaklaşık 30 yıl süren bir iç savaş başlamış ve bu savaş birliğin dağılmasına neden olmuştur.¹⁸⁷ Rind-Laşari birliği dağıldıktan sonra bağımsız birçok krallık kurulmuştur. Ancak bunlardan en güçlüsü ve Belucistan tarihini şekillendiren Kalat Hanlığı olmuştur. Mir Ahmet Han, jirga (yaşlılar konseyi) tarafından 1666 yılında Kalat Hanlığı'nın lideri olarak seçilmiştir. Hanlık, kurulduğu ilk dönemlerde Kalat çevresinde yaşayan Beluç kabilelerinin gevşek bir konfederasyonu olmuş ancak 18. yüzyıla gelindiğinde feodal bir devlet halini almıştır. Kalat'ın dördüncü hanı Abdullah Han devletin sınırlarını bugünkü Afganistan'ın güneydoğusundaki Kandahar'dan İran'ın güneyindeki Bender Abbas'a kadar genişletmiştir. 18. yüzyılın ortalarında Kalat'ın başına geçen ve en güçlü ve popüler lideri olan Nasır Han "Beluçların yaşadıkları her yer Belucistan'dır" diyerek gücünü göstermiş ve Karaçi ve Batı Belucistan'ın çoğunu idaresi altına almayı başarmıştır.¹⁸⁸ Nasır Han zamanında devletin sınırları genişlediği gibi birçok Beluç kabilesi de Kalat Devleti'nin yönetimini kabul etmiştir. Nasır Han'ın en büyük yeniliği ise "leşker" adı verilen bir kabile ordusunu kurmasıdır. Selig Harrison bu durumu "Nasır Han'ın en önemli başarısı, on sekizinci yüzyıl Güneybatı Asya standartlarına göre etkileyici bir güç olan yaklaşık 25.000 insan ve 1.000 deveden oluşan bir birleşik Beluç ordusunun oluşturulmasıydı" diyerek açıklamıştır.¹⁸⁹

Nasır Han, bölgesel ve diplomatik başarılarının yanı sıra muhtemelen İngiliz modelinden esinlenerek Lordlar ve Halk kamarası adı altında iki çatılı bir parlamento kurmuş ve geleneksel toplumsal değerlere dayanan anayasal bir yapı oluşturmuştur. Hanlık ekonomik anlamda da Nasır Han zamanında büyük başarılar sağlamıştır. Kutchi (Hindistan'da bir bölge) topraklarında hayata geçirilen sulama sistemleri, kanallar ve barajlar ile bu dönemde tarımda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.¹⁹⁰

Genişleme, diplomasi, kurumsal yapı ve iç uyumun görkemli dönemi, Nasır Han'ın 1817'deki ölümünden sonra (bazı kaynaklarda 1795 olarak geçmektedir) aniden sona ermiştir. Nasır Han'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu ve torunları adem-i merkeziyetçiliği savunan serdarlar (kabile şefleri) tarafından sürekli baskı altında

¹⁸⁷ Asimov M.S., Bosworth, C. E. (1999). "History of Civilizations of Central Asia: The Historical, Social and Economic." UNESCO Publishing: Paris, 307.

¹⁸⁸ Breseeg, a.g.e. 164.

¹⁸⁹ Harrison, S., S. (1981). "In Afghanistan's Shadow: Baloch Nationalism and Soviet Temptations". Carnegie Endowment for International Peace: Washington DC, 16.

¹⁹⁰ Ahmed, M., Khan, G, a.g.m, 46.

tutulmuşlardır. Zayıflayan Kalat Hanlığı, dönemin iki büyük rakip gücü olan Çarlık Rusya ve Büyük Britanya'nın jeostratejik hedefi haline gelmiştir. Rusya'nın Arap Denizi'ne ilerlemesinden rahatsız olan İngiltere, Belucistan ve Afganistan'ı kapsayan bir tampon bölge yaratmak istemiştir. Kalat Devleti'nin savunmadaki jeostratejik konumu, İngiltere ve Rusya arasında stratejik bir noktada olması ve bunların üstüne iç istikrarsızlık ve aşiret rekabeti ile uğraşan Kalat Hanlığı'nın zayıf duruma düşmesi gibi nedenler devletin 1839 yılında İngiliz yönetimine geçişinin kapısını aralamıştır.¹⁹¹

İngilizlerin ortaya çıkışı ve Kalat Hanlığı'nın zayıflamasıyla beraber Belucistan bir dizi siyasi, idari ve ekonomik değişikliğe uğramıştır. İngilizler, Belucistan'ın doğrudan kontrolünü üstlenerek Beluç kabile yönetiminde geniş kapsamlı sosyal ve politik değişiklikler meydana getirmişlerdir. Hanı gözetimleri altında tutarak ve gücünü kısıtlayarak dengelemiş ve serdarlar ile han arasında aracılık ederek “böl ve yönet” politikasını hayata geçirmişlerdir. Bu bağlamda han ile kabile şefleri arasında açıkça belirlenmiş bir rol oluşturmak yerine, aralarında karışıklık çıkmasına neden olmuş ve bu sayede İngiliz işgaline karşı oluşabilecek Beluç direnişini kırmayı başarmışlardır. İngilizler, Beluç topraklarını işgal ettikleri gibi Beluç halkı lehine de hiçbir ekonomik ve sosyal reform yapmamış aksine kasıtlı bir şekilde bu insanların arasına nifak tohumları atarak ilerlemelerinin önünü kesmişlerdir. Dolayısıyla bugün Beluç kabileleri arasında var olan düşmanlık ve iç savaşın köklerini İngiliz yönetimde bilinçli bir şekilde uygulanan politikalarda aramak yanlış olmayacaktır.¹⁹²

19. yüzyıldaki İngiliz-Afgan savaşları sırasında İngiltere, Belucistan'ı ele geçirmeden Afganistan'a giden tedarik yollarının güvence altına alınamayacağını anlamış ve Kalat Hanlığı'nın da güçsüzlüğünden yararlanarak 1839 yılında Belucistan'ı işgal etmiştir. Kalat'ın başındaki Mir Mehrap Han İngiliz işgaline karşı direnince yanındaki dört yüz adamıyla birlikte öldürülmüştür. Mehrap Han'ın yerine geçen oğlu II. Nasır Han, İngiliz yönetimiyle yirmi yıllık anlaşma yapmayı kabul etmiş (1854) ve sadakatinin karşılığında Kalat Hanlığı'na İngiliz yönetimi tarafından yıllık sübvansiyon ödenmiştir. 1876'nın sonunda imzalanan İngiliz-Kalat anlaşmasıyla 1854 anlaşması yenilenmiş ve güçlendirilmiş ve bu anlaşmayla İngiliz kuvvetleri Kalat bölgesinde konuşlanmaya

¹⁹¹ A.g.e. 47.

¹⁹² A.g.e.

başlamıştır.¹⁹³ İngilizlerin 1877’de Kalat Hanlığı’yla yaptığı “Kalat Anlaşması” ile Kalat Hanlığı 4 parçaya ayrılmıştır:¹⁹⁴

- Shahrag, Sibi, Duki, Pishin ve Chaman’ı içeren İngiliz Belucistanı
- Mari- Bugti bölgeleri dahil olmak üzere temsilcilik bölgeleri
- Pencap’a katılan Arund ve Dajal Hanlık bölgeleri
- Kalat Hanlığı’na bağlı Karan, Makran ve Las Bela

İngiltere’nin Kalat Hanlığı’nı bölmesinin altında çeşitli nedenler yatmaktaydı. Bunlar arasında öne çıkanlar: İran’ın Rus etkisine girmesini önlemek, Afganistan’ı Rusya ve İngiliz Hindistanı arasında geçerli bir tampon devlet olarak stabilize etmek, Hindistan’dan Avrupa’ya ulaşan iletişim hattını korumak ve genel olarak İngilizlerin Orta Doğu’daki güvenlik endişeleri olmuştur.

1877 yılında Robert Sandeman, Belucistan’a Genel Vali Temsilcisi olarak atanmıştır. Robert Sandeman kurmuş olduğu “Sandeman Sistemi” ile Kalat hanını devre dışı bırakarak doğrudan serdarlarla temas kurmuş ve onların sadakatini kazanarak aşiret liderlerinin İngiliz yönetimine karşı isyan etmelerinin önüne geçmiştir. Ancak bu durum Beluç kabile sisteminin bozulmasına neden olmuş ve kabile niteliğinde kalan son kalenin de yıkılmasının yolunu açmıştır.¹⁹⁵ Zira yeni düzenleme kabile şeflerinin hanın otoritesini kabul ettiği ancak belirli durumlarda bu otoriteyi reddetme konusunda yasal hakka sahip olduğu sözleşmeli bir sistem getirmiştir. Bu düzenlemeyle kabile şeflerinin günlük yerel işlerini yönetmek için kendi yöntemlerini geliştirmelerine izin verilmiş ancak Afganistan’a stratejik erişim ve birliklerin sınır bölgelerindeki güvenli hareketi gibi önemli meseleleri İngiliz yetkiliye danışmaları zorunlu kılınmıştır.¹⁹⁶

19. yüzyılın başlarında İran, Rusya’yla yaptığı savaşlar ve ardından imzaladığı Gülistan (1813) ve Türkmençay (1826) anlaşmalarıyla kuzey ve batı bölgelerini kaybedince çareyi güneydeki Batı Belucistan’a yayılmakta görmüş ve 1850’lerde Batı Belucistan’ı işgal etmiştir. Beluçlar, Batı Belucistan’ı egemenliklerinin ayrılmaz bir

¹⁹³ Breseeg, a.g.e. 174-175.

¹⁹⁴ Dashti, a.g.e. 242.

¹⁹⁵ Breseeg, a.g.e. 175-176.

¹⁹⁶ Khan, A. (2003). “Baloch Ethnic Nationalism in Pakistan: From Guerrilla War to Nowhere?”. *Asian Ethnicity*, 4 (2), 284.

parçası olarak gördükleri için bu işgale karşı çıkmışlardır. Kalat hanı ise 1860'ların sonuna kadar tüm Belucistan üzerinde hak iddia etmiştir. Ancak hanın bu iddiasına rağmen İran, 1869 yılında Pers-Beluç sınırının çizilmesini önermiş ve bu öneri 1 Aralık 1869 tarihinde düzenlenen Bampur/Bempur Konferansı'nda İngiliz, Beluç ve Fars yetkililer tarafından tartışılmıştır. Beluçlar, sınırın çizilmesine karşı çıkmalarının yanı sıra İran'ın Batı Belucistan topraklarından da çıkmasını istemişlerdir. İki yıllık Beluç direnişine rağmen 1871 yılında İngilizlerin desteğiyle Goldsmid Hattı olarak bilinen sınır hattı çizilmiş ve Belucistan bölünmüştür. (Batı Belucistan İran'a, Doğu Belucistan İngiliz Belucistanı'na bırakılmıştır)¹⁹⁷ İngiltere'nin burada İran'a destek vermesinin asıl nedeni ise 1860'ın sonlarına doğru Karaçi'den Basra'ya uzanan ve Güney Belucistan'dan geçen bir telgraf hattı inşa etmek ve bu hattın güvenliğini garanti altına almak istemesiydi. Bu nedenle İngiltere hattın geçtiği yerlerdeki tüm paydaşlarla anlaşma yapmış ve bölgesel iddialardan kaynaklanan çatışmaları da çözmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁸ 1893 yılında ise İngilizler tarafından çizilen Durand Hattı ile Belucistan, Britanya Belucistanı ile Afganistan arasında yeniden bölünmüş ve Belucistan'ın kuzeyinin küçük bir kısmı Afganistan'a verilmiştir. Belucistan bir İngiliz mirası olarak o yıllardan beri üç ülke arasında bölünmüş durumdadır.

20. yüzyılın başlarında Belucistan'daki siyasi huzursuzluk hem Doğu hem de Batı Belucistan'da çeşitli ayaklanmaların yaşanmasına yol açmıştır. İran Devrimi (1905), Birinci Dünya Savaşı, 1917 Bolşevik Devrimi, Pan-İslamcılık ve Hint Özgürlük Hareketi gibi olaylar Beluç toplumunu da etkilemiş ve İngiliz yönetimine ve İran'a karşı direniş göstermelerine neden olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Seyid Cemal el Afgani ve Sultan Abdülhamid tarafından yayılan Pan-İslamcılık, Beluçların Fars yönetimine karşı ve İngiliz kontrolündeki Doğu Belucistan'da çeşitli isyanlar çıkarmalarının önünü açmıştır. 1907 yılında Mekran'daki (İran Belucistanı) Beluç kabileler Mir Behram Han Baranzai liderliğinde ve 1928'e kadar ayakta kalan yarı bağımsız bir devlet kurmayı başarmışlardır. Mir Behram Han 1921 yılında ölünce yerine yeğeni Mir Dost Muhammed Han geçmiştir. Mir Dost Muhammed Han, İran Belucistanı'ndaki çoğu kabileyi zorla, evliliklerle veya kabileler arası anlaşmalarla birleştirmeyi başarmıştır. Ancak 1925 yılında Rıza Şah, İran

¹⁹⁷ Breseeg, a.g.e. 131-132.

¹⁹⁸ Dashti, a.g.e. 278.

devletinin başına geçince topraklarındaki yarı bağımsız devleti tanımayacağını bildirmiş ve 1928 yılında askeri kuvvetleriyle Belucistan'ı işgal etmiştir.¹⁹⁹

20. yüzyıl başlarında Beluç orta sınıfı Belucistan'da siyasi bir mücadele başlatmak için harekete geçmiş ve bu amaçla Encümen-i İttahad-e Belucistan'ı (Belucistan Birliği Derneği/ Partisi) kurmuşlardır. Bu partinin amaçları arasında;

- Belucistan'ı İngiliz sömürsünden kurtarmak
- Belucistan'ı birleştirmek
- Belucistan'daki serdar sistemine son vermek
- Bağımsız ve birleşik bir Belucistan kurmakbulunmaktaydı.

Batı Belucistan'ın 1928'de Rıza Şah tarafından işgal edilmesinden sonra ise 1931 yılında Kalat Devlet Ulusal Partisi (KDUP) kurulmuştur. Her iki parti de Beluç gençlerine Beluç halkı için çalışmak ve onları ekonomik ve sosyal olarak yükseltmek için sosyal ve politik bir platform sağlamıştır.²⁰⁰

1930'ların ilk on yılı İngilizlerin Hindistan'dan çekilmesi ve Belucistan'ı bölmeyi amaçlaması bakımından önemlidir. İngilizlerin Hindistan'dan çekileceğini açıklaması üzerine Kalat hanı ve diğer Beluç liderler çekilmenin arifesinde 12 Ağustos 1947 tarihinde bağımsız Kalat Devleti'ni ilan etmiş ve Belucistan Anayasası'nı oluşturmuşlardır. Anayasaya göre Belucistan halklarını aynı çatı altında birleştiren temsili bir yönetim sistemi kurulacaktı. Kurulan devletin parlamentosu üst meclis ve alt meclis olmak üzere iki meclisten oluşmaktaydı. Anayasa uyarınca devlet kurulduktan kısa bir süre sonra her iki meclis için de seçim yapılmış ve KDUP alt meclisteki sandalyelerin çoğunluğunu kazanmıştır.²⁰¹

Belucistan bağımsızlığını ilan ettikten kısa bir süre sonra Pakistan'ın kurucu babası ve ilk valisi Muhammed Ali Cinnah, Kalat hanını Beluç topraklarını Pakistan ile birleştirmesi yönünde ikna çabalarına başlamıştır. Müslüman çoğunluk, coğrafi yakınlık ve diğer sosyal, ekonomik ve kültürel sebeplerden dolayı han, Belucistan topraklarının bir

¹⁹⁹ Breseeg, a.g.e. 150-152.

²⁰⁰ Ahmed, M., Baloch, A. (2015). "Political Economy of Balochistan, Pakistan: A Critical Review". **European Scientific Journal**, 11 (14), 277-278.

²⁰¹ Ahmed, Baloch, a.g.m. 278.

kısmını Pakistan ile birleştirmeyi kabul etmiştir. Fakat İngilizlerin Hindistan'dan çekilmesinden ve Pakistan ve Hindistan şeklinde iki bağımsız devletin ortaya çıkmasından sonra Belucistan'ın Pakistan devletiyle birleşmesi sorununun anlaşıldığı kadar pürüzsüz olmadığı ortaya çıkmıştır. Kalat devleti başlangıçta yeni bağımsız ülkenin küçük bir parçası olmak için istekliken, Pakistan doğrudan Kalat devletine bağlı olan Makran, Karan ve Las Bela devletlerine yönelmiş ve Beluç devletini bölmeyi başarmıştır. Kalat hanı ise Pakistan'ın baskılarına yenik düşerek 27 Mart 1948 tarihinde imzaladığı katılım anlaşmasıyla Pakistan devletinin bir eyaleti olmuştur.²⁰²

Beluçlar, 20. yüzyıl boyunca İran ve Pakistan'da bağımsız Belucistan kurmak için sayısız girişimlerde bulunmuşlardır. Pakistan'daki bağımlı konumlarını kabul etmeyen Beluciler, yaşam standartlarının da fazlasıyla düşük olmasının etkisiyle bağımsızlık için fırsat kollamaktadır. İran'daki Sistan ve Belucistan eyaletinde yaşayan Beluciler de benzer şekilde düşük hayat standartlarıyla mücadele etmektedir. 1950'lerde Pakistan'da Beluci eyaletleri birliği kurulmuş, 1974'te ise artan ayrılıkçı düşünceler on binlerce Beluci ile Pakistan ordusu arasında silahlı bir çatışmaya dönüşmüştür. Ayaklanma İran'ın desteğiyle bastırılrsa da Beluçlar bu çatışmalardan önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Örneğin Beluç dili bu dönemde Beluciler ve Brahoilerin kültürünü ve dillerini inceleyen resmi dillerden ve kurumlardan biri haline gelmiştir.²⁰³

Tüm dünyadaki toplam Beluç nüfusuna bakıldığında maalesef yetersiz ve eksik veriler nedeniyle sağlıklı bir sonuca ulaşılamamaktadır. Beluç milliyetçileri, İran ve Pakistan devletlerinin, Beluçları küçümsemek ve önemsizleştirmek adına kasıtlı bir şekilde Beluç nüfusunu tahminlerin çok altında gösterdiğini iddia etmektedir. Zira Kalat Devleti'nin son hükümdarı olan Ahmet Yar Han, Beluç nüfusunu 30 milyon, Pakistan'ın Belucistan valisi Mir Huda Beluç ise 15 milyon olarak göstermelerine rağmen 1981'deki Pakistan'ın resmi nüfus sayımında Beluç nüfus 3,5 milyon olarak açıklanmıştır. Bu nedenle Pakistan'daki nüfus sayımı meselesinin, ülkedeki etnik politikaların dinamikleri göz önüne alındığında, siyasallaştırılmış bir konu olduğuna dikkat edilmelidir. Benzer şekilde İran ve Afganistan hükümetleri de kendi içlerindeki etnik farklılıkları önemsizleştirmek adına resmi rakamları doğru bir şekilde yansıtmak istememekte ve Beluç nüfusunu tahminlerin çok altında göstermektedir. Örneğin 1980 yılında Afganistan resmi

²⁰² A.g.m.

²⁰³ Kokaislova, Kokaisl, a.g.m. 50-51.

rakamlarında Beluç nüfusu 300.000 olarak gösterilirken, Beluç milliyetçi lider Said Muhammed Şirinzi bu sayıya itiraz etmiş ve Afganistan'daki Beluç nüfusunun en az 500.000 olduğunu iddia etmiştir.²⁰⁴ Selig Harrison ise 1981'de dil üzerinden yapmış olduğu bir araştırmada, Afganistan, İran ve Pakistan'daki toplam Beluç konuşan nüfusun 5 milyonun üzerinde olduğunu iddia etmiştir.²⁰⁵ Ancak bu rakamlara etnik köken olarak Beluç fakat dilleri itibarıyla farklı olan Brahoiler dahil edilmediği için aslında etnik köken üzerinden yapılan istatistiksel bir çalışmada Beluç nüfusunun çok daha fazla çıkacağı iddia edilmektedir. Yine 1976'da İran resmi makamlarınca İran'da yaşayan Beluçların sayısı 660.000 civarında verilmiştir. Ancak bu sayının da yine tartışmalı olduğu açıktır. Son kertede ise Bresseng'e göre 1981 yılında üç ülkedeki toplam Beluç nüfus 10 milyon civarındadır.²⁰⁶

Beluçların çoğunluğunun yaşadığı Pakistan, İran ve Afganistan'daki toplam Beluç nüfusunun yakın geçmişteki oranları konusunda da yine net rakamlar olmamakla birlikte, İran'da 2016 verilerine göre yaklaşık 2,7 milyon,²⁰⁷ Pakistan'da 2017 verilerine göre 12,3 milyon²⁰⁸ ve Afganistan'da yine 2017 verilerine göre 500.000²⁰⁹ olmak üzere toplam 15-16 milyon Belucinin bu üç ülkede yaşadığı bilinmektedir. Beluç nüfusunun dünya üzerindeki diğer ülkelere olan dağılımı düşünüldüğünde ise bu sayının minimum 20 milyon civarında olduğu düşünülmektedir. Ancak bu sayılar yukarıda da değinildiği gibi hem üç ülkenin kurumlarından alınan resmi ve fakat (tarihsel olarak da deneyimlendiği üzere) eksik ve/veya hatalı olma olasılıkları yüksek veriler olduğu hem de Beluç nüfus artış oranlarındaki yükseklik dikkate alındığında gerçek Beluç nüfusunun bu sayıların iki veya üç katı şeklinde olduğu tahmin edilmektedir.

²⁰⁴ Bresse (2001), a.g.e. 52-53.

²⁰⁵ Harrison (1981), a.g.e. 178.

²⁰⁶ Breseeg (2001), a.g.e. 53.

²⁰⁷ İnternet: Statistical Centre of Iran. (2016). "Selected Findings of the 2016 National Population and Housing Census." Web: https://www.amar.org.ir/Portals/1/census/2016/Census_2016_Selected_Findings.pdf adresinden 14.01.2020 'de alınmıştır

²⁰⁸ İnternet: "Block Wise Provisional Summary Results of 6th Population & Housing Census 2017. Web: <http://www.pbs.gov.pk/content/block-wise-provisional-summary-results-6th-population-housing-census-2017-january-03-2018> adresinden 14.01.2020'de alınmıştır.

²⁰⁹ İnternet: UNPO (2017). "West Balochistan". Web: <https://unpo.org/members/7922> adresinden 14.01.2020'de alınmıştır.

3.2.1. Beluç Toplumsal Yapısı

Beluç toplumsal yapısı ve sosyo-kültürel değerleri, Beluçların Orta Asya'dan gleri ve yaşamış oldukları birçok tarihi olay neticesinde oluşmuş ve gelişmiştir. Beluçların genel olarak Balasagun'da yaşarken bölgesel, dilsel veya kültürel alanlarda diğer etnik gruplarla ittifak içinde kalan ve kendi toprak bölgelerine sahip köklü bir etnik grup oldukları söylenmektedir. Beluçların, Balasagun'daki yaşamlarına dair yetersiz veriler olması nedeniyle sosyo-kültürel hayatlarına ilişkin net bir tablo ortaya koymak zor olsa da, dönemin genel çehresini göz önünde bulundurarak koyun ve keçi sürüleri olan ve kabileler halinde yaşayan göçebe topluluklar olduklarını söyleyebiliriz. Bu nedenle ağdaş Beluç toplumunun sosyo kültürel yapısı ve davranışlarının kabile hayatı ve göçebe yaşam tarzından etkilendiği bilinmektedir.²¹⁰

Beluç aile sistemi ve özellikle de genişleyen aile yapısı ataerkillik üzerine kurulmuştur. Bu nedenle Beluç toplum yapısı erkeğin kadın, yaşlının genç üzerinde tahakküm sahibi olduğu hiyerarşik bir düzene dayanmaktadır. Aile, Beluç toplumundaki en temel birliktir. Birçok aile bir araya gelerek klanı (bolak), klanlar ise bir araya gelerek başlarında serdar bulunan kabileleri oluşturmaktadır.²¹¹ Beluç kabile yapısı 21.yüzyıla girildiğinde eski işlevselliğini koruyamamış olsa da Beluç kimliğinin şekillenmesinde önemli etkileri olmuştur.

Klasik bir Beluç kabile sisteminde en tepede *serdar* ya da *nawab* adı verilen kabile şefi ve onun altında *wadera* veya *takri* adı verilen kabilenin yaşlı yeleri, kabilenin ifti, artist, müzisyen gibi çeşitli meslek dallarından diğer yeleri ve Belucistan'ın yerli halkları bulunmaktadır.²¹²

Çağdaş Beluç toplumu genellikle göçebe, yarı göçebe veya yerleşik kesimlerden oluşmaktadır. Salzman, Beluç toplumundaki kabile tipi örgütlenmenin çok boyutlu

²¹⁰ Dashti, N. (2017). **"The Baloch Conflict with Iran and Pakistan Aspects of a National Liberation Struggle."** Trafford Publishing: USA & Canada.

²¹¹ Baluch (1958), a.g.e.

²¹² A.g.e.

olduğunun altını çizerek hayvancılıkla uğraşan göçebelerden feodal yapılar altında yaşayan köylülere kadar geniş bir yelpazeye yayıldığını dile getirmektedir.²¹³

Günümüzde Beluçların çoğu köylerde veya küçük şehirlerde yaşamaktadır. Beluç toplumunun bu kesimi sembolik bir kabile şefi, tüccar, zanaatkar ve marjinalleşmiş kentsel sınıftan oluşmaktadır. Son zamanlarda Belucistan'ın çeşitli bölgelerinde gelişen tarımsal alt yapı ise kasabalarda küçük bir girişimci ve çiftçi sınıfı meydana getirmiştir. Beluç toplumunun bu şehirli sınıfı ise siyasi ve ekolojik olaylar nedeniyle yaşam biçimlerinin gittikçe savunulamaz bir hale gelmesi sonucunda Belucistan'daki göçebe ve yarı göçebe hayat tarzını neredeyse ortadan kaldırmıştır. 21. yüzyıla girildiğinde Belucistan'daki göçebe hayat tarzı pratikte neredeyse yok olarak sadece birkaç aileyle sınırlı kalmıştır.²¹⁴

Beluç toplumu yukarıda da değinildiği üzere genel olarak geleneksel bir hayat tarzına sahiptir. Belucistan'da siyasi partiler ortaya çıkmış olsa da kabile örgütü ve siyasi liderliklerin yerel yönetimler ve il yönetimlerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. Belucistan'daki kabileler *şahri* (yerleşik) ve göçebe birimler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Şahriler, merkezi ve Güney Belucistan'da (Mekran) baskın olan feodal düzenin bel kemiği iken, göçebeler esas olarak kuzey kabile bölgelerinde hakim olan kabile düzeninin köşe taşlarıdır. Bununla birlikte, her iki grup da ekonomik, sosyal, politik, askeri ve dilsel etkileşimlerle tarihsel olarak birbirlerine bağlanmış durumdadır.²¹⁵

Beluç toplumunun muhtemelen en yaygın olarak bilinen ve genellikle sevilmeyen yönü, kabile tipi örgütlenmeye ve bu örgütlenmedeki *serdari* ve *jirga* sistemlerine sahip oluşudur. Beluç kabilelerinin geleneksel idari yapısı altında her kabilenin ayrı bir jirgası vardı ve jirgalar bir mahkeme olarak hareket etmekteydi. Daha sonra bu sistem, kabilenin tüm idari katmanlarında kendini göstermiş ve jirga, serdarlar önderliğinde faaliyetlerine devam etmiştir. Jirgalar, kabileler arası anlaşmazlıklar, yeni bir han seçimi ve dış tehditlerle ilgili önemli konulardan sorumluydu. Beluç toplumuna tarihsel, sosyal ve politik bir yapı sağlayan jirga, uzun bir süre sağlam kalmış ve Beluçların anarşi, kaos ve acil durumlarla başa çıkmalarına yardımcı olmuştur. Ancak 19. yüzyıldaki İngiliz yönetimi

²¹³ Salzman, P., C. (1971). "Adaptation and Political Organization in Iranian Baluchistan". *Ethnology*, 10 (4), 432.

²¹⁴ Dashti (2017), a.g.e.

²¹⁵ Swidler, N. (1996). "**Beyond Parody: Ethnography Engages Nationalist Discourse.**" (ed. Paul Titus). *Marginality and Modernity, Ethnicity and Change in Post-Colonial Balochistan*. Oxford University Press: Oxford, 176-177.

altında Beluç jirga yapısı değiştirilmiştir. Belucistan'da önemli faaliyetler yürüten İngiliz Hint Ordu Subayı Robert Groves Sandeman “Şahi-Jirga” (Büyük Konsey, Serdarlar Konseyi) adı altında sadece serdar ve aristokratların yer alabileceği yeni bir jirga oluşturmuştur. Yeni jirga, emek ve mülk üzerinden vergi toplayabilir ve kararlarını sadece İngiliz siyasi yetkili gözden geçirebilirdi.²¹⁶

Beluç toplumunda köklü ve yaygın olarak bilinen bir diğer kurum ise serdar sistemidir. Bu sistemin kökleri Hint tarihindeki Babürlere dayanmaktadır. Sistem, hiyerarşik bir düzen çerçevesinde gücün yukarıdan aşağıya doğru aktığı bir yapı ortaya koymakta ve bu sistemin zirvesinde serdar bulunmaktadır. Serdarın altında ise klanlar ve alt klanlar bulunmaktadır. Serdarın bu yapıdaki otoritesi muhtemelen Beluç aşiret sisteminin askeri karakterinden kaynaklanmaktadır. Bu otoritenin aynı zamanda Beluçların geleneksel göçebe yaşamının bir zorunluluğu olarak da ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Zira kabilelerin mevsimsel göçleri sırasında düşman topraklarından güvenli bir şekilde geçişini sağlayacak güçlü bir otoriteye ihtiyaçlar olduğu için güçlü ve saygın merkezi bir figür, Beluç göçebe yaşamındaki zorunluluğun da bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır denilebilir.²¹⁷

Belucistan'ın üç ülke arasında bölünmesi kabile yaşamını ve serdarlık sistemini de olumsuz etkilemiştir. Bazı büyük kabilelerin bu ülkeler arasında bölüştürülerek parçalanmalarının yanı sıra, değişen sınırlar göçebe ve yarı göçebe yaşam tarzını da değiştirmiş ve hatta bazı yerlerde ortadan kaldırmıştır. Geleneksel göçebe yaşam biçiminin ve dolayısıyla ekonomik sistemin sona ermesi ise kabileleri olumsuz etkilemiştir. Örneğin İran Belucistanı'nda önceden bütün kabilenin ortak malı olarak görülen topraklar, Rıza Şah döneminde getirilen arazi sicili ile yalnızca kabile şeflerinin malı olarak sayılmış ve bu durum kabile şeflerinin kabileden uzaklaşmasına neden olmuştur. İran Belucistanı'ndaki aşiretçiliğin gerilemesine ve dağılmasına neden olan bu değişim, serdarların da güç ve nüfuzlarını kaybetmelerini beraberinde getirmiştir. Özellikle 1960'lar ve 1970'lerdeki hızlı kentleşme, modern iletişim araçlarının genişlemesi, modern eğitimin yayılması ve illerdeki ekonomik modernleşme gibi gelişmeler aşiretlerin sosyo-ekonomik yapısını büyük ölçüde

²¹⁶ Breseeg (2001), a.g.e. 70-71.

²¹⁷ A.g.e. 72-74.

zayıflatmaya başlatmış ve “orta sınıf” olarak adlandırılan yeni bir elit Beluç sınıfı ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise serdarların geleneksel meşruiyetlerini zayıflatmıştır.²¹⁸

3.2.2. Beluç Dini

Belucistan’daki mistisizm ve genel olarak dini yapılanma, bölgedeki dini manzaranın bulanık doğası ve konuyla ilgili verilere ulaşma noktasındaki teknik zorluklar nedeniyle anlatılması zor uğraşılardan birisi olmuştur.²¹⁹ Bu bağlamda antik çağlarda Beluçların dini uygulamalarına dair belgelenmiş bir kanıt bulunmamaktadır. Genel kanı ise Beluçların antik çağlardan Arap istilasına kadar Zerdüşt oldukları, istiladan sonra (7.yy) ise İslamiyeti benimsedikleri yönündedir.²²⁰ Günümüzde Beluçlar, komşu Fars, Afgan ve Pakistan’ın köktendinci zihniyetlerinden önemli ölçüde ayrılarak farklı bir İslami kimlik benimsemektedir. Zira Beluçlar, dini hoşgörü konusundaki tutumları ve diğer komşu uluslara kıyasla liberal ve laik bir zihniyete sahip olmaları bakımından farklılık taşımaktadırlar. Bu nedenle İran ve Pakistan’daki ortodoks dini kurumlar, Beluçların din konusundaki fundamentalist olmayan tutumlarını “kötü Müslüman” olarak yorumlamaktadır. Beluç toplumunda yaşayan Hindu ve Sihlerin eşit sosyo-politik statüde olmaları ve Beluçların dini çok fazla siyasallaştırmamaları, onlara yapılan “kötü Müslüman” yakıştırmasının altında yatan önemli bir nedendir. Diğer bir neden ise özellikle Güney Belucistan’daki Beluçların önemli bir kısmının Mehdi’nin var olduğu varsayımına dayanan ve Sünni olmayan Zikri/Zigri mezhebini benimsemiş olmalarıdır.²²¹

Beluçlar din konusunda Orta Doğu’daki diğer azınlıklardan ayrılarak dini köktendinci olarak yorumlamaz ve siyasetle karıştırmayı istemezler. Beluçların ezici bir çoğunluğu İslam dininin Hanefi mezhebine bağlıdır. Ancak Bampur’un batısındaki Dalgan’da yaşayan Bameriler ile yukarıda da değinildiği üzere Mekran’da yaşayan Zikriler, Beluçlar arasında bir istisna oluşturarak İslam’ın Şii koluna mensupturlar. (Zikrilerin esasında herhangi bir mezhebe tam anlamıyla uymayan ve kendine has özellikleri olan bir Beluç dini olduğu söylenmektedir.) Bamerilerin ne zaman Şii olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Henry Pottinger, Kirman’daki Perso-Beluç

²¹⁸ A.g.e.

²¹⁹ Boyajian, V. S. (2004). “Notes on the Religious Landscape of Iranian Baluchistan: Observations from the Sarhadd Region.” *Iran & the Caucasus*, 8 (2), 201.

²²⁰ Baloch (1987) a.g.e. 70.

²²¹ Dashti (2012) a.g.e. 138.

sınır bölgelerinde yaşayan Beluçların 19. yüzyılda Fars makamları tarafından Şiiliğe dönüştürüldüğünü iddia etmektedir. Zikrilerin benimsemiş olduğu Zikriizmin ise 15. yüzyılda İran'da yükselen Şiilikle birlikte ortaya çıktığı düşünülmektedir. Safevi hükümdarları Şiiliği resmi devlet dini olarak benimseyince Mekran'daki Boleidai hükümdarları da Zikriizmi devlet dini olarak kabul etmişlerdir. Şiiliği benimseyen bu iki grup Beluçlar arasında bir istisna oluştursa da Beluçların çıkarlarına ters bir görüş benimsememiş, aksine her zaman Beluç çıkarlarıyla uyumlu hareket etmiş ve Beluç kültürünün gelişmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. Zikri ve Bameriler dışında Belucistan'da Şii İsmaililer, Hindular ve Sih azınlıklar da bulunmaktadır.²²²

Yukarıda da değinildiği üzere Beluçların çok büyük bir kısmı İslam dininin Sünni koluna mensuptur ve bu nedenle de özellikle İran'da birtakım ayrımcılık politikalarına maruz kalmaktadırlar. Ancak Beluçlar arasında bir istisna teşkil eden ve çok fazla bilinmeyen Zikri mezhebini de bu çalışmada ayrı bir başlık altında tanıtmayı konumuz açısından önemli bulmaktayız.

3.2.2.1. Zikri mezhebi

Dahi ya da *dai* olarak da bilinen ve Arapçada “zikr” kelimesinden gelen zikri mezhebinin tarihi geçmişi ve inanç sistemi esasında belirsizdir. Zikri mezhebinin 15. yüzyılın sonlarına doğru kendisinin mehdi olduğunu iddia eden Seyid Muhammed Jaunpur tarafından Hindistan'da oluşturulduğu tahmin edilmektedir. Ancak mezhebin Belucistan'a nasıl geldiği tam olarak bilinmemektedir.²²³ Zikriler, 18. yüzyıldaki Kalat Hanı Büyük Nasır Han tarafından büyük zulümlere uğratıldıkları gibi mezhebin hemen hemen bütün dini ve tarihi kayıtları da bu dönemde yok edilmiştir. Dolayısıyla Zikrilere dair eldeki bilgiler o dönemde korunan birkaç kaynak, sözlü gelenek ve zikri olmayanların yazdıklarıyla sınırlı kalmıştır.²²⁴

Zikrilik birçok farklı konuda Sünni mezhebinden farklılıklar taşımaktadır. Kur'an'ı kutsal kitap olarak kabul etmiş olsalar da ortodoks yorumunu reddeden Zikriler, yıllık hac ziyareti için Mekke'ye gitmek yerine, Güney Belucistan'ın Keç Bölgesi'ndeki *Koh-e-Murad* adlı bir yeri ziyaret etmektedirler. Dini uygulamalarında günde beş vakit namaza yer

²²² Breseeg (2001), a.g.e. 58-60.

²²³ Baloch (1987), a.g.e. 70-72.

²²⁴ Baloch, I. (1996). a.g.e. 223-227

vermeyen Zikirler, bunun yerine *zikrana/ zigrana* adı verilen ibadet yerlerinde sesli zikir (*zikr-e jali*) veya sessiz zikir (*zikr-e khafi*) şeklinde günde altı kez zikir çekmektedirler. Ayrıca bu ibadet yerlerinde erkeklerin ve kadınların birlikte dua etmelerinde de bir sakınca görülmemektedir.²²⁵ Zikirlerde mehdi inancı esastır. Hz. Muhammed son peygamber ve Seyid Muhammed son mehdidir. Ramazan orucu yerine ayda yedi günlük oruç tutmak ve malın kırkta biri yerine onda biri oranında zekat vermek ise zikri inancının ayrıışan diğeryönleridir.²²⁶

Zikirlerin çoğunluğu Güney Pakistan'da ve özellikle Belucistan'ın Mekran ve Las Bela illerinde yaşamaktadır. Bunun yanında İran ve Körfez ülkelerinde de azınlıkta kalan bir Zikri nüfus bulunmaktadır. 1947 yılından önce Mekran'da yaşayan Zikirlerin toplam nüfusun yüzde 50'sini oluşturduğu tahmin edilmektedir. Oysa bazı kaynaklar bu sayıyı abartılı bularak Zikirlerin, toplam nüfusun üçte biri veya dörtte biri olduğunu iddia etmektedir.²²⁷ Çoğunluğu Beluç olan Zikirlerin günümüzdeki nüfuslarının ise gayriresmi olarak 750.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.²²⁸

3.2.3. Beluç Dili

Beluçlar, İrani dillerin Kuzey-Batı dil grubuna mensup olan Beluççayı konuşmaktadır. Beluççanın en eski diyalektiklerine ise Türkmenistan'da yaşayan az sayıda Beluç arasında rastlanmaktadır. Beluçça genellikle Kuzey-Doğu veya Serhadi ve Güney-Batı veya Mekrani şeklinde iki gruba ayrılmaktadır.²²⁹ Doğu Beluççası esas olarak Pakistan'daki Belucistan eyaletinin kuzeydoğu bölgelerinde ve Pencap ve Sindh eyaletinin komşu bölgelerinde konuşulurken, Batı Beluççası Pakistan'ın Belucistan eyaletinin batı ve güney bölgeleri, Karaçi ve Sind, Arap Körfez Devletleri, İran, Afganistan ve Türkmenistan'ın diğeryölgelerinde konuşulmaktadır.²³⁰ Sistan ve Haran bölgelerinde Beluçça farklı lehçe özelliğı kazanmış olsa da asıl Beluçça, Zahedan, Haş, İranşehr, Seravan ve Çabahar'da konuşulmaktadır. 1990 yılında yapılan bir araştırmada Beluççanın altı lehçesi tespit edilmiştir: Doğu Tepe Lehçesi, Rahşani, Seravani, Keçi, Lotuni ve Sahil

²²⁵ Dashti (2012), a.g.e. 138.

²²⁶ Baloch (1996), a.g.e. 226-227.

²²⁷ Baloch, I. (1996). "Islam, The State and Identity: The Zikris of Balochistan". (ed. Paul Titus). Marginality and Modernity, Ethnicity and Change in Post-Colonial Balochistan. Oxford University Press: Oxford 223-224.

²²⁸ Notezai, M. A. (2016). "Who are the Zikris." *The Friday Times*, 28 (34).

²²⁹ Attar, A. (2006). *İran'ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*. Divan Yayıncılık: Ankara, 200.

²³⁰ Breseeg (2001) a.g.e. 55-56.

lehçeleri. Bu lehçelerden en yaygın şekilde kullanılanı Rahşani lehçesi olsa da yazı dilinde genellikle Sahil lehçesi tercih edilmektedir. Beluçça, Fars, Hint, Urdu ve Arap dillerinden ödünç almış olduğu çeşitli kelimeler ve dil kuralları ile bölgesel bir nitelik kazanmıştır.²³¹

Beluci dili veya Beluçça, Pakistan'ın güneybatısındaki Belucistan eyaletinde Pencap ve Sind'de küçük bir grup ve Karaçi'de çok sayıda insan tarafından konuşulmaktadır. Bunun yanı sıra İran'ın güneydoğusundaki Sistan ve Belucistan eyaletinde ve Horasan ve Gülistan eyaletlerine yerleşmiş Beluçlar tarafından, Afganistan'ın özellikle Nimruz eyaletinde, Körfez ülkelerinde (özellikle Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri), Türkmenistan'ın Mari bölgesinde, Hindistan ve Doğu Afrika'da ve günümüzde Kuzey Amerika, Avrupa ve Avustralya'daki göçmen Beluçlar tarafından konuşulmaktadır. Ancak dünya genelinde kaç kişinin Beluçça konuştuğuna dair net rakamlar vermek olanaklı değildir. Zira Beluççanın konuşulduğu ülkelerde Beluç nüfusuna dair kesin sayılar mevcut olmadığından Beluç dili için de maalesef aynı kısıtlama geçerli olmaktadır. Bunun yanı sıra kendilerini Beluç olarak tanımlayan fakat Beluçça konuşmayan insanların varlığı da doğru istatistiksel verilere ulaşılmasını engellemektedir. Carina Jahani mevcut verilerden yola çıkarak 1980'li yıllarda Beluçça konuşan insanların toplam sayısını 5 milyon olarak açıklamış fakat bu birçok Beluç uzmanı tarafından “mantıksız derecede düşük” bulunmuştur. Zira Beluç nüfusunun yoğunlukta yaşadığı Pakistan, İran ve Afganistan devletleri etnik azınlıkların sayısını düşük gösterme eğiliminde oldukları için Beluç dilini konuşan insanların da bu sayının çok üstünde olduğu tahmin edilmektedir.²³² World Data'nın verilerine göre ise günümüzde dünya üzerinde yaklaşık 8,3 milyon kişi Beluçça konuşmaktadır.²³³ Fakat hem yukarıda sayılan nedenler hem de Beluç nüfusundaki doğum oranlarının yüksekliği düşünüldüğünde bu sayının 10 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında Beluçça, Kürtçe ile yakından ilişkilidir ve Kuzeybatı İran dil ailesine mensuptur. 1947 yılında Kalat Hanlığı bağımsızlığını ilan edince Beluçça da Belucistan'ın resmi dili olmuş ancak 1948 yılının mart ayında Pakistan'ın Belucistan'ı topraklarına dahil etmesiyle Beluççanın yerine İngilizce resmi dil, Urduca ise ulusal dil

²³¹ Attar (2006), a.g.e. 200.

²³² Jahani, C. (2013). “The Balochi Language and Languages in Iranian Balochistan”. **The Journal of the Middle East and Africa**, 4 (2), 154-155.

²³³ İnternet: “Balochi Speaking Countries”. Web: <https://www.worlddata.info/languages/balochi.php> adresinden 08.02.2020 'de alınmıştır.

ilan edilmiştir.²³⁴ Beluçların tarih boyunca ilişki içerisinde bulunduğu milletler dikkate alındığında Beluççanın en az beş dil ailesine mensup dillerle çevrilmiş durumda olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Beluçça, Beluç topraklarındaki diğer İran dilleri ve lehçeleriyle özellikle batı ve kuzeybatıda Başkardi ve Farsça (Farsi, Dari ve Sistani); kuzey ve kuzeydoğuda Peştuca, kuzeydoğu ve doğuda Hint-Aryan dillerinden olan Urduca, Pencabi, Sindi ve Landi; Körfez ülkelerinde Arapça ve Doğu Afrika’da Svahili gibi Bantu dilleriyle temas halindedir. Bunların yanı sıra Beluççanın, Pakistan Belucistanı’ndaki Dravid dil ailesine mensup Brohice ve Türkmenistan’daki Beluci Türkmenler (Türk dili) ile de belli oranda ilişkisi bulunmaktadır.²³⁵

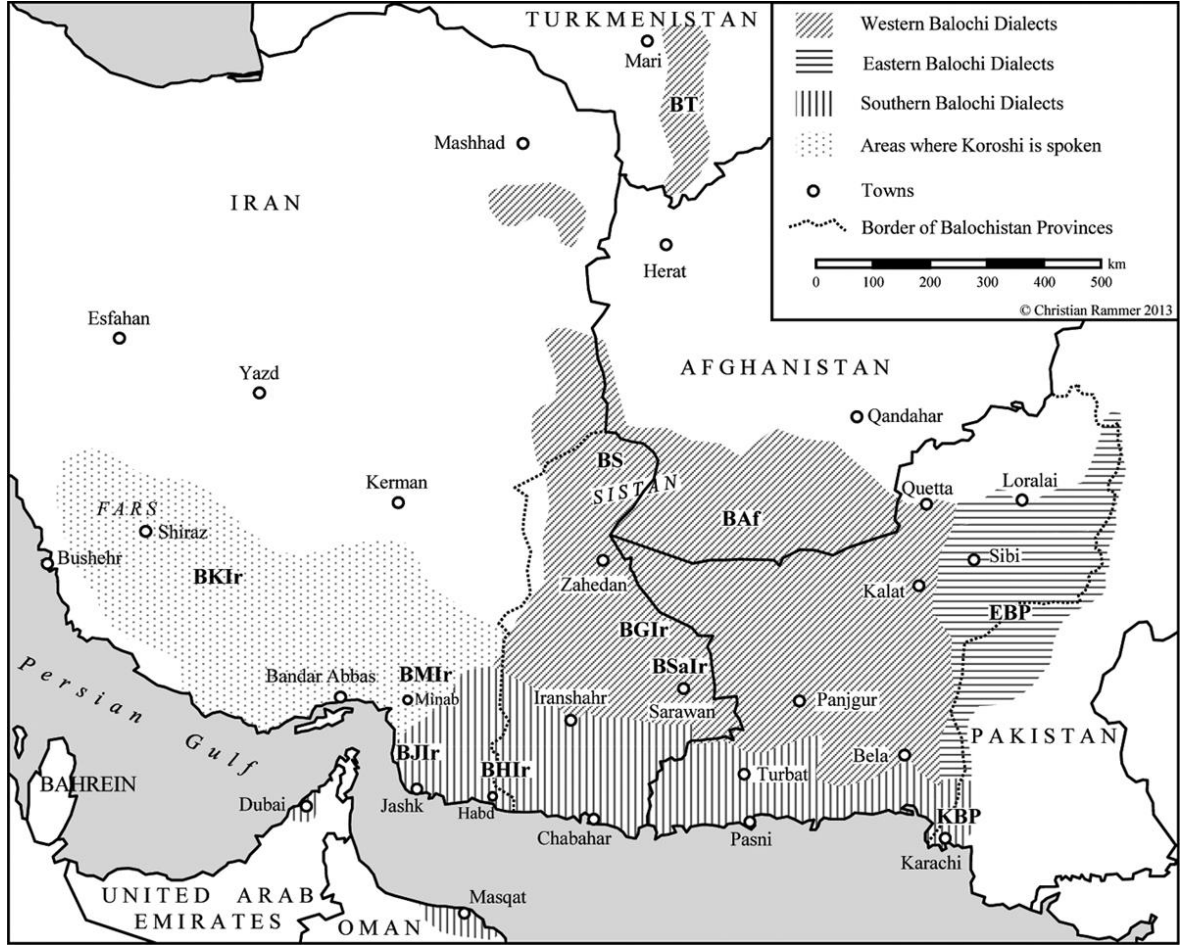
Beluççada ana lehçe ayrımı Doğu, Kuzey ve Batı Beluci lehçesi şeklindedir. Bu gruplar arasında Beluç dilinin çok farklı diyalektiklerine rastlamak mümkündür. Bazı diyalektikler ise bu grupların hiçbirine tam anlamıyla uymamaktadır. Örneğin Sistan ve Belucistan’ın Seravan şehrinde konuşulan diyalektik, Batı ve Güney Belucistan arasında geçiş özellikleri göstermektedir. Beluçça konuşanların çeşitli resmi dillere sahip birkaç ülkeye ayrılması da bu dilde lehçe farklılaşmasını artırmıştır. Örneğin Pakistan’daki lehçeler Pakistan’ın ulusal dili olan Urduca ve resmi dili İngilizceden fazlasıyla etkilenirken, İran’da da resmi dil olan Farsçanın Beluç dili üzerinde etkileri bulunmaktadır.

Batı Beluci lehçesi, İran’da Sistan ve Belucistan’ın şehirleri olan Haş, Horasan ve Gülistan’da, Afganistan ve Türkmenistan’da ve Pakistan Belucistanı’nın kuzeybatı bölgelerinde konuşulmaktadır. Güney Beluci lehçesi İran’ın İranşehr’e kadar uzayan güney kesimlerinde, Pakistan’ın Keç ve Karaçi bölgelerinde ve Körfez ülkelerindeki Beluçların çoğunluğu tarafından konuşulmaktadır. Kıyıda konuşulan lehçeler daha kuzeyde konuşulan lehçelerden önemli ölçüde farklıdır. Güney Beluci’ye ait diğer önemli lehçeler İran’daki Laşari, Bompuri, Sarbazi ve Pakistan’daki Keç Vadisi’nde konuşulan lehçelerdir. Ayrıca Güney Beluci lehçesinin bir alt grubunu oluşturan Koroshi de İran’daki farklı Beluç toplulukları arasında konuşulmakta ve kendi içinde de ağız farklılıklarına rastlanmaktadır. Doğu Beluci lehçesi ise batı ve güney lehçeleri gibi birleşik bir lehçe değildir ve konuşulan lehçeler genellikle Marri, Bugti, Mazari ve Legari gibi kabile isimleriyle adlandırılmıştır.

²³⁴ Baloch (1987), a.g.e. 49.

²³⁵ Jahani, a.g.m. 156.

Beluçlara ait ilk betimlemeler Doğu Beluci lehçelerine dayansa da kaynak eksikliğinden dolayı bunların çoğuna ulaşılamamaktadır.²³⁶

Şekil 3.1. Beluci lehçelerinin dağılımı

Kaynak: <https://www.cambridge.org/>

Modern çağdan önce Belucistan'da eğitim geleneksel İslami medrese eğitiminden ibaretti. Belucistan'daki öğrencilerin ve öğretmenlerin başvurabileceği yazılı bir edebiyat geleneği bulunmadığından, Beluç dili ve edebiyatını bu sistemde inceleme imkanı da bulunmamaktaydı. Kullanılan diller, din ve bilimin dili olan Arapça ve uzun ve yükselmiş bir edebi geleneğin dili olan Farsça idi. Modernleşmeyle birlikte birçok Beluç elit, özgür Belucistan arzusu ile İngiliz sömürsünden kurtulmak istemiştir. Bu Beluçların bir kısmı şair ve yazar olduğu için Beluç edebi dilinin önemi bu dönemden itibaren artmaya başlamıştır. 1930'larla beraber Beluci dilinde şiir, öykü ve başka birçok alanda eserler verilmeye ve 1950'lerde kitap ve süreli yayınlar çıkarılmaya başlanmıştır. Ancak bu

²³⁶ A.g.m. 157-158.

eserlerin dağılımları coğrafi olarak Pakistan'la sınırlı kalmış ve Beluci dilinde okuma yazma bilen kişi sayısı az olduğu için çok yoğun kitlelere ulaştırılamamıştır. 1990'lı yıllarda ise Pakistan Belucistanı'nda Beluççanın ilkokullarda tanıtılması için girişimlerde bulunulmuş ancak bazı Beluçlar arasında Beluççanın "geri ve kırsal" bir dil olarak görülmesi ve Beluçça eğitim verebilecek eğitimcinin çok az olması nedeniyle bu girişim başarısız kalmıştır. Pakistan'da Beluçça resmi dil olarak kabul edilmese de Ketta'daki Belucistan Üniversitesi'nde öğrenilebilmesi ve radyo ve televizyon yayınlarında dil olarak kullanılması Beluçlar için önemli gelişmelerdir.²³⁷

İngiliz yönetiminde başlayan daha sonra ise Pakistan'da devam eden Beluç kültürel iklimi, Pehlevi yönetimi altındaki İran'da tersine çevrilmiştir. Zira tek tip bir ulus modelinin benimsendiği Pehlevilerde, yerel gelenek ve kültürleri güçlendirmeye yönelik her türlü girişim İran toprak bütünlüğüne bir tehdit olarak görülmüştür. Bu koşullar altında ise anadilde eğitim veya kültürel faaliyetler ve azınlık dillerinde yayın gibi her türlü girişim İran devletinde yasaklanmıştır. Bu bağlamda Farsça, ülkenin tek ve meşru resmi dili olmuş ve İran'da konuşulan diğer diller Farsçanın yerel lehçeleri olarak kabul edilmiştir.²³⁸ İran İslam Cumhuriyeti'nde de Pehlevi rejimine paralel olarak azınlık haklarına birtakım kısıtlamalar getirilmiştir. Anayasa'nın 15. maddesinde resmi dil Farsçanın yanında, basın ve kitle iletişim araçlarında bölgesel ve ulusal dillerin kullanılmasına ve bu dillerde yazılmış literatürün öğretilmesine teoride izin verilmektedir.²³⁹ Bu, prensip olarak Beluçça yazılan gazete, kitap ve dergilerin serbest olması anlamına gelmektedir. Ancak son yıllarda Beluçça yazılan akademik literatürde artış görülmesine ve özellikle İranoloji Derneği'nin İranşehr'deki şubesinde Beluci dilinde önemli çalışmalar yapılmasına rağmen Beluç dili henüz arzulanan seviyelere ulaşamamıştır. Zira İran'daki sıkı devlet kontrol mekanizması nedeniyle eğitim, medya ve basında Fars dili münhasır olarak kullanılmaktadır. Yerel dillerin ve kültürlerin güçlendirilmesinin ileride bağımsızlık talepleriyle siyasi bir harekete dönüşeceğine dair bir korku olduğu için İran devleti sürekli teyakkuz halindedir.

²³⁷ A.g.m. 158-159.

²³⁸ İnternet: Shahbakhsh, A. (2011). " A case Study of Balochi Language." Web: <https://balochilinguist.wordpress.com/2011/02/27/a-case-study-of-balochi-language/> adresinden 06.03.2020 'de alınmıştır.

²³⁹ İnternet: "Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989". Web: https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989.pdf?lang adresinden 06.03.2020'de alınmıştır

İran Belucistanı'nda Beluçça dışında ve İran dili olmayan Jadgali ve Brohice dilleri de konuşulmaktadır. Jadgallar, İran'ın Sistan ve Belucistan eyaletinin güneydoğusundaki Daştari bölgesinde yaşamakta ve Ethnologue'ye²⁴⁰ göre Sindhi lehçesi olarak sınıflandırılan bir Hint-Aryan dili olan Jadgali dilini konuşmaktadırlar. Jadgalların 400 yıl önce doğudan İran Belucistan'ına göç ettikleri, Jadgalinin Beluç etnik dil ailesine ait olduğu ve Sistan ve Belucistan'daki yaklaşık 25 bin kişi tarafından konuşulduğu tahmin edilmektedir.²⁴¹ Brohice ise Dravidian dil ailesinden olup 2003 verilerine göre büyük çoğunlukla Pakistan Belucistanı'nda konuşulmak üzere (2 milyon) Afganistan (200 bin) ve Sistan ve Belucistan eyaletinin Haş ve Zabol şehirlerinde (10 bin) de konuşulmaktadır. Brahoilerin yaklaşık 300 yıl önce Sistan'a göç ettikleri, Brohicenin ise Belucistan'a Güney Hindistan'dan geldiği tahmin edilmektedir.²⁴² Ayrıca Afganistan'da yaşayan ve yüz yıldan fazla bir süre önce Türkmenistan'a göç eden Brahoiler de bulunmaktadır. Günümüzde İran'da Brohice konuşanların sayısının ise yaklaşık 20 bin olduğu tahmin edilmektedir.²⁴³

Sistan ve Belucistan eyaletinde konuşulan ve Beluççanın birer lehçesi olarak sınıflandırılan Başkardi ve Koroshiden de bahsetmekte yarar bulunmaktadır. Başkardi, Güneydoğu İran'ın Başkard dağlarında konuşulan bir İran dilidir. Muhtemelen Beluç coğrafyasına yakınlığı nedeniyle Güneybatı İran dil ailesinden Beluç dilinin bir lehçesi olarak sınıflandırılmaktadır. Ana lehçe ayrımı ise Kuzey ve Güney Başkardi arasında görülmektedir.²⁴⁴ Koroshi ise İran'ın güneybatısında bir grup olan Koroshlar tarafından konuşulan Beluççanın bir lehçesi olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁵ İran'da Koroshi yoğun bir şekilde Bender Abbas, Şiraz bölgesi ve Fars eyaletinin güney kısımlarında konuşulmakta ve bölgeler arasında da farklı diyalektikleri bulunmaktadır. Koroshi dilini konuşanlar İran'ın güneyinde geniş alanlara yayıldığı ve genellikle küçük gruplar arasında

²⁴⁰ İnternet: "Jadgali". **Ethnologue**. Web: <https://www.ethnologue.com/language/jdg> adresinden 06.03.2020'de alınmıştır

²⁴¹ Jahani, a.g.m. 164.

²⁴² Bashir, E. (2003). "**Brahui Notes**". South Asian Language Resource Center Workshop on Languages of Afghanistan and neighboring areas, (December 12-14, 2003)

²⁴³ İnternet: "Brahui". **Ethnologue**. <https://www.ethnologue.com/language/brh> adresinden 06.03.2020 tarihinde alınmıştır.

²⁴⁴ Jahani, a.g.m. 165.

²⁴⁵ Borjian, H. (2014). "The Balochi Dialect Of The Korosh." **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung**, 67 (4), 453.

konusulduğu için net sayı vermek zor olsa da bu dili konuşanların da 10 binin üzerinde oldukları tahmin edilmektedir.²⁴⁶

3.2.4. Beluç Ulusal Kimliği

Beluçların ortak dil ve kültürel miras bilinci milliyetçiliklerinin önemli bir temelini oluşturmaktadır. Beluçlar kendilerini, güçlü bir birleştirici güç olarak hizmet eden, onlara ayırt edici bir kimlik hissi veren ve çevredeki kültürlerin asimilasyon tehdidine karşı koymalarını sağlayan eski bir kültürün varisleri olarak görmektedirler.

Farklı kabileler ve çeşitli kabile konfederasyonları arasında ulusal bir kimlik bilinci oluşturmak bölgedeki Beluçların gelecekteki kaderini şekillendiren/şekillendirecek olan ana dürtüdür. Kabileler arasında ulusal bilincin gelişmesinde ve belirli bir Beluç kimliğinin şekillenmesinde ise çeşitli faktörler etkili olmuştur. Belli bir toplumda ulusal kimliğin geliştirilmesi ortak din, dil, kültür veya ırk üzerinden yapılmaktadır. Ortak bir bilinç oluşturmak bir toplumda milliyetçi duyguları geliştiren en temel gereksinimdir. Bu bağlamda Dashti'ye göre Beluçlar arasında ortak kimlik duygusunu geliştiren iki faktör ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Beluç toplumunun sosyo-kültürel dönüşümü, ikincisi ise Ortaçağ dönemlerindeki bölgenin siyasi durumudur. Sosyo-kültürel cephede Beluçların yerleşik yaşama geçmesi ve kentsel, finansal ve sosyal kaynaklar üzerinde söz sahibi olmaları Beluç ulusal kimliğini yönlendiren önemli etkenlerden biri olmuştur. Ortaçağ döneminde Belucistan'ın değişen senaryosunda ise birçok kabile ve etnik grup kendilerini daha büyük Beluç kimliğinin bir parçası olarak düşünmeye başlamış ve nihayetinde Beluç ulusal kimliğine çok daha fazla sarılmışlardır. Bunların yanı sıra Beluç dilinin zengin bir sözlü geleneğinin olması ve bir dizi kültürel değer sistemi ile lingua franca olarak evrenselleştirilmesi, geniş topraklardaki çeşitli kabile grupları ve kırsal nüfus arasında ulusal kimlik duygusu yaratan ortak bir payda sağlamış ve bu toplumlar için onlarca yıl süren ulusal bir devlet arayışını hızlandırmıştır.²⁴⁷

Dil, kültür ve algı bir milletin kimliğini şekillendiren temel yapı taşlarıdır. Spooner da bu bağlamda Beluç dilinin önemine işaret etmekte ve Beluç dilini Belucistan'da

²⁴⁶ Jahani, a.g.m. 165-166.

²⁴⁷ Dashti (2012) a.g.e. 140.

yaşayan Beluçlar için birleştirici bir unsur olarak görmektedir.²⁴⁸ İran ve Pakistan'da neredeyse yarım asırdır devam eden asimilasyon politikasına rağmen Beluç halkı, kültürlerini ve sözlü hikaye anlatma geleneklerini korumayı başarmış, uygulanan baskı politikaları ise Beluçların miraslarını gelecek nesillere aktarma isteğini güçlendirmiştir. Bu bağlamda Beluç halkının kendi kaderlerini tayin etme hakları mücadelesinde dil güçlü bir rol oynamaktadır. Beluci dili, Beluçların ayrı kimliğinin hem kanıtı hem de sembolü olduğu için onu korumak ve geliştirmek için etkileyici çabalar gösterilmektedir.

Din ise Beluç kimliğinin ayırt edici bir unsuru olarak Pakistan ve Afganistan'da öne çıkan bir olgu değildir. Zira Pakistan'daki Sünni Beluçlar dinsel kimlikleri nedeniyle herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadığı gibi, Sünni İslam'ın kurucu unsurlarından da biri olmuşlardır. Bu nedenle Pakistan'daki Beluçlar dinsel ve mezhepsel kimliklerinden ziyade Pencaplılarla yaşamış oldukları etnik ve siyasi çatışmalarla gündeme gelmektedir. Aynı şekilde Afganistan'ın Helmend ve Nimruz eyaletlerinde yaşayan Beluçlar da dinsel kimlikleriyle ön plana çıkan veya bu kimlikleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kalan bir azınlık grup olmamışlardır. Ancak Şii İslam'ın devlet kimliğinin bir parçası olarak kabul edildiği İran'da durum tamamen farklıdır. Zira Beluçlar, benimsemiş oldukları Sünni İslam nedeniyle İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucu unsuru olan Şiilikle çatışma halindedir. Bu nedenle de İran'da din, gerek devletin gerekse Beluç kimliğinin öne çıkan bir unsuru olmuştur.²⁴⁹

3.3. Pakistan'ın Belucistan Eyaleti ve Beluç Milliyetçiliği

Pakistan'ın alan olarak en büyük (yaklaşık yüzde 44) ancak nüfus bakımından en küçük (toplam nüfusun yaklaşık yüzde 3,5-5) eyaleti olan Belucistan, 14 Ağustos 1947'de Pakistan'ın bir parçası haline gelmiş ve 1972'de eyalet statüsüne kavuşmuştur. Dağlık bir çöl bölgesi olan Belucistan, İran (900 km), Afganistan (1002 km) ve Hürmüz Boğazı'na yakınlığı nedeniyle stratejik öneme sahip Gwadar Limanı'nın bulunduğu Arap denizi ile sınırdır. Orta Doğu, Orta Asya, Güney Asya ve Hint Okyanusu'na yakın olması nedeniyle tarih boyunca jeostratejik önemini korumayı başarmış ve bu nedenle de birçok devlet tarafından zaman zaman işgal edilmiştir. Basra Körfezi'ndeki petrol şeritlerine yakınlığı, İran ve Afganistan ile ortak bir sınıra sahip oluşu ve Arap Denizi'nin hemen hemen bütün

²⁴⁸ Spooner, B. (1988). "Baluchistan: Geography, History, and Ethography." *Encyclopedia Iranica*, 3 (6), 599.

²⁴⁹ Boyajian, V. S. (2016). "Is There an Ethno-Religious Aspect in Balochi Identity?". *Iran and the Caucasus*, (20), 400.

kıyı şeridini kaplayan yapısıyla Belucistan, sahip olduğu bu stratejik konum nedeniyle bölgede çıkan herhangi bir karışıklıktan da etkilenme potansiyeline sahiptir. Belucistan bölgesi askeri bir rota olarak da özel bir öneme sahiptir. Gwadar'daki hava kuvvetleri ve donanma istasyonları sayesinde hem dünyanın stratejik olarak en önemli boğulma noktalarından biri olan Hürmüz Boğazı üzerinde hem de Hint Okyanusu'ndan geçen nakliye ticaret zincirindeki olası bir askeri faaliyet tehlikesi ve yabancı kontrolü konularında önemli bir gözlem noktasıdır.²⁵⁰

Harita 3.2. Pakistan Siyasi Haritası

Kaynak: <https://www.mapsofworld.com/>

Belucistan, sahip olduğu eşsiz ve olağanüstü fiziki coğrafya, doğal gaz rezervleri ve değerli mineraller sayesinde bölgesel meselelerde giderek önem kazanmakta ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Pakistan hükümeti, Belucistan'da ulusal ve uluslararası aktörlerin desteği ve işbirliğiyle ekonomik kalkınma için bugüne kadar birçok önemli proje planlamış ve başlatmıştır. Bu mega projeler bölge genelinde mal ve hizmetlerin daha

²⁵⁰ Javaid, U., Jahangir J. (2015). "Balochistan: A Key Factor in Global Politics". *A Research Journal of South Asian Studies*, 30 (2), 92-93.

verimli ve hızlı bir şekilde taşınmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Buna ek olarak Belucistan; Orta Doğu, Orta Asya ve Güney Asya bölgelerini birbirine bağlamak için karayolları, demiryolları ve boru hatlarının geliştirilmesi için de önemli bir kavşak noktasıdır. Sahip olduğu jeostratejik önem nedeniyle Belucistan; yerel, ulusal ve uluslararası politikalar üzerinde her zaman etkili olan bir bölge olmuştur. Belucistan'ın ayrıca iki stratejik ülke olan İran ve Afganistan ile sınır olması ve önemli bir Beluç nüfusun bu ülkelerde bulunması nedeniyle Pakistan Belucistanı'nda yaşanacak her türlü sıkıntı bu ülkeleri de olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir.²⁵¹

Belucistan, kömür, demir, mermer ve kükürt gibi mineral kaynaklar bakımından zengin olmasına rağmen Pakistan'ın en kurak eyaletidir ve bu nedenle de bölgede verimli tarım yapılamamaktadır. Uygunsuz hava koşulları ve bereketsiz topraklar nedeniyle Beluç sosyal yaşamı genellikle göçebe hayat tarzı ve hayvancılıkla sınırlı kalmakta ve insanların geçim kaynağı genel olarak küçük tarım alanlarında yapılan az miktarda ekim, koyun- keçi yetiştiriciliği ve maden ticaretine dayanmaktadır. Sosyal örgütlenme ise günümüze kadar devam eden aşiret sistemi bağlamında gerçekleştirilmektedir.

Sömürge yönetiminden önce Belucistan çok parçalı bir yapıya sahipti. Devlet otoritesi kavramı olmadığı için iktidar ve kontrol mekanizması yerel kabilelerin iç örgütlenmesine dayanmaktaydı.²⁵² 18. yüzyılda Kalat Hanı Nasır Han, 25.000 erkek ve 1.000 deveden oluşan bir Beluç ordusu kurarak oluşturduğu askeri ve idari sistem altında büyük Beluç kabilelerini örgütlemeyi başarmıştır.²⁵³ Nasır Han aynı zamanda farklı kademelerde görev alabilecek bir dizi yönetici atayarak devlete bürokratik bir yapı da kazandırmıştır. Ancak hanın yapmış olduğu yeniliklere rağmen farklı kabileleri bir arada tutacak organik bir bürokrasi olmadığı ve aslında sistem Nasır Han'ın güçlü kişiliği sayesinde ayakta kaldığı için hanın ölümünden sonra Kalat Devleti de zayıflamıştır.²⁵⁴

İngiliz yönetimi 1884 yılında Belucistan'ı ilhak ettiğinde hanlık ile kabileler arasındaki gerginlikten yararlanarak her iki grubu da birbirine karşı kışkırtma politikası izlemiştir. İngilizlerin Sind'den Afganistan'a düzenli geçiş için Belucistan'a ihtiyacı vardı.

²⁵¹ A.g.m.

²⁵² Khan, A. (2003). "Baloch Ethnic Nationalism in Pakistan: From Guerrilla War to Nowhere?". **Asian Ethnicity**, 4 (2), 282.

²⁵³ Harrison, a.g.e. 16.

²⁵⁴ Khan, a.g.m. 283.

Bu süreçte Kalat hanı, İngilizlerin güvenli geçişini garanti etmiş ancak İngiliz karşıtı kabilelerin saldırılarını dizginleyememiştir. İngilizler bu durumu yapmış oldukları anlaşmanın ihlali sayarak hanın teslim olmasını istemiş ancak istekleri reddedilince hanı öldürerek Beluçların tarihte kurmuş oldukları ilk ve belki de son siyasi örgüt olan Kalat Devleti'ni parçalamışlardır.²⁵⁵

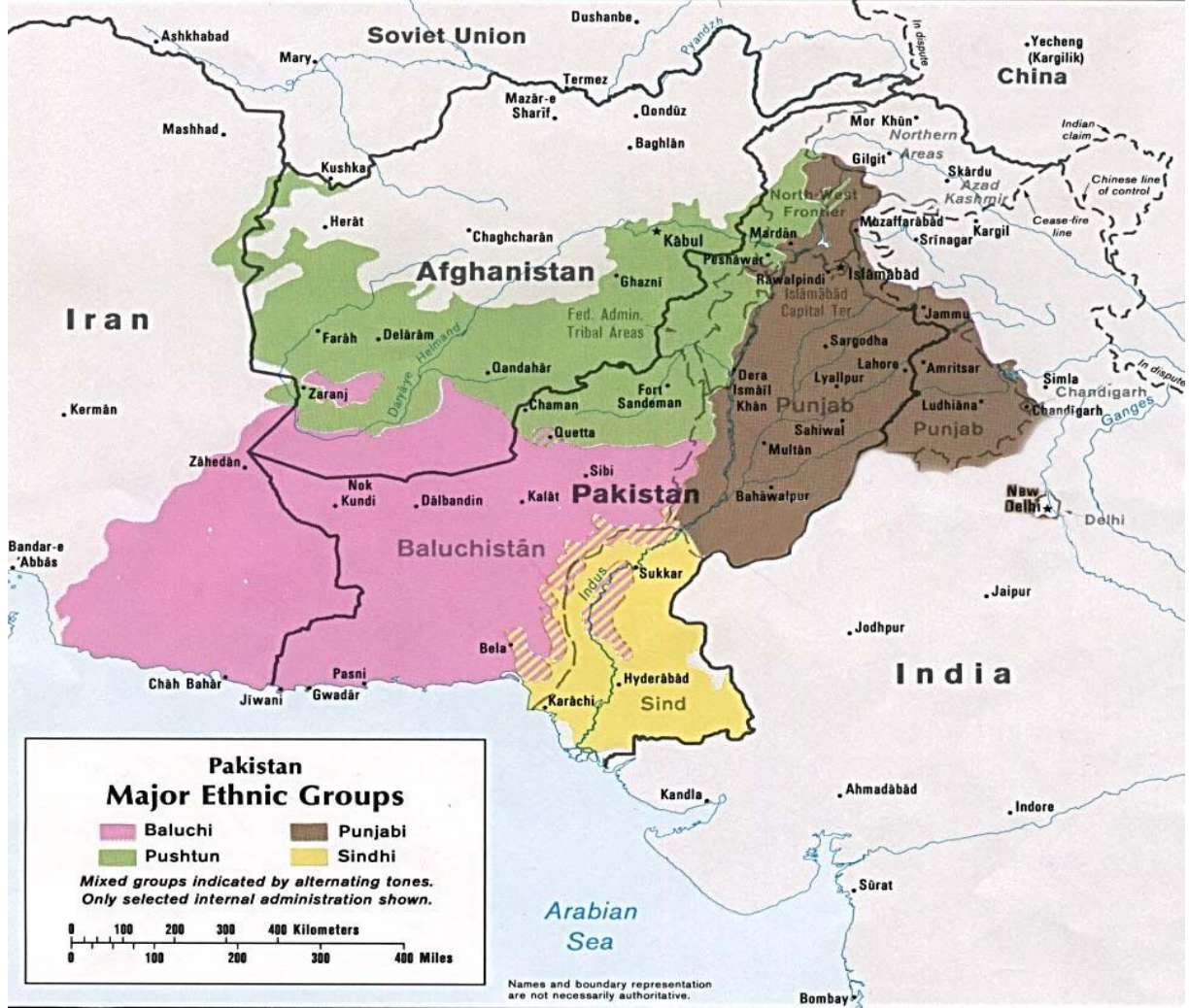
1900'lere gelindiğinde inşa edilen demiryolu hatları, postaneler ve dinlenme konakları gibi birçok yenilikle Belucistan önemli değişimler geçirmiştir. Demiryolu hatlarının kurulması madenciligi, özellikle Kuzey Belucistan'daki kömür madenciliğini artırmış ve çıkarılan kömür miktarı 1886'da 122 tondan 1903'te 47.300 tona yükselmiştir. Bu ilerlemelerle birlikte bölgedeki göçebe ve yarı göçebe kabilelerinin sayısı azalmış ve yerleşik nüfus artmıştır. 1911 yılında Belucistan'daki yerleşik nüfus toplam nüfusun yüzde 54,3'üne, 1931 yılında ise yüzde 62,7'sine yükselmiştir. Ancak yaşanan ekonomik gelişmeler bölge refahını yükseltmediği gibi vergi oranlarındaki fahiş artışlar kentlerde yaşayan Beluçları fakirleştirirken, İngiliz hükümetinin aynı olarak topladığı vergiler de Beluç köylüsünün topraksız kalmasına neden olmuştur. Ayrıca bu süreçte oluşturulan yeni ticari sınıf, yerli Beluç toplumunu sistemin dışına itmiş ve Belucistan'da geliştirilen modern ekonomik ilişki ağını tamamen kontrolü altına alarak Beluçların daha fazla fakirleşmesine neden olmuştur.²⁵⁶ Dolayısıyla Beluçlar oluşturulan bu kapitalist düzende ezilen sınıf oldukları için yaşanan ekonomik değişikliklere rağmen sisteme entegre olamamış ve ağırlıklı olarak kabile tipi örgütlenme şeklinde hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Pakistan'ın Belucistan eyaletinde toplumsal çeşitlilik bakımından farklı etnik gruplar bir arada yaşamaktadır. Bölge nüfusunun yarısını Beluciler oluştursa da özellikle bölgenin kuzeybatı kesiminde ciddi bir Peştun nüfus bulunmaktadır. Eyaletin merkezi Ketta'da Peştunlar yoğunluktayken, kimi analistler Peştunların Belucistan nüfusunun yaklaşık yüzde 38'ini oluşturduğunu iddia etmektedir. Kuzeybatı Belucistan, hem Peştun nüfusunun yoğun hem de ekonomik ve ticari hayatın canlı olması bakımından eyaletin diğer bölgelerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda bölgedeki haberleşme, teknolojik ve ekonomik imkanların çoğunluğunun Peştunların elinde olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Peştunlar dışında Belucistan'da Şii Hazaralar, çoğunluğu devlet görevlisi ya da tüccar olan

²⁵⁵ A.g.m.

²⁵⁶ Gankovsky, Y.,V. (1971). *"The Peoples of Pakistan: An Ethnic History"*. (Çev: Gavrilov, I.), Nauka Publishing. Columbia

Pencaplılar²⁵⁷ ve köken olarak Beluci oldukları düşünülen Sindliler (Brahoiler) de yaşamaktadır.²⁵⁸

Harita 3.3. Pakistan'daki Etnik Gruplar

Kaynak: <https://21yyte.org/tr>

Pakistan'daki Beluç milliyetçiliği, Pakistan devletinin müdahalelerine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İslamabad yönetimi Beluç milliyetçiliğini reddetme eğiliminde olsa da Beluçlar, iki bin yıl öncesine dayanan bir tarih iddiasında bulunmaktadır. Bu iddianın en önemli kilometre taşları ise 12. yüzyılda Mir Celal Han'ın önderliğindeki kırk Beluç kabilesinin bir araya gelerek konfederasyon oluşturmaları, 15. yüzyıldaki Rind-Laşari

²⁵⁷ Pencaplılar Pakistan'da yaşayan en kalabalık nüfus olarak ordunun ve devlet kademelerinin en üst kademesinde yer almaktadırlar. Bu nedenle de Pencaplı kimliği Pakistan üst kimliği ile neredeyse eş değer tutulmaktadır.

²⁵⁸ Tüysüzoğlu, G. (2015). " Toplumsal Kimliğe Dayalı Güvenikleştirmelerin Siyasal Sorunlar Bağlamında İrdelenmesi: Belucistan Örneği". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11 (21), 47-50.

konfederasyonu ve 17. yüzyılda Belucistan Hanlığının kurulmasıdır. Moğol ve Tatar istilaları ile 13. ve 14. yüzyıllardaki savaşlar ve kitlesel göçler de ulusal kimlik iddialarını güçlendiren diğer gelişmelerdir.²⁵⁹

Beluç toplumunun parçalanmış yapısı ilk başlarda örgütlü bir milliyetçi yapının ortaya çıkmasına izin vermese de sömürge yönetimine karşı yerel çapta direniş devam etmiştir. Bu bağlamda ilk başarılı milliyetçi direniş 1929 yılında silahlı bir isyana dönüşen devlet asker alımına karşı gerçekleştirilmiştir. 1930 yılında ise yer altında faaliyet gösteren birkaç silahlı grup kurulmuş ve sömürge yönetimine karşı “Belucistan’ı terk et!” hareketi başlatılmıştır. 1935 yılında birleşik ve bağımsız bir Belucistan amacıyla ilk milliyetçi parti olan Kalat Ulusal Partisi kurulmuş ve aynı zamanda Beluç medyası da etkin olmaya başlamıştır. Örneğin Karaçi’de çıkan “Al-Baluch” gazetesini, İran Belucistanı, Kalat, Beluç beylikleri, İngiliz Belucistanı ve Pencap ve Sind’in bazı bölümlerini içeren bağımsız bir Belucistan haritası yayınlamıştır.²⁶⁰ Beluçlar, İngiliz yönetiminin son on yılında bağımsızlık için gizli kampanyalar yürütmüş fakat ne yazık ki 1947’de bağımsızlıklarını ilan ettikten çok kısa bir süre sonra Pakistan yönetimi altına girmişlerdir. Pakistan yönetimi, Beluç kimliğini üst kimlik olan Pakistan kimliği altında asimile etmeye çalışmış ve artan baskılar karşısında Beluçlar 1948, 1958, 1962 ve 1973-1977 yıllarında dört kez isyan etmişlerdir.²⁶¹ Beluçların beşinci isyanları ise 2004 yılında başlamış ve Pervez Müşerref yönetimindeki Pakistan tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır.²⁶²

1947 yılında Müslüman çoğunluklu bölgelerin Pakistan yönetimi altına alınması kararından sonra Mir Ahmed Yar Han önderliğindeki bir grup Beluç, Pakistan’a katılmayı reddetmiş ancak tabandan geniş destek bulamadıkları için başarılı olamamıştır.²⁶³ 1948 yılında kurulan Beluci Ulusal Kurtuluş Komitesi (Baloch National Liberation Committee) ile başlayan direniş çok fazla taraftar toplayamasa da bağımsızlık fitilini ateşlemesi bakımından önemlidir. 1955 yılında Pakistan yönetiminin “One Unit” planı altında dört batı eyaletini tek bir Batı Pakistan çatısı altında birleştirme kararından sonra Belucistan’da Nevruz Han önderliğinde yeni bir isyan hareketi başlatılmıştır. Pakistan’ın buradaki esas amacı Doğu Pakistan’a karşı bir denge unsuru oluşturmak olsa da Belucistan bölgesini

²⁵⁹ Grare F. (2006). “Pakistan: The resurgence of Baloch Nationalism”. *Carneige Papers*, (65), 6.

²⁶⁰ Khan, a.g.m. 285.

²⁶¹ Javaid, Jahangir, a.g.m. 100-102.

²⁶² Boz, H. (2011). “Belucistan, Orta Asya’nın Kürdistan’ı mı?”. *21. Yüzyıl*, (36), 54.

²⁶³ Çevik, S. (2013). “Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu”. *SETA Rapor*, 61.

etkilediği için direnişle karşılaşmıştır.²⁶⁴ Ancak bu direniş, merkezi hükümetin otoritesine açıkça bir karşı çıkış olduğu için Pakistan ordusu 1958 yılında Kalat'a girmiş ve aralarında Nevruz Han'ın da bulunduğu birçok Beluç siyasi liderini tutuklamıştır.²⁶⁵ Belucistan'ın üçüncü iç savaşı Beluç aşiretleri ile Pakistan paramiliter grupları arasında meydana gelmiş ve 1962'den 1968 yılına kadar sürmüştür. Beluçlar bu savaşta uğramış oldukları hava saldırıları ve bombardımanlarla ağır kayıplar vermiş ve hayvanlarının büyük çoğunluğunu bu savaşta kaybetmişlerdir.²⁶⁶ Bu dönemde Belucistan'da önemli kabileler olan Marri, Bugti ve Mengal kabileleri gerilla orduları kurarak Pakistan yönetimine karşı direniş hareketi ortaya koymuşlardır. Özellikle Parrari Örgütü ve Ulusal Halk Partisi (National Awami Party/NAP) Pakistan'daki tansiyonun yükselmesinde etkili olmuşlardır. 1969 yılında Belucistan'ın otonomisi artırılarak bölgede sükunet sağlanmış olsa da bu örgütler yer altı faaliyetlerine devam etmişlerdir. Son isyan dalgası ise Zülfikar Ali Butto'nun 1972 yılında NAP'ın faaliyetlerine son vererek Belucistan yerel yöneticilerini (Mir Ghaus Bakhsh Bizenjo ve Sardar Ataullah Khan) görevden alması ile başlamış²⁶⁷ ve Marri kabilesi tarafından kurulan Belucistan Halk Kurtuluş Cephesi/ Baluch People's Liberation Front (BPLF) ile isyanlar devam ettirilmiştir. Olayların Bangladeş'in bağımsızlığı ile aynı döneme denk gelmesi 1970'li yılların adeta bir iç savaş şeklinde geçmesine neden olmuştur. 1977 yılına kadar süren olaylar neticesinde Belucistan'ın Pakistan toprak bütünlüğüne bir tehdit oluşturmaya başlaması üzerine Pakistan ordusu 80.000 kişilik askeri gücü bölgede tutmak zorunda kalmıştır.²⁶⁸

1977 yılında gerçekleştirilen bir darbeyle başa geçen Ziya-ül Hak daha ılımlı bir politika izleyerek genel af ilan etmiş ve yaklaşık altı bin Beluç tutuklunun serbest kalmasını sağlamıştır. Ziya-ül Hak ayrıca Beluçlara kendi partilerini kurma hakkı tanıyarak olayları kısa süreli de olsa yatıştırmayı başarmış ve 1980'li ve 1990'lı yılların nispeten daha sakin geçmesini sağlayarak Müşerref dönemine kadar büyük çaplı bir isyan hareketinin görülmesini engellemiştir.²⁶⁹

²⁶⁴ Çevik, a.g.r. 61

²⁶⁵ Harrison, a.g.e. 27-8.

²⁶⁶ Cohen, S. P. (2004). *"The Idea of Pakistan"*. The Brookings Institution: Washington 220.

²⁶⁷ A.g.e.

²⁶⁸ Ülgül, M. (2016). "Pakistan Sivil-Askeri İlişkileri ve Belucistan Çatışması", *Uluslararası İlişkiler*, 13 (50), 63-64.

²⁶⁹ Çevik, a.g.r. 62.

2000’li yıllara gelindiğinde Beluciler doğal gaz, kömür, altın ve uranyum gibi madenler bakımından zengin yataklara sahip olmalarına rağmen Pakistan’ın en geri kalmış ve fakir halkı olmaya devam etmişlerdir. Örneğin 2006 yılında Beluç halkının sadece yüzde 20’si temiz içme suyuna ulaşabiliyorken elektrik hizmeti eyaletin yalnızca yüzde 25’ine sağlanmaktaydı. Bölge halkının önemli bir kısmı ise ısınma ihtiyaçlarını ardıc ormanlarından kestikleri odunlarla gidermekteydiler. Dolayısıyla bunlar ve benzeri birçok faktör Beluç halkında kendilerine karşı uygulandığını düşündükleri bir eşitsizlik ve dışlanmışlık hissiyatını güçlendirmiştir. Bu hissiyat Müşerref yönetiminin 2002 yılında başlatmış olduğu “Gwadar Liman Projesi” ile daha belirgin bir hale dönüşmüştür. Zira Belucistan topraklarında başlatılan bu projenin yerel yöneticilerin fikirleri alınmadan doğrudan merkezi hükümet tarafından yürütülmesi ve iş imkanlarının ve liman arazilerinin Beluci olmayan sivil ve askeri personele verilmesi gibi konular, başta Bugti ve Marri olmak üzere birçok aşiret lideri ve üyesi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Etnik ve sosyo-ekonomik konular üzerindeki eşitsizlik hissiyatı, Dera Bugti bölgesindeki Sui doğal gaz fabrikasında çalışan Dr. Shazia Khalid’in 3 Ocak 2005 tarihinde maskeli bir saldırgan tarafından tecavüze uğraması ve fakat şüphelinin askeri personel olması nedeniyle soruşturulmasına izni verilmemesi nedeniyle bir isyan hareketine dönüşmüştür. Şüphelinin soruşturulmaması üzerine Bugti aşiret üyeleri doğal gaz fabrikasına silah ve roketlerle saldırmış, Müşerref yönetimi ise bunun karşılığında 4500 kişilik bir askeri güç göndererek bölgedeki birçok sivilin ölmesine sebebiyet vermiştir.²⁷⁰

Müşerref yönetimi, Beluç halkının sorun ve taleplerini dikkate almak yerine, bölgedeki çatışmaların esas kaynağını Afganistan ve Hindistan tarafından desteklendiğini düşündükleri birkaç aşiretin dikbaşlılığına bağlamış ve dolayısıyla sorunun tek çözümünü aşiret liderlerinin imha edilmesinde görmüştür. Bu amaçla Belucistan’ın önde gelen kabilelerden biri olan Bugti kabilesinin lideri Nawab Akbar Bugti’nin 2006 yılında yanındaki 37 adamıyla birlikte öldürülmesi²⁷¹ Müşerref yönetiminin bu konudaki ciddiyetini göstermiştir. Akbar Bugti’nin öldürülmesi kabile bağlarına ve liderlerine büyük önem veren Beluçlar arasında büyük bir kızgınlığa neden olmuştur. Bu nedenle 126 yıl sonra ilk defa 90 aşiret liderinin katılımıyla jirga toplanmış ve Uluslararası Adalet

²⁷⁰ A.g.m.

²⁷¹ İnternet: Shahid, S. (27 August 2006) “**Bugti killed in operation: Six officers among 21 security personnel dead**” Web: <https://www.dawn.com/news/207726/bugti-killed-in-operation-six-officers-among-21-security-personnel-dead> adresinden 13.03.2020’de alınmıştır.

Divanına çağrıda bulunularak olaya müdahil olması istenmiştir.²⁷² Ancak bu çağrı Müşerref yönetimini durdurmamış ve olaylar Kasım 2007’de Marri aşiret lideri Navabzade Balach Marri’nin öldürülmesi ile devam etmiştir.²⁷³

Müşerref döneminde sadece aşiret liderleri hedef alınmamış, bu dönemde birçok Beluci de devletin keyfi tutuklamalarına, işkencelerine ve yargısız infaz politikalarına maruz kalmıştır. Ayrıca yüzlerce Beluci yine bu dönemde sebepsiz yere ortadan kaybolmuştur. Örneğin dönemin İçişleri Bakanı Abdul Rehman Malik, Müşerref döneminde kaçırılan ve ortadan kaybolan 1102 kişinin listesinin ellerinde olduğunu açıklamıştır.²⁷⁴

Müşerref yönetiminin Belucilere yönelik politikası, Beluç halkıyla diyalog kurmak ve onların talep ve şikayetlerine çözüm bulmak yerine bölgede İslam’ı kullanarak ve “böl-yönet” stratejisi izleyerek Beluç milliyetçiliğini bastırmak olmuştur. Ancak uygulanan bu politika, seküler Beluç halkının devlete karşı daha fazla yabancılaşmasına ve Peştunlarla Beluçlar arasındaki sorunların daha fazla artmasına neden olmuştur. Ayrıca Müşerref yönetimi Beluci- Peştun anlaşmazlığında Peştunların yanında tavır sergilemiş ve bölgedeki politik dengelerin de değişmesine neden olmuştur.

Müşerref yönetiminin giderek popülaritesini yitirmesinin etkisiyle Şubat 2008’de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Benazir Butto’nun kocası Asif Ali Zardari’nin liderliğindeki Pakistan Halk Partisi (BHP) kazanmıştır. BHP seçimleri kazanmasının ardından Beluç sorununa daha olumlu yaklaşmış ve Belucilere karşı yapılan zulüm ve adaletsizlikler için alenen özür dilemiştir. Zardari, Müşerref yönetiminin aksine Belucistan sorununu terör ya da ayrılıkçı bir mesele olarak görmek yerine sorunu politik olarak değerlendirmiş ve buna uygun çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Bu amaçla Kasım 2009’da kısaca “Belucistan Paketi” olarak ortaya konan 39 maddelik bir reform paketi hazırlanmıştır. Oldukça kapsamlı hazırlanmış olan bu pakette, bölgesel özerklikten gelir dağılımındaki adaletsizliğe, siyasi mahkumların serbest bırakılmasından yerel yönetim

²⁷² Ülgül, a.g.m. 65.

²⁷³ İnternet: Shahid, S. (22 November 2007). Balach Marri killed: Violence in Quetta, Schools Closed”. Web: <https://www.dawn.com/news/277009/balach-marri-killed-violence-in-quetta-schools-closed> adresinden 13.03.2020’de alınmıştır

²⁷⁴ İnternet: Over 1,100 people missing in Balochistan, Says Malik” 28 August 2008. Web: <https://www.dawn.com/news/318655/over-1100-people-missing-in-balochistan-says-malik> adresinden 13.03.2020’de alınmıştır.

reformuna kadar birçok konuyla ilgili iyileştirmeler gündeme getirilmiştir. Paketin ardından Belucistan eyaletinin merkezi hükümetten aldığı pay artırılmış ve anayasada yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının yetkileri bölgesel ve yerel yöneticilere lehine azaltılmıştır. Ancak atılan bu adımlara rağmen Belucistan'daki çatışmalar sona ermemiştir.²⁷⁵ Zira Beluç yöneticiler atılan bu adımları “sadaka” şeklinde değerlendirirken, Pakistan yönetimi de reform paketinde ele alınan hususları uygulamaya geçirme noktasında yavaş kalmıştır. Dahası doğal gaz dağıtımında Belucistan'a öncelik verilmesi ve Beluci gruplarla siyasi diyalog gibi önemli konular gündeme bile getirilmemiştir.²⁷⁶ Ayrıca Zerdari yönetiminin Beluç sorununu güç kullanmadan ve diyalog yoluyla çözme yaklaşımına rağmen Pakistan askeri yönetimi Müşerref yönetimindeki politikaları sürdürerek yargısız infazlardan birçok Beluç yöneticinin kaçırılmasına kadar önceki dönemin benzer uygulamalarını devam ettirmiştir. Örneğin devletin Belucistan politikalarını eleştirileriyle tanınan şair ve entelektüel Jan Mohammad Dashti, Şubat 2009'da uğradığı suikastla hayatını kaybetmiş, Mart ve Nisan 2011'de ise sivil toplum örgüt üyeleri Naeem Sabir ve Siddique Eido kaçırıldıktan sonra öldürülmüşlerdir.²⁷⁷ Temmuz 2012'de Pakistan İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan bir raporda ise 2010 yılından itibaren eyalette 868 kişinin öldürüldüğü, 619 kişinin kaçırıldığı ve 2390 kişinin de kayıp olduğu açıklanmıştır.²⁷⁸ Yine 2011-2016 arasındaki dönemde yaklaşık 1000 siyasi aktivistin Pakistan güvenlik güçlerince infazı gerçekleştirilmiş, ABD Dışişleri Bakanlığının raporunda ise sadece 2017 yılında 200 sivilin terörle bağlantısı olduğu gerekçesiyle öldürüldüğü yer almıştır.²⁷⁹

Günümüzdeki Beluç sorunlarının temelinde ise hükümet ile Beluç halkı arasındaki güvensizlik, kaynakların marjinalleştirilmesi ve ekonomik sömürü konuları yatmaktadır.²⁸⁰ Belucistan bölgesinde var olan petrol ve doğal gaz rezervleri, Pakistan yönetiminin inşa etmiş olduğu barajların Beluç tarımını olumsuz yönde etkilemesi ve Gwadar Liman Projesi gibi konular, Belucistan eyaleti ile merkezi hükümetin sorun yaşamasına neden olan

²⁷⁵ Ülgül, a.g.m. 66-67.

²⁷⁶ İnternet: Gishkori, Z. (7 March 2011). “Aghaz-e-Haqooq-e-Balochistan: Reform Package Stopped in Its Tracks”. Web: <https://tribune.com.pk/story/128835/aghaz-e-haqooq-e-balochistan-reform-package-stopped-in-its-tracks/> adresinden 15.03.2020'de alınmıştır.

²⁷⁷ Ülgül, a.g.m. 66-69.

²⁷⁸ İnternet: “Balochistan Violence: 868 Killed, 2390 Missing Since 2010, Says Interior Ministry”. 1 August 2012. Web: <https://www.dawn.com/news/738927/balochistan-violence-868-killed-2390-missing-since-2010-says-interior-ministry> adresinden 15.03.2020'de alınmıştır.

²⁷⁹ Marzen C. G. (2020). “Balochistan, Self-Determination, and U.S. Foreign Policy”. **North Carolina Journal of International Law**, 45 (1), 209.

²⁸⁰ Rizwan, M., Waqar, M., Arshad M. G. (2014). “A Wave of Contemporary Insurgency in Balochistan”. **IOSR Journal Of Humanities And Social Science**, 9 (2), 103.

ekonomik temelli etmenlerin başında gelmektedir. Belucistan, sahip olduğu doğal gaz rezervleri ile Pakistan'ın enerji ihtiyacının yaklaşık üçte birini karşılamaktadır. Beluç yetkililer ise sahip olunan bu rezervlere rağmen Beluç toplumunun hala fakirlik içinde yaşadığını ve merkezi hükümet tarafından yeterince kaynak aktarımı yapılmadığını iddia etmektedir. Zira Belucistan'ın Sui şehrinde ilk doğal gaz yatakları 1953 yılında keşfedilmiş olmasına rağmen doğal gaz tedariki eyaletin başkenti Ketta'ya 1976 yılında ve diğer illerine 1990'lı yıllarda ve sadece birkaç şehirle sınırlı tutulmak üzere sağlanmıştır. Bugün Belucistan, Pakistan'ın doğal gaz ihtiyacının yaklaşık yüzde 36'sını karşılıyor olmasına rağmen kendi ürettiği gazın ancak yüzde 17'sini tüketebilmektedir.²⁸¹ Dolayısıyla Beluçlar ya bu bölgeden çıkarılan doğal gazın doğrudan Belucistan'a ait olmasını ya da daha fazla kaynak aktarımını talep etmektedirler.

Belucistan'daki eski bir balıkçı kasabası olan Gwadar'a, Çin'in destekleriyle inşa edilen Gwadar Liman'ı ise Belucistan'la Pakistan arasındaki bir diğer sorundur. Çin'in Belucistan topraklarına ve Gwadar Liman Projesi'ne bu kadar önem vermesinin en önemli nedeni dünyanın enerji merkezi olarak adlandırılan ve Arap Denizi üzerinden Hint Okyanusu'na açılan Hürmüz Boğazı'nı kontrol altına alabilmek ve Orta Doğu ve Afrika'dan Çin'e aktarılan doğal gaz ve petrolün Malakka Boğazı'nı bypass ederek Gwadar Limanı'na bağlanacak boru hatları ile doğrudan Çin'e aktarımını sağlamaktır.²⁸² Çin'in destekleriyle 2002 yılında yapımına başlanan ve 2007 yılında inşaatı tamamlanan Gwadar Limanı, stratejik açıdan çok önemli bir konumda olduğu için Beluci liderler inşaatın tamamlanmasının ardından Belucistan'a Pakistan'ın diğer bölgelerinden çok fazla göç olacağını ve kendilerinin azınlık durumuna düşeceklerinden endişe etmektedirler.²⁸³

²⁸¹ Grare, a.g.m, 5.

²⁸² Tüysüzoğlu, a.g.m. 50.

²⁸³ Hussain Z. (2017). "The China-Pakistan Economic Corridor and the New Regional Geopolitics". **Center For Asian Studies, Asia Visions**, (95), 25-26.

Harita 3.4. Gwadar Limanı

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/>

İnşası tamamlanan Gwadar Liman Projesi kapsamında Çin ile Pakistan arasında 2013 yılında mutabakat zaptı imzalanan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (ÇPEK) da hayata geçirilmeyi beklemektedir. ÇPEK’le kara yolu, demir yolu, enerji boru hatları, fiber bağlantılar, münhasır ekonomik bölgeler ve sanayi bölgelerinin inşa edilmesi planlanmaktadır. Çin’in Sincan Uygur bölgesinin batısındaki Kaşgar’dan başlayan hat, yaklaşık 2700 km’lik bir yol kat ederek Gwadar Limanı’na ulaşacaktır.²⁸⁴ Halihazırda enerji ithalatının büyük bir kısmında Singapur ile Malezya arasındaki Malakka Boğazı’nı kullanan Çin, bu proje ile enerji rotasını yaklaşık olarak 10.000 km kısaltarak ABD kontrolünün güçlü olduğu Malakka Boğazı’na olan bağımlılığını azaltabilecektir. Bu bağlamda koridor, Çin’i Orta Doğu ve Kuzey Afrika’ya bağlayan en kısa rota olma özelliğine de sahiptir.²⁸⁵

²⁸⁴ Beşer, M. E. (14 Ağustos 2018). “Çin- Pakistan Ekonomik Koridoru: Kuşak ve Yolun Kilidi”. **Boğaziçi Asya Araştırmalar Merkezi**.

²⁸⁵ Gökten, K. (2019), “Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Yeni Güney Asya Jeopolitiği”, **Fiscaeconomia**, 3 (1), 171.

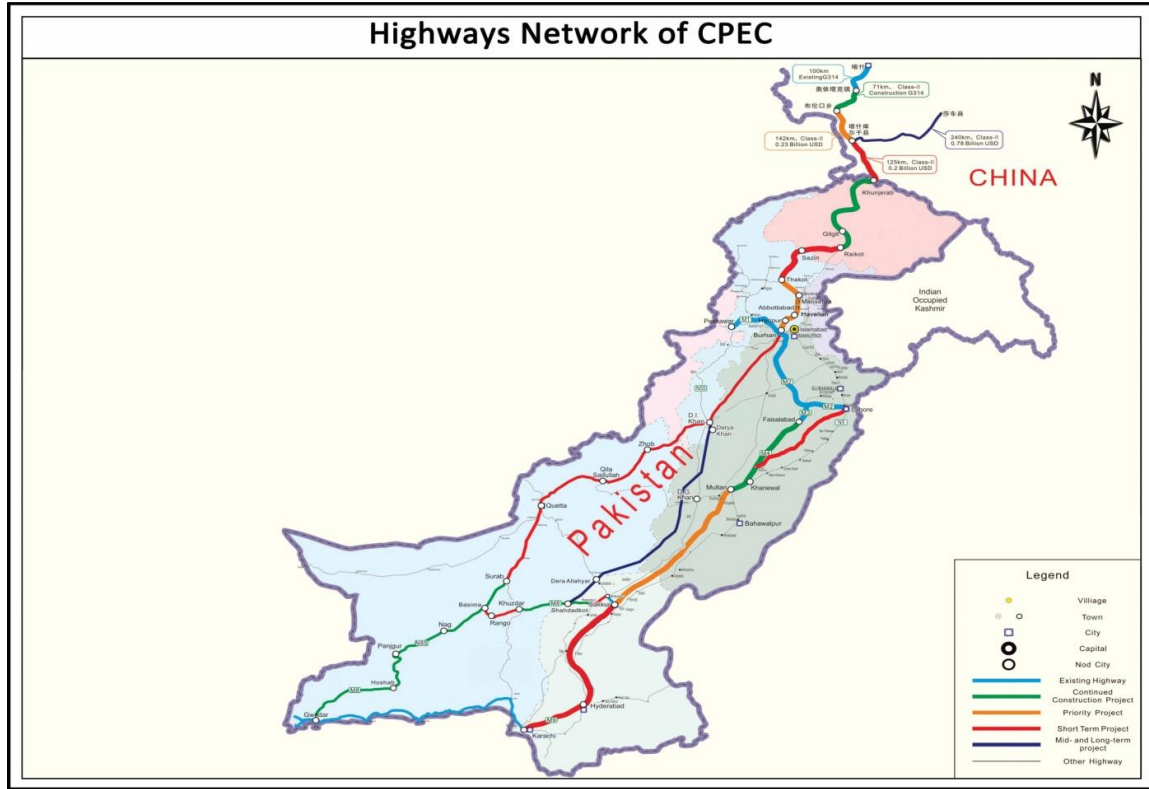
Şekil 3.2. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/>

ÇPEK kısaca şu amaçlarla ortaya konmuş bir projedir:²⁸⁶

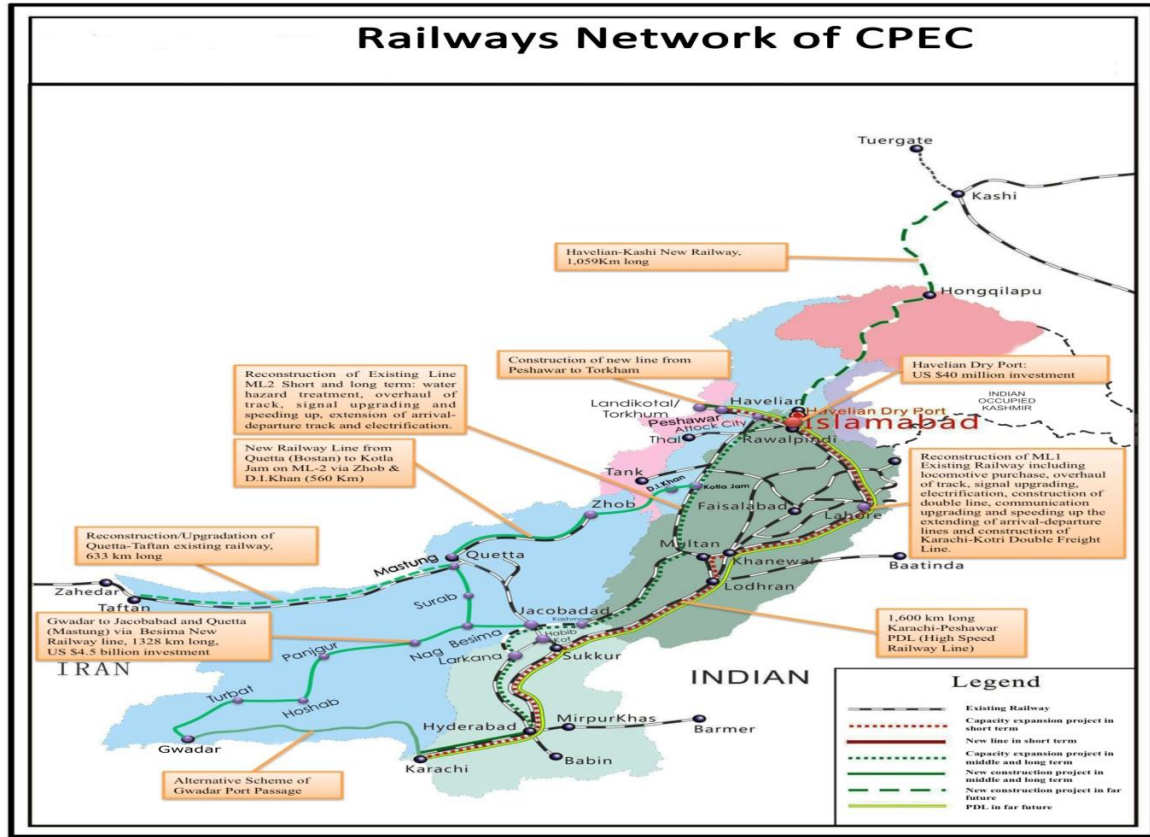
- Gwadar Limanı'nın modern şartlarda geliştirilmesi ve işletilmesi,
- Çin'den Pakistan'a ticaret ve enerji hattı kurulması,
- Endüstriyel alanlar ile münhasır ekonomik bölgeler vasıtasıyla Çin kaynaklı yatırımların Pakistan'a yönelmesi,
- Çin'in Hint Okyanusu'ndaki geleneksel deniz yollarına olan bağımlılığını azaltmakla birlikte Orta Doğu'dan gelen enerji ithalatı için ilave yollar oluşturulması.²⁸⁷

²⁸⁶ Beşer, a.g.m.

Şekil 3.3. ÇPEK'in karayolu bağlantıları

Kaynak: <http://cpec.gov.pk/maps>

Şekil 3.4. ÇPEK'in demiryolu bağlantıları

Kaynak: <http://cpec.gov.pk/map-single/2>

Ancak inşası tamamlanan Gwadar Limanı daha proje aşamasındayken bile Beluçların kalkınmaları veya iş bulabilmeleri konusunda herhangi bir somut adım ortaya koyamamıştır. Zira projenin ilk aşamasının yapımında çalışan 600 kişinin sadece 100'ü günlük ücretle çalışan Beluçlardan oluşmaktaydı.²⁸⁸ ÇPEK de aynı şekilde Beluçların adeta yok sayılarak inşasına devam edilen bir proje olma özelliği taşımaktadır. Projeye, Pakistan'daki bölgeler arasındaki ekonomik dengesizliğin azalacağı beklentisiyle başlansa da tam aksine Çin yatırımlarının ülkenin en kalabalık ve zengin bölgesi olan Pencap'ta yoğunlaşması bu dengesizliği artırmıştır. Beluç halkı ise kendi topraklarında gerçekleştirilecek olan bu denli önemli bir projede ekonomik olarak geri kalmışlıklarının sürececek olmasının yanı sıra yukarıda da değinildiği üzere azınlık konumuna düşme kaygıları, çevre ve hava kirliliği sorunları ve merkezi hükümetin usandırıcı asayiş denetimleri gibi²⁸⁹ sorunlar nedeniyle proje işletmesinin doğrudan Belucilere bırakılması veya elde edilen gelirin büyük kısmının Beluçlara aktarılması ön şartı ile projeye evet

²⁸⁸ Grare, a.g.m. 6.

²⁸⁹ Gökten a.g.m. 177.

demektedir. Ancak Beluçlarla Pakistan merkezi hükümeti arasındaki mesafeli ilişki, Beluçların taleplerinin dikkate alınmaması sonucunu doğurmakta ve birbirleri arasındaki düşmanlığı daha fazla artırmaktadır.

Beluçlarla Pakistan merkezi hükümeti arasında gerilime neden olan bir diğer önemli konu ise Beluçların “Büyük Belucistan” çatısı altındaki bağımsızlık talepleridir. Belucistan, 1948 yılında Pakistan’la birleşmiş olsa da Beluç halkı için bu birleşme zoraki alınmış bir karar niteliği taşımaktadır. Ancak Beluçların bağımsızlık dşncesini hayata geçirmeleri kısa ve orta vadede pek olası görünmemektedir. Zira Beluçlar, Pencapların hakimiyetindeki Pakistan’da birçok şeyden şikayet ediyor olsa da başarılı bir ayrılık hareket için yeterince güçlü örgütlenmeleri bulunmamaktadır. Her geçen gün artan Peştun nüfus karşısında kendi eyaletlerinde bile azınlık konumuna düşme riskleri bulunan Beluçlar, dağınık yapılarından dolayı güçlü bir diasporaya da sahip olamamışlardır. Bunların yanı sıra toplumsal hayatlarında önemli bir yer tutan kabile bağları ve serdar sistemi ise bir yandan sosyo-ekonomik olarak gelişmelerini engellerken diğer yandan da ortak bir toplumsal bilinç ortaya koyamamalarına neden olmaktadır. Ayrıca Afganistan ve özellikle İran, olası bir bağımsızlık hareketinin kendi içerindeki Beluçları etkileme potansiyelinden dolayı Beluç ayrılık hareketlerini desteklememektedir.²⁹⁰

3.4. Afganistan Belucistanı ve Beluçlar

Kelime olarak Afganların lkesi anlamına gelen Afganistan ‘ın temelleri 1747 yılında Ahmed şah Durrani’nin bütün Peştun kabilelerini bir araya getirerek “Loya Jirga” (büyük meclis)’yı toplamasıyla atılmıştır. Asya, Avrupa ve Orta Doğu’daki stratejik konumundan dolayı tarih boyunca birçok farklı devletin ilgi odağı olan ülke, 19. yüzyıla gelindiğinde ise arlık Rusya ve İngiltere’nin hakimiyet savaşlarında önemli bir bölge halini almıştır. 19. yüzyıl boyunca İngiliz hakimiyetinde olan Afganistan, 1919 yılında İngiltere’nin bağımsızlığını tanınması ve ardından 1926 yılında Emir Emanullah’ın Afgan krallığını kurmasıyla bağımsızlığını kazanmıştır.²⁹¹

19. yüzyıl boyunca büyük bir emperyalist devlet olan İngiltere, Hindistan yarımadasının tamamını kontrolü altında tutmaktaydı. Bir diğer sömürgeci devlet olan

²⁹⁰ Cohen, a.g.e. 221-222

²⁹¹ Karadere, M. L. (2015). “Afganistan: Asya’daki Stratejik ıkılmaz”, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 1-2.

Çarlık Rusya ise Orta Asya hanlıklarını yıkarak Afganistan ile komşu olmuştu. Dolayısıyla Afganistan, iki sömürgeci devlet arasında büyük bir mücadele alanı haline almış ve her iki devlet de bölgede tam anlamıyla kontrolü sağlayamadığı için Afganistan tampon bölge olarak kullanılmıştır. Ancak Afganistan sınırlarının kesin olarak çizilmemesi nedeniyle bölgede zaman zaman çeşitli ayaklanmalar yaşanmıştır. İngiltere, isyanları engellemek maksadıyla kendisine sorun yaratan birtakım Peştun kabilelerini Hindistan sınırlarına dahil etse de sorun tam anlamıyla çözülememiştir. Bu nedenle İngiltere, tampon bölge olan Afganistan ile kendi kontrolündeki Hindistan arasındaki sınırların tam olarak belirlenmesi için Dışişleri Sekreteri General Mortimer Durand'ı bölgeye görevlendirmiştir. Durand, 12 Kasım 1893'te kendi ismiyle anılan Durand Sınır Hattı Anlaşması'nı Afgan emirine kabul ettirerek Afganistan ile Hindistan arasındaki sınırları çizmiştir. Günümüzde Afganistan tarafından her ne kadar tanınmıyor olsa da Pakistan ile Afganistan arasındaki resmi sınır olarak kabul edilen Durand Hattı'yla Peştun kabileleri ikiye bölünmüş ve Afganistan'ın "doğal sınırları"olarak kabul ettiği bölgelerin önemli bir kısmı Kuzeybatı Sınır Eyaleti adıyla Hindistan'a bırakılmıştır. 3 Haziran 1947 tarihinde İngiliz yönetimi Hindistan'dan ayrılacağını duyurunca Afganistan başbakanı Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nin kendilerine bırakılmasını, bu mümkün değilse ikinci seçenek olarak Peştunlara bağımsızlık veya en azından özerklik verilmesini talep etmiştir. Ancak her iki talebi de İngiliz yönetimi tarafından kesin bir dille reddedilen Afganistan, çareyi günümüzde hala Pakistan ile sorun yaşamasına neden olan bölgedeki Peştunları kışkırtmakta bulmuştur. Kendisini Peştunların hamisi olarak gören Afganistan, bağımsız bir Peştunistan devleti kurmak isteyince Pakistan kurucu liderleriyle aralarında ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Çözüm olarak İngiliz gözetiminde bir referandum yapılmış ve yüzde 98 oranında Pakistan lehine oy çıkarak Kuzeybatı Sınır Eyaleti, Pakistan devletine bırakılmıştır. Ancak buna rağmen Afganistan yönetimi hala daha bu sınırı kabul etmemekte direnmekte ve Pakistan ile sorun yaşamaya devam etmektedir.²⁹²

Durand Hattı'nın ortaya çıkarmış olduğu bir diğer problem ise Beluçların bölünmesidir. Zira 1871 Goldsmit hattıyla İran ile İngiliz Hindistan'ı arasında bölünen Belucistan, Durand Hattıyla bu kez Hindistan ile Afganistan arasında bölünmüş ve küçük bir Beluç nüfus bu hatla Afganistan'a bırakılmıştır. Bugün Batı Belucistan olarak

²⁹² Burget, F., A. (2012). "Durand Hattı": Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavga'nın Diğer Adı". *Ortadoğu Analiz*, 5 (56), 62-63.)

adlandırılan Afganistan'daki Beluçlar ağırlıklı olarak Afganistan'ın dört güney eyaletinde yaşıamaktadırlar: Helمند, Nimruz, Farah ve Kandahar.²⁹³

Harita 3.5. Batı Belucistan

Kaynak: <https://joshuaproject.net/>

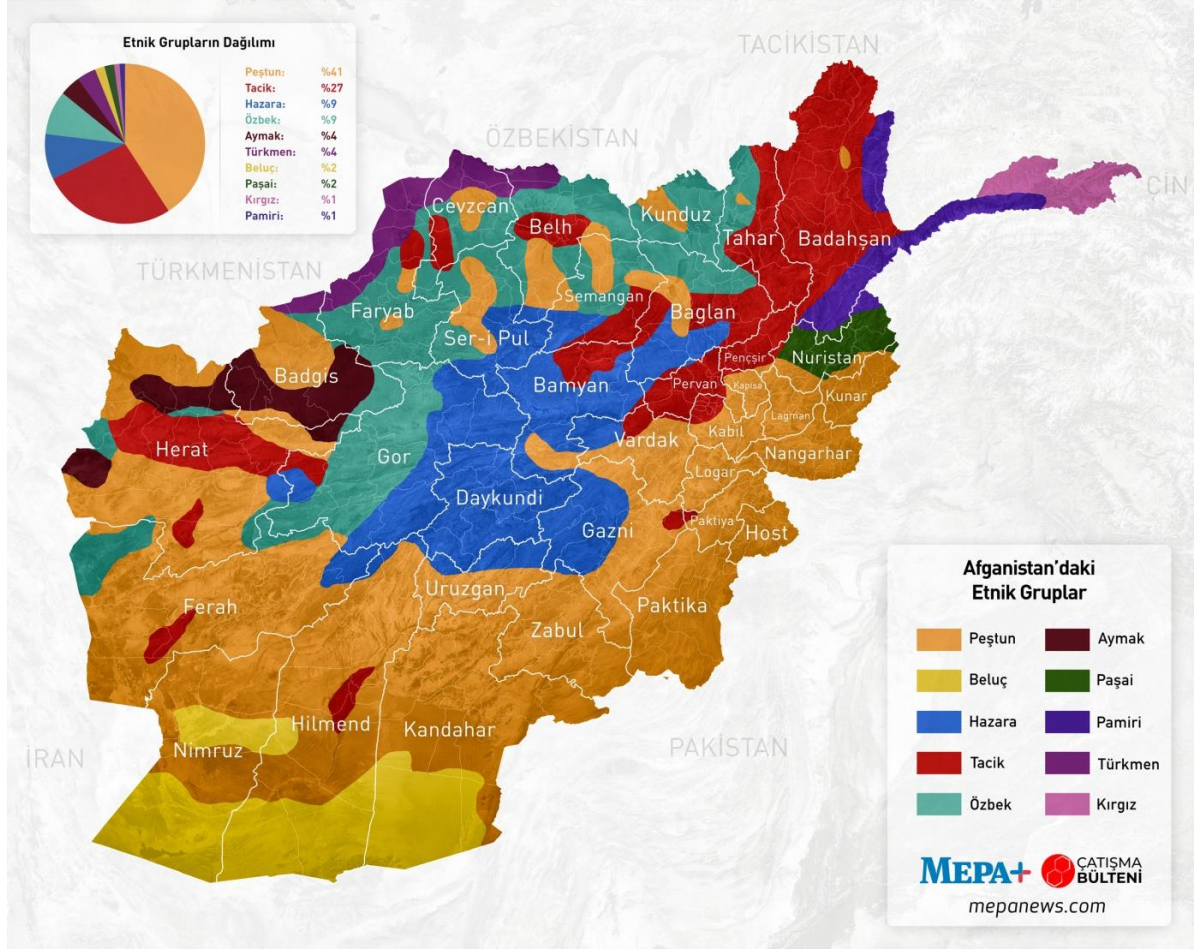
Afganistan yaklaşık olarak 38 milyonluk nüfusuyla²⁹⁴ 14 farklı etnik grubun tanındığı bir ülkedir: Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Beluciler, Türkmenler, Nuristaniler, Pamiriler, Araplar, Gujarlar, Brahoiler, Kızılbaş, Aymaklar ve Paşailer.²⁹⁵ Ancak bunun yanında Afgan toplumsal yapısını oluşturan küçüklü büyüklü 55 farklı etnik grubun olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Bu etnik gruplar arasında yüzde 40 ile 60 arasında değişen oranlarıyla çoğunluğu Peştunlar oluşturmakta ve ardından Tacikler, Özbekler ve Hazaralar gelmektedir.²⁹⁶

²⁹³ İnternet: "Baloch, Western in Afghanistan". Web: https://joshuaproject.net/people_groups/15356/AF adresinden 01.04.2020 tarihinde alınmıştır.

²⁹⁴ İnternet: "Afganistan Nüfusu". Web: <https://www.worldometers.info/> adresinden 01.04.2020 tarihinde alınmıştır.

²⁹⁵ Siddique, A. (2012). "Sources of Tension in Afghanistan and Pakistan: A Regional Perspective, Afghanistan's Ethnic Divides." **CIDOB Policy Research Project**, 2.

²⁹⁶ Sultana, R. (2009). "Ethnic Issues in Present Day Afghanistan". **Pakistan Institute of International Affairs**, 62 (4), 13.

Şekil 3.5. Afganistan'daki etnik gruplar

Kaynak: <https://www.mepanews.com/>

Afganistan'da toplam Afgan nüfusunun yaklaşık yüzde 2'sini oluşturan 600.000 civarında Beluç olduğu tahmin edilmektedir. Bunlar, yüzde 70'i Pakistan'da, geri kalan kısmı ise İran'da yaşayan Beluçların küçük bir parçasını oluşturmaktadır. Afganistan Beluçları genel olarak güney ve güneybatıdaki kırsal alanlarda yaşayan, Beluci dilini konuşan ve Sünni İslam inancına sahip azınlık bir gruptur. Ana ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılık olan Beluçlar, geleneksel olarak göçebe bir hayat sürdürmekte ve İran ve Pakistan'da olduğu gibi kabile bağlarına önem vermektedirler. Sahip oldukları araziler ise özel mülkiyete ait olmayıp tüm kabilenin ortak malıdır. Etnik kimlikleri konusunda da güçlü bir farkındalığa sahip olan Beluçlar, özerkliklerini korumak için zaman zaman

isyanlar yoluyla ciddi çabalar vermiş olsalar da bulundukları ülkelerdeki siyasi baskı giderek bu taleplerinin azalmasına ya da daha az dile getirilmesine neden olmuştur.²⁹⁷

Afganistan’da yaşayan Beluçlar, nüfusları itibarıyla Pakistan ve İran ile karşılaştırıldığında merkezi hükümetleri tarafından en az ilgi gösterilen azınlık grup olmuştur. Zira sayıları az olduğu için Afgan hükümetleri için tehlike arz edecek bir yapıları bulunmamaktadır. Hatta öyle ki 1978 sonundaki Sovyet darbesine kadar Afganistan’daki pek çok Beluç Afganistan’dan ziyade Pakistan ve İran’daki akrabalarıyla çok daha yakın ilişki içerisinde olmuşlardır.²⁹⁸

Afganistan’daki Beluçları etkileyen en önemli faktörler, Helمند Nehri kalkınma programları, Pakistan ile yaşanan Peştunistan meselesi ve Sovyet işgali olmuştur. 1946 yılında Afgan hükümeti tarafından başlatılan ve 1949 yılından Sovyet işgaline kadar ABD destekli olarak devam ettirilen proje kapsamında Helمند Nehri civarında inşa edilen barajlar ve sulama sistemleriyle Afgan tarımı geliştirilmek istenmiştir.²⁹⁹ Ancak bu proje Beluçların yoğun olarak yaşadığı Helمند Nehri civarına binlerce göçebe ve işsiz insanın yerleştirilmesini de beraberinde getirdiği için Beluçların yaşam alanlarını kısıtlamış ve rahatsızlık yaratmıştır. Ayrıca kötü sulama uygulamaları ve taşan barajlar bir yandan bölgedeki tarımı olumsuz etkilerken diğer yandan artan haşhaş üretimi de Beluçları özellikle sınır bölgelerinde yapılan uyuşturucu ticaretinde temel aktör haline getirmiştir.

Peştunistan meselesi yukarıda da değinildiği üzere Afganistan ile Pakistan arasındaki temel sorunlardan birisini oluşturmaktadır. Özellikle ABD’nin “Büyük Afganistan Projesi” kapsamında desteklediği ve Pakistan’daki Veziristan ve Subaserhat bölgelerinin de yer aldığı ve Peştunistan olarak adlandırılan bölgenin Pakistan’dan alınıp Afganistan’a dahil edilmesi Afganistan yönetimlerinin ve Peştunların en büyük hayallerinden birini oluşturmaktadır.³⁰⁰ Afganistan Durand Hattı’ndan duyduğu rahatsızlığı bir şekilde Pakistan’daki Peştunları kışkırtarak gidermeye çalışmaktadır. Diğer yandan da Pakistan’da

²⁹⁷ İnternet: “Afghanistan –Baluchis”. Web: <https://www.justice.gov/eoir/page/file/1023111/download> adresinden 05.04.2020 tarihinde alınmıştır.

²⁹⁸ Spooner a.g.e.

²⁹⁹ A.g.e.

³⁰⁰ İnternet: Erol, M. S. “ABD’nin Yeni Oyunu: Büyük Afganistan Projesi”. 04.08.2012. <https://www.turkishnews.com/tr/content/2012/04/08/abd-nin-yeni-oyunu-buyuk-afghanistan-projesi/> adresinden 08.04.2020 tarihinde alınmıştır.

önemli bir azınlık grup olan Beluçların bağımsızlık taleplerini destekleyerek Pakistan'ı zor duruma düşürmek istemektedir.

Afganistan'da 1978 yılında meydana gelen Marksist darbe sonrasında bölgeye giren yeni yönetim, kendi ilkeleri doğrultusunda bölgeyi ve burada yaşayan insanları yeniden inşa etmek istemiştir. Ancak Marksist yönetimin özellikle toplumsal cinsiyet ilişkileri, mülkiyet ve otorite fikirleri üzerindeki müdahaleleri Beluçlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 1979 Sovyet işgalinden sonra ise yaklaşık 90 bin Beluç, İran ve Pakistan'a göç etmek durumunda kalmıştır.³⁰¹ Ayrıca Beluçların yanı sıra Sovyet işgali, Taliban dönemi ve ABD'nin Afganistan müdahalesi sonrasında Afganistan'dan Pakistan'a on binlerce Afgan mülteci göç etmiştir. Resmi rakamlara göre Pakistan'da 1,4 milyon kayıtlı Afgan mülteci bulunmaktadır. Bu mültecilerin yaklaşık yüzde 23'ü ise Pakistan'ın Belucistan eyaletinde ikamet etmektedir.³⁰² Ancak bu durum Beluçlar tarafından hoş karşılanmamakta zira göç eden Peştunlarla sorun yaşamalarının yanı sıra azınlık durumuna düşmekten de endişe etmektedirler.

Genellikle göz ardı edilen Afgan Beluçları, Afganistan'ın renkli etnik mozaiğini oluşturan birçok grup arasında sayılmaktadır. Beluç tarihçisi ve entelektüel Profesör Abdul Sattar Purdey yarım milyon Beluç söylentilerinin aksine, Afganistan'da yaşayan fakat sadece Nimruz ve Helمند'dekilerin Beluçça konuştuğu yaklaşık 2 milyon civarında Beluç olduğunu iddia etmektedir. Beluçlar, İran ve Pakistan'da olduğu gibi Afganistan'da da en kötü koşullarda yaşayan azınlık gruplardan biridir. Helمند Nehri'nin kıyılarında yaşamını sürdüren çoğu Beluç, elektrik ve temiz su olmadan hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadır. Ekonomik ve sosyal hayatlarındaki fırsat eşitsizliği ise Beluçları daha iyi bir yaşam umuduyla komşu ülkelere göçe zorlamakta veya yasa dışı işler yapmaya "mecbur bırakmaktadır."³⁰³ Ilımlı İslam vizyonları nedeniyle Taliban döneminde yıllarca baskı gören Beluçların bu dönemde Taliban'ın lideri Molla Ömer tarafından yayınlanan bir fetvayla etnik temizlikleri bile istenmiştir.³⁰⁴

³⁰¹ Spooner, a.g.e.

³⁰² Yesevi Ç, G. (2019). "Kardeşlik ve Güvenlik Üzerinden Pakistan'ı Okumak: Afgan Mültecilerin Pakistan'a Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Etkileri". **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**. "Özel Rapor, 10-11

³⁰³ İnternet: Zurutuza, K., (19.03.2015). "Look at us; We also Exist: Afghan Baloch." Web: <https://www.thecitizen.in/index.php/en/NewsDetail/index/5/2949/Look-at-us-We-Also-Exist-Afghan-Baloch> adresinden 10.04.2020 tarihinde alınmıştır.

³⁰⁴ Zurutuza, K. ,26.11.2014, **The Diplomat**.

Taliban sonrası oluşturulan yeni düzende 2004 yılında kabul edilen Afgan Anayasası ile Beluçlar ulusal etnik azınlıklardan biri olarak kabul edilmiş ve tüm Afgan vatandaşlarına tanınan haklara sahip oldukları belirtilmiştir. Taliban dönemindeki kötü uygulamaların bir sonucu olarak diğer etnik gruplarda olduğu gibi Beluçlar hakkında da başta demografi olmak üzere birçok konuda bilgi eksikliği olmuş olsa da devletin yeniden inşa sürecinde Beluçlar gibi kolayca izole edilebilecek küçük grupların dışlanmaması gerektiği anlaşılmış ve sisteme dahil edilmeye çalışılmışlardır. Zaten Afgan toplumsal yapısında onları marjinal kılacak birtakım özelliklere sahip olmadıkları için Beluçlar da sisteme kolayca entegre olabilmişlerdir.³⁰⁵ Zira birçoğu Peştuca konuştuğu ve Sünni Hanefî İslam'ı benimsedikleri için Afgan sosyal dokusuna entegrasyonda çok ciddi problemler yaşamamışlardır.³⁰⁶

3.5. Küresel ve Bölgesel Güçlerin Belucistan'daki Etkileri

3.5.1. ABD'nin Belucistan Politikası

Belucistan, sahip olduğu stratejik konum nedeniyle son yıllarda bölgesel ve küresel güçlerin dikkatlerini üzerine yoğunlaştırdığı bir bölge olmuştur. Kurak yapısının yanında çöller, dağlar ve uçsuz bucaksız verimsiz ovalarla kaplanmış olmasına rağmen³⁰⁷ Orta Doğu ve dünya enerji piyasasının merkezi olarak adlandırılan Hürmüz Boğazı'na yakınlığı Belucistan'ı kritik öneme sahip bir yer haline getirmektedir. Belucistan topraklarının bir kısmının İran'da olması ise ABD-İran gerginliği düşünüldüğünde Sistan ve Belucistan topraklarını önemli bir strateji merkezine dönüştürmektedir.

ABD'nin, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) kapsamında İran'a odaklanarak bir yandan İran'ın coğrafi kuşatılmışlığını tamamlarken diğer yandan ekonomik yaptırımlarla ülkeyi çökertmek ve etnik ve mezhebi ayrılıkları kullanarak bölgeyi parçalamak istediği düşünülmektedir. Bu proje kapsamında öncelik ise İran'daki Beluçlar üzerinden Free

³⁰⁵ A.g.m.

³⁰⁶ Siddique, a.g.m. 8.

³⁰⁷ İnternet: Tüysüzoğlu, G. (16.05.2019)." Batı Asya'da Küresel Rekabetin Odaklandığı Topraklar: Belucistan". Web: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bati-asyada-kuresel-rekabetin-odaklandigi-topraklar-belucistan/1479861> adresinden 22.03.2020'de alınmıştır.

Baluchistan (Özgür Belucistan) idealini gerçekleştirmektir.³⁰⁸ Kuşkusuz, Özgür Belucistan ideali İran'da yaşayan Beluçların özgürlük hareketlerine destek vermek veya Sünni Müslümanları bağımsızlığa kavuşturmak için atılmış bir adım değildir. Bölgede ABD güdümünde kurulacak bir Beluç devleti, Çin ve Hindistan'ın İran'ın güneyinden Hürmüz Boğazı'na uzanan enerji koridorunu engelleyebilecek stratejik bir devlet olacaktır. Bunun yanı sıra bölgedeki iki önemli liman olan Çabahar ve Gwadar limanlarını kontrol ederek Hürmüz Boğazı'ndaki enerji ticaretini denetleyebilecektir. Dolayısıyla ABD, bölgede bir yandan ekonomik yaptırımlarla İran'ı yıpratmak isterken diğer yandan bölgedeki terör eylemlerini alttan alta destekleyerek Belucilerin bağımsızlığı için uygun bir ortam yaratmaya çalışmaktadır. Bu sayede hem İran'ı güçsüzleştirebilecek hem Gwadar ve Çabahar limanlarının stratejik üstünlüğünden yararlanarak Hürmüz Boğazı üzerinden gerçekleştirilecek olan petrol nakliyatını ve Körfez'i denetleyebilecek hem de Çin'in bölge üzerindeki amaçlarını engelleyebilecektir.³⁰⁹

Harita 3.6. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) haritası

Kaynak: <https://www.globalresearch.ca/>

³⁰⁸ Atabay, Ü. (7 Mart 2019). "ABD'nin Yeni Kürt Devleti Oyunu Beluci Kürtler". Web: <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/abd-nin-yeni-kurt-devleti-oyunu-beluci-kurtler> adresinden 18.03.2020 tarihinde alınmıştır.

³⁰⁹ Erol, M. S., (29 Mart 2012). "Üçüncü İsrail": Belucistan", **Milli Gazete**.

İran'daki Sistan ve Belucistan eyaletinde yer alan Çabahar Limanı sahip olduğu stratejik önem nedeniyle dikkatleri üzerine çekmektedir. Örneğin ABD, İran'a uygulamış olduğu ikinci yaptırımlar listesinde Çabahar Limanı'nı yaptırımlardan muaf tutmuştur. ABD'nin Orta Doğu ve Asya'daki iki yakın ortağı olan Afganistan ve Irak; ekonomi, enerji ve hububat gibi birçok temel ihtiyaç bakımından İran'a bağımlı oldukları için ABD, İran'a uygulamış olduğu yaptırımlarda birtakım muafiyetlere gitmek durumunda kalmıştır. Çabahar Limanı denize kıyısı olmayan Afganistan'ın Hindistan'dan ithal ettiği hububatları en güvenilir ve hızlı bir şekilde ülkesine aktardığı güzergah olması nedeniyle önem taşımaktadır. Ayrıca ABD, Çin ile olan rekabetinde Hindistan'a ihtiyaç duymaktadır. Zira Hindistan, Çabahar Limanı üzerinden Afganistan, Rusya ve diğer Asya ülkelerine önemli ihracatlar yapmaktadır.³¹⁰

İran yönetimi, ABD ve İngiltere'nin İran'da istikrarsızlık yaratmak için ülkenin güneydoğusundaki Sünni Beluçları ayaklandırdıklarını ve yaşanan terör olaylarını finanse ettiklerini iddia etmektedir. İran'ın bu iddiası ise Sunday Telegraph Gazetesi'nin CIA'nın İran'daki militan etnik ayrılıkçı gruplara gizlice fon sağladığını açıklamasıyla doğrulanmıştır.³¹¹ Nitekim 15 Şubat 2007 tarihinde Sistan ve Belucistan eyaletinin başkenti Zahedan'da gerçekleştirilen ve 11 devrim muhafızının ölümüyle sonuçlanan saldırıyı ABD'nin El Kaide aracılığıyla İran'a karşı silahlandığı iddia edilen Cundullah terör örgütü üstlenmiştir.³¹²

CIA yetkilileri, İran'da yaşanan olayların diplomatik yollarla çözüme kavuşturulamayacağı endişesiyle İran'ın sınır bölgelerindeki birçok etnik grubu desteklemenin gerekliliğini ifade ederken, ABD eski anti-terör uzmanı Fred Burton da bu iddiaları doğrular bir şekilde İran'da yaşanan son terör olaylarının ABD tarafından eğitilen ve finanse edilen etnik azınlıklar tarafından İran'da istikrarsızlık yaratmak adına gerçekleştirildiğini iddia etmiştir.³¹³

³¹⁰Çabahar Limanı Yeni Ticaret Güzergahı Olma Yolunda", 20.11.2018 Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cabahar-limani-yeni-ticaret-guzergahi-olma-yolunda/1316491> adresinden 18.03.2020 tarihinde alınmıştır.

³¹¹ Lowther, W., Freeman, C. (25 Feb,2007). " US Funds Terror Groups to Sow Chaos in Iran". **The Telegraph**.

³¹² Fathi, N. (15 Feb.2007). "Car Bomb in Iran Destroys a Bus Carrying Revolutionary Guards". **The New York Times**.

³¹³ Lowther, Freeman a.g.m.

Küresel enerji rekabetinde ortaya çıkan “Yeni Büyük Oyun”da³¹⁴ Belucistan çok önemli bir yere oturmaktadır. Zira defaatle de tekrarlandığı üzere bölgenin Hint Okyanusu’na kıyısının bulunması ve Hürmüz Boğazı’na olan yakınlığı, bölgesel ve küresel aktörleri Belucistan bölgesine itmektedir. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra tek başına hegemon güç olarak ortaya çıkan ABD, o zamandan beri dünya enerji tedarikinin büyük bir bölümünü himayesinde tutmaya özen göstermektedir. Bu nedenle bölgede kurulması planlanan bir Beluç devleti, ABD’nin son zamanlarda önemli bir aktör olarak karşısına çıkan Çin ile rekabetinde büyük rol oynayacaktır. Küresel hegemonya adına yürütülen bu “Büyük Oyun”da ABD, karşısına çıkan her şeyi ve herkesi göz ardı etme potansiyeline sahip bir ülkedir.³¹⁵ Bu nedenle bölgede Pakistan’ı istikrarsız halde tutarak Büyük Belucistan’ın kurulmasının önündeki önemli bir engeli ortadan kaldırmak ve İran’ı etnik ve mezhepsel olarak bölmek ABD’nin amacına giden yoldaki ilk hedefleridir demek iddialı bir cümle gibi dursa da yanlış olmayacaktır.

Belucistan, ABD ile İran arasındaki düşmanlıkta ABD’nin İran’a karşı oynayabileceği önemli bir kozdur. Zira, Çin’in doğal kaynaklarının ve Arap petrolünün önümüzdeki 30-40 yıl içerisinde tükeneceği tahmin edilmektedir. ABD, bu süreçten sonra enerji ihtiyacını karşılamak için Orta Asya ülkeleri, İran ve Afganistan’a yönelmek ve Belucistan kıyılarını geçmek zorunda kalacaktır. ABD’nin, dünyanın ekonomik devi olmasına rağmen gelecek 25 ya da 30 yıl içinde konumunu koruyamayabileceği ve yerini Çin’e kaptıracağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, Gwadar Limanı ve Belucistan kıyı şeridi kilit bir rol oynayacaktır.³¹⁶ ABD’nin Pakistan hükümetinin Çin ile yapmış olduğu Gwadar Limanı Sözleşmesi’nden rahatsız olmasının ana nedeni budur. Tam da bu nedenle Çin’in bölgede çok fazla ön plana çıkması ve Gwadar Limanı’nın Çin destekli inşa edilmesi ABD’nin işine gelmemektedir.

Beluç isyanları, Gwadar Liman Projesi’nin hayata geçirilmesiyle yeniden gündeme gelmiştir. ABD’nin Belucistan’a olan yoğun ilgisi ve Belucistan’ı Orta Asya’dan İran’a ve oradan da bölgenin diğer yerlerine ulaştırılacak enerji transferinin ana merkezi haline getirme arzusu, Beluçların inşa edilecek liman projesinin faydalarından yararlanma isteklerini artırmıştır. Bu bağlamda, ABD’nin bölgedeki Çin etkisini ortadan kaldırmak

³¹⁴ Boz, a.g.m. 58.

³¹⁵ A.g.m. 58-59.

³¹⁶ Saleem M., Javaid, U., Goraya, N.S. (2012). “Balochistan (From Strategic Significance to US Involvement”. *Journal of Political Studies*, 19 (1), 120.

için Beluç isyancıları desteklediği ve Afganistan'daki CIA ajanlarının Beluç isyancılara finansal destek sağladığı iddia edilmektedir. Hatta CIA'nın Ketta merkezli Taliban Şura üyelerini yakalamak için Belucistan'daki yerel ajanları işe aldığı da öne çıkan iddialar arasındadır. (Ketta Şura, Molla Ömer liderliğindeki Taliban komutanları için Amerikalılar tarafından kullanılan bir terimdir.) CIA'nın bölgedeki faaliyetleri ABD'nin Belucistan'a olan ilgisinin açık bir göstergesi sayılmakta ve esasında "Büyük Belucistan"ın kurulması ABD, İsrail ve Hindistan işbirliğinin en önemli gündem maddesini oluşturmaktadır.³¹⁷

ABD tarafından kurulması planlanan Büyük Belucistan, Afganistan ve Orta Asya'ya ideal bir geçit sağlayacak ve Orta Asya'ya erişim için Pakistan veya İran'a bağımlı olma zorunluluğunu ortadan kaldıracaktır. Ayrıca ABD bu planla İran'la uluslararası büyük bir savaşa girmek zorunda kalmadan İran'ı küçültebilecektir. Zira ABD'nin bölgedeki hedefleri için İran büyük bir engel teşkil etmektedir. İran'ın bölgeden tecrit edilmesi ise sadece ekonomik yaptırımlar marifetiyle sağlanamamaktadır. Yaptırımlar petrol fiyatlarını yükseltebileceği için küresel ekonomiyi resesyona sürüklemeye ihtimali taşımaktadır. Askeri müdahale seçeneği ise ABD'nin Irak ve Afganistan tecrübelerinden sonra bölgede aşırı bir gerginlik yaratacağı için kısa vadede olası görünmemektedir. Dolayısıyla bu noktada ABD için en iyi yol İran'ı hem kendi içinde hem de çevresinde yaşayan etnik azınlıklar ile çatışmaya sokmaktır. Bağımsız bir Beluç devleti, ABD'ye hem Afganistan hem de Pakistan'ın yerini alabilecek önemli bir üs sağlayacağı için bölgedeki Beluçların bağımsızlık taleplerini desteklemek ABD'nin işini kolaylaştırmaktadır.³¹⁸

ABD bir yandan Pakistan'ın bölgedeki istikrarından endişe ederken diğer yandan Çin'in bölgede ve özellikle Gwadar Limanı'nda ekonomik ve stratejik bir güç olarak yükselmesinden rahatsızlık duymaktadır. Bu nedenle Çin'in bölgede yükselmesini sağlayacak her türlü girişimi engellemek ya da geciktirmek ABD'nin önceliği haline gelmiş durumdadır. Dolayısıyla bölgede ortaya çıkan şiddet olayları ve Beluç isyanları Çin-Pakistan işbirliği ile gerçekleştirilecek olan liman projesini sekteye uğratabileceği için bu isyanlar ABD tarafından desteklenmektedir.

ABD'nin temel amacı Belucistan'da yükselen Çin varlığını kontrol altında tutmaktır. Çin, ABD için ekonomik bir rakiptir ve Belucistan'daki varlığı ABD'nin stratejik ve

³¹⁷ Javaid Jahangir, a.g.m. 95.

³¹⁸ Bansal, A. (2008). "Factors Leading to Insurgency in Balochistan". *Small Wars & Insurgencies*, 19 (2), 194-195.

ekonomik geleceği için tehlike arz etmektedir. Gwadar Limanı, Çin kuvvetleri için önemli bir deniz üssü olabileceğinden, bu durum ABD için büyük endişe yaratmaktadır. Bu liman sayesinde Körfez ülkelerinden petrol ihracatı için önemli bir güzergah olan Hint Okyanusu Çin'in gözlemi altına girecek ve ABD'nin bölgedeki tekeli sürdürmesinde ciddi sorunlar yaratacaktır. Ancak bütün bu olup bitenler ve bölgedeki küresel güçlerin birbiriyle çatışan çıkarları en çok Belucistan'ın gelişimi ve geleceğine büyük zarar vermektedir/verecektir.

ABD'nin bölgedeki açık hedefleri Orta Asya'da güçlü bir konum elde edebilmek için Pakistan, İran ve Afganistan'ı geriletme ve Gwadar Liman Projesi'ne engeller yaratarak Çin'in Afrika ve Orta Doğu'daki ekonomik çıkarlarına zarar vermektir. Bu ise ancak Belucistan Ulusal Hareketi'ni destekleyerek Çin'in bölgedeki herhangi bir ekonomik yatırımı için elverişsiz bir ortam yaratmaktan geçmektedir. ABD, Çin enerji ve askeri varlıklarının, İran ve Körfez bölgesine bu kadar yakın olmasından da memnun değildir. Kararsız bir Belucistan, ABD için istikrarlı ve ekonomik olarak gelişen bir Belucistan'dan çok daha fazla tercih edileceği için Belucistan'daki herhangi bir sorun İran-Pakistan-Hindistan petrol boru hattının gelişme olasılığını da azaltacaktır.³¹⁹

Netice itibarıyla Belucistan, Orta Asya ile Hint Okyanusu arasındaki en kısa geçişi sağladığı için ABD, Orta Asya ülkelerindeki devasa enerji kaynaklarına ulaşmanın en kolay yolunun Belucistan üzerinden gerçekleştirileceğinin farkındalığı ile hareket etmektedir. Dolayısıyla ABD'nin Belucistan üzerinde uzun vadeli iki hedefi bulunmaktadır. Birincisi Orta Asya enerji kaynaklarının ABD'ye ulaştırılması için Belucistan'ın en güvenli yol olabilmesi ve ikincisi bu yolun sağlanabilmesi için Çin'in devre dışı bırakılmasıdır.

3.5.2. Çin'in Belucistan Politikası

1970'li yıllardan itibaren gelişen ekonomisiyle uluslararası ilişkilerde yükselen bir güç olarak ortaya çıkan Çin, ekonomik kalkınmasına paralel olarak enerji ihtiyacı da her geçen gün artan bir ülke olmuştur. Dünyadaki toplam enerji tüketimin yüzde 23'ünü tek başına gerçekleştiren Çin, bu sayede enerji tüketiminde lider ülke konumuna yükselmiştir. Artan enerji ihtiyacı ise Çin'i enerji ithal edebileceği alternatif kaynak arayışlarına itmektedir. Bu bağlamda Pekin yönetimi enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla bir yandan

³¹⁹Bansal, a.g.m. 194.

Rusya, Orta Doğu ve Latin Amerika gibi ülkelerle enerji ticaret hacmini artırırken, diğer yandan enerjiye kesintisiz ve güvenli bir şekilde ulaşabilmek için gelişmekte olan enerji tedarikçisi ülkelere petrol ve doğal gaz boru hatları inşa etmeyi ve gerekli alt yapı ve teknik yatırımlar gibi her türlü desteği sağlamayı ön plana çıkaran bir yaklaşımı benimsemektedir. Öte yandan Çin'in petrol ithalatı yaptığı ülkelerin coğrafi olarak uzak olması, deniz haydutluğu, sabotaj veya çeşitli terör olayları nedeniyle enerji güvenliğini sekteye uğratmaktadır. Ayrıca Latin Amerika ve Orta Doğu'da ABD'nin, Avrasya'da ise Rusya'nın hegemonyası Çin'e söz konusu coğrafyalardaki enerji tedarikinde birtakım engeller çıkarmaktadır.³²⁰ Bu nedenle Çin 2013 yılında başlatmış olduğu “Tek Kuşak Tek Yol” (şimdiki adıyla Kuşak ve Yol) projesiyle Asya, Afrika ve Avrupa'yı kara ve deniz yolları ve ekonomik koridorlarla birbirine bağlayarak enerjide ve ekonomide büyük bir atılım yapmayı hedeflemektedir.

Tek Kuşak Tek Yol Projesi'nde “kuşak” kelimesi içine dahil ettiği/edeceği ülkelere, “yol” ise Tarihi İpek Yolu'na atıf yapmaktadır. Proje; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarındaki tarihi ve kültürel bağları 21. yüzyılın dinamikleri ile yeniden güçlendirmek amacıyla ortaya konmakta ve 68 ülke ile küresel hasılanın yüzde 40'ını kapsamaktadır. Bu bağlamda bu proje, iki ayak üzerinden şekillenmektedir. İlki Çin-Orta Asya- Rusya, Çin-Rusya-Avrupa ve Çin'in Basra Körfezi ve Akdeniz'e ulaştırılmasını sağlayan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, ikincisi ise Çin kıyılarından Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu üzerinden Güney Pasifik'e ulaşılmasını hedefleyen 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'dur. Proje kapsamında üç kıta arasında kalkınma, yatırım, finansal entegrasyon ve daha birçok farklı alanda işbirliği yapılması öngörülmektedir.³²¹

³²⁰ Alagöz, E.A. (2016). “Çin'in Enerji Güvenliğinin İran ile İlişkilerine Etkisi”. **The Turkish Yearbook of International Relations**, (47), 62-64.

³²¹ Sağlam, M. (17.05.2017). “ Tek Yol Tek Kuşak: Yeni Bir Hegemonyaya Doğru”. **Gazete Duvar**.

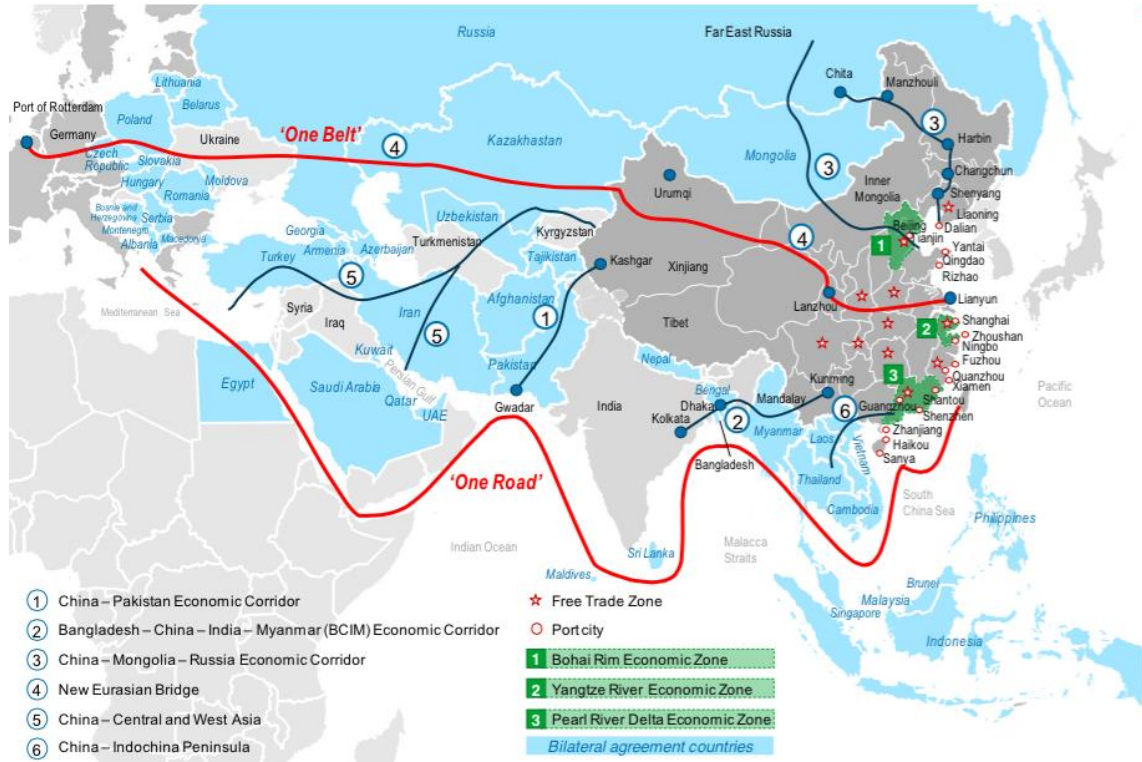
Harita 3.7. Tek Kuşak Tek Yol Haritası

Kaynak: <https://www.lojiport.com/>

Çin'i kara yolu ile Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlamayı hedefleyen proje, deniz yolu ile de Çin limanlarını Güney Doğu Asya ve Afrika limanlarına uğratarak yine Avrupa'ya bağlamayı planlamaktadır. Bu proje, Çin'i Asya'da bir hegemon konumuna taşıyacak olmasının yanı sıra ABD karşısında da alternatif bir güç olarak ortaya çıkarmaktadır.³²² Kuşak projesi, esas itibarıyla ekonomik gerekçelerle ortaya konmuş bir projedir. Orta Doğu ve Orta Asya enerji kaynaklarına bağımlı olan Çin, ABD hegemonyasındaki Malakka Boğazı'na olan bağımlılığından bu proje sayesinde kurtulmayı hedeflemektedir.³²³ Çok kapsamlı ve amaçları bakımından küresel ekonomiyi yeniden şekillendirecek olan bu proje, Çin'i başat güç olarak dünya sahnesine çıkarabileceği için projeye ABD tarafından kuşkuyla bakılmakta ve bu nedenle projenin çeşitli alanlardaki ayakları bir şekilde sekteye uğratılmak istenmektedir.

³²²İnternet: Dal, E.P. (09.11.2017). "Kuşak ve Yol' Projesi, Çin'in Yeni Vizyonu ve Türkiye" Web: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778> adresinden 01.04.2020 tarihinde alınmıştır

³²³ İkiz, A. (2019). "Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (72), 1692.

Harita 3.8. Tek Kuşak Tek Yol Haritası

Kaynak: <https://www.paraanaliz.com/>

1970’li yıllardan itibaren büyümeye başlayan ve 1990’lı yıllarla birlikte önemli bir ivme yakalayan Çin, büyümesine paralel olarak enerji ihtiyacı da her geçen gün artan bir ülke olmuştur. Enerji ihtiyacının büyük bir kısmında Orta Doğu’ya bağımlı olan Çin, enerjide kaynak çeşitliliğini artırmak istemektedir. Zira, Hint Okyanusu ve üzerindeki deniz yolları ile Orta Doğu büyük oranda ABD hegemonyasında olduğu için bu durum Çin’in enerji güvenliğini sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle Çin; Orta Asya, Hazar ve Sibirya gibi alternatif kaynaklara yönelmek durumunda kalmıştır. Ancak bu kaynak çeşitliliğine rağmen Orta Doğu bölgesi Çin’in ana enerji tedarikçisi olmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Çin, kendisi için önemli olan deniz yollarındaki ülkelerle işbirliği yoluna girmiş ve yeni limanların inşasından doğal gaz ve petrol boru hatlarına kadar birçok alanda girişimlerde bulunmuştur. İşte bu girişimler doğrultusunda Pakistan’ın Belucistan eyaletinde önemli bir adım atmış ve 600 km uzunluğunda küçük bir sahil kasabası olan Gwadar’da 2002 yılında liman inşasına başlamıştır. Gwadar, 1958 yılına kadar Umman devletinin bir parçası iken Pakistan tarafından 550 milyon rupiye satın alınmış ve 2002 yılında Çin’in yardımlarıyla liman inşasına başlanarak dünyanın üçüncü büyük limanına dönüştürülmüştür. Basra Körfezi’nin girişinde bulunan ve 2007 yılında inşası tamamlanan

liman, dünya petrol ticaretinin yüzde 40'ının yapıldığı Hürmüz Boğazı'na 180 deniz mili uzaklıktadır. Bulunduğu coğrafya itibarıyla jeostratejik önemi büyük olan liman, bu nedenle küresel güçlerin dikkatlerini üzerinde yoğunlaştırdığı bir merkez haline gelmiştir.³²⁴ Hürmüz Boğazı'nın hemen girişinde bulunan liman, stratejik konumu sayesinde Çin'in Afrika, Avrupa ve Orta Doğu ile olan ticaretinde ABD'nin domine ettiği Malakka Boğazı'na ihtiyaç duymadan yeni bir kısa yol açmaktadır. Gwadar Liman Projesi, Pakistan Başbakanı Pervez Müşerref'in 2006 yılındaki Çin ziyaretinde Çin'in İran ve Afrika'dan almış olduğu petrolün Gwadar Limanı üzerinden Uygur Özerk Bölgesi'ne taşınması önerisiyle bir adım öteye götürülmek istenmiş ancak hem Çin'in kendi içindeki birtakım sorunlar hem de bölgesel problemler nedeniyle uygulamaya hemen geçilememiştir.³²⁵

Müşerref'in önerisi "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru" (ÇPEK) adıyla, Çin'i Asya, Afrika ve Avrupa ile sorunsuz bir şekilde birbirine bağlamayı planlayan, Çin'in önermiş olduğu model doğrultusunda ekonomik küreselleşmeyi şekillendirmeye yardımcı olan ve yeni altyapı ve ticaret ağları oluşturmak için tasarlanmış "Tek Kuşak Tek Yol" ekonomik girişiminin bir parçası haline getirilmiştir. Yılda 19 milyon ton ham petrol işleme kapasitesine sahip olan Gwadar Limanı, 13 Kasım 2016 tarihinde Başbakan Şerif'in başkanlık ettiği büyük açılış töreni ile resmen faaliyete geçirilmiştir. Çin yönetimi limana ek olarak Çin malları ve kaynaklarının taşınması ve Belucistan'daki birçok yer altı kaynağının Çinli şirketler tarafından çıkarılmasını kolaylaştırmak için kara ve demir yolları inşa etmeyi planlamaktadır. Çin'in Pakistan'ın ÇPEK altyapısına yatırımının 2030 yılına kadar 46 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Pakistan eski Genelkurmay Başkanı Raheel Sharif projeye ilgili "ÇPEK ve Gwadar Limanı ne pahasına olursa olsun bölgenin en stratejik derin deniz limanlarından biri olarak inşa edilecek ve geliştirilecektir" açıklamasını yapmıştır.³²⁶

³²⁴ Mazhar vd, a.g.m., 117-118.

³²⁵ Adıbelli, B. (01.09.2018). "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Belucistan." **Yörünge**.

³²⁶ Akins, H. (2007). "China in Balochistan: CPEC and the Shifting Security Landscape of Pakistan". **Howard H. Baker Jr. Center for Public Policy University of Tennessee, Policy of Brief**, 4 (17).8-9.

Şekil 3.6. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (ÇPEK)

Kaynak: <https://www.insightsonindia.com/>

Belucistan, Çin'in gelişmekte olan ülkelerdeki altyapı projelerine yatırım yaparak nüfuz kazanmasını kolaylaştırmayı amaçlayan Pekin Kuşak ve Yol Girişimi'nin bir parçası olan ÇPEK'in merkezinde durmaktadır. 2015 yılında kurulan Koridor, tahmini 62 milyar dolarlık kapasitesi ile Çin'in en önemli yatırımlarından birisi olmasının yanı sıra Pakistan için de Çin'den destek almanın bir yolu olarak görülmektedir. Çin-Pakistan sınırından başlayan koridor, güneyde Belucistan'ın Gwadar Limanı'na kadar inmektedir. ÇPEK Sözleşmesi uyarınca Gwadar'ın 43 yıllığına Çin'e kiralanması planlanmış ve limanın modernizasyonu için toplamda yaklaşık 1,6 milyar dolar taahhüt edilmiştir. Çin bu bağlamda Gwadar'ı Hong Kong ve Makao'ya benzer şekilde özel bir ekonomik bölgeye dönüştürmek istemektedir.³²⁷ Pekin yönetimi 62 milyar dolar ayırdığı ve her geçen gün bütçesi artan ÇPEK Projesiyle üç amacı aynı anda gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Birincisi Malakka Boğazı'na ihtiyaç duymadan petrole ulaşma, ikincisi Gwadar Limanı'na serbest ticaret bölgesi kurarak ticari kazanç elde etme ve sonuncusu dünya enerji ticaretinin yaklaşık yüzde 40'ının gerçekleştirildiği Hürmüz Boğazı'nın yakınlarında bir yere

³²⁷ İnternet: Kowalski, P. (21.10.2019). "Balochistan: From the Periphery to the Center of Attention." **Middle East Institute**, Web: <https://www.mei.edu/publications/balochistan-periphery-center-attention> adresinden 03.04.2020'de alınmıştır

konuslanarak hem boğazı denetleme hem de Orta Doğu ülkeleriyle ilişkileri geliştirmektir.³²⁸

Çin'in 2013 yılında başlatmış olduğu Kuşak ve Yol Girişimi'nin pilot projesi olarak yürürlüğe konan ÇPEK, gerek Çin-Pakistan ilişkilerini gerekse küresel dengeleri etkileyebilecek kapasitesinden dolayı jeoekonomik anlamda uzun yıllar tartışılacağı benzetilmektedir. Proje, 2020 yılı sonu itibarıyla tamamlanması öngörülen kısa vadeli planlar, 2025'te ulaşılması öngörülen orta vadeli planlar ve 2030 yılında tamamlanması hedeflenen uzun vadeli planları içermektedir. Bu bağlamda 2020 yılında Pakistan'ın içinde bulunduğu ekonomik dar boğazdan çıkması, 2025 yılında endüstriyel sistemin büyük ölçüde tamamlanarak devreye girmesi ve 2030 yılında sürdürülebilir kalkınmanın içsel mekanizmalarının büyük ölçüde hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır.³²⁹ Çin, başlatmış olduğu bu projeyle altı ana amaç belirlemiştir. Birincisi, yukarıda da değinildiği üzere enerji ve ticaret mallarının temininde Malakka Boğazı'na olan bağımlılığından kurtularak mesafeyi kısaltmak istemektedir. İkincisi, iş olanakları sağlayarak ihmal edilmiş olan Sincan Uygur Bölgesi ile kuzeybatı sınır bölgelerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Üçüncüsü, enerji ve ticaret bağlantılarının güvenliğini ve genişlemesini sağlamak istemektedir. Zira Pakistan, Çin'in Orta Doğu ve Afrika pazarlarıyla olan bağlantısında en kısa yolu oluşturmaktadır. Dördüncüsü Pakistan'ın kömür, bakır ve çeşitli madenlerinin çıkarılması için Çin yatırımlarını devreye sokmak, beşincisi bölgesel istikrar ve Pakistan'ın iç güvenliği için Gwadar'ın alt yapı olanaklarını iyileştirmek ve sonuncusu bölgedeki stratejik gelişmeleri izlemek ve Orta Doğu'daki varlığını genişletmek için Hint Okyanusu'na erişim sağlamaktır.³³⁰

Çin, Projesi'yle birtakım hedeflere ulaşmayı amaçlarken, Pakistan yönetimi de bu projeden mümkün olduğunca en yüksek verimi almak istemekte ve kendisince hedefler belirlemektedir. İlk olarak ülkenin geri kalmışlığını bu projeyle bir nebze olsun iyileştirmek isteyen Pakistan, sadece daha fazla iş imkanı yaratmak için değil aynı zamanda daha fazla emtia üretmek ve endüstrilerin kalitesini de artırmak istemektedir. İkincisi, ülkesinin kalkınması için gerekli alt yapı yatırımlarının ve altyapı kapasitesinin

³²⁸ Sağlam M. (13.10.2017). "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru Nereye Açılıyor?". **Gazete Duvar**.

³²⁹ Gökten, a.g.m. 162,164.

³³⁰ Afridi M. K., Khalid, I. (2016). "The Politics of Interdependence: A Case of ChinaPakistan Economic Corridor". **South Asian Studies**, 31 (2), 660-661.

artırılmasını amaçlamaktadır. Pakistan'ın ÇPEK Projesi'yle ulaşmak istediği üçüncü hedef, Gwadar'daki derin su limanlarının geliştirilmesini sağlamaktır. Dördüncü hedef bölgesel bağlantılıdır. Zira ÇPEK Projesi, Güney Asya, Orta Doğu ve Orta Asya'nın jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bölgelerini birleştiren bir alandan geçmekte ve Gwadar; Afganistan ve Orta Asya Cumhuriyetleri için Hint Okyanusu'na ticaret ithalatı ve ihracatı için kolay erişim sağlamaktadır. Bu sayede Pakistan'ın bu ülkelerle ticaret ve enerji ilişkileri hızlı bir şekilde artacaktır. Pakistan'ın bu projeye ulaşmak istediği son hedef ise ekonomik gelişmişlik ile ülkedeki terör olaylarına son vermektir.³³¹

Çin ve Pakistan, ÇPEK Projesi'ne çeşitli beklentilerle başlamış olsalar da Gwadar Limanı'nın bulunduğu ve esasında projenin merkezi sayılan Belucistan için maalesef aynı beklentiler geçerli olmamaktadır. Zira Beluç yöneticiler ve Beluç halkı proje konusunda muhatap alınmazken, bölgede yaratılan iş olanaklarından da daha çok Çinli işçiler ve Peştun halkı yararlanmaktadır. Ayrıca Belucistan'ı stratejik olarak daha da önemli bir merkez haline getirecek olan bu proje, dışarıdan çok fazla göç alacağı için Beluçların, yaşadıkları bölgede azınlık konumuna düşme riskleri de bulunmaktadır. Bu nedenle Beluçlar, Çinlilere nefretle yaklaşmakta ve Çinli çalışanların kaçırılarak fidye istenmesi ya da bölgede birtakım saldırı eylemlerinin düzenlenmesi gibi olaylar artık alışıldık bir durum haline gelmektedir. ÇPEK Projesi 2015 yılında açıklandığında Beluç milliyetçiler Pakistan'ı Belucistan'ın muazzam doğal servetlerini onlara danışmadan Çin'e satmakla suçlamış ve o zamandan beri de BLA saldırılarını büyük ölçüde Çinlilere yöneltmiştir. 2018 yılında Karaçi'deki Çin Konsolosluğu'na ve Mayıs 2019'da Gwadar'daki Pearl Continental Oteli'ne yapılan saldırılar BLA'nın eylemlerinden sadece ikisidir.³³²

ABD de Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında hayata geçirmek istediği ÇPEK Projesi'nden rahatsızlık duymakta ve bölgede yeni stratejiler geliştirmektedir. Bu bağlamda ABD, Asya-Pasifik bölgesini yeniden tanımlayarak Hint-Pasifik bölgesi olarak adlandırmakta ve Çin'in Deniz İpek Yolu stratejisi üzerinden geliştirmek istediği limanlara karşılık Hindistan'ın Karwar Limanı ile İran'ın Çabahar Limanı'nı ön plana çıkarmak istemektedir. Çin için önemli olan şey, jeopolitik riskler olmadan enerji ihtiyacını karşılamak ve ayrıca Avrupa ile Orta Doğu ticaretinin bu risklerden etkilenmeden gerçekleştirilmesini sağlamaktır. ABD'nin Hindistan ile birlikte Hint Okyanusu üzerindeki

³³¹ Afridi, Khalid, a.g.m. 662.

³³² Kowalski, a.g.m.

hegemonyası, Çin yönetimini endişeye sürüklemektedir. Zira ABD'nin halihazırdaki askeri gücü Çin'in çok üstündedir. Ayrıca bölgede Hindistan da ABD çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu nedenle Pakistan yönetimi Belucistan'daki terör olaylarının ve ayrılıkçı hareketlerin arkasında ABD'nin örtülü desteği ile Hindistan ve Suudi Arabistan'ın olduğunu düşünmektedir. Hindistan Başbakanı Modi'nin 2016'da yaptığı açıklamada Pakistan'ın Belucistan'da ve Keşmir'de savaş suçu işlediğini ve hesap vermesi gerektiğini söylemesi ise iki ülke arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. Hindistan'ın burada bölgedeki Müslüman halkın haklarını savunmaktan ziyade ayrılıkçı hareketleri kışkırtmak için bu ifadeleri kullandığı düşünülmektedir.³³³

3.5.3. Hindistan'ın Belucistan Politikası

Bölgesel güç olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Hindistan, Çin'in Pakistan ile yapmış olduğu ekonomik işbirliği anlaşmalarından oldukça rahatsızlık duymakta ve kendisini coğrafi ve siyasi olarak kuşatılmış hissetmektedir. Bu nedenle de bölgede Çin'in izlemiş olduğu stratejilere benzer stratejiler izleyerek “kuşatılmışlık sendromu”ndan kurtulmak istemektedir. Yeni Delhi yönetimi bu bağlamda ilk olarak Çin'in ÇPEK Projesi'ne karşılık Kuzey-Güney rotası çerçevesinde bir hamlede bulunmayı tercih etmiştir. Zira Çin ve Pakistan ile yaşamış olduğu sorunlar ve Keşmir meselesi nedeniyle Orta Asya ve Avrasya ile bağlantısı kesilen Hindistan, kara ve deniz yollarını birbirine entegre eden yeni ulaşım yolları bulmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Hindistan, Hint Okyanusu ve Umman Denizi'nden hareket eden gemi ve tankerlerin İran'ın Sistan ve Belucistan eyaletinde yer alan Çabahar Limanı'na uğrayarak İran-Azerbaycan-Rusya rotası üzerinden Orta Asya ve Avrasya'ya ulaşmasını hedeflemektedir. Çin'in Gwadar Limanı'ndaki hamlelerine karşılık oldukça stratejik bir noktada bulunan Çabahar'da başlatılan bu girişimle, Hint malları yeni pazarlara ulaştırılabilecekken, Orta Asya ve Rusya'daki enerji kaynakları da inşa edilen petrol ve doğal gaz boru hatları ile Hindistan'a getirilecektir. ABD yönetimi Hindistan'ın bu hamlesine uzun vadede kuşkulu yaklaşıp da (Hindistan'ın Çin gibi yükselerek bölgede ABD çıkarlarına aykırı hareket etme ve bu limanın İran'ın bölgedeki ekonomik ve stratejik önemini artırma olasılıkları nedeniyle)

³³³ Adıbelli, a.g.m

yapılan hamle Çin'e karşı işbirliği niyeti taşıdığı için ABD İran'a olan yaptırımlarında Çabahar Limanı'nı muaf tutmuştur.³³⁴

Çabahar Liman Projesi, İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani ve Hindistan Başbakanı Narendra Modi'nin katıldığı bir törenle 23 Mayıs 2016'da Tahran'da imzalanmıştır. İran'ın okyanusa açılan tek limanı olması hasebiyle stratejik önemi büyük olan limanın, Hindistan'ın Orta Asya'ya, denize kıyısı olmayan Afganistan'ın ise uluslararası sulara açılan kapısı olması beklenmektedir.³³⁵ Proje, İran'ın güneydoğusundan başlayarak Afganistan ve Orta Asya'ya uzanan ve transit taşımacılıkta kullanılacak kara ve demir yolu bağlantılarını içermektedir. Çabahar Limanı'na yapılan yaklaşık 1 milyar dolarlık yatırımın 235 milyon dolarlık kısmını Hindistan üstlenmiştir. Hindistan, bu sayede Çin'in Gwadar Limanı'ndaki yatırımlarına önemli bir rakip olarak ortaya çıkmak ve Hint Okyanusu üzerindeki enerji ticaretini denetimine almak istemektedir. Hint yönetimi 2018 yılının sonunda ise Çabahar Şehid Beheşti Limanı'nın bir kısmının yönetimini devralarak ilk kez kendi toprakları dışındaki bir limanın işletmesini üstlenmiştir.³³⁶ Limanın aynı zamanda Sistan ve Belucistan'da yaşayan Beluçların geri kalmışlık ve mahrumiyet sorunlarını azaltacağı da düşünülmektedir. Zira bölgede yaşayan Beluçların işsizlik ve fakirlik anlamında İran'ın diğer bölgelerine kıyasla çok kötü durumda oldukları rahatlıkla söylenebilmektedir. Bu nedenle limanın faaliyete geçmesiyle beraber Beluçlar için de yeni iş olanaklarının doğması planlanmaktadır.³³⁷ Liman tamamlandığında ve tüm bölümleri faaliyete geçtiğinde yıllık 85 milyon ton yükleme boşaltma yapabilecek kapasiteye ulaşması ve bu sayede 100 bin kişiye istihdam sağlaması beklenmektedir.³³⁸ Projeye imzaların atılmasından sonra düzenlenen ortak basın toplantısında İran Cumhurbaşkanı Ruhani *"Bugün, üç ülke için önemli ve tarihi bir gündür. Çabahar transit yoluyla, Hindistan'ı Afganistan, Orta Asya ve Kafkasya bölgesi ülkelerine bağlayacak. Antlaşma metni, sadece ekonomik bir antlaşma değil, bölge imkanlarının bölgenin kalkınması için kullanılmasına"*

³³⁴ Tüysüzoğlu, (16.05.2019), a.g.m.

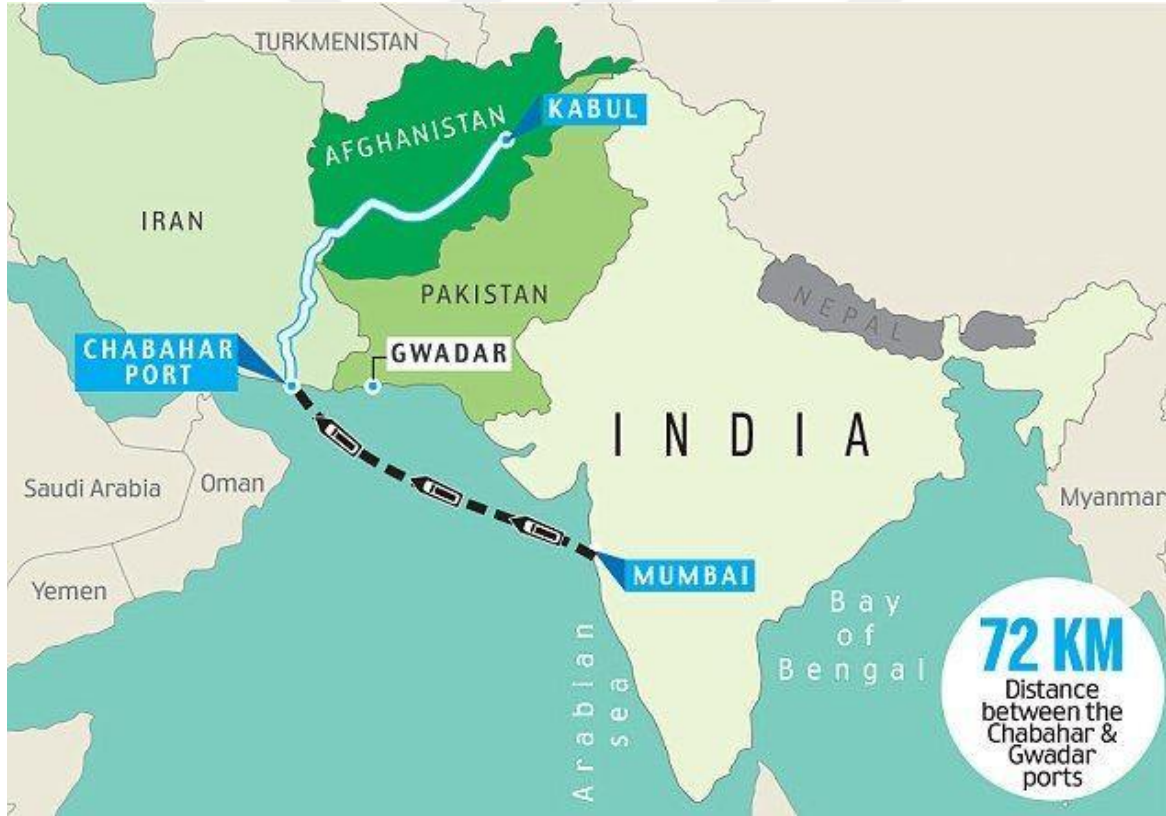
³³⁵ İnternet: Rekabetle Çıkarın Kesiştiği Liman: Çabahar" (05.12.2016). **Anka Enstitüsü**. Web: <http://ankaenstitusu.com/rekabetle-cikarin-kesistigi-liman-cabahar/> adresinden 13.04.2020'de alınmıştır.

³³⁶ "Hindistan Çabahar Limanı'nın Bir Kısmını Devraldı", **Habertürk**, 08 Ocak 2019.

³³⁷ İnternet: Çabahar Limanı Sistan- Belucistan'daki Mahrumiyetin Azalmasına Katkı Sağlayacak. <https://www.haberler.com/cabahar-limani-sistan-belucistan-daki-mahrumiyetin-11791745-haberi/> adresinden 13.04.2020'de alınmıştır.

³³⁸ Kurşun, M. (20.11.2018). "Çabahar Limanı Yeni Ticaret Güzergahı Olma Yolunda." Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cabahar-limani-yeni-ticaret-guzergahi-olma-yolunda/1316491> adresinden 11.04.2020'de alınmıştır

yönelik siyasi bir metindir.” ifadelerini kullanırken, Afganistan Cumhurbaşkanı Gani “Asya dünyanın en fakir kıtalarından biridir. Biz liderler halklarımızın ve devletlerimizin ekonomisini geliştirmek zorundayız. Çabahar'dan başlayan ilişkilerimiz ekonomik alanda olduğu gibi tüm alanlarda gelişecektir. Tüm bölge ülkeleri bu paya sahiptir. Orta Asya, Avrupa, Çin ve Rusya hepsi bu ortak görüşün ve paydanın içerisinde.” demiştir. Hindistan Başbakanı Modi ise projeyle ilgili düşüncelerini, “İrtibat ve bağlantı insanlığın vazgeçilmez ihtiyaçlarındandır. Biz, bugün bunu gerçekleştirdik. Güvenli ulaşımı sağlayacak yolların yapımı hedefi doğrultusunda bir araya geldik. Gerçekleştirilecek koridor bölgenin ekonomik yönden gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bugünkü görüşmelerimiz ilişkilerimizde yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır” sözleriyle ortaya koymuştur.³³⁹

Şekil 3.7. Çabahar Liman Projesi

Kaynak: <https://neoiascap.com/>

³³⁹ İnternet: “İran, Afganistan ve Hindistan Çabahar Antlaşması’nı İmzaladı”. Web: <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/13549/iran-hindistan-ve-afganistan-cabahar-antlasmasini-imzaladi> adresinden 11.04.2020’de alınmıştır.

Hint Okyanusu ve Umman Denizi'nde kendi denetiminde bir enerji koridoru kurmak isteyen Hindistan, ezeli düşmanı olan Pakistan'ı sıkıştırabilmek için Belucistan'daki ayrılıkçı hareketleri desteklemektedir. Zira Belucistan'da çıkabilecek olası bir çatışma ortamı hem Pakistan'ın bölgedeki etkinliğini baskılayabilecek hem de Çin'in Gwadar'da yapmış olduğu yatırımlarına ket vurabilecektir. Bu nedenle de Hindistan'ın Belucistan'daki huzursuz ortamı kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmesi beklenen bir hareket olacaktır.³⁴⁰ İslamabad yönetimi Hindistan'ı Beluç isyancıları desteklemekle ve onları silahlandırmakla suçlasa da Hindistan yönetimi açık bir kanıt olmadıkça bu suçlamaları kabul etmeyeceğini bildirmiştir.³⁴¹ Ancak Modi'nin ülkesinin bağımsızlık günü vesilesiyle yaptığı konuşmasında Pakistan'ın Belucistan'da halkına karşı savaş suçu işlediğini ve bunları dile getirdiği için Beluçlar tarafından kendisine teşekkür edildiğini açıklaması³⁴² Pakistan'ın şüphelerinde çok da haksız olmadığını ve retorikte olsa da Hindistan'ın Beluç isyancıları kışkırtma çabası içinde olduğunu ortaya koymuştur.

Pakistan yönetimi Hindistan'ı Beluç isyancıları ve bağımsız Belucistan fikrini desteklemekle suçlarken, 2016 yılında Özgür Belucistan Hareketi'ni kuran Hyrbyair Marri ise Hindistan'ın Beluçların kurtuluş mücadelesine gereken her türlü desteği vermesini istemiştir. Zira Marri'ye göre bağımsız bir Belucistan sadece Beluçlar için değil bölgedeki Hint çıkarları ve Hindistan'ın jeopolitik yatırımları için de önemli olacaktır. Ayrıca Belucistan'ın bağımsızlığı, uzun vadede bölgedeki rakiplerine karşı Hindistan'a fayda sağlayacaktır. Belucistan özgürlüğe ulaşamazsa, Hindistan'ın uzun vadede bölgeye olan ulusal çıkarlarını korumak çok zor olacak ve bu nedenle, Belucistan'ın bağımsızlığı sadece Beluç ulusunun geleceğini değil, aynı zamanda Hindistan'ın geleceğini de belirleyecektir.³⁴³ Marri'nin bu sözlerine ek olarak onlarca Beluç aktivist de Hindistan'ın bağımsızlık gününde Hintli yetkililere seslenerek kendilerine kurtuluş mücadelelerinde destek verilmesini istemişlerdir. Örneğin Beluç aktivist Ashraf Sherjan, Beluç halkının Pakistan ve askeri kuruluşlarının elinde soykırıma uğradığını ve bu nedenle Hindistan'ın

³⁴⁰ Tüysüzöğlü, G. (11.11.2013). "Bölgesel Vekalet Savaşı'nın Yeni Adı: Belucistan". **Yeni Asya**.

³⁴¹ Joshi, P. (11.11.2016). ""Where is India's Baloch Policy Heading". **The Diplomat**.

³⁴² "Will Approach India For Balochistan's Freedom: Baloch Leader." 12.07.2018. The Economic Times.

³⁴³ Ahuja, N. B. (23.11.2019). "Independence of Balochistan Will Benefit India in the Long Run". **The Week**.

Beluçların sesini Birleşmiş Milletler dahil bütün platformlarda dile getirmesini istemiştir.³⁴⁴

Hindistan, yavaş yavaş ve istikrarlı bir şekilde Pakistan'ın alan olarak en büyük ancak nüfus bakımından en az ve fakat sorunlu Beluç bölgesini egemen bir yapı haline getirmek için çaba göstermektedir. Hindistan bu politikasını önceleri daha alttan alta uygulasa da Narendra Modi'nin, Hindistan'ın bağımsızlık gününde Beluçlara ve Belucistan'a atıf yapan konuşmasından sonra, bu politikanın çok daha bilinçli olarak uygulamaya konduğu anlaşılmaktadır. Zira Hindistan'ın Belucistan meselesini gündemde tutarak Pakistan'ın elindeki Keşmir kozunu önemsiz hale getirmek ve Pakistan'a önemli bir baskı aracıyla karşı koymak istediğı düşünölmektedir. Bunun yanı sıra yukarıda da değinildiğı üzere Belucistan kartı Çin'in ÇPEK Projesi'ni sekteye uğratmak için de önemli bir koz olarak görölmektedir. Ayrıca Hindistan, Pakistan ile olan düşmanlığında ve Çin ile olan rekabetinde Beluçları "piyon" olarak kullanmak istemektedir. Ancak Hindistan'ın bağımsız Beluç hareketini desteklemesinin arkasında bu sayılanlar dışında farklı stratejik nedenler de bulunmaktadır. İlk olarak Hindistan her geçen gün artan enerji ihtiyacını Belucistan topraklarındaki zengin petrol, doğal gaz ve daha birçok farklı enerji kaynağını Hint teknolojisiyle keşfederek kullanmak istemektedir. Bu ise Pakistan kontrolündeki Belucistan'da çok kolay gerçekleştirilemeyeceğı için bağımsız bir Beluç devleti Hindistan'a cazip gelmektedir. İkincisi, Hindistan, Pakistan hükümetlerinin nükleer silahlarını gizlemek için Belucistan topraklarını kullandığını iddia etmektedir. Bunu açığa çıkarmak ve nükleer silahların devlet dışı unsurlar tarafından kullanımını engellemek için Beluç halkıyla ilişkilerini güçlendirmek zorundadır. Üçüncüsü, Belucistan ile kurulacak dostane ilişkiler Gwadar gibi Hindistan karşıtı deniz üslerinden kendisine güvenlik sağlayabilecektir. Ve sonuncusu eğer Beluç isyanı başarılı olursa sadece Pakistan'ın dağılması değil Hindistan'ın dostu Sindlilerin de bağımsızlığı söz konusu olabilecektir. Bu durum ise Hindistan'ı, batısındaki terör tehdidinden uzun süre kurtarabilecektir. Dolayısıyla Belucistan'la dostane ilişkiler kurarak Hindistan, sadece Pakistan'ı kontrol

³⁴⁴ İnternet: "We need India's Support to Free Balochistan From Pak, Say Baloch Activists", 15.08.2019. Web: <https://www.msn.com/en-in/news/world/we-need-indias-support-to-free-balochistan-from-pak-say-baloch-activists/ar-AAFP84F> adresinden 17.04.2020 tarihinde alınmıştır.

altında tutmakla kalmayacak, aynı zamanda güvenli sınırlar ve kendi açısından huzurlu bir Güney Asya'ya da kavuşmuş olacaktır.³⁴⁵

Hindistan, Belucistan'ı istikrarsızlaştırmak isterken de iki temel strateji takip etmektedir: İlk olarak Afganistan topraklarında terörist gruplara sponsorluk yapmak ve ikinci olarak yurtdışındaki Beluç milliyetçileri eyaletin Pakistan'dan ayrılması için bir hareket yürütmeleri noktasında teşvik etmek. Hindistan'ın Belucistan'ı istikrarsızlaştırma stratejisi ise 23 Haziran 2018'de Yeni Delhi'de açılan "Bağımsız Belucistan Ofisi" ile netlik kazanmıştır.³⁴⁶ Dolayısıyla Pakistan'ın sürecin en başından beri Hindistan'ı Beluç isyancıları desteklemekle suçlamasının altında çok da boş gerekçeler olmadığı bu sayede anlaşılmıştır.

³⁴⁵ Ahmad, A., Najish, Ms. (2017). "Balochistan Movement: Why India's Policy Took a Shift Towards Balochistan Under Narendra Modi Government". **International Journal of African and Asian Studies**, (39), 83-84

³⁴⁶ Hanif, M. (21.08.2018). "India's renewed strategy of destabilising Balochistan".³⁴⁶ <https://dailytimes.com.pk/286526/indias-renewed-strategy-of-destabilising-balochistan/> adresinden 18.04.2020'de alınmıştır.

4. İRAN'IN KİMLİK İNŞA SÜRECİ VE TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ

4.1. İran'ın Kimlik Politikaları ve Tarihsel Dönüşümü

Konstrüktivizmin de üzerinde önemle durduğu kimlik kavramı uluslararası ilişkileri değiştirme ve dönüştürme potansiyeline sahip konuların başında gelmektedir. Yukarıda detaylarıyla açıklanan kavram kısaca “ben”i öteki’nden ayıran “şey” ya da “şeyler” olarak özetlenebilmektedir. Benedict Anderson, Anthony Smith, Crawford Young, Milton Esman, Dov Ronen, Joseph Rothschild ve İran’daki kimlik problemi üzerine kafa yoran Mostafa Vaziri, Richard Cottam, Touraj Atabeki ve Lois Beck gibi etnik köken ve milliyetçilik çalışan birçok araştırmacı ve akademisyen, etnik ve ulusal kimliklerin çağdaş koşullar altında sürekli revize edilmiş tarih ve gelenek anlayışlarına dayanan hayali kimlikler olduğunu ileri sürmektedir.³⁴⁷ Bu bağlamda bir kimse eş zamanlı olarak ulusal, etnik, dinsel veya siyasal birçok kimliğe sahip olabilmektedir. Bu kimlikler toplumsal boyutlara sahiptir, tarihsel süreç içerisinde inşa edilirler ve sürekli değişim ve yenilenme halindedirler.³⁴⁸ Fakat burada önemli bir noktanın altının çizilmesi gerekmektedir. Herhangi bir devletin kimlik politikası incelendiğinde genellikle etnik ve ulusal kimlikler eş anlamlı olarak kullanılmakta veya devlet kimliği denildiğinde ulusal kimlik anlaşılmaktadır. Ancak etnik kimlik uzun bir tarihi geçmişe sahip olsa da ulusal kimlik, 19.yüzyılda günümüzdeki anlamını kazanan ve 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sömürge halkların bağımsızlıklarını kazanmasıyla yaygınlaşan ulus devletin bir ürünü olarak Avrupa’da ortaya çıkan bir kavramdır. Bu bağlamda Ahmet Eşref ulusal kimliği “hakiki ve dışsal temellere sahip olan doğal ve sabit bir şey olmayıp insanların toplumsal deneyimlerinden ve algılamalarından kaynaklanan içsel bir olgu” şeklinde tanımlamaktadır.³⁴⁹ Dolayısıyla ulusal kimlikler tarihsel olaylar neticesinde bir araya getirilen kurgu silsilelerinin birer yansıması olup inşai bir karaktere sahiptirler.³⁵⁰

Ulusal kimliklerin ortaya çıkması ulus kavramının bugünkü anlamıyla şekillenmesiyle paralellik taşımaktadır. İran kimlik politikasının araştırma konusu yapıldığı

³⁴⁷ Tohid, N. (2009). **Ethnicity and Religious Minority Politics in Iran**. In A. Gheissari (Ed.), *Contemporary Iran: Economy, Society, Politics* (pp. 299-323). Oxford: Oxford University Press.,309.

³⁴⁸ Alemdari, C., M. (2009). **“İran’da Kimlik, Tarih ve Anlatı”**. İran: Ulusal Kimlik İnşası, (Ed. Ahmed, H.), (çev: Hakkı Uygur). Küre Yayınları: İstanbul, 7-8.

³⁴⁹ Eşref A. (2006). **“İran’da Ulusal ve Etnik Kimlik Krizi.”** İran: Ulusal Kimlik İnşası, (Ed. Ahmed, H.) Küre Yayınları: İstanbul, 90-100.

³⁵⁰ Alemdari, a.g.e. 14.

bu çalışmada Ahameniş ve Sasanilerden meşrutiyet dönemine kadar getirilen dönem için “İran kimliği” tabiri kullanılacakken, meşrutiyet sonrası dönem için “İran ulusal kimliği” kavramının kullanılması daha doğru olacaktır. Zira ulusal kimlik kavramı modern dönemlere ait olduğu için, İran ulusal kimliğinin 2500 yıllık tarihi geçmişi olduğunu söylemek anakronizme düşme tehlikesi yaratacaktır. Dolayısıyla her kavramı ait olduğu dönem için kullanmak bu çalışmanın da üzerinde hassasiyetle durmaya çalıştığı bir nokta olacaktır.

Bütün ideolojiler özleri itibariyle ötekileştirici oldukları için oluşturdukları kimlikler de dışlayıcı özelliğe sahip olmaktadır. İnşa edilen her bir kimlik aynı zamanda yeni sınırlar anlamına gelmektedir. Bu bağlamda kimlik, Hüseyin Beşiriyye’nin ifadesiyle “başkalarının girmesi yasak olan bir ev”e benzetilmektedir.³⁵¹ Bu bakış açısıyla oluşturulan ulus kavramı da beraberinde getirdiği ötekileştirme çerçevesinde açıklanmaktadır. Oluşturulan ötekileştirme “kendi” ile “öteki” arasında bir ayrım ortaya çıkarmakta ve ulusal kimlik için bir zemin yaratmaktadır. İran özelinde oluşturulan ötekileştirme “İran” ile “Eniran” arasında ortaya çıkarılan farklılıkla başlamaktadır. İr kelimesi bir dönem yalnızca “halk” manasında kullanılırken sonraki dönemlerde “hem bizden hem de bizimle aynı dinden olan halk” anlamı kazanmıştır. Burada din dışındaki bütün farklılıklar ortadan kaldırılmış ve din, birleştirici bir unsur olarak kullanılmıştır. Yani “İr” “kendimizden olan”ı ifade ederken, “En-ir” “öteki”yi belirlemek için kullanılmıştır.³⁵² Resmi bir din oluşturulmaya çalışılan Sasaniler dönemine ait olan bu kullanım, sonraki dönemlerde ortaya çıkan ulusal kimliğin oluşturulmasında belirleyici rol oynamıştır. Dolayısıyla ulusal birliğe ihtiyaç duyulan her dönemde ortaya konulan “Eniran” ile İran birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Çok kültürlü, çok dilli, çok dinli ve çok ırklı bir ülke olan İran, ulus-devlet inşa sürecinde ideolojik bir yeniden şekillenmeye ihtiyaç duymuştur. İran devleti üniter bir yapıda olmadığı gibi çok karmaşık ve çeşitlidir ve bu nedenle de İran devlet ideolojileri tarafından her seferinde yeniden yorumlanmaktadır. Bu bağlamda İran kimliğini oluşturan unsurlar farklı akademisyen ve araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Örneğin Said Zahed İran kimliğinin çok boyutlu ve karmaşık yapısını çeşitli

³⁵¹ Beşiriyye, H. (2009). “İran’da Siyasal İdeoloji ve Toplumsal Kimlik.” İran: Ulusal Kimlik İnşası, (Ed. Ahmedi, H.) Küre Yayınları: İstanbul, 74.

³⁵² Alemdari, a.g.e. 19.

akademisyenler nezdinde şu şekilde açıklamaktadır:³⁵³ Zabihullah Safa, Fars kimliği ve İran krallığının kuruluşu üzerine odaklanırken; Murtaza Motahari, İrani ve İslami unsurlar üzerinde durmaktadır. Shahrokh Meskoob, tarih ve dilin İran kimliğini oluşturan en önemli bileşenler olduğunun altını çizerken, Abdulkarim Soroosh İran kimliğini “İran kültürü”, İslam kültürü” ve “Batı kültürü” şeklindeki üç ana unsur üzerinden açıklamaktadır. Yine Farhang Rajaei, İran kimliğinin İslami ve modern yönlerine Zerdüşt geleneğini eklerken, Nikkie Keddie ise İran’ın coğrafi yapısı, Fars dili ve Şii inanç sistemini İran kimliğinin kurucu unsurları olarak ele almaktadır. Bu anlamda Pehlevi hanedanlığı döneminde İran’da “anti-İslam” ve “anti-diğer” duygular vurgulanarak İran milliyetçiliği Fars dili, Zerdüşt kültürü ve Ahameniş gibi hanedanlıkların emperyal tarihleri üzerinden oluşturulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte 1979 Devrimin’den günümüze kadar gelen süreçte, İran kimliğindeki milliyetçi unsurlar yerini Şii İslam ideolojisine bırakarak milliyetçilik ile İslamcılık arasında bir ikilem yaratılmış ve İran kimliği Şiilik üzerinden oluşturulmaya çalışılmıştır/çalışılmaktadır.³⁵⁴

İran’ın ulusal kimliği, diğer çok ırklı devletlerde olduğu gibi, tarihçiler ve milliyetçi elitler tarafından yapay olarak inşa edilmiştir. Bu bağlamda İranlıların kendilerini nasıl algıladıkları, İran’ın siyasi kimliğini ulusal çıkarlarıyla ilişkilendiren ögeler ve ulusal ve uluslararası ilişkiler açısından kendisini nasıl temsil ettiği gibi konular İran’ın çoklu kimlik ikilemindeki karmaşıklık ve anlaşmazlıkların temel meseleleridir.

Sınırlar, bünyesinde barındırdığı insanlar, egemenlik, meşruiyet ve jeostratejik konum gibi temel unsurlar bakımından önem arz etmektedir. Bunlar, bir devletin gücü açısından öne çıkan faktörlerdir. Bu anlamda ulusal kimlikler de devlet sınırları içerisinde inşa edilmektedir. Dolayısıyla devlet, egemenliğini kontrol mekanizmasına dönüştürme noktasında sık sık ulusal kimliklere başvurmaktadır.³⁵⁵ Bölgesel istikrar ve sınırlar, diğer devletlerde olduğu gibi İran’ın da ulusal kimliğinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak milliyetçilik ve ulusal kimlik kavramları İran siyasi kültürüne henüz “yeni” giren kavramlardır. Zira İran sınırlarının çizilmesi 20. yüzyılın başlarından itibaren tanıklık edilen bir hadise olduğu için daha öncesindeki İran milliyetçiliği ve sınırları esasen

³⁵³ Zahed, S. (2004). “Iranian National Identity in the Context of Globalization: Dialogue or Resistance?” **CSGR Working Paper**, 162 (5), 10.

³⁵⁴ Saleh, A. (2013). “**Ethnic Identity and the State in Iran**”. Palgrave, Macmillan, 53.

³⁵⁵ Mulaj, K. (2005) “On Bosnia's Borders And Ethnic Cleansing: Internal And External Factors”. **Nationalism and Ethnic Politics**, 11 (1), 9.

“esnek” bir karaktere sahiptir. Tarihsel olarak Safevi hanedanı, başta Osmanlı Türkleri ve Araplar olmak üzere komşu ülkelere karşı farklı bir kimlik oluşturmak için Şiiliğin merkezileştirilmesi ve kurumsallaştırılması yoluyla bir miktar siyasi birlik kurmaya çalışmış ve Şiiliği merkezi hükümet için bir meşrulaştırma gücü olarak kullanmıştır. Ancak Şiilik üzerinden oluşturulmaya çalışılan bu kimlik politikası 20. yüzyıldaki ulusal kimlik inşasını tam anlamıyla yansıtamamıştır.³⁵⁶

Modern İran, diğer ulus devlet modellerinde de olduğu gibi “kırılgan” sınırların yeniden şekillenmesiyle ortaya çıkmıştır. Ulusal sınırların ortaya çıkması ve 20. yüzyıl boyunca daha güçlü merkezi hükümetlerin kurulması, İranlılar için yeni bir bölgesel kimlik duygusu yaratmıştır. Bununla birlikte farklı dil, kültür ve coğrafi özellikleri olan farklı etnik gruplar bu tür milliyetçi projeleri hoş karşılamamış ve esasen monolitik bir İran ile entegrasyona direnmişlerdir. Ancak İran sınırlarının yeniden şekillendirilmesi, İran ulusal kimliğinin oluşturulmasında ana belirleyici unsurdur. Zira coğrafya ve sınırlar, İran’ın kültürel geçmişini ve o topraklarda yaşayan insanları hatırla(t)mak için kullanılan en temel araçlar olmuştur.³⁵⁷ Diğer bir deyişle toprak ve sınırlar, İran uyruğu olmanın temel ve tek kriteri haline gelmiş ve farklı etnik gruplardan gelen insanlar kendilerini ilk kez merkezi egemen bir devletin içinde bulmuşlardır. Ancak bölgesel olarak tasarlanmış bu ulusal kimlik, Farsların baskın etnik grup olduğu ve Fars kültürünün İran’ın diğer alt gruplarına dayatıldığı bir anlayışa dönüştürülmüştür. Zira Tahran yönetimi ülkenin hayatta kalmasının ve toprak bütünlüğünü korumasının tek yolunun merkezileşme ve asimilasyon politikalarını benimsemekten geçtiğine inanmaktaydı.

İran’daki etno-milliyetçilik sorunu, 1905 Anayasal Devrimi’nden sonra ortaya çıkmıştır. Devrimin gerçekleşmesinde etkili olan Azerbaycan Türkleri, Bahtiyariler ve Ermeniler gibi etnik gruplar, daha öncesinde “söz verilen” ve fakat “uygulanmayan” politikalar ile adeta yok sayılmışlardır. Zira başta Türkler olmak üzere devrimde etkili olan grupların anayasaya sunduğu “Encümen-i Eyalet ve Vilayet” (eyalet ve il meclisleri) maddesi, 1925 yılında yönetimi devralan Rıza Şah tarafından uygulanmadığı gibi ulusal

³⁵⁶ Saleh, a.g.e. 51.

³⁵⁷ Kashani-Sabet, F. (1997). “Fragile Frontiers: The Diminishing Domains of Qajar Iran”. *International Journal of Middle East Studies*, 29 (2), 227.

kimlik kavramı da “İranlılık”tan ziyade “Perslik”i vurgulamak amacıyla kullanılarak tam anlamıyla merkezileştirme politikası izlenmiştir.³⁵⁸

İran ulusal kimliğinin karmaşıklığı farklı dilleri, dinleri, etnik kökenleri ve bölgeleri bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. İranlı tarihçi Firuze Kaşani Sabet’in de ifade ettiği üzere, “bu birbirini tamamlayıcı ve fakat çoğu zaman birbiriyle rekabet eden milliyetçilik türleri”³⁵⁹ zaman zaman İran siyasetinin radikalleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle de İran kimliği tam da konstrüktivizmin vurguladığı gibi her zaman tutarlı olmamış ve belirli tarihsel dönemlerde ciddi değişimlerle yeniden inşa edilmiştir. Zira bir dönem Fars dili İran ulusal kimliğinin en belirleyici özelliği olarak karşımıza çıkarken, özellikle İslam deviminden sonra Şiilik vurgusu kimliğin en önemli karakteristik özelliği haline dönüştürülmüştür.³⁶⁰

İran tarihi yaklaşık 2500 yıl öncesine dayanmaktadır. Perslerin, hem İran tarihi hem de Pers kültüründeki etkileri, İranlıların milliyetçi bilinç ve duygularının artmasında oldukça etkili olmuştur. Robert Graham’ın ifadesiyle, “İran kimliği meşhur bir geçmişe ve derin bir gurura dayanıyor.”³⁶¹ Bunun yanı sıra, Celaleddin Rumi, Sadi Şirazi, Hafız Şirazi ve Ebül Kasım Firdevsi gibi ünlü alim ve şairler, tıpkı Avrupa’da milliyetçiliğin yayılmasında etkili olan Shakespeare, Schiller, Goethe ve Dante’nin yaptığı gibi İran’ın görkemli tarihine yaptıkları vurgularla halk arasında milliyetçiliğin yayılmasında etkili olmuşlardır.³⁶²

İran, kendisini topraklarıyla gurur duyan ve mutlu olan bir ulus devlet olarak tanımlamaktadır. Diğer birçok ulus devlette olduğu gibi İran’da da geçmişte yaşamış olduğu toprak kayıpları ve görkemli tarihi geçmişi, milliyetçilik fitilinin ateşlenmesinde önemli itici güçler olmuştur. Dolayısıyla İran’ın toprak bütünlüğü ve geçmiştekine benzer istilalara uğramama arzusu İran milliyetçiliğinin her daim diri kalmasında (İslam Devrimi sonrasında önemi azaltılsa da) en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu nedenle zaman zaman toprak bütünlüğü ve sınır güvenliğine yönelik karşılaşmış olduğu bazı tehditler

³⁵⁸ A.g.e. 52.

³⁵⁹ Kashani-Sabet, F. (2002). *“The Evolving Polemic of Iranian Nationalism.”* Iran and the Surrounding World (ed Keddie, R.,N., Matthee. R). University of Washington Press.

³⁶⁰ Farhi, F. (2005). “Crafting a National Identity Amidst Contentious Politics in Contemporary Iran”. *Iranian Studies*, 38 (1), 10.

³⁶¹ Graham, R. (1978). *“Iran: The Illusion of Power.”* Croom Helm: London, 190.

³⁶² İnternet: Loreti, A. (01.08.2002). “More Authentic or Less?”. *The Iranian*. Web: <https://iranian.com/2002/08/01/more-authentic-or-less/> adresinden 15.04.2020’de alınmıştır.

karşısında popülist ve devletçi politikalar uygulamış ve konjonktürel olarak benimsemiş olduğu ideoloji ve kimlik doğrultusunda adımlar atmıştır. Örneğin 1979 İslam Devrimi'nin henüz gerçekleştirilmiş olduğu döneme denk gelen 1980 İran-Irak Savaşı ve Irak'ın İran'ın topraklarını işgal etmesi İran topraklarının kutsallığını bir kez daha gündeme getirmiş ve “Şii ideolojisi, şehitlik, fedakarlık ve sadece devlet” gibi terimler İran'ın İslami milliyetçi kimliğinin güçlendirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla İslam Devrimi İran'ın benimsemiş olduğu kimlik politikasında bir değişiklik yaratsa da en nihai amacı olan toprak bütünlüğünü değiştirmemiş, aksine bu kez Şii İslam kimliği vurgusu ile toprakların savunulması çağrısında bulunulmuştur. Bu nedenle bugün Belucistan ve Kürdistan eyaletlerindeki sınır güvenliği problemi ve buralardaki kontrol eksikliği Tahran yönetiminin başını ağrıtan ve etnik ayrılıkçılık meselesini gündeme getiren en önemli sorunların başında gelmektedir.³⁶³

İstikrarlı ve tutarlı bir İran kimliği oluşturmak İran modern tarihinde uğraşılan en önemli meşguliyetlerden biri olmuştur. Oluşturulmaya çalışılan kimlik İslam ile milliyetçilik, Batıcılık ile anti-emperyalizm ve İslam öncesi ile sonrası yaklaşımlarının kendi içindeki çelişkileri arasında bir köprü kurularak gerçekleştirilmeye çalışılmış fakat hepsini aynı çatı altında başarılı bir şekilde birleştirmek mümkün olmamıştır. Maloney tam da bu bakış açısıyla İran kimliğinin geçmişten günümüze benimsenmiş olan üç farklı bileşenin birleşiminden kaynaklandığını ileri sürmektedir: milliyetçilik, İslamcılık ve antiemperyalizm. Bu üç bileşen modern İran tarihi boyunca çoğu zaman birlikte ve fakat her daim çekişmeli bir şekilde var olagelmıştır.³⁶⁴ Bu ideolojiler arasındaki çekişme ise İran kimliğinde bir tutarsızlık meydana getirmiş ve milliyetçiliği şovenizme, dini ise fanatizme dönüştürmüştür.³⁶⁵

İran'ın özellikle Fars milliyetçiliği ile Şii İslam arasında kalan ulusal kimliği uzun yıllar (ve hala) devam eden bir kimlik krizine sebebiyet vermektedir. Bu kimlik krizlerindeki kafa karışıklıkları ise şahlarla imamlar arasında kalan İran halkında derin boşluklar yaratmaktadır. Zira bu durum bir Farslının aynı zamanda dini ya da etnik başka bir gruba üye olup olamayacağı ya da aynı şekilde Şii ideolojiyi benimseyen bir İranlının milliyetçi olup olamayacağı sorularını akıllara getirmektedir. Geçen yüzyıl boyunca

³⁶³ Saleh, a.g.e. 55.

³⁶⁴ Maloney, S. (2002). **“Identity and Foreign Policy in the Middle East”**. (Ed. Telhami, S., Barnett, M.) Identity and Change in Iran's Foreign Policy, Cornell University Press: New York, 102.

³⁶⁵ Saleh, a.g.e. 56.

yaşanan iki devrim, iki hanedanlığın yıkılması, birçok şahın sürgün edilmesi, askeri darbe, ulusal parlamentonun yıkılması girişimleri, uluslararası yaptırımlar ve müdahaleler gibi birçok olay İran ulusal kimliğindeki kafa karışıklığını çok daha belirgin bir hale getirmiştir. 1979 İslam Devrimi ise İranlıların kafalarındaki “kim oldukları” sorusuna bir belirsizlik daha eklemekten öteye geçememiştir.³⁶⁶

1979 İran İslam Devrimi ülke tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Devrim öncesi dönemde kapitalizm, Batılılaşma ve modernleşmenin ileri sürüldüğü hızlı bir ekonomik kalkınma ve kültürel bir Persleşme politikası benimsenmişken, 1979 İslam Devrimi’yle ülkenin Batı’ya yönelimini bozan keskin değişiklikler yaşanmış ve antiemperyalist politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Dini değerlere dönüşle birlikte İslam Devrimi, İranlılar arasında İslami değerleri yeniden canlandırmaya çalışmış ve Tahran yönetimi, İran içinde belirgin bir İslami kimlik yaratmayı ulusal birliğe ulaşmanın en önemli yolu olarak görmüştür. Yeni rejimin etnik azınlıklara yönelik politikası ise önceki rejimin politikasıyla aynı kalmış ve etnik gruplar kısa süre sonra ülke çapında istikrarsızlık yaratarak yeni rejime meydan okumaya başlamışlardır. Zira daha öncesinde yoğun bir “Persleşme/Farslaşma” politikası yürütülerek izlenen asimilasyon süreci bu kez Şii İslam yoluyla uygulanmaya çalışılmıştır. Uzmanlar meclisi tarafından oluşturulan Anayasa taslağında ise ne Sünni Müslümanların ne de etnik azınlıkların özerklik taleplerinin dikkate alınmayacağı anlaşılmıştır. Dolayısıyla İslam Cumhuriyeti de tıpkı Pehlevi rejimi gibi merkezileştirme politikası izlemeye devam etmiştir.³⁶⁷ Merkezi hükümetteki bazı kişiler Sünni Müslümanlara din ve dil konusunda fazlasıyla özgürlük tanınmanın bu grupların sınır ötesindeki kökenleriyle bağlantılarını kuvvetlendireceğini ve ayrılıkçı hareketleri hızlandıracağını düşündükleri için mümkün olduğunca her alanda kısıtlamaya gitmişlerdir/gitmektedirler.³⁶⁸

İran kimlik inşa sürecini ve tarihsel dönüşümünü Ahamenişlerden İslam Cumhuriyeti’ne kadar kısa kısa ancak ayrı başlıklar halinde incelemek konunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

³⁶⁶ A.g.e.

³⁶⁷ Zabih, S. (1982). *“Iran Since the Revolution”*. Routledge Croom Helm, 84.

³⁶⁸ Keddie, N., R. (2003). *“Modern Iran, Roots and Results of Revolution”*. Yale University Press: London, 313.

4.1.1. Ahamenişler Döneminde İran Kimlik İnşası (M.Ö 550-331)

Pers tarihinin genel olarak Ahamenişlerle başladığı kabul edilse de eski Asur kaynaklarında daha sonra Persia olarak bilinen bölgeyle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Ancak Perslerin kendi yazdıkları ve kendilerini Pers olarak tanımladıkları ilk tarihi kaynaklar M.Ö 6. yüzyıla dayandığı için tarihçiler Pers tarihini genellikle Ahamenişlerden başlatmaktadır. Ahamenişlerin ünlü hükümdarı Büyük Kiros (II. Kiros) hükümdarlığını Fars'ın egemen şehri Anşan'da kral olan atalarına dayandırarak meşrulaştırmaktadır. Bu bağlamda Pers tarihinin II. Kiros'tan öncesine dayandığı neredeyse kesin olmakla birlikte II. Kiros Babilce yazılı ünlü silindirde kimliğini açıkladığı ve daha öncesine ait yazılı bir kaynağa ulaşılamadığı için Pers tarihi de II. Kiros'la başlatılmaktadır.³⁶⁹

Ahamenişlerle ilgili en büyük sorun döneme ait yazılı kaynakların çok sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Genel anlamda erken İran tarihi ile ilgili dört kaynak bulunmaktadır: Eski Farsça yazıtlar, Eski Farsça olmayan ancak Mısır, Mezopotamya veya Persepolis'ta bulunan eski kayıtlar, Yunan ve Romalı tarihçilere ait klasik kayıtlar ve arkeolojik bulgular. Ancak döneme ait kaynakların kısıtlı olmasına rağmen Ahameniş hükümdarlığını ve toplumsal yapısını anlamak, Pers tarihinin önemli bir kısmını oluşturan geçmiş bir nebze de olsa anlamak açısından önem arz etmektedir.³⁷⁰

Ahameniş hükümdarları siyasi güçlerini ilahi otoriteye dayandırarak bir ideoloji ortaya koymuşlardır. Bu ideolojinin temelinde ise Zerdüşt inancı ve eski Mezopotamya unsurları yer almaktaydı. Ahameniş imparatorları siyasi meşruiyetlerini Zerdüştlüğün baş Tanrısı Ahura Mazda'dan (Farsça'da Ormuz, Hurmezd ya da Hürmüz) aldıkları için Ahura Mazda'nın vekilleri olan hükümdarlar Ahameniş soyundan seçilmekteydi. Dolayısıyla hükümdara karşı isyan etmek aynı zamanda Ahura Mazda'ya ve onun evrensel düzenine karşı çıkmak ve isyan etmek anlamlarına gelmekteydi. Bu fikirler Ahamenişlerin ünlü hükümdarı I. Darius tarafından yaptırılan Bisitun Yazıtı'nda da açıkça dile getirilmiştir.³⁷¹

Ahameniş ailesi patrimonyal bir yapıya sahip olduğu için devlet başkanının yarı kutsal olduğuna inanılıyor ve ülkenin idaresinde sadece hükümdar soyundan gelenler yer

³⁶⁹ Garthwaite, G., R. (2018). "İran Tarihi Pers İmparatorluğundan Günümüze."(Çev: Aytuna, F.), İnkılap Kitabevi: İstanbul, 20-21.

³⁷⁰ A.g.e. 23.

³⁷¹ A.g.e. 38.

alabiliyordu. İmparatorluk çok geniş toprakları kapsadığı için ülke eyaletlere (satraplık) bölünmüştü ve eyalet valilerine de “satrap” denilmekteydi. Sınırların Batı Asya’dan Orta Asya’ya kadar uzanması çok farklı dil, din ve etnik yapıdan insanın bir arada yaşaması anlamına gelmekteydi.³⁷² Bu durum kimi tarihçilerce Ahameniş İmparatorlarının bir başarısı olarak yorumlansa da kimileri de özellikle hükümdarların halktan fazlasıyla kopuk olmasını imparatorluğun yıkılmasında önemli bir etken olarak değerlendirmektedir.

Ahameniş dönemi toplumsal yapısı ya da başka bir ifadeyle sınıfsal tabakaları hakkında tam bir uzlaş sağlanamasa da genel olarak hükümdar ve saray seçkinlerinin çok farklı ve özel bir konumları olduğu; toplumun ise ruhaniler, savaşçılar ve çiftçiler olmak üzere üç sınıfa ayrıldığı kabul edilmektedir. Savaşta dahi ordunun yanında bulunan Ruhâniler, bu dönemde toplumun en önde gelen sınıfını oluşturmaktadır. Ahamenişlerin hükümdarlığı döneminde kırk altı farklı ırk, dil, din ve mezhepten halkın bir arada yaşıyor olmasına rağmen her kesimin kendi inanç ve kültürü çerçevesinde yaşamasına izin verilmiş ve belli bir ideolojiyi benimsemeleri beklenmemiştir. Hükümdarın yönetiminin kabul edilmesi, vergi verilmesi ve savaş durumlarında asker temin edilmesi gibi bağlı eyaletlerin yerine getirmeleri gereken birtakım şartlar dışında, Ahameniş döneminin genel olarak hoşgörülü bir yapı ortaya koyduğu kabul edilmektedir.³⁷³ Yukarıda da belirtildiği üzere döneme ait tarihi kaynakların ve özellikle yazılı eserlerin çok kısıtlı olması nedeniyle Ahamenişlerin toplumsal yapısı ve devlet kimliği ile ilgili bilgiler çok sınırlı kalmaktadır. Ancak kısıtlı da olsa bu bilgilerin varlığı, İran toplumsal yapısı ve kimliğinin bugünüyle geçmişini kıyaslama açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda Ahameniş İmparatorluğunun tarihi kodları kısaca, hükümdarlık merkezi olan Persia, siyasi meşruiyetlerini dayandırdıkları Zerdüştlük, etkin bir idarecilik ve pragmatizm şeklinde açıklanabilmektedir.

4.1.2. Sasaniler Döneminde İran Kimlik İnşası (224-651)

Antikçağ’ın son büyük Pers hanedanı olan Sasaniler, tıpkı Ahamenişler gibi sahip oldukları topraklarla ihtişamlı bir görünüme sahiplerdi. İlk Sasani hükümdarı olan Ardeşir, imparatorluğun sınırlarını genişletmiş ve gücünü ordu, Orta Doğu ve Orta Asya’nın zenginliği ve Zerdüş inancından almıştır. Zerdüştlük Sasaniler döneminde kurumsal bir

³⁷² A.g.e. 55.

³⁷³ Balcı, M. (2013). “İslam Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum, 36

din haline getirildiği için hem hükümdar hem de halk nezdinde çok daha önemli bir konuma oturtulmuştur.³⁷⁴ Bu dönemde toplum *Ruhanîler (mûbedân)*, *askerler (ertîştârân)*, *yönetim mensupları (debîrân)*, *çiftçiler (asteryûşân)* ve *sanatkârlar (hûtehşân)* şeklinde toplam beş sınıftan oluşmuştur. Bu sınıf mensuplarının her birinin yapmakla mükellef olduğu farklı bir iş bulunmaktaydı ve keskin sınıfsal ayırım nedeniyle bir alt tabakadan üst tabakaya geçmek neredeyse imkânsızdı.³⁷⁵

Ahamenişler gibi Sasaniler de Pers kimlik ve kültürüne önem vermekle beraber bu dönemde “İran” ve “İranşehr” kavramları kullanılmaya başlanmış ve İran kimliği Sasani hükümdarları tarafından İran tarihine dahil edilmiştir. Resmi din haline gelen Zerdüştlüğün yaygınlaşması ise İranşehr’de yaşayan İranlıların kimliklerinin oluşmasında temel dayanak olmuştur. Ulusal kimlik kavramının 20. yüzyılda ortaya çıkmasına ve İran ulusal kimliğinin özellikle Pehleviler döneminde şekillenmeye başlamasına rağmen, etnik, dilsel ve dinsel açıdan “İranlı olmak” şeklinde beliren toplumsal kimlik ilk kez Sasaniler döneminde oluşturulmuştur. Sasani kralları, mubedlerinin (Mecusi din adamları) de desteğiyle İran coğrafyasında yaşayan İranlı kavimlerle ortak bir dine dayanan siyasi bir birlik kurmayı bu dönemde başarmışlardır. İran kelimesi Sasanilerde siyasi bir kavram olarak kullanılırken, İran krallığına ait topraklar için “Ferr-i Şah-ı İran” veya “İranşehr” ve askeri makam ve rütbelere için “İran Dibirded” ve “İran Arteştâr” kavramları kullanılmıştır.³⁷⁶

Sasani döneminde özetle Sasani kralları ve Zerdüşť din adamlarının işbirliğiyle siyasi ve dini bir “İranlılık” kavramı ortaya çıkmış ve günümüz İran’ındaki “İranlı olma duygusu” bu dönemden itibaren aşılanmaya başlamıştır. Dolayısıyla Ahamenişler döneminde var olan ve fakat kralların müdahale etmediği çok etnili, dilli ve dinli yapı, Sasaniler döneminden başlamak üzere “tek tip” bir İran kimliğine dönüştürülmeye çalışılmıştır.

4.1.3. Safeviler Döneminde İran Kimlik İnşası (1501-1722)

Sasanilerin 7. yüzyıl ortalarında çökmesinden 16. yüzyılda Safevilerin iktidara geldiği döneme kadar geçen zamanda İranlıların Müslüman olmalarına ve Türk-Moğol

³⁷⁴ Garthwaite, a.g.e. 80.

³⁷⁵ Balcı, a.g.e. 56.

³⁷⁶ Eşref, a.g.e. 100-102.

istilalarına rağmen, Perslik/İranlılık tamamen ortadan kaybolmamış; kimlik ve kültür baskı altında da olsa yaşamaya devam etmiştir. Özellikle Firdevsi'nin 10. yüzyılda yazdığı Şehname, İran sözlü geleneğinin yazıya aktarılması sürecinde önemli bir araç olmuş ve İranlıların tarihi belleği bu sayede daima canlı tutulmuştur.

Safevilerin 1501 yılında merkezi yönetimi kurmalarıyla beraber yaklaşık 900 yıllık aradan sonra İran kavramı yeniden ve daha belirgin bir şekilde siyasi ve dini bir kimlik kazanmış ve modern dönem İran ulusal kimliğinin oluşturulmasında önemli bir alt yapı teşkil etmiştir. İran'ın Safevi hanedanı yönetiminde “yeniden kurulması”; Şiilik, İsfahan, Şah Abbas, Safevi sanat ve mimarisi gibi kavramların günümüzde dahi İran'ın önemli sembolleri olarak zihinlerde canlı tutulmasını sağlamıştır. Safevi yönetimi Sasanilerden sonra İran topraklarını ve yönetimini ele geçiren Arapların ve İslam ideolojisinin hakim olduğu dönemin aksine geçmişle önemli bir kırılma meydana getirmiştir. Bu dönemde resmi din haline getirilen Şiilik, 20. yüzyıl İran kimliğinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur.³⁷⁷

Şah İsmail'in (1501-1524) yönetimi ele geçirip Tebriz'i topraklarına katmasıyla birlikte Safevi dönemi başlamış ve aynı zamanda Şiilik devletin resmi dini ilan edilmiştir. Bu sayede Sasanilerin yıkılmasından sonra İran ilk kez İranlı bir hükümdar yönetiminde ve Sünnilikten farklı bir mezhep etrafında birleştirilmiştir.³⁷⁸ Ancak bu birleştirme sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Zira Şah İsmail Şiiliği ülkenin resmi mezhebi olarak ilan ettiğinde İran ahalisinin çoğu Sünniydi. Bu nedenle yoğun bir “Şiileştirme” politikası izleyerek baskı ve dayatma yoluyla Sünniliğin izlerini İran'dan silmeye çalışmış ve karşı çıkanları ağır zulümler altında bırakmıştır. On İki İmam Şiiliğini resmi mezhep ilan edince ilk üç halife olan Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a hutbelerde lanetler okutmuş, Sünniler gibi namaz kılanların başlarının kesilmesini emretmiş ve Sünnilerin intikam ateşlerinde yakılmasını buyurmuştur.³⁷⁹ Baskı yoluyla ülkede yoğun bir Şiileştirme politikası uygulayan Şah İsmail, Şiiliği eğitim ve kültür yoluyla ülke genelinde yaygınlaştırmak için de Lübnan ve Bahreyn'den Şii din adamlarını İran'a davet etmiştir. Dolayısıyla İran

³⁷⁷ Garthwaite, a.g.e. 145.

³⁷⁸ A.g.e. 153

³⁷⁹ Gündüz, T. (2018). “Son Kızılbaş Şah İsmail”. Yeditepe Yayınevi: İstanbul, 68-69.

Şiasının temelinin Lübnan ve Bahreyn kaynaklı olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.³⁸⁰

Sonuçta baskı ve dayatma yoluyla da olsa resmileştirilen Safevi Şiiliği ülkenin dağınık topraklarının yeniden bir araya getirilmesini ve İran'da siyasi bir bütünlük oluşturulmasını sağlamış, en önemlisi de İran kimliğinin korunmasında çok büyük bir tarihi rol oynamıştır.³⁸¹

4.1.4. Kaçarlar Döneminde İran Kimlik İnşası (1796-1926)

Kaçarların kökeni hakkında çok farklı iddialar ortaya atılsa da genel kanı Türkistan'da yaşayan bir Türk boyu oldukları yönündedir. Safeviler döneminde çeşitli idari ve askeri pozisyonlarda yer alan Kaçarlar, Afşar ve Zendlilerle yaptıkları mücadeleler neticesinde Ağa Muhammed Han liderliğinde 1795 yılında İran merkezi yönetimini ele geçirmişlerdir. Yaklaşık 130 yıl İran tahtında oturan Kaçarlar döneminde ülkede iç karışıklıklar ve basiretsiz yöneticiler eksik olmamıştır. Fars geleneği de bu dönemde zayıflayan unsurlardan biri olmuştur.³⁸²

Türkçe konuşan bir aşiret topluluğu olan Kaçarlar, 1786 yılında Tahran'ı başkent yapmış, 1796'da ise hükümdarlıklarını kurmuşlardır. Teoride, ülkedeki şiddet tekelden ekonomiye ve atamalara kadar her şey Kaçar şahının yetkisi dahilinde olsa da pratikte bu çok mümkün olmamıştır. Zira düzenli ordu ve bürokrasiden yoksun olan şah, yerelde bölgenin ileri gelenlerince desteklenmedikçe çok fazla bir otoritesi bulunmuyordu. Kağıt üzerindeki iki yüz bin kişilik ordu ise başında çoğunlukla kendi reisleri bulunan aşiret birliklerine aitti. Dolayısıyla merkezi bürokrasiden yoksun olan Kaçar hükümdarları, genellikle yerel düzeyde ileri gelenlere, aşiret liderlerine, büyük toprak sahiplerine ve ruhani liderlere güvenirdi.³⁸³

³⁸⁰ İnternet: Çelik, M. (15 Haziran 2019)., Independent Türkçe, Safeviler ve İran'ın Şiileştirilmesi. Web: <https://www.independentturkish.com/node/41971/t%C3%BCrkiyeden-sesler/safev%C3%AElar-ve-iran%E2%80%99C4%B1n-%C5%9Fi%C3%AElar%C5%9Ftirilmesi.adresinden> 02.03.2020'de alınmıştır.

³⁸¹ Eşref, a.g.e. 109.

³⁸² Kavak, A. (2015). "Kaçar Hanedanı Döneminde (1795-1925) İran'da İrşad Faaliyeti Yürüten Nakşbendî-Hâlidî Şeyhleri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (12), 79.

³⁸³ Abrahamian, E. (2018). "**Modern İran Tarihi**". (Çev: Dilek Şendil), (Beşinci Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul, 12-20.

Genel olarak “modern öncesi dönem” olarak adlandırılan Kaçarlar döneminde hakim söylem geleneksel patrimonyalizm olduğu için genel ve kuşatıcı bir kimlik bu dönemde oluşturulamamıştır. “Reaya” kavramı bu dönemde İran kimliğinin temel yapı taşı olarak kullanılmış olsa da genellikle olumsuz bir çağrışım ihtiva etmiştir. Zira ülkede birbirinden çok farklı ve dağınık kimlikler bulunmasına rağmen hiçbirinin ideolojik bir önemi bulunmamaktaydı. Bu durumun en önemli nedeni ise geleneksel patrimonyalizmin “mutlak iktidar” ve “mutlak itaat” üzerinde kurulmuş olması ve reayanın sadece “mutlak muti” (itaatkar) olarak görülmesiydi.³⁸⁴

Kaçarlar döneminde halk, kendi yapısı, hiyerarşik düzeni, dili ve lehçesiyle küçük cemaatler halinde yaşamaktaydı. Bu dönemde Kaçarlar ülkeyi bürokratik kurumlar, baskı ya da ilahi güçler aracılığıyla değil; aşiretler, klanlar ve etnik gruplar arasındaki farklılıkları düzenli bir şekilde yönlendirmek suretiyle yönetmekteydiler.³⁸⁵ Bu dönemde ülkede kapsayıcı ve tek tipleştirici bir ideoloji bulunmadığı için patrimonyal anlayış devam etmiş, “İran ulusu” kavramı ise Meşrutiyet ve özellikle Pehleviler döneminde ortaya çıkmıştır.

4.1.4.1. Meşrutiyet devrimi (1905-1909)

Kaçarların son dönemlerinde artan şiddetli enflasyon, adaletsiz yönetim, Muzafferdin Şah’ın devletin borçlarını ödeyememesi ve bu nedenle vergileri artıracaklarını duyurması, İranlıların gümrük sisteminin yönetiminin devredildiği Yahudi kökenli Mösyö Naus’a olan tepkileri, yabancılara verilen tütün imtiyazı ve şeker fiyatlarının yükselişi gibi nedenler İran’da 1904-1905 yıllarından itibaren protesto gösterilerine sahne olmuştur. Cemaladdin Afgani’nin de destek verdiği bu protesto gösterileri giderek daha fazla şiddetlenince Muzaffereddin Şah, 5 Ağustos 1906 tarihinde genel seçimlerin yapılacağını duyuran bir bildiri yayınlamış ve ardından Anayasa hazırlanarak İran’da meşruti monarşi yönetimine geçilmiştir.³⁸⁶

Meşrutiyet döneminde yaşanan değişimler bir önceki döneme kıyasla önemli olmakla beraber, eski toplumsal ve siyasi düzen devam ettirildiği için devrimci nitelikte olmamıştır. Meşrutiyet, şehirde yaşayan halk kitlelerini harekete geçirmiş olsa da köylerde

³⁸⁴ Beşiriyye, a.g.e. 76-77.

³⁸⁵ Abrahamian, a.g.e. 44.

³⁸⁶ A.g.e. 56-57.

yaşayanların anayasanın getirmiş olduğu radikal değişikliklerden haberi yoktu. Halkın beklediği politik ve sosyal değişimlerin hayata geçirilmesi ise çok uzun bir zaman almıştır.

387

Cihangir Moini Alemdari, İran'ın Çarlık Rusyası karşısındaki yenilgisinin Meşrutiyet Devrimi'ne yol açtığını ve bu devrimin İranlılarda geçmiş tecrübelerin de etkisiyle yeni bir kimlik yarattığını iddia etmektedir. İranlıların tecrübe ettiği tarihi olayların bir zinciri oluşturan halkalar gibi peş peşe gelmesinin İranlılarda ulusal bilinç yarattığını söyleyen Alemdari, bu tecrübe ve hatıraların intersubjektive boyuta sahip olduğunu ve zamanla tek parça haline gelerek İranlı kimliğini oluşturduğunu düşünmektedir. İranlı kimliği bu kolektif bilinç temelinde süreklilik arz etmektedir. Alemdari Meşrutiyet Devrimi sonrası İran kimliğindeki değişimleri ise şu şekilde özetlemektedir:³⁸⁸

- *Batı medeniyetinden etkilenmenin artması*
- *Medeni kurumların ve yönetim organlarının gelişmesi*
- *Şehir ve taşra arasındaki ilişkilerin tedricen değişmesi*
- *Modern İran edebiyatının ortaya çıkması ve gelişmesi*

Meşrutiyet dönemi aydınları, Kaçarlar döneminde kaybolan ya da önemsenmeyen eski İran kavramını ve birkaç bin yıllık geçmişi olan İranlı kimliğini yeniden yorumlamış ve ulus ve ulusal kimlik kavramları etrafında bir “İranlı kimliği” oluşturmaya çalışmışlardır. Kaçarlar dönemindeki kimliğin kilit kavramı olan reaya, bu dönemde “özgür vatandaş” formuna dönüştürülmeye çalışılmış fakat 21. yüzyıl İran'ında dahi bu kavrama arzulanan değer verilmemiştir. Ancak yine de Meşrutiyet aydınlarının İran tarihine katmış oldukları “özgürlük ve demokrasi” düşüncesi daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan birtakım toplumsal ve siyasal hareketlerin nüvesini oluşturmayı başarmıştır.

389

³⁸⁷ Garthwaite, a.g.e. 200.

³⁸⁸ Alemdari, a.g.e. 17.

³⁸⁹ Eşref, a.g.e. 115.

4.1.5. Pehleviler Döneminde İran Kimlik İnşası (1925-1979)

21 Şubat 1921 tarihinde emrindeki üç bin askerle Tahran'ı ele geçirerek darbe yapan General Rıza Han, 1925 yılında taç giyerek devletin başına geçmiş ve “Rıza Şah” olmuştur.³⁹⁰ Rıza Şah, milliyetçi, modernleşmeci ve merkeziyetçi politikaları sayesinde İran ulus devletini kurmayı başarmış ve 20. yüzyıl İran tarihine damgasını vurmuştur. 1941 yılında tahttan çekilmesiyle birlikte oğlu Muhammed Rıza Şah (1941-1979) 1953 Musaddık darbesine kadar meşruti bir hükümdar olarak ülkeyi yönetmiş, 1953 yılından sonra ise babasının izinden gitmiş ve otokratik bir yönetim tesis ederek İslam Devrimi'ne kadar ülkenin başında kalmıştır.³⁹¹

Pehleviler döneminde, İran ulusu için kuşatıcı bir kimlik yaratmak ve önceki dönemin bölük pörçük kimliklerinden kurtulmak öncelik taşımaktaydı. Böylesi bir kimlik ise kurulan bir ulus devlet içinde İran milliyetçiliğini ön plana çıkarmakla mümkün olacaktı. Bu amaçla meşrutiyet döneminde önemi bir nebze de olsa azaltılan “reaya” teriminin yerine bu dönemde “ulus” kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

İran milliyetçiliği söyleminde İran ulusunu yüzyıllar boyunca bir arada tutan ve birbirine bağlayan “tarihi kodlar”a ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için de özellikle iki şey ön plana çıkarılmıştır. Bunlardan ilki Farsça olmuştur ve Fars dili dışındaki tüm yerel diller adeta yok sayılmıştır. İkincisi ise İran'ın İslam öncesi ihtişamlı tarihinin aydınların özel ilgi odağı haline gelmesi ve İslam ve İslami deneyimin görmezden gelinmesidir. Hatta bu dönemde bazı radikal aydınlar, “Fars dili, Aryan ırkı ve Zerdüştlük”ü İran ulusunun kaybedilmiş kimliğinin üç temel sac ayağı olarak görmüş ve “İran ülkesi”ni de kapsayıcı ve kuşatıcı coğrafi mekan şeklinde ele alarak burada yaşayan herkesin “İranlı” olarak değerlendirilmesini ve diğer kimliklerin yok sayılmasını istemişlerdir.³⁹²

Pehlevi dönemi İran kimlik inşasının temelinde, mevcut “kimlikciklerin” tamamını kapsayan ve aynı zamanda yok eden “İran ulusal kimliği” adı altında oluşturulan bütüncül bir kimlik yatmaktaydı. Bu amaçla 1933 yılında Rıza Şah tarafından Fars dili akademisi kurulmuş ve bütün yayınlarda Arapça kelimelerin Farsça karşılıkları kullanılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde kalkınmanın ve modernleşmenin yolunun Batılılaşmadan geçtiği

³⁹⁰ Abrahamian, a.g.e. 85.

³⁹¹ Garthwaite, a.g.e. 203.

³⁹² Beşiriye, a.g.e. 79.

düşünüldüğü için ilkokuldan üniversiteye kadar olan tüm eğitim programlarında Fransız modeli benimsenmiştir. Daha öncesinde tüm resmi ve diplomatik yazışmalarda ülkenin isminden “Persia” olarak bahsedilirken, 1935 yılında Rıza Şah tarafından yayımlanan bir bildiri ile İran adı kullanılmaya başlanmıştır.³⁹³ Zira Persia teriminin Fars ve Kaçar gerilemesini çağrıştırdığı, oysa İran kavramının eski Aryanların görkemini ve doğum yerini akla getirdiği düşünülmüştür.³⁹⁴

Özetle Pehlevi dönemi İran kimlik politikası yeni bir İran ulus kimliği inşasına dayanmaktaydı. Bu inşa politikasında İranlı olmak için Şii Müslüman olma şartı aranmadığı gibi, İslam ve İslami unsurların yerini de ulus ve ulusal kimlik kavramları almıştır. Şahlık rejiminin resmi ideolojisi çerçevesinde yeniden yorumlanan ulusal kimlik kavramı, bu dönemde “İranşehr”in bizatihi kendisi olarak algılanmış ve koruyucusu olarak da “Şehinşahlık” rejimi seçilmiştir. Bu anlamda ulusal kimlik vatandaşın özgür tercihiyle değil, saltanatın isteği üzerine belirlenmiştir.³⁹⁵ Kendisiyle uyumlu olmayan tüm unsurları yok sayan veya önemsiz kabul eden bu yapı, İran ulusunun ya da milliyetçiliğinin temelini görkemli İran tarihine ve Fars diline dayandırarak tarihsel “İran medeniyeti” genellemesi içinde “İranlı kimliği” yaratmak istemiştir.³⁹⁶

4.1.6. İslam Devrimi Sonrasında İran Kimlik İnşası (1979-)

Kimliklerin sabit ve değişmez olmadığı varsayımından hareketle, ideolojik ya da siyasi değişimlerin yaşandığı her dönemde farklı kimlik politikalarının belirlenmiş olduğu İran’da, İslam Devrimi sonrasında da bir öncekinden çok farklı bir kimlik söylemi geliştirilmiştir. Pehlevi yönetiminin modernist politikalarına karşı gerçekleştirilen ve dünyadaki Müslümanların çoğunluğunu temsil eden Sünni İslam’ın dışında kalarak Şia doktrinine dayanan İslam Devrimi, Hüseyin Beşiriyye’nin ifadesiyle “ideolojik gelenekselcilik söylemi”³⁹⁷ üzerine kurulmuştur. Bu söylem, Batı dünyasını ve başta milliyetçilik olmak üzere Batı modernizminin tüm çağrışımlarını kendisine “öteki” ilan etmiş ve dış güçlere karşı mücadele eden antiemperyalist-milliyetçi akımları pasifize

³⁹³ Garrthwaite, a.g.e. 210.

³⁹⁴ Abrahamian, a.g.e. 114.

³⁹⁵ Eşref, a.g.e. 115.

³⁹⁶ Beşiriyye, a.g.e. 81.

³⁹⁷ A.g.e.

ederek “ümme” ideolojine dayanan³⁹⁸ “İslami kimlik” temelinde bir devlet kurulmasını öngörmüştür.

İslam Devrimi’nin üzerinde hassasiyetle durmuş olduğu İslami kimlik, bir önceki dönemin ulusal kimlik ideolojisini reddettiğı gibi, kendi içinde de “tek tip İslam” metodunu benimsemiştir. Buna göre oluşturulan anayasada İslam dininin Şii mezhebi inancı ve Caferi kolu temelinde bir İslam devleti kabul edilmiş ve mevcut diğer kimlikler tümüyle yok sayılmıştır. Bu bağlamda, İslami Şii gelenek üzerinden kuşatıcı bir İranlı kimliğı oluşturulmaya çalışılmış ve Pehleviler dönemindeki “Allah, Şah ve Anavatan” sloganı İslam devrimiyle birlikte “Allah, Kuran ve Humeyni”ye³⁹⁹ dönüştürülmüştür.

İdeolojik gelenekselcilik söylemi, toplumu geleneksel ve dini değerler üzerine inşa etme yolunu seçmiş ve bu doğrultuda kadınlara örtünme zorunluluğı, eğitim kurumlarına sıkı denetim, işe alımlarda ideolojik öncelik gibi konular ön plana çıkarılmıştır. Devrimi gerçekleştiren grup kendisine “öteki” olarak Batı değerlerini ve Şii İslam karşıtı her türlü yapılanmayı seçtiğı için devletin ve kimliğın yeniden inşa sürecinin sürekliliğı seçilen “ötekiler” üzerinden ilerletilmeye çalışılmıştır.⁴⁰⁰

Devrim sonrasında antiemperyalizm ve Şiilik üzerinden oluşturulmaya çalışılan yeni İran kimliğinin, gerek İran’ın kendi iç dinamikleri gerekse bulunduğu jeopolitik konumu düşünüldüğünde karşılıklı bir inşa sürecinin eseri olduğı görülmektedir.⁴⁰¹ Ancak oluşturulmaya çalışılan bu kimlik inşa süreci, Humeyni sonrasında ortaya çıkan içsel ve bölgesel dinamikler neticesinde tek düze bir şekilde ilerlememiş, kimi zaman çeşitli tavizler yoluyla kimi zaman da çok daha sıkı ve katı kurallarla devam ettirilmiştir.

Devrim sonrasındaki ilk on yıl Şii İslami kimliğın devletin tüm kurum ve kuruluşlarından İran’daki sosyal düzene kadar her alanda yaygınlaştırılması çabasıyla geçmiştir. Ancak 1990’lı yıllardan itibaren, sistemin içindeki radikal ve reformist gruplar ile muhafazakarlar arasında birtakım çekişmeler yaşanmıştır. Özellikle Abdülkerim Surûş, Muhsin Kedîver ve Müctehid Şebusterî gibi muhalif entelektüeller devletle dinin ayrılmaz

³⁹⁸ Atay, M. (1999). “İran İslam Devrimi’nde: Tarihsel Süreç, Özgün Şartlar, İç ve Dış Dinamikler.” *Avrasya Dosyası- Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5 (3), 135.

³⁹⁹ Zabih, a.g.e. 82.

⁴⁰⁰ Beşiriye, a.g.e. 82.

⁴⁰¹ Çelik, K., E. (2016). “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1 (1), 267.

bir bütün olmasını eleştirmiş ve dinin devlet yönetimindeki rolünün kaldırılmasını istemişlerdir. Humeyni'den sonra 1989 yılında devletin başına geçen Haşimi Rafsancani, muhafazakarlarla radikaller arasında orta yol bulmaya çalışmış ve çatışmacı ideolojik söylemleri yumuşatarak daha uzlaşmacı ve reformist bir dış politika izlemiştir. Zira Irak'la yapılan savaşın yıpratıcılığından kurtulmak için dış dünyayla diplomatik dili artırmak bir zorunluluk arz etmekteydi. İslam Devrimi'nin içindeki katı ideolojik tutumu da Rafsancani ile bir nebze olsun yumuşatılmış ve bu durum Rafsancani'nin "halkıyla barışık devlet adamı" olarak anılmasını sağlamıştır.⁴⁰²

Rafsancani'den sonra 1997 yılında yönetime geçen Muhammed Hatemi, seçim öncesinde etnik azınlıklara yönelik ortaya koymuş olduğu sosyal ve siyasi reform vaatleriyle büyük destek görmüştür. "Hükümet görevlileri, halkın hizmetçileridir" mottosuyla hareket eden Hatemi, özellikle hukuk devleti ve adalet söylemleriyle gündeme gelmiştir. Vaat ettiği şeylerin büyük bir kısmını gerçekleştirememiş olsa da Şii İslam katılığından sıyrılarak özellikle Sünni etnik azınlık bölgelerinde gerçekleştirmiş olduğu birtakım reformlarla İran İslami kimliğinin katı çizgisini az da olsa yumuşatmayı başarmıştır.⁴⁰³

Katı bir muhafazakar çizgiyi benimseyen Mahmud Ahmedinejad, 2005 yılında Cumhurbaşkanı seçildiğinde, devletin İslami kimlikten uzaklaştığını ve bu nedenle de Humeyni çizgisine yeniden dönülmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu bağlamda hareket eden Ahmedinejad, İslam Devrimi ruhunu yaşatmaya çalışmış ve bu nedenle de gerek Batı dünyası gerekse İran içindeki Şii olmayan unsurlarla önemli sorunlar yaşamıştır.⁴⁰⁴

2013 yılında İran devlet yönetiminin başına geçen ve 2017 yılında yeniden Cumhurbaşkanı seçilen Hasan Ruhani, uygulamış olduğu iç ve dış politikalarla Ahmedinejad döneminden büyük farklılıklar taşımaktadır. Ruhani'nin içerde ve dışarda geliştirdiği ve değiştirdiği söylemin İran'ın kimlik politikasına da olumlu yansımaları olmuştur. Uluslararası ilişkilerde "karşılıklı bağımlılık" ve "kazan kazan" söylemini benimseyen pragmatist lider, Ahmedinejad döneminde neredeyse sıfırlanan ABD ile

⁴⁰² İnternet: Sarı, i. (2017). "Rafsancani'nin İran'ı". Web: <https://iramcenter.org/rafsancani-nin-iran-i/> adresinden 03.03.2020 'de e alınmıştır.

⁴⁰³ Cavlak, H., Özbilek, Ü. (2019). "Konstrüktivist Perspektiften Devrim Sonrası İran Siyasal Sistemi". **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, 8 (16), 135.

⁴⁰⁴ Cavlak, Özbilek, a.g.m. 135.

ilişkilerini de geliştirme yoluna gitmiş ve 34 yıl aradan sonra bir ABD Başkanı (Barack Obama) ile görüşen ilk İran lideri olmuştur.⁴⁰⁵ Dolayısıyla katı ve sert İslami kimlik söyleminden sıyrılan lider, dışarıyla ilişkilerinde ekonomik kalkınma için fırsatlar kollarken içerde de Şii İslam kimliğinin sınırları dışına çıkmaya çalışarak barışçıl bir hava oluşturmaya çalışmaktadır. Donald Trump sonrası dönemde ABD ile ilişkiler kopma noktasına gelse de reform yolunda atmış olduğu adımlar kayda değerdir.

1979 Devrimi'yle (etnik unsurlar bir kenara bırakılarak) benimsenen mezhep temelli İslam kimliği, İran'ın gerek iç gerekse dış politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında temel katalizör olmuştur. Konstrüktivizmin temel varsayımlardan olan sosyal inşa ve değişen kimlik kavramları, devrim sonrası İran'ında da geçerli olmuş ve değişen hükümetler, liderler ve ulusal ve uluslararası konjonktüre göre İran İslam kimliğinde de zaman zaman değişimler yaşanmıştır. Pehlevi döneminde benimsenen ulusal kimlik politikasıyla ihmal edilen kimliğin manevi unsuru, İslam devrimiyle birlikte tam tersi bir şekilde önem kazanmış ve bu kez milli kimlik ve İran'ın milli unsurları zafiyete uğratılmıştır. İslam döneminde dine aşırı derecede vurgu yapılmasının İran kimliğinde yol açtığı olumsuzlukları Hamid Ahmedi şu şekilde özetlemektedir:⁴⁰⁶

- *Din ile milliyet arasında seçim yapmaya zorlanan İran halkında kimlik bunalımı ortaya çıkmıştır.*
- *Ulusal kimliklerin önemsiz hale getirilmesi milliyet altı ve üstü kimliklerin artmasına neden olmuştur. Özellikle Şii ve Sünniler arasındaki uçurumun derinleştirilmesi ve bu durumun uluslararası aktörler tarafından kullanılması İran milli birliği ve toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmaktadır.*
- *Özellikle devrimin ilk yıllarında yoğun bir şekilde kullanılan devrim ihraç söylemi ve ihmal edilen milli unsurlar yerine İslami enternasyonalizm kavramına öncelik verilmesi İran'ın bölgesel ve küresel düşmanlarını artırmaktadır.*
- *Siyasal sistemin tek yanlı bir şekilde yalnızca dini siyasetle ilgilenmesi ve milli unsurları ihmal etmesi, İran milli kimliğine ve kültürüne muhalif gruplar için önemli bir fırsat yaratmakta ve İran milli tarihini tahrif etmelerinin yolunu açmaktadır.*

⁴⁰⁵ Sinkaya, B. (2014). "Ahmedinecad'dan Ruhani'ye İran Dış Politikasında Değişim: 'İtidali Dış Politika'". **Ortadoğu Analiz**, 6 (61), 32-33.)

⁴⁰⁶ Ahmedi, H. (2009). **"İran'da Din ve Milliyet: Dayanışma mı, Çekişme mi?"**. İran: Ulusal Kimlik İnşası (Ed: Ahmedi, H.) Küre Yayınları: İstanbul, 57-58.

- *Dinin siyasi meşruiyet aracı olarak kullanılması ve ideolojikleştirilmesi bizatihi dinin kendisine zarar vermektedir. Zira dinin araç olarak kullanılmasının olumsuz sonuçları direkt olarak dine mal edilmekte ve insanların dinden soğumalarına neden olmaktadır.*
- *Dinin bu kadar ön plana çıkarılması ve milli çıkarların zayıflatılması, İran'ın diğer Orta Doğu ülkelerine kıyasla ekonomik anlamda geri kalmasına neden olabilecektir.*

4.2. İran Kimliğini Oluşturan Temel Etmenler

4.2.1. İran'da Fars Milliyetçiliği ve Farsça

Modern İran tarihçiliğinde Farslar genellikle Perslerin devamı olarak yansıtılsa da Aygün Attar'a göre bu, yanılgı içeren bir bakış açısidir. Zira Attar'a göre, Fars kimliği Samani devletinin bölgeye bürokratik bir unsur olarak ithal ettiği bir kimliktir. Samanoğulları devletinin 8. yüzyılın sonlarına doğru yavaş yavaş güçlenmeye başlaması neticesinde Fars-Tacik dilli kavimler merkez Buhara'dan İran bölgesine doğru genişlemeye başlamış ve Fars dilini İran bölgesine bu kavimler getirmişlerdir. Samanoğulları'nın Arapça yerine Farsçayı kullanmaları ve devlet dili haline getirmeleri neticesinde Farsça bölgede daha fazla bilinmeye başlamıştır. İran'da ortaya çıkan Tahiri, Saffari ve Büveyhi gibi yerel hanedanlıklar döneminde yaygınlaşan Farsça, Gazneli ve Selçuklu devletlerinin resmi dili olarak kullanılmaya başlayınca Farsların İran'daki kimlikleri de meşru hale gelmiştir. Uzun süre Türk hakimiyetinde kalan İran, İngiliz ve Rusların desteğiyle yönetimi ele geçiren Pehleviler döneminde (1925-1979) birtakım değişiklikler yaşamış ve Fars dili bölgedeki İranî kökenli halklara uyarlanmış bir etnik kimlik aracına dönüştürülmüştür. Dolayısıyla İran'ın "Fars siyasal kimliğini" kazanması 20. yüzyılın 1920'li yıllarından itibaren gerçekleşen bir hadisedir.⁴⁰⁷

İranlı tarihçiler Farsların kökenini Perslere dayandırsalar da aralarındaki akrabalılık isim benzerliğinden öteye geçememektedir. Zira Pars/ Pers adı İslam kaynaklarında Fars olarak geçse de her ikisinin de etnik bir kimliğe atf yaptığına dair elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Farslar ve Farsçayla ilgili bir diğer yanılgı ise Fars kimliğini ve Farsçayı Pehleviler ve Pehlevicenin devamı olarak görmektir. Ancak Pehleviler Partlar dönemindeki

⁴⁰⁷ Attar A. (2008). "İran'ın Farslaşma Süreci ve Bu Süreçte Farsçanın Rolü". *Erdem Dergisi*, (52), 1-3.

göçebe kavimlerden biri iken Pehlevi de Partların resmi dili olarak İran'a girmiş ve İran'daki İskitler tarafından konuşulmuştur. Turani bir dil olan Pehlevi, Farsça olmadığı gibi bugünkü İranî dillerde de bir karşılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Pehlevi ile Farsça İranî diller grubunda yer alsa da ortak bazı kelimelere dışında yakın bir akrabalık ilişkisinden söz edilememektedir.⁴⁰⁸

Araştırmalar, Fars dilinin İran'a bugünkü Orta Asya ve Afganistan üzerinden getirilen ve Orta Parsi ve çeşitli İran dillerinden ödünç alınarak oluşturulan bir dil olduğunu göstermektedir. Fars dili, 820-1000 yılları arasında Horasan ve Maverâünnehir bölgesinde egemen olan Samanoğulları döneminde resmi dil olarak kullanılmaya başlamış ve Deri Farsça (Saray Farsçası) olarak itibar kazanmıştır. Bu bağlamda bir doğu İran dili olan Farsça, 10. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayarak bugün İran'da Farsça, Afganistan'da Derice ve Tacikistan'da Tacikçe olarak bilinip konuşulmaktadır.⁴⁰⁹

Farsça üç döneme ayrılmaktadır: Birincisi, Farsların ve Taciklerin ortak dili olarak düşünülen ve 9-10. yüzyıllarda ortaya çıkan Klasik-Deri Farsçadır. Klasik Farsça, 1450 yılından sonra yukarıda da değinildiği üzere İran, Afganistan ve Tacikistan olmak üzere üç farklı koldan devam etmiştir. İkincisi Horasan'da ortaya çıkan ve Samanoğulları tarafından kullanılan İlk Farsça-Deri Farsçasıdır. Üçüncüsü ise Arapçadan etkilenecek biçimlenen Yeni Farsçadır. İran'daki Farsça, Eraki, Meşhedi, Kuçani, Tahrani, Şirazi gibi birçok lehçe, şive ve ağıza ayrılmaktadır. Modern Farsça Kaçarlar döneminde başkent ilan edilen Tahran'dan dolayı Tahrani lehçesine dayanmaktadır.⁴¹⁰

Farslar, Selçuklulardan Kaçarların sonuna kadar (1040-1925) siyasi anlamda hep ikinci planda kalmış ve devlet kademelerinde ulaşabildikleri en yüksek mevki vezirlik olmuştur. Fars kimliğini canlandırarak birincil unsur haline dönüştürmek, bölgedeki Türk varlığından rahatsız olan İngiliz ve Rusların siyasi bir çabası olarak gündeme gelmiştir. 1921 yılında İngilizlerin desteği ile düzenlenen hükümet darbesinde Seyyid Ziya devlet başkanlığına, Rıza Han ise savaş bakanlığına getirilmiştir. 1925 yılında ise Kaçar hanedanlığına tam anlamıyla son verilerek Rıza Han devlet başkanı olarak seçilmiş ve Rıza Han, Fars milliyetçiliğini siyasi bir amaç edinerek ilk milli Fars devletinin kurucusu olmuştur. Bu süreçten sonra Pan-İranizm ve Pan-Farsizm, Rıza Şah'ın üzerinde durduğu en

⁴⁰⁸ Attar, (2006), a.g.e. 27-28.

⁴⁰⁹ Taleghani, A. H., Turgut, K. (2009). Persian Linguistics in Twentieth Century". *Iranian Studies*, (42), 276.

⁴¹⁰ Attar, (2008), a.g.m. 13.

önemli ilkeler olmuş ve Fars dışındaki etnik kimlikleri hızla Farslaştırmak ve gayri-Farsi unsurları ortadan kaldırmak birincil öncelik halini almıştır. Bu amaçla öncelikle Farsça devletin resmi dili haline getirilmiş, yerel dillerde eğitim yapan okullar kapatılmış ve Farsça dışındaki her türlü basın yayın yasaklanmıştır. İran tarihi, dili ve edebiyatı Farsça üzerine kurgulanmış ve İran'ın her bölgesinde Fars milliyetçiliğine dayanan düşünceler empoze edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde ayrıca Fars olmayan milletler arasındaki etkileşimi kesmek amacıyla eyalet ve bölge sınırları çok daha küçük birimlere bölünmüştür. 1938 yılında İran; 10 *ostan* (eyalet), 49 *şehrstan* (il) ve 290 *bahş*'a (onlarca köyün bağlı olduğu yönetim birimi; ilçe) ayrılmıştır.⁴¹¹ Rafael Blaga, Fars milliyetçiliği temelinde inşa edilen devleti şu sözlerle özetlemektedir:⁴¹²

Cumhuriyet, laiklik vs. gibi sloganlarla ortaya çıkan Rıza Han, 1925'te İran'da son Türk sülalesi Kaçarlara son vererek kendini İran'ın şahı ilan etti ve Fars Pehlevî sülalesini kurdu. Pehlevîler iktidara gelir gelmez ülkenin servetlerini yağmalamaya ve halkın bütün özgürlüklerine saldırmaya başladılar. Bunun yanında devlet içinde din kademelerine büyük bir baskı dönemi başladı. Fakat onların en önemli icraatı İngiltere'nin icat edip geliştirdiği Pan-İranizm-Fars şovenizmi devletin resmi ideolojisi olarak uygulamaya koymalarıydı. Pan-İranizm'in özü, İran'da İngiltere'nin sömürgeci çıkarlarını korumak ve temelini sağlamlaştırmaktı. Bu ise, İran'ın bütün tarihi boyunca federatif yapı ile yönetilmesi ve etnik yapısına tamamen ters düşmesine rağmen İngiltere'ye bağlı güçlü bir merkezi devletin kurulmasıyla gerçekleşecekti. Böylece, Pan İranizm'in en önemli idealleri arasında, başta Türkler olmak üzere İran'daki bütün gayr-i Fars halkları (nüfusun % 60'ı) hızlı ve kesin bir şekilde Farslaştırmak ve İran'dan silmektir. Pan İranizm İran milletlerine indirilmiş en ölümcül darbe olup etkileri günümüze dek devam etmektedir

İkinci Dünya Savaşı'nda İran, Almanya'nın yanında tavır sergileyince 25 Ağustos 1941 tarihinde İngiliz ve Rus birlikleri İran'a girmiş ve Rıza Şah'ı devirmişlerdir. 1946 yılında Sovyet Birlikleri'nin İran'dan çıkması üzerine İran bu kez ABD'nin kontrolü altına girmiştir. 1950 yılında Musaddık'ın Ulusal Cephesi devlet yönetimini ele geçirmiş ve İran petrollerini millileştirmiştir. Ancak Musaddık'ın milliyetçi uygulamaları ABD'nin hoşuna gitmediği için 1953 yılında planlanan bir darbe ile Musadık devrilmiştir. Musadık'tan sonra Muhammed Rıza Pehlevi İran'da yönetimi ele geçirmiş ve 1979 İslam Devrimi'ne kadar yine Fars temelli diktatör bir rejim kurmuştur.⁴¹³

⁴¹¹ A.g.e. 28-34.

⁴¹² Blaga, R. (1997). "İran Halkları El Kitabı." Yeni Zamanlar Dağıtım: İstanbul, 210-211.

⁴¹³ Attar, (2008), a.g.e. 28-34.

4.2.2. Şiilik ve İran

Şia, Hasan Onat'ın tanımlamasıyla kısaca "Ali b.Ebi Talib'in, Hz.Muhammed'den sonra nass ve tayinle halife olduğuna inanan, imametin kıyamete kadar onun soyundan çıkmayacağını ileri süren, bu imamların masum olduklarını iddia eden toplulukların müşterek adıdır." Şii kaynaklarına göre Hz. Ali, Hz. Muhammed veda haccından dönerken Mekke ile Medine arasındaki Gadir Hum mevkiinde halife tayin edilmiştir. İnanişâ göre Hz. Peygamber Hz. Ali'nin elini tutarak ashabına "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır" demiş ve Hz. Ali'nin velayetini ve imametini onaylamıştır. Dolayısıyla Hz. Ali'nin peygamberden sonra halife olacağı, Şii inanişâ göre daha en başından beri bellidir ve Hz. Ali'den önceki üç halife (Hz.Ebubekir, Hz.Ömer ve Hz. Osman) Hz.Ali'nin hakkını gasbetmişlerdir.⁴¹⁴

Şii mezhep inancında İmamet meselesi büyük önem taşımaktadır. "İmamiye, imameti Allah tarafından verilen bir makam" olarak kabul etmektedir. Şia'ya göre İmamete inanmak farz olduğu için imamlara itaatsizlik Allah'a itaatsizlik anlamına gelmektedir. İmamlar tıpkı peygamberler gibi masum ve günahsız, bilgileri ise sınırsızdır. Peygamberlerden tek farkları vahiy almamalarıdır. Dolayısıyla Şia'ya göre bir insanın Müslüman olabilmesi için imamların tek tek Allah tarafından tayin edildiklerine ve imametin kıyamete kadar Hz. Ali'nin soyundan olacağına inanması gerekmektedir.⁴¹⁵

Sünnilikten sonra ikinci büyük mezhep olan Şiilik, İran'ın ulusal kimliğinin şekillenmesinde en belirleyici faktörlerden biri olmuştur. İran'ın bir bütün olarak Şiileşmesi Şah İsmail tarafından 1501 yılında kurulan Safevi Devleti ile mümkün olmuştur. Daha öncesinde Sünniliğin hakim olduğu topraklarda, Şah İsmail tarafından zorla Şiileştirme politikası uygulanmış ve İsnâaşeriyye Şiiliği⁴¹⁶ devletin resmi mezhebi ilan edilmiştir. Safevilerin kökeni ise Şeyh Safiyüddin tarafından kurulan ve başlarda Sünni-Şafii bir çizgide olan ancak Şeyh Cafer'in başa geçmesinden sonra Şii bir karaktere bürünen Erdebil Tekkesi'ne dayanmaktadır. Şah İsmail'in babası olan Şah Haydar'ın da bu tekkeye mensup olması Safevi Devleti'nin dini yapısının belirlenmesinde etkili

⁴¹⁴ Onat H. (1989). "Şiilik ve Günümüz Şiiliinde Bazı Yeni Yaklaşımlar Üzerine." *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3 (3) 123-126.

⁴¹⁵ A.g.m. 127-128.

⁴¹⁶ On İki İmam Şiiliği, Caferiyye veya İmamiyye olarak da kullanılmaktadır.

olmuştur.⁴¹⁷ Şah İsmail 1501 yılında devleti kurduğunda daha şahlık tacını giymeden devletin resmi mezhebinin On İki İmam Şiiliği olduğunu ve herkesin buna uymasının zorunlu olduğunu duyurmuştur. Şah İsmail'in Şiiliği yerleştirmek için yaptığı birtakım uygulamalar şu şekilde özetlenebilmektedir:⁴¹⁸

- *Ülkesindeki hatiplere hutbeleri On İki İmam adına okumalarını emretmiştir.*
- *Mevcut ezana, “eşhedu enne Aliyyen veliyyullah” ve “hayye ala hayri'l amel” ilavesini koydurarak Büveyhiler dönemindeki (945–1055) geleneği beş yüz yıl sonra tekrar canlandırmıştır.*
- *Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a çarşıda pazarda lanet okunması zorunlu kılınmıştır.*
- *Tebriz'de bastırdı sikkelerin üzerine “La ilahe illallah Muhammed Resulullah ve Ali Veliyullah” yazdırmıştır.*

Şiilik, Şah İsmail'in halefleri tarafından da topluma dayatılmış ve özellikle Caferilik, I. Şah Abbas döneminde tam anlamıyla kurumsallaşarak “altın çağını” yaşamıştır. Ancak Safevilerden sonra yönetime geçen Afşarlar, Kaçarlar ve Pehleviler döneminde Şiilik ikinci plana atılmış ve daha çok Farsilik bağlamında milliyetçi bir çizgi benimsenmiştir. Ancak 1979'da ilan edilen İslam Devrimi ile Şiilik yeniden devletin önemli bir yapı taşı olarak benimsenmiştir.

İran İslam Devrimi, İran'daki çok farklı kesimlerin desteğiyle gerçekleştirilen ve sonucunda Şii İslami ideolojinin tesis edildiği bir devrimdir. Farklı kesimleri bir araya getiren en önemli etken ise şahın uygulamalarından sıkılan İran halkının İslam Devrimi'ni şahın gitmesi için önlerindeki en büyük fırsat olarak görmeleridir. Hamid Dabashi İslam Devrimi'nin çıkış noktalarını çeşitli teoriler üzerinden şu şekilde değerlendirmektedir: ⁴¹⁹

“Devrim olmuş, şahlık çökmüş ve arkasından da bir İslam Cumhuriyeti gelmiştir. Burada sorulması gereken esas soru, devrimin nasıl vaki olduğuna tutarlı bir açıklama getirecek olan siyasi anlatının ne zaman başladığıdır? CIA destekli 1953 darbesini kalkış noktası aldığınızda, devrim esasen ulusçu bağlamda yorum bulur. Ayetullah Humeyni'nin önderliğindeki 1963 ayaklanmasından hareket ettiğinizde ise, devrim ister istemez bir Şii (İslamcı) ayaklanması olarak okunur. Öte yandan

⁴¹⁷ Kaplan, D. (2008). “Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi Dönemi Şiileştirme Politikaları”. **Marife-Şia Özel Sayısı**, 8 (3), 184-185.

⁴¹⁸ A.g.m. 192-193.

⁴¹⁹ Dabashi H. (2008). “İran: Ketlenmiş Halk.” (Çev: Ayhan E.) Metis Yayınları: İstanbul, 161.

çıkış noktası olarak 1971 Siahkal isyanını aldığınızda, devrim bu defa da belirgin bir Marksist karakter kazanır. (Ben devrime ilişkin okumamda bu üç tarihi bir arada ele almaktan yanayım.) Hangi tarihi başlangıç noktası olarak telakki edersek edelim, devrimin rehine krizinden (1979-80) sonra sistematik ve şiddetli bir şekilde İslamlaştırılmasının, devrimci hareket sürecine tümüyle İslamcı bir eğilim atfetmemizi sağlayacak minvalde okunamayacağı kesindir. 1979 Devrimi çeşitli ekonomik, toplumsal ve ideolojik kaynak ve amaçlardan doğan bir ulusal kurtuluş hareketiydi. Devrim sürecine katılan güçlü ve amansız bir İslamcı grup bütün diğer gruplara (cebren ve kurnazlıkla) üstün gelerek, devrimi istediği istikamete yöneltmiş ve ona ‘İslam’ devrimi demiştir.”

1 Ocak 1979 tarihinde şah ülkeyi terk etmiş, 1 Şubat 1979’da ise Humeyni on dört yıl önce sürgün olarak gönderildiği Paris’ten dönerek ülkenin başına geçmiş ve 1 Nisan 1979’da İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. 3 Aralık 1979’da kabul edilen anayasanın hiçbir surette değiştirilemeyecek 12. maddesi ile de İran’ın resmi dininin İslam, mezhebinin ise Caferilik (İsnaaşeriyye) olduğu ilan edilmiştir.⁴²⁰ Dolayısıyla Şiilik bir üst kimlik olarak belirlenmiş ve İslam çatısı altında kapsayıcılık vaat eden devrim, bu anlayışı ile hem İslam’ın diğer mezheplerini hem de farklı dinleri ötekileştireceğini daha en başından belli etmiştir. Gerçi aşağıdaki kısımlarda da ara ara değinileceği üzere anayasada Yahudilik, Hristiyanlık ve Zerdüştlük azınlık dinleri olarak kabul edilmesine ve Şiiliğin yanında İslam’ın diğer mezheplerine de saygı gösterileceği belirtilmesine rağmen bu maddeler sadece yazılı metin olarak kalmış, uygulamada geçerli olmamıştır. Humeyni sürgünde olduğu yıllarda siyasi düşüncelerini ve ulemanın devlet yönetimindeki yeri ile ilgili görüşlerini “velayet-i fakih” kavramıyla ortaya koymuştur. Buna göre Şia’nın On İki İmam kolunun benimsendiği İran’da, 12. İmam Mehdi’nin gaybeti döneminde onun bütün yetkilerini velayet yoluyla fakihler üstlenecekti. Bu teori ulemayı gaib imamın yetkileriyle donatarak onların devlette güç ve kudret sahibi olabilmelerinin yolunu açmış ve onlara siyasi meşruiyet kazandırmıştır.

1979’dan başlayarak günümüze gelen Şii ideoloji, İran’ın kimlik inşa sürecinde en belirleyici faktör olmuştur. Kırk yılı aşkın bir süredir İran’da hüküm süren İslam Cumhuriyeti, iç ve dış politikada attığı adımlarını Şii ideoloji perspektifiyle belirlemektedir. Yöneticilerin dünya görüşlerine ve ulusal ve uluslararası konjonktüre göre zaman zaman katı ya da yumuşak bir şekilde uygulanan Şiilik, İran İslam Devleti’nin adeta çatısı niteliğindedir. Farklı dinler ve İslam’ın farklı fraksiyonları -özellikle Sünnilik- bu dönemde “öteki” ilan edilmiş ve bu sayede devletin Şii kimliğine meşruluk

⁴²⁰ Onat, H. (2013). “İran İslam Devrimi ve Şiilik.” **e makalat İslam Araştırmaları**, 7 (2), 235.

kazandırılmıştır. Bu durum İran nüfusunun yaklaşık yüzde 85’lik kısmı için sorun yaratmazken geriye kalan yüzde 15 için vatan olarak kabul ettikleri topraklarda yabancılik hissi doğurmaktadır. Üstelik bu duygu sadece maneviyatta değil, İslam devletinin “Şii kayırmacı” uygulamalarıyla somut olarak da derinden hissedilmektedir.

4.3. İran’daki Etnik ve Dini Azınlıklar ve İran’ın Azınlık Politikası

İran’daki dini ve etnik azınlıkların durumu, yeterli araştırma yapılmayan, genellikle yerel olarak doğrulanabilir az sayıda gerçeğe dayanan ve İran’ın içindeki ve dışındaki akademisyenlerin ve gözlemcilerin çok farklı görüşlere sahip olduğu oldukça tartışmalı bir konudur. Anayasa, etnik azınlıklara ve devlet tarafından tanınan dinlere (Hristiyanlık, Yahudilik ve Zerdüştlük) ve dolayısıyla bu din mensuplarına özgürce ibadet etme ve kendi yerel dillerini kullanma da dahil olmak üzere eşit haklar garanti etmekle birlikte bu haklar uygulamada tam anlamıyla gerçekleştirilmemektedir. Bunun yanında, tanınan azınlıkların mecliste sandalye bulundurabilme gibi birtakım haklardan yararlanmaları çok daha kolayken, tanınmayan azınlıkların işi çok daha zor olabilmektedir. Örneğin sayılarının üç yüz bin civarında olduğu tahmin edilen Bahailer, İran’da mürted olarak görülmüş (bugün hala görülmekteler) ve özellikle devrimin ilk yıllarında infazlar da dahil olmak üzere çeşitli baskılarla karşılaşmışlardır. Bahailer ve Yahudiler- Yahudiler dini azınlık olarak kabul edilmiş olsalar dahi- hala bazen dış güçlerin ajanları olarak görülmekte ve bu nedenle de çeşitli ayrımcılıklara maruz kalmaktadırlar.⁴²¹

Fars-Şii çoğunluğun baskın olduğu İran’da onlarca farklı etnik ve dinsel azınlık grup bulunmaktadır. İran’ın güneyinde Araplar, güney batısında Lurlar, batısında Kürtler, kuzey batısında Azerbaycan Türkleri, kuzeydoğusunda Türkmenler ve güney doğusunda Beluciler çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu etnik gruplardan çoğunun İran sınırları dışında bağlantıları da bulunmaktadır. Örneğin Araplar, Irak ve Körfez bölgesine kadar uzanırken; Azerbaycan Türkleri, Azerbaycan devletinde; Kürtler; Irak, Suriye ve Türkiye’de ve Beluciler, Pakistan ve Afganistan’da yaşamaktadır. Bu etnik azınlıkların İran’ın toplam nüfusundaki oranları konusunda ise tam bir uzlaşma ve net bir rakam bulunmamaktadır. Zira Tahran yönetimi etnik-dini meseleleri düşük profilli tutmak adına nüfus sayım raporlarındaki demografik dağılımları tam anlamıyla açıklamamaktadır. 1987 yılında yapılan nüfus sayım raporunda az da olsa azınlıkların nüfusları konusunda birtakım bilgiler

⁴²¹ Keddie, a.g.e. 311-312.

paylaşılması ancak son yapılan nüfus sayımında etno-dini ayrıntılar hakkında hiçbir bilgi paylaşılmamıştır. Etno-dini azınlıkların demografik dağılımları hakkındaki bu resmi veri eksikliği ise ortaya birbirinden tutarsız onlarca bilginin atılmasına sebep olmaktadır. Resmi medya, İran'daki Fars nüfusunun yüzde 50 ve hatta bazı yerlerde yüzde 65'in üzerinde olduğunu açıklasa da bu rakamlar diğer resmi raporlarla çelişmektedir. Örneğin, Ulusal Sivil Kayıt Örgütü / National Organization for Civil Registration (NOCR) tarafından 1992 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Farslar İran toplam nüfusunun yüzde 46,2'sini, Azerbaycan Türkleri yüzde 20,6'sını, Kürtler yüzde 10'unu, Lurlar yüzde 8,9'unu, Araplar yüzde 3,5'ini, Beluciler yüzde 2,7'sini, Türkmenler 0,6'sını, diğerleri yüzde 0,2'sini oluşturmaktadır.⁴²² CIA Factbook'un 2007 yılında yaptığı bir araştırmaya göre ise İran nüfusunun % 51'inin etnik Fars, geri kalanının ise Azerbaycan Türkleri (yüzde 24), Gilaki ve Mazandarani (yüzde 8), Kürt (yüzde 7), Arap (yüzde 3), Lur (yüzde 2), Beluç (yüzde 2), Türkmen (yüzde 2) ve diğerleri (yüzde 1) olduğu açıklanmıştır. Yine ABD Kongre Kütüphanesi'nin 2008 yılında yaptığı araştırmada, İran'daki başlıca etnik gruplar Persler (yüzde 65), Azerbaycan Türkleri (yüzde 16), Kürtler (yüzde 7), Lurlar (yüzde 6), Araplar (yüzde 2), Beluçlar (yüzde 2), Türkmenler (yüzde 1), Kaşgay gibi Türk aşiret grupları (yüzde 1) ve Ermeniler, Süryaniler ve Gürcüler gibi Türk olmayan gruplar (yüzde 1'den az) olarak kayıtlara geçmiştir. Özellikle Fars ve Türk gruplar arasındaki oranların bu kadar farklı çıkması İran'da etnik azınlıklarla ilgili nitelikli verilerin yeterli olmadığını ve etnik köken üzerinden yapılan sınıflandırmaların anlamlı sonuçlar ortaya koymadığını göstermektedir.⁴²³

Ülkedeki etnik çeşitliliğin yanı sıra İran; Şii, Sünni, Hristiyan, Yahudi, Zerdüşt gibi farklı din ve mezhepleri de bünyesinde barındırmaktadır. Farklı dinlere mensup azınlıkların dışında 12 İmam Şii öğretisini benimsemeyen ancak Müslüman olan azınlıklar da bulunmaktadır. (Şii İsmaililik, Sünnilik vs gibi) Bunların en kalabalık olanı Sünni Müslümanlardır. (Türkmenler, Kürtler, Beluçlar ve az sayıda Arap) Sünni Müslümanlar anayasada fiilen tanınmış bir azınlık grup olmadıkları için sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik birtakım ayrımcılıklarla karşılaşmaktadırlar.⁴²⁴ Resmi istatistikler Şiiilerin nüfusunu yüzde 90 olarak açıklasa da Şii olmayan gruplar ve özellikle Sünniler bu rakama

⁴²² Kamal, M., Gamshad, H. (2016). "Ethno-Religious Dynamics in the Islamic Republic of Iran". **İram Center**, 3.

⁴²³ Elling, R. C. (2013). "**Minorities in Iran: Nationalism and Ethnicity after Khomeini**". Palgrave Macmillan: New York, 18.

⁴²⁴ Keddie, a.g.e. 312.

itiraz etmektedir. Zira Sünni araştırmacılar, sadece Tahran’da bile bir milyon civarında Sünninin yaşadığını, Şii nüfusun çoğunluk olduğu yerlerdeki Sünni nüfus katılmadan dahi Sünnilerin ülke nüfusedaki oranlarının yüzde 10’un üzerinde olduğunu ve Sünnilerin yaşadığı bölgelerdeki doğurganlık verileri göz önüne alındığında her geçen gün sayının arttığını iddia etmektedirler.⁴²⁵

İran İslam Cumhuriyeti’nin Şii doğası, homojen bir İran ve İslam Cumhuriyeti arzulanı için etnik ve dini çeşitliliklere hoşgörüyle yaklaşabilecek bir yapısı bulunmamaktadır. Zira benimsemiş olduğu ideoloji, katı bir homojenliğı öngörürken mevcut durumu onlarca etnik ve dini grubun aynı devlet sınırları içinde yaşadığı bir heterojenlik içermektedir. “Olması gereken” ile “olan” arasındaki çelişki ise huzursuzluk ve birçok problemi beraberinde getirmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti’nin güvenlik odaklı etno-dinsel politikaları genellikle asimilasyonist uygulamalarla neticelenmektedir. Zira Salzman’a göre İran’ın kültürel, dilsel ve dinsel çeşitliliğı İslam Cumhuriyeti’nin misyon ve vizyonuna uymadığı gibi İranlı yöneticiler tarafından da hoş karşılanmamaktadır. Arap, Kürt, Beluç gibi Fars olmayan etnik gruplar Rıza Şah’ın ulus-devlet inşasından itibaren İran devleti için birer tehlike olarak görülmekte ve bu nedenle de bu grupların hak ve talepleri her fırsatta kısıtlanmaktadır.⁴²⁶

İran modern tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen 1905 Anayasa Devrimi, Fars dilinin İran ulusal kimliğinin temel bileşeni olarak görüldüğü bir ulus devletin kurulmasına yönelik atılan ilk adım niteliğindedir.⁴²⁷ Yeni bir siyasi yapı oluşturma sürecinde Anayasacılar İslam öncesi tarihe vurgu yaparak Farsçayı “yabancı unsurlar”dan arındırma ve İran’ı da Arap-İslam kimlik ve kültüründen ayırma stratejisi izlemişlerdir.⁴²⁸ İran toplumunun kültürel ve etnik çeşitliliğı ise “İran halkı” adı altında birleştirilerek farklılıklar adeta yok sayılmıştır. Farsçanın ön plana çıkarıldığı bu dönemde yerel ve bölgesel diller ise ne tanınmış ne de tam anlamıyla reddedilmişlerdir.

⁴²⁵ Kamal, Gamshad, a.g.m. 3-4.

⁴²⁶ İnternet: Salzman, P.C. (2009, 14 Nisan). “**Persians and Others: Iran’s minority politics**” Web: <http://blogs.harvard.edu/mesh/2009/04/persians-and-others-irans-minority-politics/> adresinden 28.01.2020’de alınmıştır.

⁴²⁷ Yeşiltaş, O. (2016). “Contested Notions of National Identity, Ethnic Movements and Democratisation in Iran”. **Studies of Transition States and Societies**, 8 (1),53.

⁴²⁸ Tavakoli-Targhi, M. (1990). “Refashioning Iran: Language And Culture During The Constitutional Revolution”. **Iranian Studies**, 23 (1-4), 93.

1905 Anayasa Devrimi, İran'ın büyüyen sömürge baskıları karşısında dış güçlere karşı özerkliğini koruma çabalarının doruk noktası olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bir yandan Batı hakimiyetine karşı direniş İran milliyetçi söyleminin 'anti-empyralist' boyutunu önemli ölçüde genişletirken, diğer yandan dış tehditlere karşı iç birliği teşvik etme politikası ironik bir şekilde Batı'nın önemli bir yükselme gücü olarak görülen ulus-devlet vasıtasıyla sağlanmıştır. Anayasal dönemde etnik farklılıkların marjinalleştirilmesi, birleşik ve homojen bir kültürün teşvik edilmesini sağlayan modernleşme söyleminin gizli otoriterizmini ortaya çıkarmıştır. Modern sanayi toplumunun 19. ve 20. yüzyıllarda yükselmesiyle birlikte milliyetçilik şeklinde tezahür eden kültürel homojenlik, modern devletler için adeta bir zorunluğa dönüşmüştür.⁴²⁹ “Çekirdek uluslar”ın yaratıldığı bu dönemde, çoğunluğun kültürel özelliklerini taşımayanlara asimilasyon, göç ya da irredantist uygulamalar arasında “tercih yapma hakkı tanınarak” katı bir milliyetçilik politikası uygulanmıştır.⁴³⁰

1905 Anayasa Devrimi etnik azınlıklar konusunda sessiz kalmış ancak ortaya çıkan İran milliyetçiliği bu sessizliği 1925 yılında yönetimi ele geçiren Pehleviler vasıtasıyla bozmuştur. Tahran yönetimi ile etnik azınlıklar arasındaki gerilim Rıza Şah'ın ulus-devlet inşası sürecinde başlamıştır. 1941 yılında yönetime geçen oğul Muhammed Rıza Şah döneminde bu gerilim daha fazla artmış ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ayrılıkçı hareketlerle baş edebilmek adına şah rejimi etnik azınlıklara zaman zaman acımasızca davranmıştır. Pehlevi monarşileri, ulus-devlet inşa sürecinde İran'daki tüm etnik çeşitlilikleri ortadan kaldırma düşüncesiyle Farsça etrafında bir ulusal birlik kurmaya çalışmışlardır. İnsan ve kasaba isimlerinden, geleneksel kıyafetler ve hayat tarzlarına kadar sosyal yaşamın her alanında bir “aynılık” üzerinden “yeniden” kurulmaya çalışılan devlet, Pehlevi yöneticilerin özel önem verdiği dilsel birlik stratejisiyle ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle de Farsçanın konuşulmadığı bölgelere Fars etnik kimliğinden kişiler gönderilmiş ya da bu bölgelerdeki insanlar Farsçanın hakim olduğu yerlere zorla göç ettirilerek bir asimilasyon politikasına tabi tutulmuşlardır.⁴³¹

1925 yılında Pehlevi Hanedanlığını kuran Rıza Şah, İran milliyetçiliğini belirgin bir seküler ideoloji ile aşılıyarak biçimlendirmiş, kurmuş olduğu diktatörlük ise Batı

⁴²⁹ Yeşiltaş, a.g.m. 56.

⁴³⁰ Gellner, E. (1997). “**The Turkish Option in Comparative Perspective**”. (Eds. S. Bozdoğan, S.,Kasaba, R.), Rethinking Modernity and National Identity in Turkey. University of Washington Press: Seattle, 240.

⁴³¹ Kamal, Gamshad, a.g.m. 7-8.

Asya'daki Sovyet etkisini azaltmak isteyen İngiltere ve diğer Batılı güçler tarafından desteklenmiştir. Rıza Şah, anayasal bir monarşi kurmuş ve “tek ulus” ve “tek dil” fikrini teşvik etmenin modern, birleşik ve merkezi bir İran'ın oluşturulması için temel gereklilik olduğunu vurgulamıştır. İran halklarının ortak tarihsel deneyimi ile Fars diline bağlılık, bu dönemde kolektif İran kimliğinin iki temel bileşeni olarak tanıtılmıştır. Devlet ideolojisi, İran tarihi üzerindeki Arap ve İslam etkilerinin önemi azaltmak ve İranlıların Arap ve Türklerden daha “üstün” olduğunu vurgulamak için "saf Aryan ırkı" oldukları üzerine kurgulanmıştır. İslamiyet öncesi kültür ile Fars dili ve edebiyatı, devlet kontrolündeki medya ve eğitim sistemi aracılığıyla resmi olarak yayılmış, ayrıca benimsenen Fars şovenizmi devletin polis ve asker gibi zorlayıcı kuvvetleri tarafından baskı yoluyla uygulanmıştır. Azınlıkların kültürel ve dilsel özellikleri bu dönemde adeta yok sayılmış ve Farsça olmayan dillerde yazma ve bu dilleri halka açık yerlerde konuşma yasadışı ilan edilmiş ve cezalandırılmıştır.⁴³² Fars milliyetçiliği altında ideolojik bir birlik kurmaya çalışan Rıza Şah; kültürel çoğulculuğu antimodern ve ihanet olarak görmüş, Farsça olmayan her şeyi ise gericilik olarak kabul etmiştir.⁴³³

20. yüzyılın ilk yarısında azınlıklar arasındaki ulusal farkındalık, sosyoekonomik değişimler ve eşlik eden sınıf tabakalaşmasının ayrılmaz bir parçası olarak gelişmiştir. Kürt, Beluç, ve Türkmenlerin ekonomik talepleri, onları kültürel ve dilsel farklılıkları nedeniyle sınırlayan geleneksel elitler tarafından kısıtlanmıştır. 1946 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) destekli kurulan Azerbaycan Milli Hükümeti ve Kürt Mahabad Cumhuriyeti'nin İran ordusu tarafından ele geçirilip liderlerinin idam edilmesi ise azınlıklar arasındaki memnuniyetsizliği daha fazla güçlendirmiş ve azınlık talepleri kültürel özerklik ve federalist bir devletin kurulması etrafında toplanmıştır. Ancak bu talepler Pehlevi rejimi altında gerçekleştirilemediği için Şah'ın devrilmesi onlar için elzem bir hale dönüşmüştür. Marksist lider Abdul Rahman Ghassemlou da konuyla ilgili “şah rejimi devrilmediği sürece, Kürtler için ulusal bir kader tayin hakkı ve İran'da demokrasi olmayacak” ifadesini kullanmıştır.⁴³⁴ Fakat 1979 İran Devrimi ve monarşinin çöküşü, azınlıkların beklentilerini yeterince karşılamamış ve süregiden bu dinamiği değiştirmek için etkili bir girişimde bulunmamıştır. Pehlevi devletinin laik

⁴³² Hassanpour, A. (1994). *“The Nationalist Movements in Azerbaijan and Kurdistan.”*, (Ed. Foran, J.). A Century of Revolution: Social Movements in Iran, University of Minnesota Press: Minneapolis.

⁴³³ Helfgott, L. M. (1980). “The Structural Foundations of the National Minority Problem in Revolutionary Iran”. *Iranian Studies*, 13(1/4), 208.

⁴³⁴ Helfgott, a.g.m. 211.

milliyetçiliğinden İslam Cumhuriyeti'nin dini odağına doğru dramatik ve anlamlı bir kayma olmasına rağmen, azınlık-devlet ilişkilerinde sadece göreceli bir iyileşme yaşanmıştır.⁴³⁵

Monarşik Pehlevi yönetimlerinin Farsilik temelli sosyo-ekonomik politikalarından şikayet eden etnik gruplar, Ayetullah Humeyni'nin "İran'daki tüm etnik azınlıklar için eşitlik" sloganı etrafında birleşmiş ve devrime destek vermişlerdir. Ancak devrimin gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra devrimin esas amacının Müslüman bir Ümmet kavramına dayanan evrensel bir İslam devleti kurmak olduğu anlaşılmış ve etnik farklılıkların siyasi söylemin dışında tutulduğu görülmüştür. Yeni rejimin azınlık taleplerine cevap vermemesi ve anayasanın hazırlanma sürecinde etkisiz bırakılmaları ise azınlıklar arasındaki hoşnutsuzluğu daha fazla artırmıştır. İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra temel haklarında ısrar eden azınlık gruplarından özellikle Beluç ve Kürt azınlıklara karşı bu dönemde sindirme politikası uygulanmıştır. Dolayısıyla monarşi sonrasında yönetimi ele geçiren devrimci liderler, etnik azınlıklara yönelik asimilasyonist yaklaşımı terk etmek yerine, etnik ve dini farklılıkların inkârına dayanan Şii bir söylemle İran ulusal kimliğini inşa etmeye çalışmışlardır. 3 Haziran 1989'da hayatını kaybeden Ayetullah Humeyni'nin yerine Yüce Lider olarak geçen Ayetullah Ali Hamaney de selefi gibi etno-dini azınlıklara karşı asimilasyonist tavrı sürdürmüş; Farsça ve daha çok Şiilik üzerinden sindirme politikalarına devam etmiştir.⁴³⁶

İslam Cumhuriyeti İran ulusal kimliğini tanımlarken farklı bir yol izleyerek dini kimliği uluslarüstü (supranasyonel) ve etniklerüstü (supraetnik) olarak kabul etmiştir. Devlet kimliğinde ise tam da konstrüktivizmin savunduğu üzere zaman ve koşullara uygun bir şekilde değişikliğe gitmiştir. Yeni hükümet etnik kimliklerin ön plana çıkarılmasının kapsayıcı Müslüman kimliğine karşı bir suç olduğunu ilan etmiş ve bu nedenle de selefi gibi İran'daki etnik meseleyi büyük ölçüde ihmal etmiştir. İslam, devlet ile halk arasındaki özdeşliğin ve devlet tarafından teşvik edilen ortak kültürün odak sembolü olarak kabul edilmiştir. Devrim, Şii İslam'ı, İran kolektif kimliğinin ana sembolü olarak sunmuş ve Sünni-Şii bölünmesini çoğunluk-azınlık ilişkilerinin temel belirleyicisi olarak tanıtmıştır. Dolayısıyla İslam devletinin kurulmasından sonra İran ulusal kimliği "çekirdek ulus"

⁴³⁵ Higgins, P. J. (1984). "Minority-State Relations in Contemporary Iran". *Iranian Studies*, 17(1), 39.

⁴³⁶ Kamal, Gamshad, a.g.m. 8-9.

yerine “dini millileşme”yi esas alan bir yapıya dönüştürülerek Şii bir karaktere bürünmüştür.⁴³⁷

İslam Devrimi gerçekleşikten sonra Türkmen, Arap, Beluç ve Kürt azınlıklar özerklik talebinde bulunmuş ve bu talepleri doğrultusunda aralarındaki sosyal, kültürel, dini ve ekonomik ilişkilerden kendilerinin; savunma ve finans konularından ise federal hükümetin sorumlu olmasını istemişlerdir. Bu taleplerinin altında yatan itici güç ise devrime destek vermeleri durumunda kendilerine vaat edilen sözler olmuştur. Zira devrim gerçekleşmeden önce İran’daki tüm etnik azınlıkların Müslüman olarak kabul edileceği, İslam şemsiyesi altında birleştirilecekleri ve etnik kimliklerinin vurgulanmayacağı sözü verilmiş ve bu nedenlerden dolayı da devrim azınlıklar tarafından büyük bir destek görmüştür. Ancak devrimden sonra oluşturulan İslam Cumhuriyeti Anayasası azınlıklara eşit haklar garanti eden belirli hükümler içerse de maalesef uygulamada kadük kalmıştır. Örneğin Anayasanın 19. maddesinde “hangi etnik grup veya soydan olursa olsun, tüm İran halkının eşit haklara sahip olduğu; renk, ırk, dil veya benzer başka hususların özel ayrımcılık sebebi olmayacağı” belirtilmektedir.⁴³⁸ Anayasanın 12. maddesinde devletin resmi dininin İslam olduğu ve Şii mezhebinin 12 İmam ekolü benimsendiği ancak Hanefi, Şafii, Hanbeli ve Maliki gibi diğer mezheplere de saygıyla yaklaşılabileceği ifade edilmektedir. 15. maddede ise Farsçanın İran’ın resmi ve ortak dili olduğu, bütün resmi yazışmaların, belgelerin vs bu dilde yazılması gerektiği ancak bölgesel ve etnik diğer dillerin de Farsça ile birlikte okullarda öğretilmesine izin verileceği belirtilmektedir. Ancak kanunlar doğru bir şekilde uygulanmadıkça iyi hazırlanmış birer metin olmaları dışında gerçek hayatta hiçbir karşılıkları bulunmamaktadır. Nitekim bu anayasal hükümlerin de yazılı bir metin olmaları dışında İran’da yaşayan etnik azınlık gruplar için olumlu anlamda herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Zira devletin Şii İslami birlik etrafında yönetileceği daha en baştan belirtilmiştir. Ayrıca Anayasanın 13. maddesinde dini azınlık olarak sadece Yahudiler, Hristiyanlar ve Zerdüştler kabul edilmiş olup Sünnilik veya etnik kimlik bağlamında herhangi başka bir azınlık grup belirtilmemiştir. Dolayısıyla, İslam Cumhuriyeti’nin Şiilik çatısı altında oluşturduğu “kapsayıcı Müslüman kimliği”nde, Kürtler, Beluçlar, Araplar ve Türkmenler dini azınlık kategorisine girmedikleri gibi etnik azınlık şeklinde de değerlendirilmemektedirler. Her iki kritere göre anayasal olarak

⁴³⁷ Yeşiltaş, a.g.m. 57.

⁴³⁸ İnternet: “Constitution of the Islamic Republic of Iran”. Web: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> adresinden 10.03.2020’de alınmıştır.

tanınmış bir kimliğe sahip olmadıkları için de İslam Cumhuriyeti'nin ilanından sonra oluşturulan yeni anayasa oylamasında oybirliğiyle çekimser kalmışlardır. Devlet ise ulusal birleşme politikalarını azınlık hakları pahasına Farsilik ve Şiilik bağlamında hala sürdürmektedir.⁴³⁹ Uluslararası Af Örgütü'nün 2011 yılı raporuna göre İran'da anayasal eşitlik güvencelerine rağmen uygulamada etnik ve dini azınlıklar üzerinde sosyal, kültürel ve dilsel anlamda yaygın ayrımcılık politikalarının yürütüldüğü, büyük şehirlerde cami inşa etmek de dahil olmak üzere Sünni Müslümanların dini özgürlüklerinin kısıtlandığı belirtilmektedir.⁴⁴⁰ Yine aynı örgütün 2017/2018 yılı raporunda etnik azınlıkların eğitim, istihdam, yeterli konut ve siyasi makamlara erişimini kısıtlayan yerleşik ayrımcılığa maruz kaldıkları ve azınlık nüfusun yoğun olduğu bölgelerin ekonomik ihmalinin devam etmesinin yoksulluğu ve marjinalleşmeyi daha da kalıcı hale getirdiği ifade edilmektedir. Örneğin Sistan ve Belucistan eyaletinde birçok köyün su, elektrik, ulaşım ve sağlık gibi temel hizmetlerden mahrum kaldığı, özellikle kız çocuklarının okuma yazma oranlarının çok düşük seviyelerde olduğu ve Farsçanın ilköğretim ve orta öğretimde kullanılan tek dil olması münasebetiyle okulu bırakan çocuk sayısının fazla olduğu belirtilmiştir.⁴⁴¹

İran'daki İslam hükümetine karşı muhalefet, şahın saltanatını sona erdiren devrimden kısa bir süre sonra oluşmaya başlamıştır. 1990'larda İran'da ortaya çıkan reform dalgası, İran rejimi altında yaşayan rakip güçler arasındaki güç mücadelesini kayda değer bir biçimde kristalize etmiştir. Bir yanda devletin demokratikleştirilmesini isteyen reform yanlıları, diğer yanda reformculara karşı çıkan muhafazakarlar bulunmaktaydı. Reformist ve muhafazakâr gruplar arasındaki güç mücadelesi ise İslam hükümetinin, rejimin teokrasi unsurları ile Cumhuriyeti harmanlama girişiminden kaynaklanmaktaydı. Zira İslam Cumhuriyeti birbiriyle çelişen iki egemenlik anlayışı üzerine kurulmuştur. Birincisi Anayasanın 1. maddesinde yazılı olan ve İran ulusunun bölünmez iradesini temsil eden 'popüler egemenlik', diğeri ise Tanrı yasasının en büyük statüsünü temsil eden 'ilahi egemenlik'tir. Popüler ve ilahi egemenlik anlayışları arasındaki çatışma, İran'da ulusal kimlik sorunuyla ilgili tartışmalı bir arena yaratmıştır. Zira muhafazakarlar tarafından

⁴³⁹ Ancak azınlıklara yönelik benimsenen bu tutumda İran'ın en büyük azınlık grubunu oluşturan Azerbaycan Türkleri bir istisna oluşturmuştur. Pehlevi yönetimlerinin dil vurgusu altında oluşturdukları ulusal kimlikte sorunlar yaşayan Türkler, İslam Devrimi'nin ulusal kimliği Şii bir karaktere dönüştürmesi neticesinde ve kendilerinin de çoğunlukla Şii olmaları nedeniyle sisteme kolayca entegre olabilmiş ve siyasi, askeri ve dini her kategoride temsil hakkı kazanmışlardır, Yeşiltaş, a.g.m. 59.

⁴⁴⁰ Amnesty International. (2011). Iran Submission to the Human Rights Committee. **Amnesty International Publications.**

⁴⁴¹ Amnesty International Report (2017). The State of The World's Human Rights. 200

savunulan din temelli ulusal kimlik anlayışı, reformistlerin ilahi egemenlik anlayışını insan hakları, liberal milliyetçi fikirler ve temel özgürlükler bağlamında marjinalleştirme girişimleri ile çatışmaktaydı. Ancak reform yanlıları benimsemiş oldukları özgürlük diline rağmen dini ve etnik azınlıkların haklarına yönelik önemli bir söylem geliştirememişlerdir.⁴⁴²

İran’da yönetime geçen liderler “geleneksel” bir hale dönüşen asimilasyonist politikaları sürdürseler de dönemin koşullarına göre farklı strateji ve taktik izleyen siyasi liderler de olmuştur. Örneğin 1997 yılı Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasında Muhammed Hatemi’nin önderliğinde “reformcular” adlı bir grup ortaya çıkmış ve bu grup etnik-dini azınlıklara karşı çok daha ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. “Tüm İranlılar için İran” sloganıyla ortaya çıkan Hatemi, etnik ve dini azınlıklara karşı uygulanan ayrımcılık politikalarının İran topraklarını bölünmeye kadar götürebileceğini ve dolayısıyla bu azınlıkların dışlanmadan sisteme dahil edilmeleri gerektiğini savunmuştur. Hatemi’nin bu kampanyası birçok kesimden oy alarak Cumhurbaşkanı koltuğuna oturmasını sağlamıştır.⁴⁴³

23 Mayıs 1997’de reformcu cephenin kilit lideri olan Muhammed Hatemi’nin cumhurbaşkanlığı seçim zaferi, İslam Devrimi’nden beri siyaseti tekelleştiren muhafazakârlar için beklenmedik bir gelişme olmuştur. Hatemi’nin zaferi, İran’da yeni politikaların hayata geçirileceğine dair umutları yeşertmesinin yanı sıra gerçek demokratikleşme taleplerini de gündeme getirmiştir. Başkanlık vaatlerinde benimsemiş olduğu “Tüm İranlılar için İran” sloganıyla hareket ederek kapsayıcılık, çoğulculuk ve çok kültürlülük temelinde bir siyaset izleyeceğinin sinyalini veren Hatemi, seçim zaferinden sonra da devam ettirdiği bu politikalarla etnik kimlik sorununu reformist gündemin en önemli meselelerinden biri haline getirmiş ve gündemin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁴⁴⁴ Hatemi göreve geldiği ilk dönemde etno-dini azınlıklara karşı hoşgörüyle yaklaşmış ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesini öngören İran Anayasasının 100. ve 107. maddelerini uygulayacağını duyurmuştur. Hatemi’nin bu tutumu etnik ve dini azınlık gruplarında, en azından yerel yönetimlerde özerk olabileceklerine dair bir beklenti oluşturmuştur. Hatemi, söz verdiği üzere belediye seçimlerini yapmayı başarmış ancak seçim öncesinde İran Parlamentosu tarafından belediye meclislerinin gücünü sınırlamayı

⁴⁴² A.g.m. 60.

⁴⁴³ Kamal, a.g.m. 9.

⁴⁴⁴ Tohidî, a.g.e. 319.

amaçlayan birkaç yasa çıkarıldığı için yapılan seçimler havada kalmıştır. Başkan Hatemi istekli olmasına rağmen etno-dini azınlıkların taleplerini yerine getirme noktasında başarılı olamamıştır. Ancak yine de azınlık grupları Hatemi'yi desteklemeye devam etmiş ve Şubat 2000'de yapılan altıncı parlamento seçimlerini reformcular kazanmışlardır. Etno-dini azınlıkların ve özellikle de Sünnilerin desteğiyle kazandıkları bu zaferden sonra reformcular kendilerini bu azınlıklara karşı borçlu hissetmiş ve bu nedenle de İslam Cumhuriyeti tarihinde ilk defa, Sünni bir parlamenter olan Celal Celalizade'yi altıncı meclis başkanlık divanına aday göstererek ilk turda kazanmasını sağlamışlardır. Ancak Kum'daki bazı din adamları, hükümeti, "Sünni bir milletvekili Şii bir milletvekilinden üstün duruma gelirse üzerlerine kefen giyerek Tahran'a yürüyüş yapmakla" tehdit edince karar iptal edilmiştir.⁴⁴⁵

Hatemi'nin başkanlık kampanyasının odak noktasını; hukukun üstünlüğü, demokrasi ve tüm İranlıların siyasi karar alma sürecine dahil edilmesi konuları oluşturmuştur. Hatemi, Fars ve Şii olmayan seçmenlere ulaşmak için ortak bir çalışma yürütmüş, seçim materyallerini Kürtçe ve Azerbaycan Türkçesiyle dağıtmış ve ayrıca azınlıkların dilsel haklarını genişletme vaadinde bulunmuştur. Bu vaatler Hatemi'nin iki seçimi üst üste kazanmasında etkili unsurlar olmuştur. Hatemi'nin etnik azınlıklara verdiği destek bir seçim stratejisi olarak değerlendirilse de etnik bölgelerde yer alan azınlık siyasi ve sivil hak aktivistlerinin baskılarının bir sonucu olarak da görülmüştür. Hatemi, görevde kaldığı iki dönem boyunca slogan olarak kullandığı demokratikleşme hedeflerinin çoğunu gerçekleştirememiş olsa da başkanlığı sırasında ortaya koymuş olduğu reformist çaba, demokratik düşüncelerin topluma yerleşmesinde ve liberal taleplerin daha güçlü çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle İran sivil toplumu, Hatemi'nin başkanlığı sırasında 1997'den 2005'e kadar önemli bir "gençleşme" dönemi yaşamıştır. Reform döneminin ilerlemelerini sürdürmek 2005'te yönetime geçen Mahmud Ahmedinejad ve benimsemiş olduğu sert İslami çizgiyle zorlaşsa ve hatta imkansız hale gelse de Hatemi döneminin kalan göreceli özgürlük ortamı sivil aktivistlerin seslerinin tamamen kısılmasını engellemiştir.⁴⁴⁶

Reformist Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin 1997'de göreve gelmesiyle etnik azınlıkların temel haklarında birtakım iyileştirmeler yapıldığı görülmüştür. Etnik

⁴⁴⁵ Kamal, Gamshad, a.g.m. 10.

⁴⁴⁶ Yeşiltaş, a.g.m. 61.

azınlıklara yerel dillerinde yayınlar yapmaları, konferanslar düzenlemeleri ve hatta bazılarının hükümette önemli pozisyonlara getirilme gibi (Örneğin ilk kez bir Arap –Ali Şamhani- Savunma Bakanı olmuştur) birtakım haklar sağlanmıştır. Yapılan bu kısmi iyileştirmeler etnik azınlıklar arasında etnik kimlik bilincini güçlendirmiş ve daha fazla hak talep etmelerini sağlamıştır. Ancak bu durum Tahran yönetimi tarafından tedirginlikle karşılanmış ve etnik azınlıklara yönelik uygulanan marjinalleştirme politikalarına devam edilmiştir. Etnik azınlıklardan bazıları hükümette önemli pozisyonlara getirilseler de bu durum mensup oldukları etnik kimliğe bir “jest” olarak değil, hükümete sadakatlerinden ötürü verilmiş bireysel bir “ödül” olarak algılanmıştır.⁴⁴⁷

Hatemi’nin sonraki dönemlerinde etnik ve dini azınlıklara olan ilgi azalmış ve reformcuların asıl ilgi alanı basın özgürlüğü, sosyal yaşam ve gençlik gibi konulara kaymıştır. Bu dönemde Farslaştırma faaliyetleri de bir yandan hız kesmeden devam etmiştir. Bu bağlamda belki de en önemli olay, Arapların çoğunluk olduğu Huzistan eyaletinde demografik değişikliklerin yaşanacağına dair bir mektubun, Cumhurbaşkanı Hatemi’nin Genel Kurmay Başkanı Sayed Mohammad-Ali Abtahi tarafından imzalanması ve İran Plan ve Bütçe Komisyon Başkanı’na resmi bir şekilde sunulması olmuştur. Mektupta özellikle şu hususlara dikkat çekilmiştir:⁴⁴⁸

- *Huzistan’ın Arap nüfusu, 10 yıl içinde Huzistan’ın toplam nüfusunun üçte birine indirilmeli, nüfusun geri kalanı Farsça konuşan sakinler ve göçmenlerden oluşmalıdır.*
- *Diğer etnik kökenlerden insanları bu bölgeye göç etmeye teşvik etmek,*
- *Eğitimli genç Araplar, Tahran, Tebriz ve İsfahan gibi Farsların hâkim olduğu diğer bölgelere göç etmeli,*
- *Şehirlerin, köylerin, bölgelerin ve sokakların kalan (Arapça) adlarının Farsça adlarıyla değiştirilmesi de dahil olmak üzere, bu etnik grubun (Araplar) varlığının kanıtı ortadan kaldırılmalıdır.*

Reformcuların yönetimi Ahmedinejad’ın 2005’te Cumhurbaşkanlığını kazanmasıyla sona ermiştir. Muhafazakar bir dünya görüşüne sahip olan Ahmedinejad, İran’daki etnik ve

⁴⁴⁷ Saleh, a.g.e. 65.

⁴⁴⁸ İnternet: British Ahwazi Friendship Society (2007, July). **Human Rights Dossier on Ahwazi Arabs**, 40-41. <http://hlrn.org/img/violation/dossier.pdf>

dilsel çoğulculuğun tamamen reddedilmesine yönelik bir strateji izlemiştir. Bu dönemde “etnik kültürler”e “mikro kültür”, “diller”e “lehçe” ve “milliyetler”e “kabile” şeklinde yaklaşılarak farklılıklar önemsizleştirilmek istenmiştir. Ayrıca bu dönemde birçok etno-dini eylemci tutuklanarak hapse atılmış veya idam ettirilmiştir. Etnik ve dini azınlıklara karşı uygulanan baskı politikası karşısında Birleşmiş Milletler (BM) İran’daki insan hakları ihlallerini izlemek için BM özel raportörü Ahmed Şahid’i atamış ve Şahid, raporunu 2012 yılında tamamlayarak BM’ye sunmuştur.⁴⁴⁹ Bu arada Avrupa parlamentosu da ülkedeki etnik-dini azınlıkların temel haklarının ihlallerini eleştiren bir karar almıştır.⁴⁵⁰ Ancak kınama ve eleştirilere rağmen etno-dini azınlıklara karşı uygulanan baskı ve kimliklerinin inkar edilme politikası hız kesmeden devam etmiştir. Örneğin 12 Mayıs 2006’da Daily Iran tarafından yayımlanan bir çizgi romanda Azerbaycan Türkleri hamam böceğine benzetilerek konuştukları dil çarpıtılmış ve bu durum Azerbaycan Türkleri tarafından büyük tepkiyle karşılanarak protesto eylemlerine dönüşmüştür.⁴⁵¹ Yine bu dönemde Sünnilere ve Sünni dini sembollere hakaret içeren onlarca yayın yapılmıştır.

2005 seçimlerinden sonra Huzistan, Belucistan ve Kürdistan gibi azınlık bölgelerinde çeşitli ayaklanmalar yaşanmıştır. Örneğin Ahmedinejad’ın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra sert Sünni karşıtı İslamcılığıyla tanınan Sistanlı Şii Habibollah Dehmoreh’in Belucistan valisi olarak atanması Belucistan’da tansiyonun yükselmesine neden olmuş, iki Beluç milletvekili durumu protesto ederek istifa etmiştir. (Daha sonra sembolik olarak istifa ettikleri ortaya çıksa da tepki göstermek açısından anlamlı olmuştur.) 15 Eylül 2005’te ise Jebhe-ye Mottahed- e Baluchestan-e Iran (İran Belucistan Birleşik Cephesi), Dehmoreh’in atanmasının ardından şu açıklamayı yapmıştır:⁴⁵²

Huzistan ve Kurdistan'da çok kan dökülmesine ve şiddete yol açan şeylere benzeyen şeytani bir komplo Belucistan'da gerçekleşmek üzere. Sistan ve Belucistan halkları, Sistan'daki insanların dilinin Farsça ve dinlerinin Şia ve Belucistan'daki insanların dillerinin Beluci ve dinlerinin Hanefi Sünni olmasına rağmen her zaman barış içinde

⁴⁴⁹ Shahid, A. (2012, 6 March) “**Report by Special Rapporteur on the situation of human rights in the Islamic Republic of Iran.**” <https://www.shaheedoniran.org/english/dr-shaheeds-work/latest-reports/report-of-the-special-rapporteur-on-the-situation-of-human-rights-in-the-islamic-republic-of-iran-3-6-2012/> adresinden 09.12.2019 tarihinde alınmıştır.

⁴⁵⁰ İnternet: The European Parliament, “Situation of ethnic minorities in Iran” Resolution of 14 June 2012 on the situation of ethnic minorities in Iran <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:332E:0102:0104:EN:PDF> adresinden 12.02.2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁵¹ İnternet: Peuch, J., C. (31 May 2006). “**Iran: Cartoons Protests Point To Growing Frustration Among Azeris.**” <https://www.rferl.org/a/1068797.html> adresinden 18.02.2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁵² Tohid, a.g.e. 312-313.

birlikte yaşamışlardır. Sistan'daki insanların yaklaşık yüzde 30'u da Beluçtur. Kuruluşundan bu yana, İslam Cumhuriyeti aramızdaki kültürel ve dini farklılıklardan yararlanmak için her türlü hileyi denedi. Birincisi, Belucistan'ın çeşitli şehirlerinde hükümet pozisyonlarının çoğu Sistanlar tarafından işgal edildi. Şimdi, yeni hükümet Beluç karşıtı ve Sünni karşıtı geçmişi yıllarca bilinen bir kişi olan Habibollah Dehmoreh'i Baluch'a dayatmaya karar verdi...Halkımızın bu yeni dayatmaya tepkileri konusunda dikkatli olmaları gerekiyor...

Belucistan'dakine benzer protesto eylemleri diğer azınlık bölgelerinde de yaşanmıştır. Kürt aktivist Şivan Qaderi'nin İran güvenlik güçlerince öldürülüp cesedinin Mahabat şehrinde sürüklenmesinin ardından Temmuz ve Ağustos 2005'te Kürt kasaba ve köylerinde kitlesel gösteriler yapılmış ve sonucunda en az 17 kişi öldürülmüştür.⁴⁵³ Mayıs 2006'da ise devlet destekli bir yayın organı tarafından hakaret içeren bir makalenin yayınlanmasının ardından Azerbaycan Türkleri tarafından geniş çaplı bir kampanya düzenlenmiştir. Azerbaycan Türkleri ayrıca, Şubat 2007'de Uluslararası Anadil Günü'nü göz önünde bulundurarak, miraslarının ve dillerinin bastırılmasını protesto etmek için çok sayıda yürüyüş yapmışlardır.⁴⁵⁴

2009 yılında İran'da Yeşil Hareket olarak bilinen cumhurbaşkanlığı seçim protestoları, ülkenin yönetim yapısına büyük bir meydan okuma hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareket yaklaşık 30 yıl öncesindeki İran Devrimin'den sonra yaşanan en önemli muhalefet hareketidir. Yaklaşık üç milyon barışçıl gösterici, Ahmedinejat'ın şaibeli olarak seçim kazandığını iddia ederek “benim oyum nerede?” sloganıyla Tahran sokaklarına çıkmıştır.⁴⁵⁵ Hareket, tartışmalı seçim sonuçlarından doğmuş olsa da, kısa süre sonra İran halkının on yıllardır demokrasi, insan hakları ve barışçıl değişim özlemini somutlaştırmıştır. Ahmedinejad'a karşı yarışan iki reformcu aday Mir Hüseyin Musavi ve Mehdi Kerubi, Yeşil Hareket'in tanınmış liderleriydi. Yeşil Hareket'i çevreleyen demokratik söylem, mevcut siyasi sistemin reddedilmesi ve yapısal değişikliklere yönelik güçlü bir talep ile şekillenmiştir. “Ne Gazze ne Lübnan'a, canım feda olsun İran'a” sloganıyla 2009 yılından 2012 yılına kadar süren ve tedrici bir şekilde halk desteği azalan hareket, zamanla söyleminden uzaklaşmış ve başarısız olmuştur. Bu başarısızlıkta,

⁴⁵³ İnternet: Human Rights Watch. (2005). “Iran: Security Forces Kill Kurdish Protesters”. New York: Human Rights Watch <https://www.hrw.org/news/2005/08/10/iran-security-forces-kill-kurdish-protestors> adresinden 12.02.2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁵⁴ Yeşiltaş, a.g.m. 62.

⁴⁵⁵ İnternet: Milani, A. (2010). “The Green Movement” Iran Primer, <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/10/iran-primer-the-green-movement.html> adresinden 15.02.2020 tarihinde alınmıştır.

hareketin liderlerinin ev hapsinde tutulmaları ve halkın güçlü liderlerden yoksun kalması, somut ve gerçekçi başarılar ortaya koyamamaları, hareketin faaliyetlerinin Tahran ve birkaç büyük şehirle sınırlı tutularak etnik azınlıkların desteğinden yoksun kalması ve rejimin sert güvenlik önlemleri gibi konular etkili olmuştur.⁴⁵⁶

Ahmedinejad'ın etno-dini politikaları ve azınlıklar üzerindeki artan baskısı, Hasan Ruhani tarafından lehe çevrilerek seçim kampanyasında kullanılmıştır. İran'ın mevcut Cumhurbaşkanı da olan Ruhani, hazırladığı seçim kampanyasıyla Ağustos 2013'te yönetimi devralmıştır. Ruhani, Arap Baharı'nın İran için olası risklerini ortadan kaldırmak ve gerek ulusal gerekse uluslararası tehditleri bertaraf edebilmek adına seçim kampanyasında azınlıklara yönelik "Dinler, Mezhepler ve Kavimlerin Hakları" başlığı altında 10 maddelik bir bildiri yayınlamıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:⁴⁵⁷

- Ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla Anayasanın üçüncü, on ikinci, on beşinci, on dokuzuncu ve yirmi ikinci maddelerinin ve ilgili diğer maddelerin hayata geçirebilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.
- Ülke yönetiminde vatandaşlar arasında dil ve mezhep farkı gözetmeksizin bakanlıklar dâhil önemli siyasi-idari mevkilere sadece liyakat esasında atama yapılarak, herkesin eşit şartlara sahip olması sağlanacaktır.
- Bölgesel ve yerel makamlara atamalarda o bölgeden şartları haiz kimseler atanacaktır.
- Anadile ilişkin Anayasanın 15. maddesinin eksiksiz uygulanması amacıyla okullarda ve üniversitelerde Kürtçe, Azerbaycan Türkçesi ve Arapça gibi diller öğretilecektir.
- İran'daki etnisiteler ve farklı kültürler güvenlik eksenli kaygılarla değerlendirilmeyecek, zenginlik kaynağı olarak görülerek bütün beşeri kaynaklardan etkin şekilde yararlanılacaktır.

Cumhurbaşkanı Ruhani göreve geldiğinde Ali Yunusi'yi Azınlıklardan Sorumlu Özel Yardımcısı olarak atamış ve ilk defa Azerbaycan ve Kürdistan eyaletlerinde Türkçe ve Kürtçe dil bölümleri açmış olsa da tıpkı Hatemi gibi azınlık hakları konusundaki vaatlerinin çok az bir kısmını gerçekleştirebilmiş ve aslında azınlıkları bu anlamda tatmin edecek kilit adımlar atamamıştır. Örneğin İran'daki onlarca büyükelçiden⁴⁵⁸ yalnızca bir tanesi Sünni kökenlidir. On sekiz kişilik hükümet kabinesinde tek bir Sünni bakan bulunmadığı gibi otuz iki validen yine hiçbirisi Sünni kökenli değildir. Sünnilerin

⁴⁵⁶ İran'daki Yeşil hareket: Gerçeği ve Akıbeti, **Aljazeera**, 30.12.2013.

⁴⁵⁷ Koç, M. (2016, Kasım 9). "Cumhurbaşkanı Ruhani'nin Azınlıklar Politikası", **İRAN**.

⁴⁵⁸ Hümeýra Rigi geçtiğimiz aylarda İran'ın Brunei Büyükelçisi olarak atanan ilk kadın Sünni büyükelçi olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranda-ilk-kez-sunni-kadin-buyukelci-atandi/1353704>.

çoğunluğu oluşturduğu en azından 6 eyalette valiler Sünni olabilecekken Hasan Ruhani tercihini Şii valilerden yana kullanmıştır.⁴⁵⁹

4.4. İran'daki Etnik Azınlıklar⁴⁶⁰

Hazırlanan tez çalışmasının esas konusunu İran'ın kimlik politikası ve Beluçlar oluşturmuş olsa da İran'da Beluçların yanı sıra üç büyük etnik azınlık grubu oluşturan Azerbaycan Türkleri, Kürtler ve Araplara da burada kısaca değinmenin etnik azınlıklar arasındaki farklılık ve benzerlikleri kıyaslama açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira bu üç büyük etnik grup Fars olmamaları, dillerinin farklı olması ve yaşadıkları bölgeler itibarıyla İran'ın ulusal bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

4.4.1. Azerbaycan Türkleri

Azerbaycan Türkleri, eski Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin çoğunluğunun yanı sıra Türkiye, Rusya, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile farklı birçok ülkedeki azınlık grubu oluşturmaktadırlar. İran'ın en kalabalık etnik azınlık grubunu oluşturmalarının yanında dünyadaki en büyük Azerbaycan Türk topluluğu da Kuzeybatı İran bölgesinde bulunmaktadır. İran'daki Azerbaycan Türkleri genellikle Türk, Azeri ya da Azerbaycanlı olarak bilinmektedir. Ortak bir dil ve din ile karakterize edilen Azerbaycan Türkleri, Altay dil ailesinin Oğuz ya da Batı dil grubuna mensup olan Azerbaycan Türkçesini konuşur ve ağırlıklı olarak On iki İmam Şii Müslüman inancına sahiptirler.⁴⁶¹ Aygün Attar'a göre, Antik Grek kaynaklarında geçen Atropantenai ile birçok Arap kaynağı ve sonraki kaynaklarda geçen Azeri adının Türkler ve Azerbaycan Türkleri ile hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu isim, Partlara bağlı gruplardan birini ifade eden İranî bir tanımdır ve bu nedenle İranî Azeri kimliği ile Türk kimliğini özdeşleştirmek büyük bir tarihsel yanılıdır. Bu bağlamda İran ve İran Azerbaycanı'nda yaşayan Azerilerin eski Tati gruplardan biri olduğu düşünülmektedir.⁴⁶² İran'daki Azerbaycan Türklerinin sayısı

⁴⁵⁹ A.g.m.

⁴⁶⁰ İran Anayasası'nda Zerdüştler, Hristiyanlar ve Yahudiler dışında tanınmış bir dini azınlık grubu olmadığı gibi herhangi bir etnik azınlık grubu da yer verilmemiştir. Ancak İran toplumunda çoğunluktan farklı özellikler gösteren, başat olmayan ve hukuki bir kavram olan azınlığın sosyolojik tanımına uyan birçok etnik, dilsel ve dinsel grup olduğu için bu çalışmada da Araplar, Kürtler, Azerbaycan Türkleri ve Beluçlar etnik azınlık başlığı altında değerlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Saraçlı, M. (2008). "İran'da Azınlıklar". *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 2 (2).

⁴⁶¹ Elling, a.g.e. 28.

⁴⁶² Attar, a.g.e. 261.

konusunda ise yukarılarda da değinildiği üzere bir netlik bulunmamaktadır. Genel tahminler toplam İran nüfusunun yüzde 18'i ile 24'ü arasında değişse de Türk uzmanlar bu sayının yüzde 50'yi bulduğunu iddia etmektedir.⁴⁶³

Azerbaycan Türkleri, İran tarihinde çok önemli bir rol oynamışlardır ve çoğu bilim adamı tarafından İran toplumunun, ekonomisinin ve siyasetinin sorunsuz bir şekilde bütünleşmiş bir parçası olduğu düşünülmektedir. Çoğu Türk, Azerbaycan Türkçesinin yanında Farsçayı da bilmekte ve Farslarla evlilik dahil birçok konuda işbirliği içindedir. İran'da yaşayan Türklerin önemli bir kısmı kendilerini, etnik olarak farklı görmemekte, aksine din ve mezhep bağlamında İranlı bir kimliğin supra-etnik nosyonu ile özdeşleştirmektedir. Bununla birlikte Tahran ile Azerbaycan'daki Türkler arasında etnik çerçeveli kültür hareketliliğine yönelik adımlar atmak isteyen gruplar da bulunmaktadır. Bu gruplar kendilerini İran tarih ve siyasetinde çok önemli roller üstlenen ancak Rıza Şah'ın inşa etmeye çalıştığı tek dilli ve modern devlette marjinalize edilen etnik Türk grubunun bir parçası olduklarını iddia etmektedirler.⁴⁶⁴

Bugün Azerbaycan Cumhuriyeti adıyla bilinen bölge, Orta Çağ'a kadar Arran ya da Şirvan olarak bilinmekteydi. 1813 yılı Gülistan ve 1828 yılı Türkmençay Antlaşmalarıyla Aras Nehri, Rusya ile İran arasında sınır kabul edilerek Aras'ın yukarısında kalan bölge Kafkas veya Kuzey Azerbaycan, aşağısında kalan topraklar ise Güney ya da İran Azerbaycanı olarak düzenlenmiştir.⁴⁶⁵

Azerbaycan Türkleri, 1501 yılında kurulan Safevi devleti ile resmi mezhep haline getirilen Şiiliği kimliklerinin önemli bir sembolü olarak görmektedir. Bugün bile pek çok Azerbaycanlı, Safevi devletini "Azerbaycan hanedanı" olarak isimlendirmektedir. Zira Safeviler döneminde hanedan üyeleri, komutanlar ve üst düzey görevliler ağırlıklı olarak Türk kökenli olmuştur. Safevilerin son dönemlerinde ise Türklük özelliği korunmakla beraber devlet kademelerine Fars kökenli memurlar getirilse de Afşar ve Kaçar hanedanlıkları döneminde "Türklük şuuru" ve Şiilik önemini korumaya devam etmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁶³ Elling, a.g.e. 28..

⁴⁶⁴ Elling, a.g.e. 29.

⁴⁶⁵ Attar, A. (2006).a.g.e. 226.

⁴⁶⁶ İpek, C., D. (2012). "Güney Azerbaycan Türklerinde Kimlik Sorunu". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (1), 269.

Pehlevi yönetimlerine gelindiğinde yoğun bir şekilde uygulanan Persleştirme/Farslaştırma politikalarından Azerbaycan Türkleri de olumsuz etkilenmişlerdir. Sovyet Azerbaycanı'nın birinci sekreteri Mir Cafer Bağirov Stalin'e gönderdiği gizli mektupta İran Türklerinin durumunu şu sözlerle özetlemekteydi:⁴⁶⁷

Rıza Şah diktatörlüğü döneminde Azerbaycan halkı sadece üst düzey devlet görevlerinden değil, orta ve alt kademedeki memurluklardan da uzaklaştırıldılar. Aynı durum orduda da söz konusudur. Üst düzey askeri makamlarda Azerbaycanlılara az rastlanılır. Fars dilini devlet dili olarak ilan etmekle şah, Güney Azerbaycan'daki devlet yönetim merkezlerini Farslaştırmak eğilimindedir. Okullarda Azerbaycan dili tümüyle yasaklanmış, eğitim Farsça yapılmaktadır. Yerel yönetimlerde bütün resmi yazışmalar Farsça yürütülmektedir. Üst düzey yöneticilere Azerice hitap etmek yasaktır.

Pehlevi yönetiminin uygulamalarından ve baskı politikalarından kurtulmak isteyen Azerbaycan Türkleri, diğer etnik azınlıklarla beraber çareyi 1979 İran İslam Devrimi'ne destek vermekte görmüşlerdir. Ancak Azerbaycan Türklerinin devrimin gerçekleşmesinde üstlenmiş oldukları büyük rol, mollaların idari mekanizmayı ele geçirerek kendi yönetim biçimlerini kurmaya başlamalarıyla beraber inkar edilmeye başlanmış ve dolayısıyla Azerbaycan Türkleri, devrimden de istedikleri sonucu alamamışlardır. Fars olmayan halklar için anayasada tanımlanmış belirli bir "etnik azınlık" statüsü olmadığı gibi önceki yönetimin "İslamlaşmış" versiyonu ile Fars-Şii rejimi devam ettirilmiştir. Yeni rejim ve yönetimden de istediklerini alamayan Azerbaycan Türkleri, çeşitli protesto eylemleriyle tepkilerini ortaya koymuş ancak yönetim tarafından bastırılmışlardır.⁴⁶⁸

Azerbaycan Türkleri, Pehlevi Hanedanlığı ve ardından gelen İslam Cumhuriyeti'nin uygulamış olduğu baskılayıcı azınlık politikalarından olumsuz etkilenmelerine rağmen, İran'da yaşayan diğer etnik gruplarla kıyaslandıklarında, benimsemiş oldukları Şii ideolojinin de büyük etkisiyle göreceli olarak iyi durumdadırlar. Zira, İran'da yaşayan Türkler ülkenin diğer bölgeleriyle aralarındaki dil farkına rağmen, kendilerini çoğu zaman "İranlı" olarak kabul etmiş ve İran'ın gerek kültür ve kimlik politikalarında gerekse coğrafi sınırlarının korunmasında diğer etnik gruplardan her zaman bir adım önde olmuşlardır. Bu bağlamda İran Türklerinin İran toplumunun içine tam anlamıyla entegre oldukları söylenebilmektedir. Öyle ki Azerbaycan Cumhuriyeti'nde geniş esnaf ve tüccar sınıfı çok fazla bulunmazken, İran'da bu işlerle genellikle Türkler uğraşmaktadır. Ticari ilişkilerin

⁴⁶⁷ Attar, a.g.e. 271.

⁴⁶⁸ Attar, a.g.e. 320.

yanı sıra Tebriz, Erdebil ve Urmiye gibi Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin örf, adet ve kültür bakımından da İran'ın Fars şehirlerden çok önemli farklılıkları bulunmamaktadır.⁴⁶⁹ Etnik farklılıklarını bir kenara bırakarak din-mezhep bağlamında İranla özdeşleşen Türkler, bu sayede ülke yönetiminde önemli konumlara getirilmekten sosyal hayatta Farslarla olan komşuluk, evlilik ve ticari ilişkilerine kadar her anlamda diğer etnik gruplardan çok daha avantajlı konumdadırlar.

4.4.2. Kürtler

İran'daki önemli etnik azınlık gruplarından birini oluşturan Kürtler, ağırlıklı olarak Kürdistan, Batı Azerbaycan, Kermanshah ve İlam kentlerinde yaşamaktadırlar. Kürtlerin etnik kökeniyle ilgili yapılan tartışmalarda İranlı yazar ve aydınların çoğu Kürtlerin İraniliğine vurgu yapmakta ve Kürtçenin Fars dil ailesine mensubiyetinden dolayı Kürtlerin de etnik olarak "İranlı" olduklarını iddia etmektedir. Ancak İranlılığın "etnisite ve dil" temelli olarak ele alındığı bu bakış açısına göre İran'daki en büyük etnik azınlık grubu oluşturan Azerbaycan Türkleri İranlı sayılmayacakları için önemli bir kimlik sorunsalı ortaya çıkmaktadır.⁴⁷⁰

İran dışında ağırlıklı olarak Türkiye, Irak ve Suriye'de yaşayan ve çoğunlukla ayrılıkçı talepleriyle gündeme gelen Kürtlerin İran'daki oransal dağılımları konusunda ise yine net bir rakam bulunmamakta, yüzde 7-9'dan yüzde 12-15'e kadar değişen tahminler yapılmaktadır.⁴⁷¹ Bu oranlar bağlamında ise İran'da yaşayan Kürtlerin yüzde 30'u Şii, yüzde 70'i ise Sünnidir. Sisteme entegre olan Şii Kürtler açısından fazla bir sorun bulunmazken, Sünni Kürt grupları 20. yüzyılın başından beri özerk bir Kürdistan kurmak için çaba göstermiş ve bu nedenle de gerek şah döneminde gerekse İslam Devrimi'nden sonra yönetimle sürekli bir çatışma içerisinde olmuşlardır.⁴⁷²

Hamid Ahmedi "The Politics of Ethnic Nationalism" adlı doktora tezinde İranlı Kürt tarihçi Mıhrdad İzedi'ye atıfla, İranlı Kürtlerle Farsların kültürel yakınlıkları bulunduğunu, 1514 Çaldıran Savaşı'ndan beri birlikte yaşadıklarını ve hatta antik çağlarda kurulan İran

⁴⁶⁹ İzedi, R. (2006). "Azerbaycan Kimliği Hakkındaki On Yıllık Kargaşaya Bir Bakış." İran: Ulusal Kimlik İnşası (Ed Ahmedi, H.). Küre Yayınları: İstanbul, 233-235.

⁴⁷⁰ Sarıkaya, Y. (2008). "Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik". Ötüken Neşriyat: İstanbul, 237.

⁴⁷¹ Elling, a.g.e. 32.

⁴⁷² Keskin, A. (2006). "ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde İran'da Etnik Milliyetçilik". *Stratejik Analiz*, (72), 70.

hanedanlıklarında birçok Kürdün sorunsuz bir şekilde yaşadığını dile getirmektedir. Kürtlerle Farsların tarihsel, siyasi ve kültürel yakınlıkları ise Ahmedî'ye göre İranlı Kürtleri diğer bölgelerdeki Kürt azınlıklardan ayırmaktadır.⁴⁷³

Rıza Şah'ın İran'ı modernleştirme ve Farslaştırma hamlelerinden diğer pek çok etnik azınlık gibi Kürtler de olumsuz etkilenmişlerdir. Şah'ın yirmi yıllık baskı politikası 1941 yılında Sovyet ve İngiliz kuvvetlerinin İran'ı işgaliyle (1941-1946) sona ermiş ve yerine oğlu Muhammed Rıza geçmiştir. Sovyetlerin desteğini alan Kürtler, dönemin karışık ortamını da fırsat bilerek 1946 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ni kurmuş ve özerkliklerini ilan etmişlerdir. Ancak Sovyetlerin İran'ı terk etmeleri nedeniyle, kurulan Cumhuriyet yalnızca on bir ay yaşamış ve sonrasında İran tarafından yıkılmıştır.⁴⁷⁴

Pehlevilerin baskı politikaları nedeniyle uzun bir süre sessizliğe bürünen Kürtler, talep ettikleri hakları alabilmek için 1979 İslam Devrimi'ne destek vermişlerdir. Ancak devrimin Şii karakteri, yüzde 70'i Sünni olan Kürtlerde büyük bir hayal kırıklığı yaratmış ve yine istediklerini alamamışlardır. 1990'lı yıllarda Kürdistan Özgürlük Partisi / Parti Azadi Kürdistan (PAK) gibi birçok muhalif Kürt hareketi ortaya çıkmış ancak bunlardan en etkilisi merkezi Kuzey Irak'ta bulunan ve PKK öncülüğünde 2003 yılında kurulan Kürdistan Özgür Yaşam Partisi / Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (PJAK) olmuştur. PJAK'ın ABD ve İsrail destekli olarak İran'a karşı oluşturulduğunu iddia edenlerin yanı sıra bazıları İran İstihbaratı tarafından kurulduğunu söyleyenlerin sayısı da azımsanmayacak niteliktedir. 2010 yılında ortaya çıkan Arap Baharı'nda, birçok ülkedeki Kürt militan gruplar bağımsız bir Kürt devleti için ortak siyasi ve askeri mücadele vermiş⁴⁷⁵ ancak gerek İran'daki Kürtlerin önemli bir bölümünün kendilerini Fars etnik ve kültürel kimliğinin bir parçası olarak görmeleri gerekse İran'ın baskılayıcı politikaları nedeniyle İranlı Kürtler bağımsız devlet fikrine nispeten uzak kalmışlardır.⁴⁷⁶

Son tahlilde, kültürel, tarihsel ve dilsel bağlantılarına rağmen Farsça konuşan "üst kimlik" ile Kürtler arasındaki ilişki karmaşık ve genellikle gerilimli olmuştur. Azerbaycan Türkleri ile karşılaştırıldıklarında, Kürtler (özellikle Sünni Kürtler) modern İran'da belirgin bir şekilde marjinalleştirilmişlerdir. Orta Doğu'nun 19. ve 20. yüzyıllardaki büyük güç

⁴⁷³ Ahmedî, H. (1995). *"The Politics of Ethnic Nationalism."* Carleton University: Canada,

⁴⁷⁴ Ahmedî, (1995), a.g.e. 109.

⁴⁷⁵ Karadağ, S. (2019). "Değişen Dengeler ve İran Kürtleri". *İNSAMER*, 2.

⁴⁷⁶ Sarıkaya, a.g.e. 265.

rekabetlerine bir yanıt olarak, Kürtler azınlık statülerine göre şekillenmiş farklı bir kültürel öz tanımlama geliştirmişlerdir. Bununla birlikte, modern İran devletinin Kürtlere karşı endişeli ve militarist tutumu, yerel nüfusta adaletsizlik ve ayrımcılık duygularına neden olmuş ve ayrı bir “Kürt kimliği” oluşturma ideallerini daha da güçlendirmiştir.⁴⁷⁷

4.4.3. Araplar

Arap kimliği, İran’da Türk ve Fars kimliğinden sonra üçüncü yaygın kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki Arap kimliği milattan önceki tarihlere dayandığı için Arapların İran’ın yerlileri arasında sayıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.⁴⁷⁸

İran’daki Araplar çoğunluk itibarıyla Şii olmalarına rağmen Arapların, Fars-İran karşıtı duygular beslemeleri, İran devlet geleneğinin tarihsel olarak Arap milleti ile uzlaşmazlıklarının olması, Fars milliyetçilerinin Araplara karşı kin ve nefret söylemi geliştirmeleri, “Arap” denilince genellikle Sünni Arapların akla gelmesi ve İran’ın günümüzde Suudi Arabistan ile yaşadığı mezhep temelli sorunlar gibi nedenlerle İran’daki Araplar meselesi çok boyutlu ve karmaşıktır.⁴⁷⁹

Çoğunluğu Şii olan Araplar, genellikle İran’ın El-Ahvaz bölgesi olarak bilinen Huzistan ve Buşehr eyaletlerinde yaşamaktadır. Bu eyaletler dışında ise Hürmüzgah, Fars, Bayer Ahmad, Çarmahal, İlam, Kirman ve Horasan’da yaşadıkları bilinmektedir. Dil ve inanç bakımından milliyetçi bir topluluk olan Araplar, aşiret ve kabile düzenine de önem vermektedir. El-Kaab, el-Buğebiş, Hanafze, Hazbe, Duvarce ve Mugaddem gibi kabileler başta olmak üzere İran’da yüzü aşkın Arap kabilesi bulunmaktadır.⁴⁸⁰ İran Araplarının merkezi sayılan Huzistan eyaletinin nüfusu İran İstatistik Kurumunun 2016 verilerine göre 4.710.509’dur. Ancak Huzistan ve İran genelinde yaşayan Arapların sayıları hakkında net ve şeffaf rakamlar bulunmamaktadır. Buna rağmen çeşitli merkezler bölgede yaşayan Arapların sayıları ile ilgili birtakım tahminlerde bulunmaktadır. Örneğin CIA ve Library of Congress Arapların ülke genelindeki oranlarını yüzde 2 olarak açıklarken, New America Foundation yüzde 2,7 olarak tahmin etmektedir. İran Genel Kültür Konseyi 2012 yılında

⁴⁷⁷ Elling, a.g.e. 36.

⁴⁷⁸ Attar, a.g.e. 214.

⁴⁷⁹ Sarıkaya, a.g.e. 288.

⁴⁸⁰ Attar, a.g.e. 215.

yaptığı araştırmada ise İran genelinde yaşayan Arapların sayısını 2.200.000 olarak açıklamıştır.⁴⁸¹

Nüfusunun çoğunluğunu Arap, Lor ve Bahtiyarilerin oluşturduğu ve İran'ın güneybatısında yer alan El-Ahvaz bölgesi, birçok farklı nedenden dolayı İran'ın milli güvenliği için kritik bir öneme sahiptir. Bu bölge İran'ın petrol sanayi merkezi olması, önemli termik ve doğal gaz santrallerini barındırması ve İran'ın açık sulara açılmasında en önemli güzergahlardan biri olması gibi nedenlerle İran ekonomisinin önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Ancak bölgedeki Araplar bu gelirlerden yeterince pay alamadıkları gibi sağlık, eğitim ve benzer daha birçok konuda da İran'ın en geri kalmış kesimlerinden birini oluşturmaktadırlar. Merkezi hükümetin bölgeye yönelik uygulamış olduğu gelir eşitsizliği başta olmak üzere birtakım olumsuz politikalar ve bölgesel ve küresel aktörlerin faaliyetleri nedeniyle Arap etno milliyetçiliği bu bölgede gün geçtikçe artmaktadır.⁴⁸² Gerek Pehlevi yönetimlerindeki siyasi ve ideolojik baskılar gerekse İslam rejimin uygulamış olduğu Pan İranist ve Pan Farsist ideolojiler nedeniyle sürekli baskı altında kalan Araplar, “Birleşmiş Şii Arap Devleti”ni kurmayı umut etmektedirler.⁴⁸³

Seyyid Abdülemir Nebevi, Huzistan bölgesinde yaşanan etno milliyetçiliğin sebeplerini ayrılıkçı Arap hareketlerinin iddiaları doğrultusunda şu şekilde açıklamaktadır:⁴⁸⁴

- Araplar, Aryanların İran Platosu'na göç etmelerinden çok daha eski zamanlardan itibaren bölgenin yerel halkıdır ve bölgenin gerçek adı Ahvaz ve Arabistan'dır.
- Arabistan, son 500 yıllık tarihi boyunca ya bağımsız ya da yarı bağımsız olmuştur ve bölgenin resmi dili Arapça'dır.
- İran'ın bölgeyi topraklarına katması, halkın görüşü alınmadan zor kullanarak gerçekleştirilmiştir.
- Gerek devrimden önceki gerekse sonraki dönemde “bütünlük söyleminin başat olması nedeniyle, bölgedeki egemen bazı etnik gruplara bağlı aydınların ve siyasi akımların kendilerini üstün görmesi” sonucunda Araplar ana dillerinde eğitim başta olmak üzere, en temel hak ve özgürlüklerini kaybetmişler ve yaygın bir şekilde ayrımcılığa maruz tutularak küçümsenmişlerdir.

⁴⁸¹ Şahit, B. (2019, 4 Temmuz). “El-Ahvaz Bölgesi ve İran'ın Arap Etno-Milliyetçiliği Sorunu”. **Tebaren**. <http://tebaren.org/?p=2209> adresinden 03. 03.2020'de alınmıştır.

⁴⁸² Şahit, a.g.m.

⁴⁸³ Attar, a.g.e. 216-217.

⁴⁸⁴ Nebevi, S. A. (2009) “**Huzistan ve Etnik Sorunlar.**” İran Ulusal Kimlik İnşası (Ed. Ahmedî, H.) İran: Ulusal Kimlik İnşası. İstanbul: Küre Yayınları, 305-306.

4.4.4. Beluçlar

Beluçlar, İran'ın güneydoğusunda Pakistan ve Afganistan sınırına yakın bir bölge olan Sistan ve Belucistan eyaletinde yaşamaktadır. Sistan ve Belucistan, merkeze en uzak eyalet olmasının yanı sıra İran'ın en az gelişmiş ve en düşük yaşam standartlarına sahip bölgelerinden biridir. Ağırlıklı olarak Sünni Müslüman olan Beluçların, 2 milyon civarında (kimi kaynaklarda bu sayının altında, kimi kaynaklarda 4 milyonun üstünde) nüfuslarının olduğu tahmin edilmektedir. Pehlevi rejimi altında, Beluç olmayan kişilerin bölgeye zorla göç ettirilmeleri yoluyla demografik değişiklikler yaşanmış ve bu değişiklikler neticesinde eyaletin başkenti Zahedan nüfusunun neredeyse yüzde 40'ını Beluci olmayan halklar oluşturmuştur. Bu dönemde Beluci dilinin kamusal kullanımı yasaklanmış, Belu basılan kitap, dergi ve gazetelerin yayınlanması ise yasa dışı sayılmıştır. Yine bu dönemde Beluçların okullarda yerel kıyafetlerini giymelerine de izin verilmemiştir. Beluç halkına uygulanan bu baskı politikaları İslam Devrimi sonrasında da değiştirilmeden devam ettirilmiş ve bu politikalar, kitlesel yoksulluk, eğitimsel geri kalmışlık, kültürel özgürlük eksikliği ve politik marjinalleşmeleri de beraberinde getirmiştir.⁴⁸⁵

Sistan ve Belucistan eyaleti, Orta Asya devletlerini Hint alt kıtasına ve Hint Okyanusu'na bağlayan ve Orta Doğu'nun doğu kanadında yer alan stratejik bir konuma sahiptir. İran Körfezi ve Arap Denizi'nin kuzey kısmını, Hürmüz Boğazı'ndan İran ve Pakistan arasında bölünmüş küçük bir köy olan Gwatar'a kadar kaplamaktadır. İran topraklarına ise 1928 yılında Rıza Şah tarafından ilhak edilerek dahil olmuştur. İran'daki Pehlevi hanedanının saltanatı, Farsi özelliklere dayanan ve birleşik ulusal kimliğe sahip merkezi bir devlet yapısı öngörmekteydi. Fars dili, Fars ırkı ve Şii din yapısı devlet temellerinin atılmasında kurucu unsurlar olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla Pehlevi rejimi, diğer ulusların Fars ulusal kimliğini zorla özümsemeleri politikasını benimsemiş ve müteakip rejimlere de etnik farklılıklar üzerinden siyaset yapmalarının yolunu açan siyasi ve anayasal temelleri atmıştır. Şah hükümetinin yerini alan teokratik rejim ise Şii mezhebine devlet kimliği olarak daha fazla önem vermiş ve Beluçları, devrimin dışında kalan ve davalarına yabancı unsur olarak kabul etmiştir. Rejimin Beluç halkına yönelik

⁴⁸⁵ Saleh, a.g.e. 72.

uygulamış olduğu çifte standart, Beluçlar ile İslam Cumhuriyeti arasındaki güvensizliğin artmasına neden olmuştur.⁴⁸⁶

1970’ler boyunca ve İslam Devrimi sonrasında bölgede birçok ayaklanma ve ayrılıkçı hareket ortaya çıkmış olsa da Tahran yönetimi hepsini sert bir şekilde bastırmıştır. Bölgeye yönelik herhangi olumlu bir adımın atılmaması neticesinde Belucistan bölgesi İran’ın en geri kalmış eyaletlerinden biri olmaya devam etmiş, uyuşturucu ticaretinin önemli bir geçiş yolu olarak ortaya çıkmış ve sonuçta İran’ın derin, dengesiz ve güvensiz bir parçası haline gelmiştir. Belucistan eyaletinden eski bir meclis üyesi olan Abdul Aziz, Arap ülkelerinde olduğu gibi İran’ın da İslami bir devlet ilan edilmesi ve Şii veya Sünnilik’e herhangi bir atıfta bulunulmaması gerektiğini savunarak, “Anayasanın 14. maddesinde Yahudilik, Hristiyanlık ve Zerdüştlük İran’ın resmi azınlık dinleri olarak kabul ediliyor. Resmi düşmanlarımız olan İsrail ve ABD dinini resmen tanıyoruz da Sünniliği neden kabul etmiyoruz?” çıkışında bulunmuştur.⁴⁸⁷

Beluçları İran’da azınlık konumuna getiren çeşitli faktörler mevcuttur. Rasmus Christian Elling, bu durumu beş farklı neden üzerinden açıklamaktadır. Öncelikle Beluçların dili İran dil ailesine mensup Beluçça olmasına rağmen İran’ın resmi dili olan Farsça’dan bariz farklılıklar göstermektedir. Örneğin Farsça’da deveye “şotur” denirken, Beluççada “huşter-hoşter” denilmektedir. Kelime farklılıklarının yanı sıra cümle yapılarında da önemli ayrımlar bulunmaktadır. Örneğin Farsçada nasılsınız derken “hal-e şoma hubi” ifadesi kullanılırken, Beluci dilinde “jure, hub jure?” denilmektedir. Dolayısıyla iki dil arasındaki farklılıklar Beluçları İran’da azınlık konumuna getiren ilk faktördür. Beluçları İran’da azınlık yapan ikinci faktör dini yapılanmalarıdır. Beluçların çoğu, İran’ın resmi dini olan Şii İslam’dan farklı olarak Sünnidir. Şiiliğin İslam Cumhuriyeti’nin “varoluş nedeni” ve İranlıların çoğunluğunun benimsediği mezhep olması nedeniyle Şii olmayan herkes otomatik olarak azınlık durumundadır. Sünni Beluçlar, dini ilham almak için İran yerine doğu sınırları boyunca uzanan Pakistan’a bakmakta ve birçok Beluç, dini eğitimleri için Pakistan medreselerini tercih etmektedir. Beluçları azınlık konumuna getiren üçüncü neden kabile tipi örgütlenmeleridir. Babadan oğula geçen (patrimonial) bir kabile yapılanmasına sahip olan Beluçlarda, kabileciliğin temel nedenleri akrabalıktan ziyade savunma, güvenlik ve bazen de suç amaçlı olabilmektedir. Kabileler,

⁴⁸⁶ İnternet: Boladai, N. (11.08.2006). “Balochistan: The Baloch in Iran- A National Question,” UNPO. Web: <https://unpo.org/article/6116>, adresinden 02.02.2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁸⁷ Saleh, a.g.e. 73.

her şeyden önce kabile üyelerini, toprak, su kaynakları ve sosyal hayatları için gerekli olan diğer önemli şeyleri korumak için organize etmektedir. Kabileler genellikle küçükten büyüğe sıralanan farklı birimlere ayrılır ve merkezi olmayan bir yönetime sahiptirler. Bir kabilenin her yetişkin erkeği prensipte eşittir ve her erkek bir savaşçıdır. Büyük ya da küçük her kabile “birimiz hepimiz, hepimiz birimiz” ilkesi doğrultusunda birbirlerinin üyelerini desteklemek ve savunmada harekete geçmekle yükümlüdür. Kabileler, devletlerden bağımsız kalmaya ve hatta mümkünse onları fethetmeye çalışırlar. Beluci kabileleri 1928-1935 döneminde Rıza Şah tarafından fethedilerek devletin şemsiyesi altına alınmış olsalar da bu kabileler Rıza Şah’ın hükümdarlığı sırasında iç yapılarını korumayı başarmışlardır. İslam Cumhuriyeti döneminden beri ise Şii-Sünni ayrımının keskin bir şekilde yapılmasından dolayı Beluçlar, kimliklerini din odaklı oluşturmaya başlamış ve Beluç kabile yapısı giderek zayıflatılmıştır. Beluçların azınlık olmasının dördüncü nedeni aşiret tipi örgütlenmelerinin yanı sıra kültürlerinin diğer yönlerinin de ayırt edici olmasıdır. Rıza Şah döneminde Beluçların çoğu siyah keçi kılından yapılmış çadırlarda yaşar ve keçi, koyun ve develerini beslemek için kabilelerinin etrafında sürekli göç ederlerdi. Üretim, öncelikle geçim odaklı olduğu için ürettiklerini tüketen bir yapıya sahiptiler. Beluçlar, kıyafet bakımından da çeşitli farklılıklar taşımaktadır. Erkekler çok bol şalvar ve *jamag* adı verilen uzun gömlekler tercih ederken kadınlar uzun elbiselerin altına şalvar giyer, çarşaf takar ve peçe altına şal örterler. Beluciler, yemek konusunda da Fars mutfağından ayrılmaktadır. Pirinç temelli Fars yemeklerinin aksine Beluci mutfağında *hatuk* adı verilen su, süt veya et suyuna doğranan ekmek parçalarından oluşan yemek ön plana çıkmaktadır. Beluçları azınlık yapan son faktör ise yaşadıkları coğrafyanın İran’ın büyük şehirlerine (Tahran, Meşhed, İsfahan, Şiraz vs) olan uzaklığıdır. Örneğin Tahran’da yaşayan İranlılar, Belucistan’dan, “İran’ın Sibiryası” ya da gitmek için asla bir neden ya da arzularının olamayacağı bir yer olarak bahsederken, bu durum zihinlerdeki Beluç algısını daha fazla marjinalleştirmektedir.⁴⁸⁸

İran Beluçları, farklı bir kültüre dayanan belirli bir bölgesel özdeşleşmeye güzel bir örnek teşkil etmektedir. Batı Hint-İran dilinin bir kolu olan Beluççayı konuşan Beluçlar, dini olarak çoğunlukla Sünni Müslümandır. (Zikirilik ve Vahabilik az da olsa istisna oluşturmaktadır.) Dravidian kökenli olduğu tahmin edilen Braohiler de dillerinin farklılığına rağmen kimi tarihçiler tarafından etnik köken itibarıyla Beluç kabul

⁴⁸⁸ Salzman, P. C. (2015) “Minorities in Iran: Nationalism and Ethnicity after Khomeini by Rasmus Christian Elling”. *The Journal of the Middle East and Africa*, 6(2), 215-217.

edilmektedir. Geleneksel bir hayat tarzını benimseyen Beluclar, Rıza Şah yönetiminde feodalizmin kademeli olarak ortadan kaldırılması ile beraber kendi içlerinden küçük bir kentsel orta sınıf Belucun ortaya çıkmasına “izin vermişlerdir”. Hindistan’daki olaylardan etkilenen Beluç elitler, 1930’larda yer altı milliyetçi gruplar oluşturmaya başlamışlardır. Bir aşiret lideri olan Dad Şah, 1950’lerde Pehlevi yönetimlerini protesto etmek adına İran Belucistanı’nda bir ayaklanma başlatmıştır. 1957 yılında Belucistan’dan geçen bir ABD konvoyuna yapılan saldırıyla uluslararası ünü artan Dad Şah, Beluclar tarafından ulusal kahraman olarak anılırken İran devleti tarafından isyancı olarak nitelendirilmiş ve öldürülmüştür.⁴⁸⁹

Beluç toplumsal yapısında önemli figürler olan Sünni din adamları ve mollalar, 20. yüzyılın başlarından itibaren iç içe geçmiş dini ve etnik duygular ile kabile bağlarının siyasi seferberliğinde önemli bir rol oynamışlardır. Pehlevi yönetimi altındaki Belucistan’da, Sünni teoloji seminerleri bu din adamları vesilesiyle artarken, Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkeleri ve Pakistan ile bağlar da bu dönemde güçlendirilmiştir.⁴⁹⁰

1960’larda, Belucistan Kurtuluş Cephesi /The Balochistan Liberation Front (BLF) gibi milliyetçi örgütler yeraltında örgütlenmeye başlamış ve Dad Şah’ın destekçilerini sürgün etmiştir. Amaçları, BLF’in Marksist söylemiyle birlikte Sovyet eğilimlerini ve desteğini ortaya çıkaran ve Sovyetler Birliği’ne kadar uzanan bağımsız bir Belucistan kurmaktır. BLF ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve Saddam Hüseyin’den de destek almıştır. BLF ve diğer Beluç örgütler, 1960’larda İran’a karşı düşük ölçekli bir gerilla savaşı düzenlerken 1970’lerden itibaren İran şahı şiddetli baskı ve sindirme yoluyla bu isyanlara cevap vermiştir. Irak’tan gelen desteğin kesilmesinin yanı sıra şah tarafından düzenlenen bir af politikasının da etkisiyle 1975 yılıyla beraber Beluç isyanlar sona ermiş ancak etnik ve mezhepsel gerilimler bölgeyi gölgelemeye devam etmiştir.⁴⁹¹

1979 İran İslam Devrimi’ne destek veren Beluç gruplar, kısa bir süre sonra desteklerini geri çekerek muhalif unsurlar olmaya başlamışlardır. Zira yeni rejimin etnik gruplara yönelik tutumu Pehlevi yönetimlerinden farklılık taşımadığı gibi felsefi

⁴⁸⁹ Taheri, A.,R. (2012). “**The Baloch in Post Islamic Revolution Iran: A Political Study (1979-2008).**” University of Pune: India, 38-43.

⁴⁹⁰ A.g.e.

⁴⁹¹ A.g.e.

temellerinin de Şii İslam teokrasisine dayanması Sünni Beluç gruplarını rahatsız etmiştir. Yeni rejimin niyetini açıkça belli etmesinin ardından Beluç siyasi hareketlerine mensup birçok kişi Avrupa veya Pakistan'a giderek faaliyetlerine oralarda devam etmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise Sistan ve Belucistan'da kalan Beluçlar, Pakistan'da faaliyetlerini devam ettiren grupların da desteğini alarak siyasal dinamizimlerini artırmış ve birçoğu Cundullah gibi radikal bir çizgiye evrilmiştir. Bugün itibarıyla birçok radikal Sünni Beluç grup, Sistan ve Belucistan'da yaşayan insanların maruz kaldıkları eşitsiz ve adaletsiz muamelelere tepki gösterme gerekçesiyle faaliyetlerini sürdürmektedir.⁴⁹²

4.4.4.1. Sistan ve belucistan eyaleti

Belucistan; sınırları İran, Pakistan ve Afganistan'da bulunan ve 15 milyondan fazla Belucun yaşadığı geniş bir coğrafyadır. Bölge, Güneybatı Afganistan, Güneydoğu İran ve Batı Pakistan'da yer almaktadır. Belucistan, İran'da, ülkenin en büyük eyaletlerinden biri olan (181.785 km'lik bir alan) ve İran'ın yüzde 11'inden fazlasını oluşturan Sistan ve Belucistan eyaleti olarak adlandırılmaktadır. Sistan ve Belucistan, coğrafi olarak güneyde Mekran ve kuzeyde Serhad olmak üzere genel olarak iki bölüme ayrılmıştır. Kamu hizmetleri perspektifinden bakıldığında Çabahar, İranşehr, Saravan, Kaş ve Zahedan İran Belucistanı'nın nispeten gelişmiş şehirleridir. Alt yapı olanakları bakımından Pakistan ve Afganistan'daki Beluç bölgelerinden çok daha gelişmiş olan Sistan ve Belucistan, İran'ın geri kalan bölgeleriyle kıyaslandığında ise en geri kalmış bölgedir.⁴⁹³

Sistan ve Belucistan eyaleti, kuzeyde Sistan ve güneyde Belucistan olmak üzere iki farklı jeokültürel bölgenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Şehristan-e Zabol- Sistan- 1865 yılında Beluç yönetici Amir Ahmed Han'ın yenilgisinden sonra Fars hakimiyetine geçmiştir. 1894 yılında ise İngilizler, Sistan'ı İran, Afganistan ve İngiliz Belucistanı arasında bölüştürmüştür. İran'ın daha sonraki siyasi ve idari düzenlemelerinde Sistan'a önce Zabol ismi verilmiş, 1959 yılında ise resmi olarak Belucistan topraklarına dahil edilerek Sistan ve Belucistan eyaletinin bir parçası haline getirilmiştir. Çoğunluğu Şii olan Sistan'ın, Belucistan topraklarına dahil edilmesi Beluç kaynaklarına göre bölgedeki Beluç hakimiyetine son vermek için kasıtlı olarak yapılmış bir düzenlemedir.⁴⁹⁴ Sistan ve Belucistan kültürel ayrımın yanı sıra doğal sınırlarla da birbirinden ayrılmaktadır. Sistan

⁴⁹² Balci, Ç. (2019). "Etno-Mezhepsel Radikalleşme: Sistan-Beluçistan'da Radikal Gruplar". *İRAM Center*, 12.

⁴⁹³ Taheri, A., R. (2013). "The Sociopolitical Culture of Iranian Baloch Elites". *Iranian Studies*, 46 (6), 973-974.

⁴⁹⁴ Breseeg, a.g.e. 282-283.

15.917 km² 'lik bir alanda Helمند Nehri'nin çevresindeki alüvyon ovada yer alırken, Belucistan 172.305 km²'lik yüzölçümü genişliği ile ülkenin güneyinde, kuzeyde Lut Çölü, güneyde Umman Denizi ile çevrili dağlık bir bölgede bulunmaktadır.⁴⁹⁵ Sistan ve Belucistan eyaleti 2016 yılında İran İstatistik Merkezi tarafından yapılan nüfus sayımına göre 2.775.014 nüfusa sahiptir. Bu nüfusun 1.345.642'si şehirlerde, 1.427.332'si köylerde yaşarken, 2.040 kişi de göçebe aşiret konumundadır. Bu bağlamda Sistan ve Belucistan eyaleti nüfus bakımından İran'ın 29. büyük eyaletidir ve kilometrekare başına düzen 13 kişiyle İran'ın nüfus yoğunluğu en düşük eyaletlerinden birisidir. 2011-2016 arası yıllık nüfus artış oranlarına bakıldığında ise yüzde 2,7 büyüme oranıyla İran'ın nüfusu en hızlı artan eyaletidir.⁴⁹⁶ Ancak verilen bu rakamlar İran'daki gerçek Beluç nüfusunu yansıtmamaktadır. Zira İran kendisini çok uluslu bir devletten ziyade "tek İran milleti" şeklinde yansıtmak istediği için yapılan nüfus sayım raporlarında etnik kimliklerin ayrıntılı olarak ele alınmadığı açıktır. Bunun yanında Sistan ve Belucistan eyaletinin tarihsel geçmişi fazla detaylı olduğu için sağlıklı bir nüfus sayımına elverişli bir ortam oluşturulamamıştır. Bu bağlamda Belucistan, Kaçarlar döneminde Kirman'ın bir parçası olduğu için "Kirman ve Belucistan Eyaleti" olarak bilinmekteyken, ardından "Belucistan ve Sistan Eyaleti" olarak isim değiştirmiş, bugün bilinen son halinde ise "Sistan ve Belucistan Eyaleti" olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla farklı bölgelerle arasındaki organik ve fiziksel bağ, Beluç nüfusunun kesin sayımını engellemiştir. Bu nedenlerin yanı sıra Sistan ve Belucistan eyaleti sadece Beluçları değil, İran'ın farklı bölgelerinden ve hatta komşu Afganistan ve Pakistan'dan gelen Beluç dışı unsurları kapsadığı için de Beluçların nüfusları kesin ve net bir şekilde bilinmemektedir. Ancak genel olarak yapılan tahminler 2 ile 4 milyon arasında Belucun İran topraklarında yaşadığını göstermektedir. Buna göre, İran Beluçları, Sistan ve Belucistan eyaletinde yoğunlaşılar da Kirman, Hürmüzgan ve Horasan'da da az sayıda Beluca rastlanmaktadır.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Şahit, B. (16.07.2019)." İran'ın Milli Güvenliği ve Sünni Beluçlar". <http://tebaren.org/?p=2236> adresinden 12.01.2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁹⁶ Statistical Centre of Iran. (2016). "Selected Findings of the 2016 National Population and Housing Census". https://www.amar.org.ir/Portals/1/census/2016/Census_2016_Selected_Findings.pdf adresinden 14.01.2020 tarihinde alınmıştır.

⁴⁹⁷ Taheri (2012), a.g.e. 37-38.

Harita 4.1. İran'daki etnik azınlıkların dağılımı

Kaynak: <https://iranprimer.usip.org/>

Sistan ve Belucistan, İran nüfusunun yaklaşık yüzde 2'lik kısmını oluşturan Beluç Sünni Müslümanlara ev sahipliği yapan “molla” egemen bir bölgedir. İran'daki Beluçlar, Pehlevi yönetimlerinden günümüze kadar etnik ve dinsel farklılıklarından dolayı zaman zaman ırkçı zulümlerle karşılaşmışlardır/karşılaşmaktadırlar.⁴⁹⁸ Beluçların çoğunda standart akademik eğitim hayatı olmadığı için birçoğu işsizdir. Bazı Beluçlar ise özel veya yarı-kamu şirketlerinde çalışabiliyorken sadece birkaçı devlette üst düzey görevlerde

⁴⁹⁸ Rehman, Z., U. (2014). “The Baluch Insurgency: Linking Iran to Pakistan.” **NOREF Report**,2.

bulunabilmektedir. Bu durum daha çok kamu istihdamındaki haksız muamele ve Sünni Beluçlar ile Şiiler arasındaki ayrımcılıktan kaynaklanmaktadır.⁴⁹⁹

Belucistan, Pehlevi yönetimlerine kadar patrimonyal yönetim geleneğinin sürdürüldüğü ve kabile şeflerinin etkin olduğu bir bölge özelliği göstermiştir. Ancak Pehlevi monarşisi altında merkezi bir devlet biçimini alan İran'da, “geleneksel federal sistem” Rıza Şah monarşisinde “modern hükümet sistemi”ne dönüştürülmüş ve kabile şeflerine sadece hükümetin birer temsilcisi gibi davranmaları şartıyla hareket serbestisi tanınmıştır. Fakat bu kısıtlamaya rağmen, kabile otoritesi Pehlevi yönetimleri boyunca Beluç toplumuna egemen olmaya devam etmiştir. 1979 Devrimi'nden sonra ise devletin “İslamlaştırılması” sürecinde kabile otoritesi, yerini dini otoriteye bırakmıştır. Dini farklılıkların çok fazla dile getirildiği ve Şii ideoloji temelinde devletin yeniden inşa edilmeye çalışıldığı böyle bir ortamda, Sünni ve Şiiler arasındaki ideolojik gerginlik artmış ve bu durum Beluçlara da yansımıştır. Örneğin devrimden sonra, devrim öncesine nazaran daha büyük ve modern Şii camilerin inşa edilmesine Sünni mollalar tepki göstermiş ve devletin bu ve buna benzer birçok uygulaması dinin nispeten siyasallaştırılmadığı devrim öncesine bir özlem yaratmıştır.⁵⁰⁰

Genel olarak İran'daki Beluçlar aynı dile –Beluçça- aynı dine- Sünni İslam- ve ortak kıyafet ve sözlü gelenekler dahil birçok kültürel özelliğe sahip olup kendilerini Fars kimliğinden tamamen farklı bir kimliğin parçası -Beluç- şeklinde nitelendirmektedirler. Kuzeydeki Beluçlar kabile şeklinde örgütlenirken, Güney Belucistan'da feodal tipi bir yapılanma mevcuttur. Bu iki alandaki örgütsel ve adaptasyon modeli de birbirinden farklıdır. Serhad'da dört büyük kabile bulunmaktadır: Rigi, Ismailzai, Gamshadzai ve Yarahmadzai. Serhad'ın güneyindeki Belucistan ise birbirinden farklı topoğrafya ve iklime sahip dört bölgeden oluşmaktadır: kıyı ovası, Makran (dağ silsilesi), Jaz Murian ve Seravan. Kuzeydeki Serhad bölgesi güneye göre daha dağlık, soğuk ve geniş tarım alanlarından yoksun bir bölgedir. Güney Belucistan ise tarım alanları açısından daha gelişmiş ve iklim olarak daha uygun koşullara sahip bir bölgedir. Güneydeki Belucistan'da tahıl, hurma ve sebze- meyve yetiştiren ve “shahri/şahri” adı verilen köylüler ile göçebe bir hayat tarzı süren ve daha çok hayvancılık ve küçük keçi sürüleriyle uğraşan Beluçlar bir arada yaşamaktadır. Yerleşik şahriler güneydeki dört bölgede ve genellikle kıyı ovalarında

⁴⁹⁹ Taheri (2013), a.g.m. 974.

⁵⁰⁰ A.g.m. 976.

yaşarken, Beluçlar genelde dağlarda yaşamakta ve yerel sürüleriyle birlikte hareket etmektedir. Ancak hayat tarzları bu kadar farklı olmasına rağmen Şahri ve Beluçlar, tarım ürünleri ticaretinden, emek ve evlilik işlerine kadar birçok konuda işbirliği içerisindeydi.⁵⁰¹

Rıza Şah'ın Batı Belucistan topraklarını ilhak etmesinden önce Belucistan'daki siyasi birimler, büyüklük ve örgütlenmeleri bakımından farklı bölgelerde farklı şekillerde tezahür etmekteydi. Kuzeydeki Serhad bölgesindeki kabilelere *serdar* adı verilen kabile şefleri liderlik ederdi ve serdarlarla kabile üyeleri arasında herhangi bir sınıfsal ayrım bulunmamaktaydı. Güneyde ise *hakom* adı verilen ve belirli bir tarım merkezinden sorumlu liderler bulunmaktaydı. Hakomlar da tıpkı serdarlar gibi siyasi lider olarak hareket etmekteydi fakat serdarlardan farklı olarak sıradan bir Beluçtan daha fazla özelliklere sahipti. Ayrıca hakomlukta sınıfsal ayrım vardı ve hakomlar aileleriyle birlikte üst sınıf olan *hakozzat*'ı oluşturmaktalardı.⁵⁰²

Batı Belucistan yukarıda da bahsedildiği üzere Rıza Şah Pehlevi tarafından 1928 yılında ilhak edilmiş ve adı, Sistan ve Belucistan olarak değiştirilmiştir. Sistanlılar, Farsça konuşmaları ve Şii Müslüman olmaları nedeniyle İran genelinde çoğunluk grupta yer alsalar da Belucistan'da azınlık konumundadırlar.⁵⁰³ Eyaletin yerlileri Farsça, Beluçça, Brohice ve Lampuki dillerini konuşmaktadır. Belucistan, her ikisinde de önemli sayıda Beluç azınlık bulunan Pakistan ve Afganistan ile sınır komşusudur. Bölge, merkezi hükümetten uzak olduğu için bölücü hareketlerden ve bölünmekten korkan İran hükümeti tarafından sürekli baskı altında tutulmaktadır.⁵⁰⁴

Belucistan, iklim ve coğrafya açısından da birtakım sıkıntılarla baş etmek zorunda kalan bir bölgedir. İran'ın kuzey ve batı bölgelerinden geniş çöller nedeniyle ayrıldığı için bölgeye mal ve hizmet açısından erişimde aksaklıklar yaşanmaktadır. İklim şartları ise bölgedeki bir diğer önemli sorundur. Eyaletin güney kısımlarında su bulunmasına rağmen genel olarak kurak bir bölgedir ve 2010 yılından itibaren birbirini izleyen 7 yıl boyunca kuraklık yaşanmıştır. Öte yandan bölgede iyi bir alt yapı yönetimi olmadığından herhangi şiddetli bir yağışta sel problemi ile de karşılaşmaktadır. Örneğin Mayıs 2015'te yaşanan

⁵⁰¹ Salzman, P., C. (1971). A.g.m. 438-439.

⁵⁰² A.g.m.

⁵⁰³ Boshworth, C, E (2000). " Sistan and Its Local History". *Iranian Studies*, 33 (1-2), 31-32.

⁵⁰⁴ Manghebati, G. (2015). "Almost Iranians: the Forgotten People of Iranian Balochistan Exploring Armed Ethnic Conflict and Terrorism in Iranian Balochistan after the 1979 Islamic Revolution". The University of Manitoba: Winnipeg, 25.

sel felaketinde 3 kişi hayatını kaybetmiş ve 900'den fazla kişi ise evini değiştirmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra bölge, uzun yıllardır kuraklık nedeniyle yoğun kum fırtınaları problemi ile de karşı karşıyadır. Binlerce insan bu problem nedeniyle ciddi sağlık sorunları yaşamaktadır.⁵⁰⁵

4.4.4.1.1. Sistan ve Belucistan'ın stratejik önemi

Sistan ve Belucistan eyaletinin jeo stratejik ve jeo ekonomik önemini artıran en büyük özelliği Çabahar Limanı'nın bu eyalette bulunmasıdır. Çabahar Limanı, Hürmüz Boğazı dışında kalan ve uluslararası sulara en yakın liman olması, dünyanın doğusu ile batısını birbirine bağlayan sınırın en güneyinde yer alması, Afganistan ve Orta Asya'ya yapılan transit ticaretin buradan yapılması ve İran'ın okyanusa açılan tek limanı olması gibi özellikleri nedeniyle hem İran'ın hem de bölgesel ve küresel aktörlerin dikkatini çekmektedir. Çabahar liman kenti aktif olan iki liman iskelesi Şehit Beheşti⁵⁰⁶ ve Şehit Kelaneri ile açık sulara erişme imkanına sahiptir. Ayrıca Çabahar'ın yakınında bulunan Kenarek Limanı İran'ın en aktif ve önemli ticari limanlarından biri olarak, geliştirilmesi halinde İranlı uzmanlara göre İran ekonomisini Hint Yarımadası ve Umman Denizi ticaretinde önemli bir noktaya taşıma potansiyeline sahiptir.⁵⁰⁷

Çabahar Limanı, İran'ın serbest ticaret ve sanayi bölgesi sınırları içinde yer alan ve stratejik önemi haiz olan önemli bir limandır. Bu liman, Basra Körfezi sularındaki yoğun deniz trafiğinden uzakta olduğu için Orta Asya ve Afganistan'a yapılan ticareti kolaylaştırmasının yanı sıra gemilere de kolay geçiş imkanı sağlamaktadır. Birçok devlet gibi limanın stratejik öneminin farkında olan Hindistan; Pakistan'ın İran, Afganistan ve Orta Asya devletlerine giden rotasından kaçınmak için Çabahar Limanı'nın geliştirilmesini ciddi şekilde önemsemektedir. Bu nedenle Orta Asya devletlerinin Gwadar Limanı'na olan bağımlılıklarını azaltmak amacıyla Çabahar Limanı'nı kara ve demiryollarıyla Orta Asya ülkeleriyle birleştirmek için gerekli finansal destekleri de vermekten kaçınmamaktadır.⁵⁰⁸

İran'ın Hint Okyanusu'na açılan kapısı olan Çabahar Limanı, coğrafi ve ticari öneminden dolayı açık sulara güvenli erişimin yapılması noktasında avantajlı bir

⁵⁰⁵ A.g.e.

⁵⁰⁶ Şehit Beheşti Limanı'nın bir kısmının yönetimini Hindistan devralmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Hindistan Çabahar Limanı'nın Bir Kısmını Devraldı". (8 Ocak 2019). **Habertürk**.

⁵⁰⁷ Şahit a.g.m.

⁵⁰⁸ Javaid, Jahangir, a.g.m. 98.

konumdadır. Bu avantajlı konumu nedeniyle Orta Asya ülkeleri, Çin, Hindistan, Pakistan, Irak ve Avrupa ülkeleri bu limana kendi mallarının taşınması için büyük önem vermektedirler. Liman, gerek bölge halkına sağlayacağı istihdam gerekse ekonomik getirileri nedeniyle İran iç ve dış politikalarını şekillendirebilme özelliğine sahiptir.⁵⁰⁹ 6 Aralık 2018 tarihinde Ensar-ül Furkan adlı örgütün Çabahar Limanı'nda gerçekleştirdiği bombalı saldırı da limanın İran için ne kadar stratejik bir önemde olduğu savını doğrulamaktadır.⁵¹⁰ Limanın Basra Körfezi'nden yapılacak enerji sevkiyatını kontrol edecek özel bir noktada bulunması, hem İran'ın bölgesel girişimlerini hem de Çin'in güçlenmesini etkileyebileceğinden dolayı ABD de buraya özel bir önem vermektedir. Limanın, ABD'nin İran'a olan yaptırımlarından muaf tutulması da stratejik açıdan önemini göstermektedir.⁵¹¹

Sistan ve Belucistan'ın jeostratejik önemini artıran bir diğer özelliği kuzey-güney transit ticaret yolları üzerinde bulunmasıdır. Babek Şahit'e göre *"İran'ın güneyini kuzeye bağlayan bu yol, Çabahar liman kentinden başlayarak İranşehir, Haş ve Zahidan kentlerinden geçtikten sonra İran-Afganistan sınırında bulunan Zabol kentinin Milek köyüne bağlanmaktadır. Buradan da Afganistan'ın kuzeyi ve Doğarun sınır noktası üzerinden Serehs, Bacgiran ve Lütuf-Abad sınır bölgeleri aracılığıyla İran'ı Orta Asya'ya bağlamaktadır."* Dolayısıyla İran'ın Orta Asya ülkeleriyle olan ticaretini geliştirebilecek bu konumu ulusal ekonomisi açısından bir hayli önem taşımaktadır.⁵¹²

Sistan ve Belucistan Eyaleti bünyesinde barındırdığı değerli madenler bakımından da önemli bir bölgedir. Eyalet, sahip olduğu *granit (199.423.000 ton), bakır (36.054.000 ton), kromit (340.000 ton), titanyum (22.714.000 ton), demir (193.000.000 ton), altın (3.669.000 ton), antimon (160.000 ton), mermer (11.177.000 ton) ve demir taşı (210.869.000 ton)* ile İran'ın en zengin maden bölgelerinden birisini oluşturmaktadır.⁵¹³

Babek Şahit, eyaletin jeo-ekonomik önemini artıran özelliklerini maddeler halinde şu şekilde özetlemektedir:⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Demir, Y. (2019). "The Significance of the Terrorism-Struck Sistan and Baluchistan Province." **Diplomatic Observer**, (133).

⁵¹⁰ Koç, M. " Belucistan'da Yeni Bir Terör Saldırısı", **Dünya Bülteni**, 7 Aralık 2018.

⁵¹¹ Demir, a.g.m. 133.

⁵¹² Şahit, a.g.m.

⁵¹³ A.g.m.

⁵¹⁴ A.g.m.

- *Taşımacılık sektöründe sahip olduğu avantajlar*
- *Çinlilerin Çabahar'ın rakibi konumunda olan ve Pakistan'da bulunan Gwadar limanındaki yatırımları*
- *Sınır çarşıları*
- *Uluslararası Zahedan ve Çabahar havalimanı*
- *Kenarek limanı*
- *Eyalette bulunan zengin maden yatakları*
- *Mukran sahilleri*
- *Kuzey-güney transit ticaret yolu üzerinde bulunması*

4.4.4.2. Eğitim

Sistan ve Belucistan eyaletinde sosyo-ekonomik durum ülke ortalamasının çok altında olduğu için eğitim ve okur-yazarlık oranının da düşük olması şaşırtıcı değildir. 2004 yılında yapılan bir araştırmada eyaletteki okuma yazma bilmeyenlerin oranı yaklaşık yüzde 25 civarında çıkmıştır. Bu oran geçen on yılda neredeyse hiç değişmemiş ve 2014 yılında okuryazar olmayanların sayısı 500.000 olarak kaydedilmiştir. İran İstatistik Kurumunun 2017 yılında 6 yaş üstü çocuklarda yaptığı bir araştırmada ise Sistan ve Belucistan'ın okuryazar oranı yüzde 76 çıkmış ve eyalet, İran'ın bu anlamda en geri kalmış bölgesi olmaya devam etmiştir. (İran'daki okuma yazma oranının ortalaması yüzde 87,6, Tahran'ın okuma yazma oranı yüzde 92,2'dir.⁵¹⁵) Bu oran eyaletin en büyük limanını bulunduran ve aynı zamanda en gelişmiş bölgesi olan Çabahar'da ise şaşırtıcı bir şekilde çok daha düşüktür. Eğitimdeki bu olumsuz tabloya rağmen hükümetin eyalet için ayırmış olduğu bütçe çok düşük kalmaktadır. Eğitim sübvansiyonlarının çoğu ise okul inşa eden ve öğrencilere tedarik sağlayan yardım kuruluşları tarafından sağlanmaktadır.⁵¹⁶

Eyaletteki en şanslı çocuklar sadece ilkokula gidebiliyorken kız çocuklarının çoğu en fazla 2 ya da 3. sınıfa kadar okuyabilmektedir. Bu bakımdan Sistan ve Belucistan eyaleti, kız çocuk okuma oranlarında da İran'ın en geri kalmış bölgesidir. Örneğin eyaletin eğitimden sorumlu genel müdürü Alireza Nakhaii 2017 yılında yaptığı bir açıklamada Sistan ve Belucistan'da okula gidemeyen yaklaşık 169.000 öğrenciden 156.000'inin kız

⁵¹⁵ İnternet: İran İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı (IRNA). (05.04.2017). "Ülkenin Yüzde 88'i Okuma Yazma Bilmekte". Web: <https://tr.irna.ir/news/3439516/%C3%9Cİlkenin-y%C3%BCzde-88-i-okuma-yazma-bilmekte> adresinden 11.09.2019'da alınmıştır.

⁵¹⁶ Manghebat, a.g.e.

öğrenci olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁷ Zurutuza'ya göre üniversiteye gidebilmek çoğu Beluç için sadece bir hayal olmanın ötesine geçemezken, yine 2014 yılında yapılan bir araştırmada Sistan ve Belucistan Üniversitesi'ndeki 20.000 öğrenciden yalnızca 500'ünün Beluç olduğu kaydedilmiştir.⁵¹⁸ Okuma yazma bilmeyenlerin oranının yüksek olması ve özellikle kadın ve kız çocuklarının eğitime erişimde ciddi güçlüklerle karşılaşmaları bölgedeki çatışmaların temelinde yatan en önemli sorunların başında gelmektedir. Eyaletteki düşük eğitim seviyesi daha fazla yoksulluk ve işsizliğe ve daha fazla şiddete yol açmaktadır. Eğitimsiz insanların daha kolay manipüle edildikleri gerçeği maalesef Beluçlarda da kendisini göstermekte ve bu durum her geçen gün terör eylemlerine katılan gençlerin sayısını artırmaktadır.

Beluçların dili olan Beluççanın resmi ve halka açık yerlerde kullanımının yasaklanmış olması ve Beluç çocukların ana dillerini okullarda eğitim aracı olarak kullanamamaları da eğitim öğretimi sekteye uğratmakta ve çocukların okula gitme hevesini kaçırmaktadır. Ayrıca İran hükümeti Belucistan'da herhangi bir basın özgürlüğüne de izin vermemekte ve Beluç dilinde yayımlanan gazete ve dergileri yasa dışı saymaktadır.⁵¹⁹ Beluç diline getirilen bu yasaklar ve kısıtlamalar ise Sistan ve Belucistan'ı her geçen gün geri kalmaya mahkum etmektedir.

Sistan ve Belucistan eyaletinde 2004 yılı raporlarına göre ana okul, ilköğretim, lise ve üniversite düzeyindeki toplam öğrenci sayısı 553.721 olup bunun 305.921'i erkek ve 247.800'ü kız öğrencilerden oluşmaktadır. Okullardaki öğretmen sayısı 22.776 iken üniversitelerdeki toplam akademisyen sayısı 537 kişidir.⁵²⁰ İran Beluçları kısmında da değinildiği üzere bu sayılar ülkede okuyan Beluç öğrenci sayısını net olarak yansıtmamaktadır. İran'daki Sistan ve Belucistan eyaleti okuma yazma oranları bakımından İran'daki en düşük eyalettir. Pehlevi rejimleri altında İran Beluçlarının çoğu standart bir eğitim sisteminden mahrum kaldığı gibi, okuma yazma oranları da çok düşük seviyelerde olmuştur. Bu dönemde üniversite mezunu Beluç kadın sayısı maalesef 10'dan fazla değildir. Naser Aşkari'ye göre 1955-1965 döneminde hiçbir Beluç öğrenci

⁵¹⁷ Internet: "Girl children in Sistan and Baluchestan make up majority of drop outs". <https://women.ncr-iran.org/2018/10/27/girl-children-sistan-and-baluchestan-make-up-majority-drop-outs/> adresinden 12.11.2019'da alınmıştır.

⁵¹⁸ Internet: Zurutuza, K. (2009). "Balochs in Iran, the "Enemies of God". Web: http://thebaluch.com/103109_news.php adresinden 12.11.2019'da alınmıştır.

⁵¹⁹ UNPO a.g.m.

⁵²⁰ Taheri (2012), a.g.e. 42-44.

üniversiteye kabul edilmemiştir. Daha sonra 1966 yılında dört, 1967 yılında ise beş Beluç öğrenci alınmıştır. 1970'lerde kurulan Zahedan Öğretmen Koleji ve Belucistan Üniversitesi (Bugünkü Sistan ve Belucistan Üniversitesi) ile üniversiteye kaydolan Beluç öğrenci sayısında da önemli artışlar görülmüştür. Örneğin 1972-1973 eğitim- öğretim döneminde Öğretmen Eğitim Koleji'ne kayıtlı 198 öğrenci, 1978'de Belucistan Üniversitesi'nde ise 450 öğrenci bulunmaktaydı. Bu öğrencilerin ezici bir çoğunluğunu Beluç olmayan gruplar oluştursa da 1972-1979 arası dönemde üniversitelerdeki Beluç öğrenci sayısının altmış ile yüz arasında olduğu tahmin edilmektedir. 2008 yılında resmi olmayan kaynaklar tarafından yapılan açıklamalarda Beluç üniversite öğrenci sayısının 6.000-10.000 arasında olduğu tahmin edilmiştir. Devrim öncesi dönemle kıyaslandığında ciddi bir artış olduğu görülmekle birlikte üniversitelerdeki Beluç akademisyen sayısı konusunda ne yazık ki aynı şey söylenememektedir. 2003-2004 yılları arasında Sistan ve Belucistan Üniversitesi'ndeki toplam 537 akademisyenden Beluç öğretim üyesi sayısı 10 kişi bile değildi. Eğitimli Beluç nüfusunun bu kadar az olmasının nedenlerinden birkaçına bakıldığında ise ilk olarak Belucistan'ın jeopolitik ve jeostratejik konumundan kaynaklanan tarihsel faktörler karşımıza çıkmaktadır. Belucistan topraklarında yaşayan insanlar tarihleri boyunca farklı devlet ve yöneticilerle savaşmak zorunda kaldıkları için eğitim her daim geri planda kalmıştır. Beluç ebeveynlerin çoğunluğunun eğitimsiz olması ve okuma yazma bilmemeleri de çocuklarını bilinçli bir şekilde yetiştirmelerine engel olmuştur. Aşiret yöneticileri ve din adamlarının kız çocuklarının okula gitmeleri konusundaki sık görüşlerine Pehlevi yönetimleri ve İslam rejiminin Belucistan eyaletini bilinçli bir şekilde geri planda tutan politikaları da eklenince Beluç nüfusunun büyük bir çoğunluğunun eğitimsiz olması kaçınılmaz olmuştur/olmaktadır. Bunların yanı sıra İran devletinin benimsemiş olduğu Şiilik yanlısı tutum, devletin yüksek kurumlarında çalışan Beluç nüfusunun çok az olması ve Beluçların mezun olabilmeleri için getirilen katı kurallar ve zor sınavlar da Beluç gençler arasındaki eğitim isteğini azaltmaktadır.⁵²¹

4.4.4.3. Ekonomik yapı

İran'daki Beluçların çoğunluğu geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Ancak su kıtlığı, geleneksel tarım yöntemlerinin kullanılması ve Beluç toplumsal yaşamını etkileyen kuraklık gibi nedenlerden dolayı bölgede tarımsal gelişme anlamında hatırı sayılır bir ilerleme yaşanmamıştır. Ayrıca bu durum Belucistan'daki zor yaşam koşullarına

⁵²¹ Taheri (2012), a.g.e. 39-44.

işsizliği de ekleyerek çok sayıda kişinin işsiz kalmasına neden olmuştur/olmaktadır. Tarım ve hayvancılığın yanında seramik gibi el sanatları, halı, çadır dokuma ve Çabahar ve çevresinde yaşayan insanlar için balıkçılık da önemli geçim kaynaklarından. Bu tür faaliyetlerin yanı sıra İran'daki katı gümrük kurallarından dolayı birçok Beluç yasadışı yollardan ithalat ve ihracat yapmaktadır. Petrol, sabun, çeşitli gıda ürünlerini ihraç eden Beluç tüccarlar, bunun karşılığında kaçak yollardan elektronik ekipman ithal ederek geçimlerini sağlamaktadır. Afyonun yoğun bir şekilde yetiştirildiği Afganistan ve eroin üretiminin yapıldığı Pakistan ile sınır komşusu olması, Belucistan'da uyuşturucu ticaretini de canlı hale getirmekte ve bu durum özellikle işsiz ve kısa yoldan para kazanmak isteyen Beluç gençlerini uyuşturucu ticaretine yönlendirmektedir.⁵²²

Sistan ve Belucistan eyaleti kişi başına düşen gelir bakımından İran'ın en yoksul bölgesidir. Beluçların yaklaşık yüzde 80'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Eyalet gaz, altın, bakır, petrol ve uranyum da dahil olmak üzere önemli doğal kaynak rezervlerine sahip olmasına rağmen Tahran yönetimi bölgedeki yer altı kaynaklarından istifade etmek yerine bölgeyi geri kalmaya adeta mecbur bırakmaktadır.⁵²³

Belucistan, daha önce de bahsedildiği üzere İran'ın en yoksul ve en az gelişmiş bölgelerinin başında gelmektedir. Başkent ve güneydeki denize ve limanlara yakın bölgelerin dışında, eyaletin çoğu ciddi yoksulluk, işsizlik, kuraklık, göç ve bütün bunların üstüne merkezi hükümet tarafından desteklenmeme sorunu ile uğraşmak zorunda kalmaktadır. İran İstatistik Merkezinden alınan ulusal bir rapora göre Sistan ve Belucistan, hanehalkı başına düşen gıda dışı harcamalar bakımından ülkenin en düşük beş eyaleti arasında yer almaktadır. Zahedan Üniversitesi Tıp Bilimleri Rektör Yardımcısı'na göre ise Sistan ve Belucistan, yüksek gıda güvensizliğine sahip İran'daki üç eyalet arasında yer almaktadır. Beş yaşın altındaki çocukların yüzde 20'si yetersiz beslenmeden muzdarip ve aşırı zayıftır. Ayrıca yüzde 44 gibi yüksek bir oranla demir eksikliği bulunan kadınların yüzde 12'si doğum sırasında veya sonrasında hayatını kaybetmektedir. Bu yüzdelerin her ikisi de ulusal ortalamanın iki katı civarındadır.⁵²⁴ Tarım, bölgedeki ana geçim kaynağı olmasına rağmen eyalette yaşanan kuraklık bölge insanlarının tarımsal faaliyetlerini

⁵²² A.g.e. 45-47.

⁵²³ Rehman, a.g.r. 2.

⁵²⁴ Radyo Farda (26.03.2009). "Yek Mesul-e Mahalli: Yek Pencum-e Kodekan Sistan va Baluçistan Duchar-e Su-e Tağziye Hestend. Web: https://www.radiofarda.com/a/f_sistan_children_lack_food_poverty/26970619.html adresinden 18.12.2019 'da alınmıştır.

zorlaştırmış ve birçok insanı uyuşturucu ve kaçakçılığa yönlendirmiştir. Uyuşturucu ve kaçakçılık nedeniyle yakalanan ve hapsedilenler ailelerinin geçimini sağlamakla yükümlü kişiler oldukları için bu durum aileleri daha fazla yoksulluğa itmektedir. Erkek çocuklar ise babalarının yokluğunda dilenci ya da sokak satıcısı olmaya zorlanmaktadır. Bölgedeki pek çok aile yalnızca açlıktan ölmelerini engelleyen asgari devlet gıda sübvansiyonları ile yaşamaktadır. Çoğu yer elektrik ve su gibi temel kamu hizmetlerinden yoksun olduğu için, insanlar sadece gün ışığında çalışabilmekte ve taşıma su ile hayatlarını idame ettirmektedir.⁵²⁵

İran kimliğini Şiilik ve Fars dili üzerinden karakterize eden İran Anayasası, Beluçların önündeki ana engeldir. Anayasayla meşrulaştırılan “İranlılık”, doğal bir “öteki” olarak kabul edilen Beluçların iş piyasasından dışlanmaları için bir engel olarak kullanılmaktadır. Beluçlar, İran’da çeşitli düzeylerde maruz kaldıkları ayrımcılık nedeniyle, apartheid benzeri bir sistemde yaşadıklarını ve kendilerine üçüncü sınıf vatandaş olarak davranıldığını iddia etmektedirler.⁵²⁶ Beluç halkına yönelik uygulanan ayrımcılık politikasının temelinde Şii İslam ideolojisi bulunduğu için bu durum bölgenin hükümet tarafından yeterince finanse edilmemesiyle de sonuçlanmaktadır. Beluç halkı yüksek işsizlik ve yoksullukla mücadele etmek zorunda bırakıldığı için hayat standartları İran ortalamasının çok altında kalmaktadır. Yoksulluk ve temel yaşam koşullarındaki eksiklik, Beluçları aynı bölgede yaşayan Sistanlılar da dahil olmak üzere neredeyse İran’daki diğer herkesin gerisinde bırakmaktadır. Dolayısıyla, Beluç halkı, yoksulluk ve ötekileştirilmenin yanı sıra devletin kaynaklarında eşit bir paya sahip olamamaları noktasında da sıkıntı yaşamaktadır. İran, halihazırda uluslararası yaptırımlar nedeniyle çeşitli ekonomik krizlerle başa çıkmaya çalışan ve orta sınıfı her geçen gün azalan bir ülke olduğu için var olan finansal kaynaklardaki fırsat eşitsizliği Beluç halkına ekstra acı, öfke ve aşağılanma hissi vermektedir.⁵²⁷

4.4.4.4. Dinsel ve kültürel ayrımcılık

Beluç halkına yönelik ayrımcılık politikası Sünnilik ve Şiilik noktasında temel olarak 1979 İslam Devrimi’nin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrimden önce var

⁵²⁵ Mangebati, a.g.t. 27-28.

⁵²⁶ UNPO. (11.08.2006). “Balochistan: The Baloch in Iran- A National Question”, <https://unpo.org/article/6116>, adresinden 02.02.2020 tarihinde alınmıştır.

⁵²⁷ Manghebati, a.g.t. 72-73.

olan göreceli din özgürlüğü, Şiiilerle Sünniler de dahil olmak üzere İranlıların barış içinde bir arada yaşamalarını sağlamaktaydı. Ancak mevcut İran devletinin yönetim şekli ve parlamentosu birçok demokratik ülkeyle benzerlik gösterse de İran yasaları İslam şariat hukukuna dayanmakta ve Şii ilkeler esas alınarak yürürlüğe konmaktadır. 1979 İslam Devrimi'ne her türlü siyasi inanç yelpazesinden birçok farklı grup ve parti katılmış olsa da İran'daki yeni rejim, dini bir figür olan Ayetullah Humeyni'nin liderliğinde İslami değerler üzerine inşa edilmiştir. Yeni İslam Cumhuriyeti özellikle kurulduktan sonraki ilk on yılında Şii İslami değerlere son derece bağlı kalmıştır. Şiilik bağlamında oluşturulan yeni İran kimliğine yönelik herhangi bir tehdit, bu yeni rejimin üzerine inşa edildiği temel değerlere ve siyasi sistemdeki güç sahiplerine doğrudan bir tehdit olarak algılanmıştır. Dolayısıyla ülke, Şii İslami kurallar çerçevesinde yönetildiği için Sünni İslam, rejimin en büyük rakibi durumundadır. Sünni İslami inanca sahip olan Beluçlar, bu durumda devletin ideolojik doğasından ötürü dinlerini özgürce yaşayamamalarının yanı sıra çocuklarını kendi gelenek ve dillerinde yetiştirmekten sosyal ve kültürel hayatlarına kadar birçok farklı noktada çeşitli kısıtlamalarla karşılaşmaktadırlar.

Tarihsel olarak Beluçlar, benimsemiş oldukları Zerdüştlük ya da İslam dinine hiçbir zaman sosyal ya da politika yaşamlarında öncelik vermemiş, ulusal davranışlarını kültürel ya da geleneksel değerlere göre biçimlendirmişlerdir. Bu nedenle Beluç halkı arasında yüzyıllar boyunca liberal ve hoşgörülü bir zihniyet gelişmiştir. İngilizler, 18. yüzyılın başlarında bölgeye girdiklerinde bölge halkına sivil davalara nasıl karar verilmesi gerektiğini sorduklarında, Beluçlar, “Şariat” cevabını veren komşularının aksine, “Beluç örf ve adet hukuku (*Ravaj/Rivaj*) ile” yanıtını vermişlerdir. Ancak seküler Beluç geleneği zaman içerisinde İran’da baskın Şii inanç nedeniyle dönüştürülmüş ve Sünnilik adeta bir “öteki” ilan edilmiştir.⁵²⁸ 1979 Devrimi’nin neticesinde devlet ile halk arasındaki birleştirici unsur “İslam” olarak kabul edilmiş ve “dinin ulusallaştırılması” politikası izlenmeye başlanmıştır. Ancak birleştirici unsur olarak ele alınan İslam, esasında Şii kimliğinde vücut bularak daha öncesinde olmadığı kadar yoğun bir şekilde sisteme dahil edilmiştir. Dolayısıyla etnik farklılıkların yanında Sünnilik de İran’daki azınlıkların belirlenmesinde önemli bir ayırıcı faktör olmuştur. Bu nedenle de etnik azınlıklar, taleplerini etnik kimliklerinden ziyade dini kimlikleri vasıtasıyla dile getirmektedir. Devrim kadar dini kimlikleriyle çok fazla ön plana çıkmayan Beluçlar da aynı şekilde, devrimden sonra benimsenen ideolojiyle birlikte dini kimliklerini vurgulamaya başlamış ve

⁵²⁸ UNPO a.g.m.

hatta eyalette serdarlar ile Sünni din adamları arasında kurulan güç dengesi, devrim sonrasında Sünni din adamları lehine değişmiştir.⁵²⁹ Dolayısıyla din, İslam Devrimi'nin baskın Şii ideojisi karşısında 20. yüzyılın özellikle son on yılında Beluç kimliğinin öne çıkan bir parçası haline gelmiştir.⁵³⁰

İran'ın siyasi sistemi, İslami bir ideolojiyle biçimlenen ve bir Yüce Lider tarafından denetlenen anayasal bir demokrasinin ürünüdür. Dünyadaki Müslümanların yüzde 75-90'ı İslam'ın Sünni mezhebine bağlı olsa da İran çoğunluk itibarıyla Şiilerin hakimiyetinde bir ülkedir. İran'daki Beluçlar ise Farsçadan farklı bir dil konuşan, çoğunlukla Sünni olan ve bambaşka bir kültürel kimliğe sahip azınlık bir gruptur.⁵³¹ İslam Devrimi'nden önce Şii ve Sünni halk Sistan ve Belucistan'da barış içinde bir arada yaşamaktayken devrimden sonra İran İslam Cumhuriyeti, Sistan'da yaşayan Şiilerle Belucistan'da yaşayan Sünni Beluçları birbirlerine karşı kışkırtma politikası izlemeye başlamıştır. Zira yeni kurulan Cumhuriyet, Şii ideolojiyi ülkenin tamamını kontrol etmek için bir araç olarak kullanmak istemiştir. Böylece Şii ideoloji çerçevesinde uygulanan politikalar Sünni Müslümanlara karşı bir ayrımcılık politikası olarak aksetmeye başlamış ve özellikle Beluç halk müthiş bir baskı altında bırakılmıştır. Ülkede Hristiyanlara ait pek çok kilise bulunmasına rağmen Sünnilerin yaşadığı birçok bölgede cami bulundurulması yasaklanmış ve var olan camilerin çoğu da yıkılmıştır. Sünni dini liderler ise konferans ve eğitim faaliyetleri noktasında birçok kısıtlamayla karşı karşıya kalmıştır/kalmaktadır. Ayrımcılık, Şiilerle Sünnilerin cenaze törenlerinde de kendisini göstermiştir. Şii ve Sünniler arasında çıkan kanlı çatışmalarda Şiiler cenaze töreni düzenlemekte özgür bırakılmışken Sünni Beluçların kamusal alanlarda cenaze töreni düzenlemeleri de yasaklanmıştır.⁵³² Ayrıca, Sünni Müslümanlar birçok devlet işinden de men edilmiş ve Sünnilere çok az kamu hizmeti ile asker ve polis gücü pozisyonu tahsis edilmiştir. Eyalette ikamet edenlerin çoğunluğu Sünni olmalarına rağmen, il yönetim organı da dahil olmak üzere tüm prestijli ve önemli işler Şiiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Sağlık sistemi bile bu tür ayrımcılıklardan muaf tutulmamıştır.⁵³³

⁵²⁹ Akgül, N.S.P. (05.06.2017). "İran'da Etnik ve Dini Çatışmalar: Cundullah Örneği". **İRAM Center**. <https://iramcenter.org/iranda-etnik-ve-dini-catismalar/> adresinden 20.12.2019 tarihinde alınmıştır.

⁵³⁰ Boyajian, a.g.m. 201.

⁵³¹ Salzman (1971), a.g.m. 434.

⁵³² Zurutuza (2009), a.g.m.

⁵³³ Maleki, M. (2010). "*Zendegi dar zir hat faghr*". <https://maymakoran.wordpress.com/2010/10/04/bibarg-281/> adresinden 17.12.2019 tarihinde alınmıştır

4.4.4.5. Uyuşturucu ticareti ve kaçakçılık

Şiddetli yoksulluk ve işsizlik, çok sayıda Belucu, geçimini sağlamak için yasa dışı yaşamlar sürmeye itmekte ve bu nedenle kaçakçılık ve uyuşturucu ticareti bölgede yapılabilecek en karlı işler olarak ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak kötü yaşam koşulları, işsizlik ve eğitimsizlik gibi faktörler daha önce de bahsedildiği üzere ülke gençlerini madde bağımlılığına itmektedir. Özellikle ülkede yaygın olarak bulunan afyon bu durumu kolaylaştırmaktadır. İran hükümeti artan madde bağımlılığı nedeniyle kaçakçılık ve uyuşturucu ile mücadelede neredeyse sıfır tolerans göstermektedir. Bu durum yüzlerce Belucun ve diğer İranlıların uyuşturucuyla ilgili suçlanmasına ve cezalandırılmasına neden olmaktadır. Ayrıca devletin bu durumu bahane ederek birçok Belucu hapse attığı ya da infaz ettiği de iddia edilmektedir.

Belucistan, son derece bağımlılık yaratan ve karlı bir madde olan afyon ve türevlerinin dünyadaki en büyük üreticisi olan Afganistan'la sınır komşusudur.⁵³⁴ BM'nin 2009 yılındaki Dünya Uyuşturucu Raporu'na göre 2007 yılında dünyadaki afyon miktarının yüzde 84'ü İran'da ele geçirilmiştir. BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi (United Nations Office on Drugs and Crime-UNODC) Afganistan'da üretilen afyonun yüzde 83'ünün doğrudan Afganistan veya Pakistan üzerinden İran'a aktarıldığını tahmin etmektedir. Bu nedenle İran, dünyadaki en yüksek afyon tüketim oranlarından birine sahiptir. UNODC'ye göre örneğin Almanya'da bu oran yüzde 0,14-0,29 iken İran'da yüzde 1,5-3,2'dir.⁵³⁵

Sistan ve Belucistan'ın başkenti Zahedan, Belucistan'ı ülkenin en önemli afyon yollarından biri haline getiren Afganistan'ın doğu sınırındaki en yakın şehirdir. Bu coğrafi yakınlık ve erişilebilirlik bölgede çeşitli sorunlar yaratmaktadır. İlk sorun, uyuşturucu bağımlılığı ile ilişkilidir.⁵³⁶ Başta afyon olmak üzere uyuşturucu bağımlılığı kadın ve erkeklerin üretken olmalarını engellemektedir. Zira uyuşturucu alımı, odak nokta haline geldiği için bu durum, hem daha verimli başka işlerle meşguliyeti engellemekte hem de

⁵³⁴ Boedeker, J. (2012). "Cross-border trade and identity in the Afghan-Iranian border region." Subverting Borders. Doing Research on Smuggling and Small Scale Trade. (Ed.: Bruns, B., Miggelbrink, J.). VS Verlag für Sozialwissenschaften, 47-48.

⁵³⁵ internet: UNODC (2009). "World Drug Report." http://www.unodc.org/documents/wdr/WDR_2009/WDR2009_eng_web.pdf adresinden 12.11.2019 tarihinde alınmıştır.

⁵³⁶ Maleki, a.g.m.

genellikle şiddetle sonuçlanan akıl dışı davranışlara sebebiyet vermektedir. Belucistan'daki uyuşturucu bağımlılığının ise yüzde 50 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Merkezi hükümet, bütün bu olumsuz tablo içinde uyuşturucuyla mücadele etmek için özel bir bütçe ayırmak ya da sağlıklı bir plan oluşturmak yerine sadece küçük dükkanları hedef almakta ve ailelerinin geçimini sağlamakla yükümlü kişileri hapse atarak durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. Zira Tahran yönetimi için uyuşturucuya yüzde 50 bağımlılık, yüzde 50 daha az potansiyel muhalif anlamına gelmektedir.⁵³⁷ İkinci sorun iş olanaklarının ya hiç olmadığı ya da çok az olduğu bir ortamda kaçakçılığın birçok insan için temel geçim kaynağı haline gelmesidir. Coğrafi yakınlığın ve dolayısıyla uyuşturucu ve kaçakçılığın yol açtığı son problem ise Beluç halkı ile hükümet arasındaki güven sorununun daha fazla artmasıdır. Zira kimi zaman uyuşturucu ve kaçakçılıktan başka bir geçim kaynağı kalmayan bu insanların hapsedilmeleri merkezi hükümete karşı olan halihazırdaki olumsuz tutumlarını daha da artırmaktadır.⁵³⁸

Uyuşturucu ticareti ve kaçakçılık, ihmal edilmemesi gereken konular olsa da İran hükümeti bölgedeki bu suçlara karşı sorunun temel nedenlerini ele almadan güç ve şiddete başvurmaktadır. Uyuşturucunun yayılmasını önlemek için yapılması gereken gerçek mücadele sağlık eylem planları hazırlamak ve insanlara yaşamaları için fırsatlar sağlamak gibi çözüm odaklı eylemler olması gerekirken, İran hükümeti sadece insanları cezalandırma yoluna gitmekte ve kimi zaman da bu durumu fırsata çevirerek Beluçları hapse atmaktadır. Ayrıca Tahran yönetiminin uyuşturucuyla mücadelesi esasında, küçük uyuşturucu satıcılarıyla sınırlı kalmıştır/kalmaktadır. Zira İslam Devrimi ile birçoğu iktidara yeni gelen ve hızla zengin olmaya başlayan yeni yöneticiler, Belucistan'daki uyuşturucu ticaretini servet elde etmenin hızlı ve kolay bir yolu olarak görmüşler ve büyük uyuşturucu baronlarını görmezden gelmişlerdir.⁵³⁹

4.4.4.6. Şiddet

Sistan ve Belucistan, uyuşturucunun neden olduğu saldırı olayları, aile içi şiddet, eş ve namus cinayetleri ve daha birçok farklı şiddet türünün hemen her gün yaşandığı bir bölgedir. Beluç toplumundaki ataerkil yapıdan dolayı genellikle erkeklerin kadınlara, kadınların çocuklara ve daha büyük çocukların küçük çocuklara karşı şiddet uyguladığı

⁵³⁷ Zurutuza (2009), a.g.m.

⁵³⁸ Manghebatı a.g.t. 31.

⁵³⁹ UNPO a.g.m.

görülmektedir. Beluç toplumsal yapısında evlilikler genellikle erken yaşta ve görücü usulü yapılmaktadır. Damadın ve özellikle gelinin hiç söz sahibi olmadığı ve evlilikten önceki herhangi bir görüşmenin günah sayıldığı Belucistan’da, gelin ve damat genellikle düğün gününde ilk kez bir araya gelmektedir. Beluç toplumsal yapısında ölüm cezasını gerektiren veya sürgünle sonuçlanan tek suç zinadır. Bazen sadece sadakatsizlik şüphesi bile ölümle sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle namus cinayetleri Belucistan toplum yapısında henüz önlenemeyen ve çok sık rastlanan bir durumdur.⁵⁴⁰

Birçok tarihçi ve akademisyen, bölgedeki şiddet olaylarında, sert çevre koşulları ve yoksulluğun yanında Beluç toplumundaki “intikam kültürü”nün de etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Halk arasında var olan kan davaları bazen iki üç kuşak devam edebilmekte ve barış ortamının oluşmasını engellemektedir. Merkezi hükümet ise Belucistan’da yaşanan şiddet olaylarına sosyo ekonomik ya da politik bir perspektiften yaklaşmak ve yaşanan şiddet olaylarına çözüm bulmak yerine bölgeyi bir “güvenlik tehdidi” olarak görmekte ve Beluç halkının kendisine duyduğu nefret duygularını adeta meşrulaştırmaktadır. Örneğin Belucistan İnsan Hakları Aktivistleri Derneği’nden sorumlu Mesut Baluch bölgedeki şiddet olayları neden sona ermiyor sorusunu “hükümetin uygulamış olduğu etnik ayrımcılık politikaları ve şiddete şiddetle cevap veriyor olması nedeniyle” diye yanıtlamıştır.⁵⁴¹ Zira merkezi hükümetin olası terör faaliyetleri için hapse attığı insanlar bunun karşılığında daha fazla silaha sarılmakta ve bu nedenle de hükümet ile Beluçlar arasında karşılıklı oluşan önyargılı tutum bir türlü sona ermemektedir. Ayrıca yoksulluk, ayrımcılık ve şiddet kültürünün bir arada bulunması bölgedeki terörizmin büyümesine de neden olmaktadır. Hükümet tarafından ihmal edilen Beluç halkı silahlı şiddete başvururken, hükümet de bunun karşılığında sert tedbirler almakta ve bu nedenle iki taraf arasındaki düşmanlık bir kısır döngüye dönüşmektedir. Bölgedeki şiddet olayları Mahmud Ahmedinejat’ın aşırı Şii yanlısı politikaları nedeniyle 2005 yılından sonra daha da kötüleşmiştir. Çatışmalar her iki tarafça sürdürülüyor olsa da Beluçlar bölgedeki şiddetin ana kurbanları ve rakipleri olmaya devam etmektedir.⁵⁴²

Sistan ve Belucistan eyaleti, İran’ın diğer bölgelerinden hem coğrafi açıdan hem de merkezi hükümetler tarafından bilinçli olarak soyutlanmış bir bölgedir. İran ordu

⁵⁴⁰ Taheri (2012), a.g.e. 49.

⁵⁴¹ Baloch, M., & Jahani, C. (2010). “**Moşkele Balocha der Iran Çegone hal misavad?**”. <https://www.dw.com/fa-ir> adresinden 20.12.2019 tarihinde alınmıştır.

⁵⁴² Manghebat, a.g.t. 33.

garnizonlarının bir kısmı Belucistan bölgesinde yer almakta ve bölgede adeta bir savaş olduğu izlenimi verilmektedir. Beluç halkı ise rejimin baskı politikaları karşısında direniş göstermekte ve zaman zaman silahlı mücadeleye girmektedir. İslam Cumhuriyeti rejimi, bölge halkının direnişini sona erdirmek için müzakereler ve diğer barışçıl yollar ortaya koymak yerine Beluçları ABD ve Büyük Britanya ile işbirliği yapmakla suçlamaktadır. Örneğin 15 Mayıs 2006'da rejim, bu suçlamayı, Belucistan'ın eyalet başkenti Zahedan'ın kuzey ve güney bölgelerinde geniş bir alanda askeri operasyon başlatmak için kullanmış ve birçok masum Belucun ölümüne neden olmuştur. Birçok güvenlik gücü ve istihbarat servisinin yanı sıra, İran'ın dini lideri Hamaney'in doğrudan emriyle çalışan ve paramiliter bir grup olan “Mersad” da Beluç bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Bu grubu diğerlerinden ayıran şey ise “öldürme lisansı”dır. Mersad, mağdurlarını rastgele seçerek Belucistan'da, özellikle genç erkekler arasında bir terör ve güvensizlik duygusu yaratmaktadır.⁵⁴³

4.4.4.7. Radikal Beluç gruplar

İran'ın Sistan ve Belucistan eyaletinde yaşayan Beluçlar, İran halkının çoğunluğundan farklı olarak istisnai kimlik özellikleri taşımaktadır. İran coğrafyasında yaşayan çoğunluk grup, Fars etnisitesi ve Şii mezhepsel kimliğine sahipken; Beluçlar ait oldukları Beluç etnisitesi ve benimsedikleri Sünni mezheple bulundukları bölgede farklı bir etno-mezhepsel kimliği temsil etmektedirler. Sünni Beluçlar, sahip oldukları bu etno-mezhepsel kimliği ise tarihin farklı dönemlerinde farklı motivasyon biçimleriyle radikal bir çizgiye dönüştürmüşlerdir. Katı bir merkezîyetçilik ve Farslaştırma politikası izleyen Pehleviler, 20. yüzyılın başlarında bu radikalleşmenin ilk aşamasını oluşturmuşlardır. Fars milliyetçiliğinin homojen bir kimlik oluşturma aracı olarak kullanıldığı bu dönemde, farklı etnik kimlikler büyük bir baskı altında tutulmuştur. Ayrıca bu dönemde uygulanan katı sekülerizm politikaları da kişilerin dini hassasiyetlerini derinden etkilemiştir. Pehlevilerin uygulamış olduğu bu asimilasyonist politikalara tepki olarak 1950'li yıllardan itibaren etnik kimlik temelli siyasal hareketler ortaya çıkmıştır. Bu amaçla ortaya çıkan BLF de Beluç halkının dini ve etnik kimliğini korumak amacıyla 1960 yılından itibaren silahlı eylemlerine başlamıştır.⁵⁴⁴ Söz konusu eylemler, Pehleviler tarafından şiddetle bastırılmış

⁵⁴³ UNPO a.g.m.

⁵⁴⁴ Balcı, a.g.m., 11.

ve hatta gerektiğinde Pehlevi yönetimiyle işbirliğine meyilli Sünni din adamları ve aşiret liderleri aracılığıyla, Sünni Beluç halkının Şiileştirilmesi amacıyla dahi kullanılmıştır.⁵⁴⁵

Pehlevi monarşisini sona erdiren 1979 Devrimi, radikal örgütlerin ortaya çıkmasında adeta bir dönüm noktası olmuştur. Bu radikal gruplar, İslam Devrimi'nin Beluçların beklentilerini karşılamadığını anladıklarında aktif hale gelmişlerdir. Bunlardan ilk dikkat çekenler Sazeman-i Demokratik-i Mardom-i Balochistan (Belucistan Demokratik Halk Örgütü, burada kısaca Sazeman Demokratik olarak kullanılacaktır), Baloch Raj-e Zrombesh (Balochistan Ulusal Hareketi, burada kısaca Zrombeşh olarak kullanılacaktır) ve Hezb-i Ittehad ul-Muslimeen (Müslüman Birlik Partisi) olmuştur. Bu grupların talepleri arasında, Belucistan sınırlarının tarihsel gerçeklere dayanarak yeniden çizilmesi, Beluççanın Belucistan'da resmi dil ilan edilmesi, eyalet özerkliği ve Beluç paramiliter grupların tanınması yer almaktaydı.⁵⁴⁶

Devrimden kısa bir süre önce kurulan Sazeman Demokratik, daha örgütlü ve özerklik talebinde sesi gür çıkan bir örgüttü. Bu örgüt ana desteğini Beluç aydınlar, öğrenciler ve orta sınıftan almaktaydı. Demokratik ve laik yapısıyla Belucistan'da yaşayan ya da çalışan ve Beluç olmayan diğer sol grupları da bünyesine katmayı başarmıştır.⁵⁴⁷ Kurulduğu günden itibaren sol ve milliyetçi bir anlayışı benimseyen Sazeman Demokratik, aralarında Kanoon-e Farhangi wa Siasi-e Khalq-e Baloch (Beluç Halkı Kültürel ve Siyasi Hareketi), Nabard-e Baloch (Beluç Harbi), Bami Estar ve Zrombesh'in de bulunduğu birçok sol tandanslı grubun gevşek bir koalisyonunu temsil etmekteydi. Bağımsızlığın tüm varyasyonlarını reddeden Sazeman Demokratik, birleşik bir İran'da özerklik talep etmekteydi. Beluç dilinin Belucistan'da resmi eğitim ve yönetim aracı olarak benimsenmesi, Beluç kültürünün yeniden canlandırılması, Beluç doğal kaynakları üzerinde tam yetki, merkezi hükümetin en yüksek organlarına tam katılım ve Sünni dininin korunması gibi konular, bu örgütün üzerinde hassasiyetle durduğu talepler olmuştur. Her ne kadar İran Anayasası Beluçların istediği yerel özerkliğe izin vermese de Sazeman Demokratik, İran Anayasası'na ve bütünlüğüne de saygı duyacaklarını belirtmiştir. Ancak

⁵⁴⁵ Dashti, N. (2017). **"The Baloch Conflict with Iran and Pakistan: Aspects of a National Liberation Struggle"**. Trafford Publishing, 73.

⁵⁴⁶ Gamshadzehifar, H., Banikamal, A. (2019). "Examining the Response of Baloch Sunnis to the Ethno-Religious Policy of the Islamic Republic of Iran". **Turkish Journal of Middle Eastern Studies**, 6 (1), 75.

⁵⁴⁷ Hosseinbor M. H. (1984). **"Iran and Its Nationalities: The Case of Baluch Nationalism"**. American University, 220.

İranlı yetkililer, Sazeman Demokratik'i ayrılıkçı olmakla suçlamış ve liderleriyle doğrudan görüşmeyi reddetmiştir.⁵⁴⁸

Rahim Zardkahi başkanlığında 1971 yılında kurulan Zrombesh, Selig Harrison'un iddia ettiği üzere yetmiş beş yüksek düzeyde politize edilmiş gerillaya başkanlık eden⁵⁴⁹ ve daha çok yer altı faaliyetleriyle bilinen bir örgüttü. Sazeman Demokratik'in gerilla kanadı olarak faaliyetlerini yürüten Zrombesh, 1983 yılında Karaçi'den yayınlamış olduğu manifestoyla taleplerini dile getirmiştir. Bu taleplerden öne çıkanlar;

- Etnik ve siyasal bir bütünlük oluşturabilmek adına İran'daki tüm Beluçlar tek bir eyalette birleştirilmeli,
- Belucistan'daki tüm İran silahlı kuvvetlerinin yerini Beluç paramiliter örgütler almalı, Beluç dili Belucistan'daki resmi iletişim aracı olarak kabul edilmeli,
- Belucistan komşu ülkelerden siyasi nedenlerle sürülen tüm Beluçlar için güvenli bir sığınak olmalı,
- Diğer Beluç bölgelerindeki Beluç devrimcilerine gereken her türlü destek verilmelidir.

şeklinde sıralanabilmektedir.⁵⁵⁰

1979 Devrimi'ne büyük destek veren Beluçlar, devrimden sonra hazırlanan anayasa ile taleplerinin gerçekleşmeyeceğini anladıkları zaman, yukarıda bahsedilen Beluç örgütler liderliğinde ayaklanmalar başlatmışlardır. 3 Aralık 1979'da kabul edilen İran Anayasası'nı protesto etmek için eylemler düzenleyen Beluçlar, İran güvenlik güçlerince sert tedbirlerle bastırılmışlardır. 1981 yılında Beluç milliyetçilerinin tüm siyasi faaliyetleri yasaklanınca Sazeman Demokratik yasadışı örgüt olarak ilan edilmiş ve örgüt üyeleri tutuklanmıştır. Zrombesh üyelerinin çoğu ise Pakistan ve Afganistan'a iltica etmişlerdir. Ofisini Afganistan'a taşıyan Zrombesh, Afganistan Demokrat Partisi'nin Pakistan-İran destekli İslam mücahidleri tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra 1992 yılında faaliyetlerini sona erdirmiş ve sürgün edilen örgüt üyelerinin çoğu Büyük Britanya ve İskandinav ülkelerine sığınmışlardır.⁵⁵¹ İran-İrak Savaşı başladığında durumu fırsat bilen Beluç gruplar, Irak'ı kendilerine uluslararası destekçi olarak faaliyetlerine yeniden başlamışlardır.

⁵⁴⁸ Breseeg, a.g.e. 362.

⁵⁴⁹ Harrison, S., S. (1981). a.g.e. , 107.

⁵⁵⁰ Breseeg, a.g.e. 364.

⁵⁵¹ A.g.e. 361-370

Özellikle Vahdet-i Beluç ve Cunbiş-i Mücahidin-i Beluç adlı iki grup 1984 yılında faaliyetlerini yoğunlaştırmış ancak 1988 İran-İrak ateşkesi ile birlikte faaliyetleri yeniden durmuştur.⁵⁵²

Beluç radikal gruplar 1990'larda birbiri ardına yeniden ortaya çıkmışlardır. Ancak 1980'lere kadar etnik bir radikalizmi benimseyen bu gruplar, 1990'larla beraber eylemlerinin yönünü dini radikalizme çevirmişlerdir. Bu anlamda ilk dini radikal örgüt, Seravan'da dini bir okulun müdürü olan Molavi Murad Barakzehi ile Sünni bir aktivist olan Habibullah Huseyinbor'un ortaklaşa kurdukları Sazeman-e Cehan-i Ehl Sunnet-i İran (İran Sünnilerinin Küresel Örgütü, Global Organization of Sunnis of Iran (GOSI))dır. Tanınmış bir aileye mensup olan ve Belucistan'daki ünlü ilahiyatçı Sufi Dost Muhammed'in oğlu olan Molavi Murad, etrafına onlarca kişi çekmeyi başarmış ancak örgüt güçlü bir destekçiden yoksun olduğu için faaliyetleri kısa sürmüştür. Genel bir affın ardından Belucistan'a dönen Murad, Habibullah ve örgütün diğer üyeleri ya zamanla suikaste uğramış ya da kendilerinden bir daha haber alınamamıştır.⁵⁵³

1990'lı yılların başlarında Mevlana Bahş Drahşan tarafından kurulan ve radikal dini bir örgüt olan Sipah-i Muhammed Resullallah (Hz. Muhammed'in Ordusu, the Army of the Prophet Muhammad (APM)), İran karakollarına düzenlendiği saldırılarla bilinmektedir. GOSI ile kıyaslandığında daha az organize olan bu örgütün kültürel faaliyetleri İslam Cumhuriyeti'nin dini asimilasyon politikalarını eleştirdikleri Drahşan kasetleriyle sınırlı kalmıştır. APM, liderlerinin 2006 yılında suikasta uğramasından kısa bir süre sonra ise dağılmıştır. Bu grubu takiben 1996 yılında Abdul Celil Kambarzehi tarafından Güruh-u Furkan adında başka bir radikal örgüt ortaya çıkmıştır. Bu örgüt de İran güvenlik güçlerine saldırılar da dahil olmak üzere birçok eylem gerçekleştirmiş ve fakat APM ile aynı kaderi paylaşarak liderlerinin suikasta uğraması sonucu 2012 yılında dağılmıştır.⁵⁵⁴ 2000'li yıllara gelindiğinde ise İran'ın güneyi ve Pakistan'da temelleri atılan ve İran'daki Beluçları da kapsayan bağımsız bir Beluç devletinin kurulmasını amaçlayan Belucistan Kurtuluş Ordusu (BLA) adından sıkça söz ettirmiştir. 2006 yılında İngiltere, 2019 yılında ise ABD

⁵⁵² Gamshadzehifar, Banikamal.(2019), a.g.m. 76.

⁵⁵³ A.g.m.

⁵⁵⁴ A.g.m.

tarafından küresel terör örgütü olarak ilan edilen BLA⁵⁵⁵, faaliyetlerine özellikle Pakistan’da devam etmektedir.

Yukarıda adı geçen radikal gruplar dışında Beluç siyasi ve sosyal yaşamını derinden etkileyen ve ayrıca İran merkezi hükümetini de uzun süre uğraştıran Cundullah ve Caişul Adl örgütlerinin ayrı başlıklar altında incelenmesinin konunun izahı açısından daha verimli olacağı kanaatindeyiz.

4.4.4.7.1. Cundullah

İran Halklarının Direniş Hareketi (Jonbesh-e Moqavemat-e Mardom-e Iran) olarak da bilinen Cundullah (“Tanrı’nın Askerleri”), 2002 yılında Abdülmelik Rigi tarafından İran’daki Sünni Müslümanlar ve özellikle Beluçlara eşit haklar için mücadele etmek amacıyla kurulan bir terör örgütüdür.⁵⁵⁶ Rigi, bölgede Beluçlar üzerindeki yoğun baskı politikalarını ortadan kaldırmak ve ayrıca Beluç gençler arasında yaygın olan uyuşturucuyla mücadele etmek için dini öğretileri kullanmıştır.⁵⁵⁷ Beluç ve aynı zamanda bölgede önemli bir araştırmacı olan Abdülsettar Doshoki, ABD’nin Afganistan’daki savaşından sonra ve çok gizli bir görevle İran’ın, El-Kaide üyelerine kendi sınırlarından güvenli bir şekilde geçmelerine izin verdiğini iddia etmektedir. Bu gizli misyonun lideri olarak atanan Rigi ise bu durumu bir fırsata çevirerek Cundullah örgütünün temel felsefesini ve alt yapısını oluşturmuştur.⁵⁵⁸

Cundullah’ın başlangıçtaki önceliği Beluç mahkumların özgürlükleri için hükümetle müzakere etmek olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi azınlık hakları için reformlar yapmaya sıcak bakan bir lider olduğu için ilk başlarda müzakerelerde ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak 2005 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinejat’ın aşırı Şii yanlısı politikaları nedeniyle müzakereler sekteye uğramakla kalmamış, ayrımcılık politikaları şiddetini daha fazla artırarak bölgede uygulanmaya devam etmiştir. Ahmedinejat’ın Belucistan’a ilk ziyareti esnasında korumalarından

⁵⁵⁵ İnternet: “ABD Belucistan Kurtuluş Örgütünü Terör Listesine Aldı.” Web: <https://m.nerinaazad.org/tr/news/regions/asia/abd-belucistan-kurtulus-orgutunu-teror-listesine-aldi> adresinden 5 Haziran 2020’de alınmıştır.

⁵⁵⁶ Rehman, a.g.r. 3.

⁵⁵⁷ İnternet: Baloch, M., Baladeh, N., Doshoki, A., & Hosseinbor, A. (02.03.2010). “Balochha Darbareye Dastgiri-e Abdulmalek Rigi Che Miguyand?” <https://www.dw.com/fa-ir> adresinden 22.12.2019’da alınmıştır.

⁵⁵⁸ Manghebat, a.g.t. 35.

birisinin hayatını kaybettiği bir suikaste uğraması ise iki taraf arasındaki ipleri koparmış ve hükümetin, Sünni camilerin yıkılması da dahil olmak üzere şiddet yanlısı politikalarını artırmasına neden olmuştur. Cundullah ise uygulanan bu politikalara kendi yöntemleriyle cevap vermeye devam etmiştir. Doshoki, Sistan ve Belucistan'daki şiddet olaylarının bir kısır döngüye dönüştüğünü, hükümetin uygulamış olduğu hapis, işkence ve infaz cezalarının Cundullah'ı daha fazla şiddete ve terör eylemine yönlendirdiğini ve hem Cundullah hem de hükümet tarafından uygulanan bu şiddet politikalarından en fazla Sistan ve Belucistan halkının etkilendiğini ifade etmiştir. Doshoki ayrıca bu tür şiddet olaylarının Sünni ve Şiiler arasındaki gerilimi daha fazla artırdığının da altını çizmiştir.⁵⁵⁹

Abdumelik Rigi'nin ilk başlardaki talepleri birkaç Beluç-Sünni dini aktivistin serbest bırakılmasını istemek gibi birtakım dini ya da sosyal ve politik meselelerle sınırlıyken, zaman geçtikçe ve muhalefet liderleriyle etkileşimi arttıkça taleplerinin kapsamı genişlemiş ve bölgesel özerklik, kültürel özgürlük ve anayasal değişim gibi daha makro talepler halini almıştır. Rigi, İranlı yetkililerle yaptığı video konferanslarının birinde taleplerinin arka planını daha net bir şekilde ortaya koyabilmek adına, “dinlerimiz farklı, dillerimiz farklı, kültürlerimiz farklı, bölgelerimiz farklı ve tarihlerimiz farklı. Neden bizim için yaşam kuralları belirliyorsunuz?” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁶⁰ Rigi ve arkadaşları bir süre sonra talepleri için daha fazla uluslararası destek alabilmek ve Sünni olmayan grupları da yanlarına çekebilmek adına örgütün adını “İran Halkının Direniş Hareketi” (İHDH) olarak değiştirmişlerdir.⁵⁶¹

İHDH, kendisinin çok güçlü ve güvenli olduğunu iddia eden İslam Cumhuriyeti'nin prestijine önemli zararlar vermiştir. Önceki radikal gruplar Belucistan'ın uzak bölgelerindeki sıradan güvenlik karakolları gibi nispeten yumuşak hedeflere saldırırken, İHDH'nin saldırıları çok daha nesnel ve sembolik olmuştur. Örneğin 20 Mart 2006'da Belucistan valisinin konvoyuna ve 2 Şubat 2007'de Zahedan'da İslam Devrim Muhafızları görevlileriyle dolu bir otobüse yapılan saldırılarda onlarca insan öldürülmüştür.⁵⁶² İHDH ayrıca hedeflerini gerçekleştirebilmek adına Belucistan'da intihar bombaları kullanan ilk radikal örgüt olmuştur. Bu anlamda Ekim 2009'da düzenlemiş olduğu intihar saldırısıyla

⁵⁵⁹ Doshoki, A. (16.07.2010). “Dore batele khoshunat dar Sistan va Balochistan”. <https://www.dw.com/fa-ir/adresinden/02.02.2020> tarihinde alınmıştır.

⁵⁶⁰ Gamshadzehifar, Banikamal. (2019), a.g.m. 77.

⁵⁶¹ Khan, Z., A. (2012). “Balochistan Factor in Pak-Iran Relations: Opportunities and Constraints”. *South Asian Studies*, 27 (1), 131.

⁵⁶² Gamshadzehifar, Banikamal. (2019), a.g.m. 78.

İslam Devrimi Muhafızları Ordusu'nun üst düzey Komutanı Noor Ali Shoostari'nin de aralarında bulunduğu onlarca kişinin ölümüne ve iki düzineden fazla insanın yaralanmasına sebep olmuştur.⁵⁶³ 200 ile 2.000 arasında savaşçısının olduğu düşünülen Cundullah, İran tarafından El Kaide, Pakistan, İngiltere ve ABD destekli olmakla suçlanmıştır. Özellikle Pakistan ile olan 909 km'lik sınırıyla İran, Cundullah'ın Pakistan topraklarında güçlendirilerek İran'a karşı kullanıldığını iddia etmiştir. Pakistan'ın Cundullah'a verdiği desteği kesmesi çağrısında bulunan İran, misilleme olarak 2007 yılında Taftan'daki Pakistan-İran sınırını da kapatmıştır.⁵⁶⁴ Rigi ise örgütün, ayrılıkçı özelemleri olmadığını, Belucistan'da yürütülen hükümet adaletsizliklerine bir yanıt ve uluslararası medyanın dikkatini duruma çekmek için bir taktik olarak kurulduğunu savunmuştur. Barışçıl protestolar da dahil olmak üzere gerçekleştirilen herhangi bir eyleme hükümet tarafından hapis veya infaz şeklinde cevap verildiği için Beluç halkının hükümete karşı silaha sarılmaktan başka bir yolunun kalmadığını iddia eden Abdülmelik Rigi, 23 Şubat 2010'da düzenlenen bir operasyonla İran hükümeti tarafından yakalanmış, üç gün sonra ise ulusal televizyona çıkartılarak ABD tarafından mali ve askeri olarak desteklendiği -her ne kadar ABD yalanlasa da - itiraf ettirilmiştir.⁵⁶⁵

Rigi'nin tutuklanması şiddet ve terörizm faaliyetlerinin azaltılmasında bir dönüm noktası olsa da sorunun ana kaynağına inilemediği için yaşanan olaylarda elle tutulur bir iyileşme sağlanamamıştır.⁵⁶⁶ Eyalet başkanının Rigi'nin infazının şiddet olaylarını daha da artıracığına dair itirazlarına rağmen, Rigi 20 Haziran 2010 tarihinde 27 yaşında idam edilmiştir.⁵⁶⁷ İdamının ardından ise Beluçlar tarafından hazırlanan ve İran'a karşı savaşan Beluç "kahramanlar" listesine dahil edilmiştir. Bununla birlikte, kahraman olarak ilan edilenlerden sırasıyla 1930 ve 1938'de hayatını kaybeden Mirdost Muhammed Baranzehi ve Mir Dad Şah dışında hiçbirisi Rigi kadar dünya çapında ün kazanmamıştır. Bugün Sistan ve Belucistan eyaletinde Rigi hakkında konuşmak ya da Rigi'yi savunmak ölüm cezasıyla sonuçlanabileceğinden bu konu çok fazla dile getirilmemektedir. Ancak yine de

⁵⁶³ İnternet: Revolutionary Guard Commanders Killed in Iran Bomb."Independent, (18.01.2009) <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/revolutionary-guard-commanders-killed-in-iran-bomb-1804997.html> adresinden 02.02.2020 tarihinde alınmıştır.

⁵⁶⁴ Khan, a.g.m. 131

⁵⁶⁵ "Iran Captures Sunni Insurgent Leader Abdolmalek Rigi" **the Guardian**, 23.02.2010.

⁵⁶⁶ Doshoki, a.g.m.

⁵⁶⁷ "Terrorist Mastermind Abdolmalek Rigi Hanged" **Tehran Times**, 21.06.2010.

Beluç diasporasının yüzde 80 gibi yüksek bir oranla Rigi'nin direnişini desteklediği rahatlıkla söylenebilmektedir.⁵⁶⁸

Rigi'nin ölümünden sonra 2010 yılının Temmuz ve Aralık aylarında intikam amacıyla iki intihar saldırısı düzenlenmiş ve Şii camilerin hedef seçildiği bu saldırılarda 60'tan fazla insan hayatını kaybetmiş ve 360'tan fazla kişi de yaralanmıştır. Bu saldırılar Cundullah tarafından düzenlenen son resmi saldırılar olmuştur. Zira daha sonraki süreçte Cundullah revize edilerek Ceyş El Adl isimli başka bir örgüte dönüştürülmüştür.

4.4.4.7.2. Ceyş el adl

Abdumelik Rigi'nin öldürülmesinden sonra İHDH kendisine yeni bir lider seçmiş ve İran hükümetine karşı onlarca misilleme saldırısı düzenlemiştir. Örgüt, yeniden yapılandırılırken isminde de değişikliğe gidilmiş ve Ceyş El Adl (Adalet Ordusu) olarak revize edilmiştir. Ancak yeniden yapılandırma örgütün eski gücünü geri getirmemiştir. Zira örgütün eski üyeleri (ılımlılar) yalnızca dini talepler üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini savunurken yeni üyeler (radikaller) daha geniş etno-dini taleplere ulaşmak için mücadele edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Sonuçta Abdulmelik Rigi'nin ağabeyi Abdurrauf Rigi önderliğinde toplanan radikaller, Ceyş El Adl'den ayrılarak Ceyş-un Nasr (Zafer Ordusu)'ı kurmuşlardır. Ancak kurulan örgüt uzun ömürlü olmamış, kurucusu ve lideri Abdurrauf Rigi'nin Ağustos 2014'te suikasta uğramasıyla dağılmıştır. Bu arada Ceyş El Adl'in bazı üyeleri de Rigi'nin eski arkadaşı Şafi Muhammed Miri liderliğinde bir araya gelerek Harekat-ı Ansar İran (İran Destek Harekatı) adında başka bir örgüt kurmuşlardır. Ancak liderleri Şafi Muhammed Miri kısa bir süre sonra kaçırıldığı için bu örgüt de uzun ömürlü olmamıştır.⁵⁶⁹ Bununla birlikte Ceyş El Adl, Rigi'nin eski askeri harekât yardımcısı Selahaddin Faruki takma isimli Abdurrahim Mollazade tarafından faaliyetlerine devam etmektedir. Örgüt, ilk siyasi eylemlerini 2013 yılında başlatmış ve İran askerlerini kaçırmak da dahil olmak üzere birçok kanlı eylem gerçekleştirmiştir. Örgütün Şubat 2015 ile Mayıs 2016 arasında 40'tan fazla eylem gerçekleştirdiği iddia edilse de İran İçişleri Bakanlığı örgütün kapasitesinin ve öldürmüş olduğu kişilere yönelik verdiği rakamların abartıldığı kadar gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Sonuç olarak Ceyş El Adl

⁵⁶⁸ Doshoki, A. (20.06.2010). "Hakayik-e Zendegi Abdulmalik Rigi Ez Suud Ta Sukut: Radikalizm-e Cunbiş-e Cundullah ve Hoşunet-e Oryan-e Dovlet." <https://www.alarabiya.net/articles/2010/06/20/111836.html> adresinden 06.02.2020 tarihinde alınmıştır.

⁵⁶⁹ Gamshadzehifar, Banikamal.(2019), a.g.m. 78-79.

Cundullah'ın devamı olarak faaliyetlerini devam ettirse de ana örgüt olan İHDH kadar popüler olamamıştır.⁵⁷⁰

4.4.4.8. İran'ın Beluçlara yönelik kimlik (asimilasyon) politikası

İran'ın güneydoğu kesimindeki Sistan ve Belucistan eyaletinde yaşayan Beluçlar, etnik, dini ve kültürel farklılıkları nedeniyle Şii ve Farsi ulusal kimliği benimseyen merkezi İran yönetimi tarafından kapsamlı bir asimilasyon politikasına tabi tutulmaktadır. Bu asimilasyon politikası ise Belucistan topraklarının İran'a dahil edildiği 1928 yılıyla başlamaktadır. Rıza Şah Pehlevi, İran'ın ulus devletleşme sürecinde Belucistan'da geniş çaplı bir Farsileştirme politikası izlemiştir. Birtakım coğrafi değişiklikler ve Belucistan eyaletinin sınırlarının yeniden çizilmesiyle başlayan süreç, sırasıyla 1938, 1947 ve 1955 yıllarında Belucistan'a komşu eyaletlere çeşitli Beluç bölgelerinin verilmesiyle devam etmiştir. Bu süreçte birçok Beluç zorla yerinden edilerek İran'ın farklı bölgelerine yerleştirilirken, değişiklikler bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Belucistan'ın birçok şehir ve kasabasına Farsça isimler verilmiş ve yeni isimlendirme politikası aşiret kimliklerine de yansımıştır. Bu bağlamda, Beluç halkının kimliğini yeniden inşa etmek amacıyla her Beluca Farsça bir soyad verilmiştir. Rıza Şah'ın uygulamış olduğu bu asimilasyonist politikalara ise bölgenin az gelişmiş olması ve bölgedeki insanların farkındalık eksiklikleri nedeniyle ciddi tepkiler gelmemiştir. Ancak bununla beraber Rıza Şah'ın bazı politikaları Beluç halkı tarafından şüpheyle karşılanmış ve yerine getirilmemiştir. Örneğin Rıza Han'ın başlatmış olduğu modernleşme süreci çerçevesinde 8 Ocak 1936 tarihinde çıkarılan Keşf-i Hicab yasası ile kadınlara örtü/çarşaf yasağı getirilmiş ve fakat bu durum Beluç halkı tarafından olumlu karşılanmamıştır.⁵⁷¹

Önceleri “hakomat, dominyon” adı verilen çeşitli idari ve siyasi birimlere ayrılan Batı Belucistan, Büyük Nasır Han'ın 1795'teki ölümünden sonra Mekran ve Serhad olmak üzere iki farklı siyasi kimlik kazanmıştır. Serhad, 20. yüzyılın başlarında İngilizler tarafından işgal edilmiş ve 1948'de bölgeden ayrılınca kadar da İngiliz yönetiminde kalmıştır. Mekran ise çeşitli dominyonlara bölünmüş yapısıyla yarı bağımsız bir devlet

⁵⁷⁰İnternet: Şahin, A. (24.07.2018) . “ İran'da Faaliyet Gösteren Radikal Terör Örgütü: Ceyş'ı Adl”. <https://kafkassam.com/iranda-faaliyet-gosteren-radikal-terror-orgutu-ceysl-adl.html> adresinden 04.02.2020 tarihinde alınmıştır.

⁵⁷¹ Coşkun, İ. Soleimanieh, M. (2014). “Kadın ve Başörtüsünün Sosyo-Politiği: İran ve Türkiye Örnekleri”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 11 (41-42), 121.

olarak yaşamını sürdürmüştür. Batı Belucistan'ın 1928 yılında Rıza Şah tarafından ilhak edilmesiyle Mir Dost Muhammed Han'ın başlattığı iktidarın merkezileştirilmesi süreci sona ermiş ve Farslar özellikle Serhaddaki kabilelerle yaptıkları savaşlar neticesinde 1930'ların sonuna doğru Batı Belucistan'daki konumlarını pekiştirmişlerdir.⁵⁷² Rıza Şah'ın saltanatı sırasında (1925-1941) İran'ın modernleştirilmesi ve tek tipleştirilmesi politikaları uygulanmış ve bu bağlamda nüfusun tüm kesimleri geniş çaplı değişikliklere zorlanmıştır. Bu dönemde yeni kıyafetlerin giyilmesi, ünvanların kaldırılması (mirza, emir, han, şah vs), yer isimlerinin değiştirilmesi (kasaba, köy, şehir isimleri) ve hatta 1935 yılında yayınlanan bir emirle “Persia” yerine “İran” isminin kullanılmaya başlaması gibi radikal değişikliklere imza atılmıştır. Bu değişiklikler, İran'ın bölgesel yetkilerini Farsileştirilmiş monarşik merkezler ile birleştirerek dilsel etniksizleştirme politikalarına da yansımıştır. (Luristan Kirmanşah, Arabistan ise Huzistan olarak değiştirilmiştir.)⁵⁷³ 1937 yılında Rıza Şah ülkedeki Fars olmayan grupları parçalamak amacıyla İran'ın on ostana (eyalet), her ostanın şehristan (il) adı verilen daha alt siyasi birimlere ve şehristanların da yine alt birimler olan “bahş”lara (onlarca köyün bağlı olduğu yönetim birimi; ilçe) bölüneceği yeni bir siyasi süreç başlatmıştır. Bu amaçla Belucistan önce “Mekran Hükümeti” daha sonra ise “Belucistan Hükümeti” şeklinde adlandırılmış ve yönetsel olarak 10. eyalet olan Kirman'ın kontrolü altına alınmıştır.⁵⁷⁴

İran'ın 1940 yılındaki Anglo-Rus işgalinden sonra Rıza Şah, Belucistan'daki hakimiyetini önemli ölçüde kaybetmiştir. Oğul Muhammed Rıza Şah, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgedeki hakimiyetini yeniden kurmuş ve 1979 devrimine kadar da agresif entegrasyonist politikasına devam etmiştir.⁵⁷⁵ Pakistan'da başlayan “Büyük Belucistan” hareketinin İran'a sıçramasından korkan şah, Beluç kimliğinin ortaya çıkmasına neden olacak her türlü gelişmeyi engellemek için Beluçlar üzerinde müthiş bir baskı politikası uygulamıştır. Bu amaçla Beluç bölgelerindeki eğitime sınırlamalar getirilmiş ve Farsça kullanımı zorunlu kılınmıştır. Ayrıca, Beluç öğrencilerin etnik kökenlerinin Fars olarak tanımlandığı tarih kitapları zorunlu hale getirilmiş, Beluççanın

⁵⁷² Breseeg, a.g.e. 281-282

⁵⁷³ Sanasarian, E. (2004). “**Religious Minorities in Iran.**” Cambridge University Press: New York, 15-16.

⁵⁷⁴ Breseeg, a.g.e. 281-285.

⁵⁷⁵ A.g.e.

kamu kurumlarında kullanımı yasaklanmış ve Beluçça yazılan kitap, dergi ve gazetelerin yayınlanması, dağıtılması ve bulundurulması ceza gerektiren suç olarak ilan edilmiştir.⁵⁷⁶

Muhammed Rıza Şah, 1959 yılında Belucistan'ı şu anki mevcut halini alan üç ana ve ayrı bölüme ayırmıştır. Kuzey kısım Kirman'a, batıdaki büyük kısım Hürmüzgan eyaletine ve üçüncü ve en büyük kısım ise Sistan ve Belucistan'a ayrılmıştır. Sistan ve Belucistan kapladığı 181.578 km karelik alanla Horasan'dan sonra İran'ın en büyük ikinci eyaletidir. Eyalet; Zahedan, İranşehr, Seravan, Nikşehr, Haş, Çebahar ve Sistan olmak üzere yedi şehristana ayrılmıştır. 1970'lerin başında İran, Belucistan dahil 21 eyalete bölünmüş ve Belucistan 1979'a kadar Beluç olmayan bir ostandar (eyalet valisi) tarafından yönetilmiştir. 1979 devriminden sonra ise görev süresi bir yıldan az sürse de ilk defa Danish Narui adında bir Beluç, vali olarak atanmıştır.⁵⁷⁷

Pehlevi yönetimlerinde, daha önce de bahsedildiği üzere Beluç ulusal kimliğinin yok edilmesi politikası izlenmiştir. Şah yönetimleri, Beluç ulusal kimliğinin ayırt edici özelliklerini Fars ulusal, dilsel ve kültürel kimliğine dayanan "mellat-i İran" (İran ulusu)⁵⁷⁸ inşasına bir tehdit olarak gördükleri için Beluçlar üzerinde yoğun bir Farslaştırma politikası izlemişlerdir.⁵⁷⁹ Bu dönemde Beluç kimliğini ortadan kaldırmak amacıyla önemli Beluç şehirleri ve tarihi yerlerinin isimleri Farsça adlarla değiştirilmiştir. Örneğin Duzzap Zahedan'a, Pahra İranşehr'e, Geh Nikşehr'e, Magas Zaboli'ye ve Dezzak Davarpanah'a dönüştürülmüştür. Ayrıca 300.000 Beluç bu dönemlerde İran'ın Kirman ve Horasan gibi etnik olarak karışık coğrafyalarına zorla göç ettirilmiştir.⁵⁸⁰

Pehlevi yönetimlerinin uygulamış olduğu asimilasyon politikalarına ilk başlarda Beluç halkı tarafından düzensiz isyanlarla cevap verilmiştir. Ancak 1950'li yılların sonlarına doğru BLF adı altında daha organize ve kurumsal bir örgütün ortaya çıkmasıyla isyanlar daha profesyonel gerçekleştirilmiştir. BLF, 1960'lı yıllarda Baas Partisi'nin Irak'ta güçlendiği dönemlerde çok daha etkili olmuştur. Ancak Irak hükümeti Cezayir Anlaşması (1975) olarak bilinen bir anlaşmayla Pehlevi yönetimi ile ilişkilerini yeniden

⁵⁷⁶ Spooner a.g.e. 620.

⁵⁷⁷ Breseeg, a.g.e. 286.

⁵⁷⁸ Abrahamian, E. (1982). *"Iran Between Two Revolutions"*. Princeton University Press: New Jersey, 82

⁵⁷⁹ Hossseinbor, a.g.e

⁵⁸⁰ Breseeg, a.g.e. 397

canlandırınca, Irak hükümeti BLF'ye olan desteğini kesmiş ve BLF'nin birçok üyesi ya Arap ülkelerine kaçmış ya da şah rejimi tarafından öldürülmüştür.⁵⁸¹

İran merkezi yönetimi, 1970'li yıllarda yaşanan petrol şoku neticesinde İran'a akan petro-dolarlar ve dolayısıyla Belucistan'a yapılan ekonomik teşvikler sayesinde Beluç isyanlarını bastırmayı başaramamıştır. Ancak bu teşviklerin altındaki gerçek niyet, dönemin başbakanı Emir Abbas Huveyda'nın Amerikalı gazeteci Selig S. Harrison'a verdiği bir röportajda ortaya çıkmıştır. Huveyda, Beluçlar için "Sovyetler Birliği ve Irak'taki dostları olmasa nüfusumuzun çok küçük bir kısmını oluşturan bir gruba bu kadar şişirilmiş bir önem vermezdik" ifadelerini kullanmıştır.⁵⁸²

1979'da gerçekleştirilen İslam Devrimi'nin ilk sekiz ayı Beluçlar için politik ve kültürel özgürlük ortamı sağlaması açısından önemlidir. Bu süreçte Beluçlar, elli yıllık despotik hükümetten sonra ilk defa ulusal hassasiyetlerini özgürce dile getirebilmiş, yerel kıyafetlerini okullarda ve kamu kurumlarında giyebilmiş ve kendi dillerinde herhangi bir baskı politikası olmadan yayınlar yapabilmişlerdir. Fakat devrimin gerçek amacının Şii İslam temelinde yeni bir İran inşa etmek olduğu anlaşıncı ve merkezi hükümet tarafından bu durum tüm İran'da gerçekleştirilmek istenince Beluçların görece özgürlük ortamı da yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda, Beluçların Belucistan'ın yönetiminde doğrudan söz sahibi olma ya da dinsel anlamda özgür bir ortam isteme şeklindeki makro sayılabilecek talepleri kısa bir süre sonra merkezi hükümet tarafından reddedilmiştir.⁵⁸³

Dini liderler, 1979 İslam Devrimi'nden önce Belucistan'da oldukça etkili konumda olmuşlardır. Belucistan'da önemli bir dini figür olan Mevlana Abdülaziz Mollazade, devrimin gerçekleşmesi için büyük çaba harcamış ancak devrimden sonra diğer dini liderlerle beraber ideal bir siyasi İslam kurma çabalarının boşa gittiğini anlamıştır. Zira İslam Devrimi'nin esas amacının Şiilik temelli bir İran yaratma çabası olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Ancak Mollazade'nin dini lider Ayetullah Humeyni ile kişisel ilişkileri iyi olduğu için bu durumu fırsata çevirmiş ve Belucistan'da özellikle yerel yönetimler üzerinde etkili olabilmıştır. Mollazade, 1987 yılında hayatını kaybedince yerine Şeyhülislam olarak bilinen Mevlana Abdül Hamid geçmiştir. Hamid'in Humeyni ile kişisel bir ilişkisi bulunmamakla beraber önemli bir dini figür olan ve Sünnilere karşı ılımlı

⁵⁸¹ Ahmadi (1995), a.g.e. 438.

⁵⁸² Harrison, a.g.e. 159.

⁵⁸³ Taheri (2012), a.g.e. 16-17.

yaklaşımıyla bilinen Hüseyin Ali Muntazeri aracılığıyla merkezi hükümetle ilişkilerini devam ettirmiştir. Ancak Muntazeri'nin Humeyni tarafından görevden alınması ve 1989 yılında da Humeyni'nin vefat etmesinden sonra İslam Cumhuriyeti ile Sünni Beluçlar arasındaki bağlantı kesilmiştir.⁵⁸⁴

Selefi gibi Mevlana Abdül Hamid de pragmatist politikalar izlemiş ve İslam Cumhuriyeti ile doğrudan iletişim kanalının kapalı olduğu dönemde temsilciler aracılığıyla Beluç halkının sorunlarını dile getirmeye çalışmıştır. Merkezi yönetimin dini asimilasyon politikalarına karşı koymak için direnen Hamid, bir yandan da küçük büyük tüm Sünni cami ve medreseleri bir arada toplama çağrısında bulunmuş ve bu amaçla Sünni Din Okulları Koordinasyon Kurulu adı altında bir kurul kurmayı başarmıştır. Bu kurul, Beluç öğrencileri dini asimilasyona karşı bilinçlendirme konusunda önemli bir rol oynamıştır.⁵⁸⁵

Kimlikler, önceki kısımlarda da değinildiği üzere sabit ve verili olmayıp belirli bir inşa sürecinin sonunda oluşmaktadırlar. Konstrüktivizmin de üzerinde hassasiyetle durduğu üzere inançlar, algılar ve kimlikler inşa edildiklerinde gerçek ve güçlü hale gelmektedirler. Bu nedenle insanlar kimliklerini gerçek anlamda benimsediklerinde ya da hissettiklerinde “ölebilir ya da öldürebilir” noktaya gelebilmektedirler. Bu bakış açısıyla İran'daki kimlikler de sosyo-tarihsel bir süreç neticesinde oluşturulmuş ve dolayısıyla İran'ın çağdaş tarihindeki çeşitli ve çoğu zaman çelişkili değişkenler ve olaylar arasındaki uzun ve derin bir etkileşimin sonucunda ortaya çıkmışlardır.⁵⁸⁶ Bu bağlamda iç, bölgesel ve uluslararası değişiklikler ve dinamikler, İran ulusal kimlik inşasını şekillendiren ana faktörlerdir. Özellikle modern devlet olarak ortaya çıktığı 1920'li yıllardan 1979 devrimine kadar farklı bir kimlik inşası ve “öteki” belirleyen İran, 1979'dan sonra kimlik inşa sürecini bambaşka bir persectiftten yola çıkarak oluşturmaya başlamıştır. İran kimlik inşası Beluçlar üzerinden ele alınacak olursa, İslam rejiminin tam anlamıyla tesis edilmesinden sonra Beluçlar, Pehleviler dönemindeki politikalara benzer şekilde neredeyse her alanda ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Pehlevi yönetimlerindeki “Farsileştirme” politikaları İslam rejiminde “Şiileştirme”ye dönüşmüş ve kimlik politikaları şekil değiştirerek uygulanmaya devam etmiştir. Pehleviler döneminde Şiilik devletin temel yapı taşı olarak benimsenmediği için Beluçların Sünni kimliği de öne çıkan ya da dışlanan bir unsur

⁵⁸⁴ Gamshadzehifar, Banikamal.(2019), a.g.m. 62.

⁵⁸⁵ A.g.e. 63.

⁵⁸⁶ Elling, R.C., Saleh, A. (2015). “Ethnic Minorities and the Politics Identity in Iran.” *Iranian Studies*, 49 (1), 5-6.

olmamıştır. Ancak İslam Devrimi Şiilik dışındaki diğer dinsel ya da mezhepsel unsurları rejime ve devlete yönelik bir tehdit olarak gördüğü için devletin benimsemiş olduğu kimlik politikası da bu süreçte yeniden inşa edilerek değişmiş ve aktörler aynı kalsa da-konumuz itibariyle İran merkezi yönetimi ve Beluçlar- uygulanan politikalar farklılaşmıştır.

Humeyni döneminde uygulanan katı Şii İslam politikaları, Rafsancani ve Hatemi dönemleriyle birlikte yumuşatılmaya başlamıştır. Rafsancani'nin ılımlılarla radikaller arasında orta yolu bulma çabaları etnik azınlıklar üzerindeki baskı politikalarını da bir nebze olsun azaltmış, ardından 1997 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Hatemi ile birlikte ılımlı devlet politikası devam ettirilmiştir. Ancak etnik azınlıklar üzerindeki bu ılımlı politikalar devlet kimliğinde herhangi bir değişiklik yaratmamıştır. Zira Şiilik üzerine inşa edilen devlet politikaları, zaman zaman uluslararası konjonktür ve İran'daki yöneticilerin dünya görüşleri doğrultusunda katı ya da ılımlı bir çizgiye dönüşse de temelde olan Şiilik bilinci asla kaybolmamıştır. Bu durum ise etnik ve dinsel anlamda farklı bir kimliği benimseyen Beluçlara her daim olumsuz yansımıştır. Hem dinsel hem de etnik anlamda “çifte ayrımcılık”a maruz kalan Beluçlar, sahip oldukları kimlikleri nedeniyle İran tarafından adeta bir “öteki” ilan edilmiş ve inşa edilen bu öteki, konstrüktivizmin de vurguladığı üzere “ben” olan “İran”ın siyasi ve kültürel devamlılığı için bir meşruiyet aracı olarak kullanılmıştır/kullanılmaktadır.

Beluçları Şii ve Fars kimliğinden ayırıştırıran bütün özellikleri İslam Devrimi'nden sonra da yok sayılmaya devam etmiştir. İran'ın kimlik inşa politikaları kısmında da değinildiği üzere ulusal ve uluslararası konjonktüre ve İranlı yöneticilerin karakter özelliklerine göre zaman zaman, benimsenen kimlik politikalarında yumuşamaya gidilse de Beluçlar üzerindeki ayrımcılık politikaları hiçbir zaman tam anlamıyla ortadan kalkmamıştır. Özellikle muhafazakar ve Humeyni'ye yakın çizgisiyle tanınan Ahmedinejad döneminde Şiilerle Sünniler arasındaki uçurum daha fazla açılmış ve devletle halk arasında silahlı çatışmalara varan olaylar yaşanmıştır. Hala yönetimde bulunan Hasan Ruhani ise Ahmedinejat'ın katı çizgisini terk etse de Beluçlar özelinde gözle görülür yapıcı adımlar henüz atamamıştır. Bu bağlamda ekonomiden eğitime, toplumsal ve siyasal yaşamdan daha birçok farklı alanda Beluçlar “ötekileştirilen” halk olarak yaşamaya devam etmektedir. Bu dönemde Beluçların haklarını savunmak ve uğradıkları siyasi ve kültürel asimilasyona direnmek amacıyla ortaya çıkan Beluç aktivistler de çeşitli bahanelerle sistemin dışına itilmişlerdir. Örneğin Beluç gazeteci, aktivist ve Voice of Justice (Adaletin

Sesi)'ın kurucusu Yaghoub Mehrnehad, belirsiz bir şekilde tanımlanmış suçlarla ve adaletsiz bir yargılama sonucunda 2008 yılında ölüme mahkum edilmiştir.⁵⁸⁷

İran hükümeti ülkedeki tüm yazılı basın ve yayınlar üzerinde kontrol yetkisini elinde bulundurmaktadır. Televizyon, radyo, gazete ve kitaplar hükümetin gündemi aktarmak için kullanmış olduğu propaganda araçlarıdır. Böyle bir ortamda hükümet kendisine bir “öteki” yaratarak gücünü muhafaza etmeye çalışmaktadır. Beluçlar bu noktada İran hükümeti tarafından ABD ve İsrail ile işbirliği yapmakla suçlanan “öteki” konumundadırlar. Yapılan yayınlarda Beluçların terörist eylemleri ve İran hükümetine karşı besledikleri düşmanlık halka empoze edilmeye çalışılmakta ve Beluçlar sistematik olarak marjinalleştirilmektedir. Özellikle Çin ve ABD gibi büyük güçlerin Sistan ve Belucistan eyaletine olan ilgileri de göz önünde bulundurulduğunda İran'ın bölgedeki gücünü pekiştirmek için seçmiş olduğu “öteki” mantıklı görünmektedir.⁵⁸⁸

Monoetnik bir devletin kurulması, devletin içindeki farklı etnik kimliklerin tek bir ulusal kimliği paylaşan bir nüfusa özümsemesiyle gerçekleştirilebilmektedir. Bu yaklaşım ise genellikle hegemon devletin sınırları içindeki farklı gruplara kendi değerlerini empoze etmesiyle mümkün olmaktadır. Bu durum merkezi hükümet açısından güçlü bir ulusal kimlik yaratsa da empoze etmeye çalıştığı gruplarda büyük bir kızgınlığa sebep olmaktadır. İran devletinde de benzer şekilde, farklı merkezi hükümetler tarafından çeşitli asimilasyon politikaları uygulanmış ve bu politikalar İslam rejimiyle devam ettirilmiştir. Konumuz itibarıyla önemli olan Beluçlar da bu asimilasyon politikalarından istisa tutulmamış ve önceki kısımlarda da değinildiği üzere hemen hemen her alanda bu asimilasyon politikalarına maruz bırakılmışlardır. Bu bağlamda Beluçlar merkezi hükümetlerin benimsemiş olduğu Fars ya da Şii ideoloji altında birleştirilmek istenmiş ve kimliklerinin birer parçası olan dilleri, kültürleri ve toplumsal yaşantıları adeta yok sayılmıştır. İran İslam Cumhuriyeti esasında Beluçlar üzerinde uygulamış olduğu bu asimilasyon politikalarında bir nebze de olsa başarılı olmuştur. Zira Belucistan'da yaşayan birçok Beluç kendi dillerinde okuyup yazamadığı gibi çocuklarının da ileride sıkıntılar yaşamaması için onları akıcı bir Farsça konuşmaya teşvik etmektedir. Yine birçok Beluç yurt dışı

⁵⁸⁷ Center For Human Rights. (2008, 4 Ağustos). “**Social Activist Yaghoub Mehrnehad Executed.**” <https://www.iranhumanrights.org/2008/08/social-activist-yaghoub-mehrnehad-executed/> adresinden 12.03.2019 tarihinde alınmıştır.

⁵⁸⁸ Manghebatı, a.g.e. 77-78.

seyahatlerinde Beluç olduğunu gizlerken, yurt içinde de kendilerini Fars kimliğinin bir parçası olarak görmektedir.⁵⁸⁹

İslam rejimi altında devlet, yerel halkın dini inancına saygı göstermemiş ve eyaletteki dini propaganda mekanizmalarını genişleterek Beluç topluluğunu kendisine daha fazla yabancılaştırmıştır. İran merkezi hükümeti ile Beluçlar arasındaki çatışmanın giderek daha mezhepsel bir çerçeveye oturması bölgede güvenlik ve insan hakları ihlallerine yol açmış ve son on yılda militarizasyon ve şiddet daha fazla artmıştır.⁵⁹⁰ Bu bağlamda 1993 yılı Sünni Beluçlarla İslam Cumhuriyeti arasında önemli bir kırılma yaratmıştır. 9 Şubat 1993 tarihinde İran güvenlik güçleri İran'ın Horasan eyaletinin başkenti Meşhed'in en büyük Sünni Camisi olan Şeyh Feyz Camii'yi yıkmıştır. Ertesi gün Zahedan'ın en büyük Sünni Camisi olan Makki'de toplanan Beluçlara İran güvenlik güçleri tarafından yeniden ateş edilmiş ve onlarca Beluç hayatını kaybetmiştir. Devam eden günlerde ise aralarında önemli dini figürler olan Müftü Kasım Kasimi, Abdül Mecid ve Mevlana Abdül Hamid'in yakın arkadaşları da dahil olmak üzere onlarca kişi tutuklanmıştır. Makki Camii katliamı İran'daki ve İran sınırlarının ötesindeki Sünnilik meselesini yaygınlaştırmıştır.⁵⁹¹ Yine İslam Cumhuriyeti 2007 yılında Sistan ve Belucistan'ın ikinci en büyük cami olan Ebu Hanife camisini de uygun bir lisansa sahip olmadığı gerekçesiyle yıkmış ve bu da Sünni Beluçların merkezi hükümete karşı olan öfkelerini artırmıştır.⁵⁹²

İran İslam Cumhuriyeti Şii temelli bir ulusal bütünlük için uğraşırken Sünni Beluçlar bu durumun gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, zira kendilerinin sistemin dışına çoktan itildiklerini düşünmektedirler. Sünni Beluçlar, Suudi Arabistan'ın İran büyükelçisinin Şii olduğunu oysa kendilerinin hala bir Sünni büyükelçileri olmadığını, Belucistan'ın yönetiminde azınlıkta olan Şii Sistanlıların söz sahibi olduğunu ve her şeyden önemlisi Tahran'da bir Sünni camisinin bulunmadığını ve bu nedenlerle de ulusal bütünlüğün gerçekleşmeyeceğini iddia etmektedirler.

⁵⁸⁹ Taheri (2012), a.g.e. 212-217.

⁵⁹⁰ Khalid, H. S., Al-Rawi, A. (2015). "National Fabric İran Ethnic Minorities". (ed. Robertson B.) A Small Media Report, 82.

⁵⁹¹ A.g.e. 64-65.

⁵⁹² Khalid, Al-Rawi, a.g.e. 84.

5. SONUÇ

Kimliğin tarihsel süreç içerisinde inşa edildiği ve konjonktürel olarak değiştiği varsayımı üzerine temellendirilen bu çalışma, İran devlet kimliğinin Beluçlar üzerindeki yansımalarını konu edinmiştir. Bu bağlamda kuramsal dayanak olarak konstrüktivizmin seçildiği çalışmada, anahtar kavram olarak ele alınan kimliğin, sabit ve önceden verili olmayan yapısıyla İran iç siyasetinde oynadığı rol tartışılmıştır. Buna göre İran kimliğinin ulusal ve uluslararası konjonktür ile yöneticilerin dünya görüşleri neticesinde değişebilir bir karaktere sahip olduğu ve benimsenen kimliklerin doğası gereği ötekileştirici olduğu sonucuna varılmıştır. Beluçlar ise uygulanan kimlik politikalarında dini ve etnik yapılarından dolayı “doğal öteki” olarak İran merkezi hükümetleri ile olan mesafeli ve çatışmacı yapılarıyla günümüze kadar gelmişlerdir.

Konstrüktivizm, 1980’li yıllarda rasyonalizm ile reflektivizm ya da bir başka değişle pozitivizm ile post pozitivizm arasındaki tartışmada “orta yol” olarak ortaya çıkmış ve her iki teorinin de kendisine yakın varsayımlarını alarak bir sentez oluşturmuştur. Anthony Giddens’in “yapılandırma kuramı”ndan esinlenilerek uluslararası ilişkilere uyarlanan yapısıyla, 1980’li yıllarda daha çok refleksif epistemolojiye yakınken, 1990’lı yılların ortalarından itibaren pozitivizmden de etkilenecek her iki teori arasında alternatif “üçüncü yaklaşım” olarak ortaya çıkmış ve “orta zemin” pozisyonuyla uluslararası ilişkilerde kendisine yer edinerek oldukça başarılı olmuştur.

Epistemolojik olarak bilginin, ontolojik olarak ise sosyal dünyanın inşa edildiğini varsayan konstrüktivistler, kimlik kavramına da ayrı bir önem atfederek, kimliğin yapı ve amil arasındaki karşılıklı ilişki neticesinde inşa edildiğini savunmaktadırlar. Yapı ve amilin ontolojik olarak eşit olduğunu ve birinin diğerine üstün olmadığını varsayan teori, kimliğin de ulusal ve uluslararası sistem ile devletler arasındaki ilişkinin bir neticesi olarak inşa edildiğini iddia etmektedir.

Soğuk Savaş döneminde hakim teoriler olan realizm ve neorealizm, dönemin “soğuk” yapısının da etkisiyle askeri güç, savaş ve nükleer tehdit gibi konular üzerine yoğunlaştıkları için kimlik kavramı bu dönemde ikincil derecede önemli konu olarak görülmüştür. Ancak realist ve neorealist teorilerin Soğuk Savaş’ın sona ermesini öngörememeleri ve ardından yaşanan olayları açıklayamamaları nedeniyle alternatif bakış

açalarına ihtiyaç duyulmuştur. Konstrüktivizm böyle bir ortamda ortaya çıkarak, hem realist ve neorealist kuramların başatlığını ortadan kaldırmış hem de uluslararası ilişkilerin intersubjektif boyutlarını ve özellikle de sosyal yapıları analizlerine dahil etmiş ve kimlik ve çıkar kavramları ile yapı ve amillerin karşılıklı inşa süreçlerini inceleyerek uluslararası politikaya sosyolojik bir perspektif getirmiştir.

Toplumların sosyal sistemleri tanımlanırken başvurulan en temel birim olan kimlik, kısacası “ben”i “öteki”nden ayıran ve “öteki”nin farklılıklarından yararlanarak kendisini var eden bir kavramdır. Konstrüktivist teorinin de sıklıkla analiz ettiği kavram, bu çalışmada İran ve Beluçlar özelinde ele alınarak hem kavramın değişen yapısına odaklanılmış hem de dışlayıcı ve ötekileştirici özelliği vurgulanarak Beluçlar üzerindeki etkisi anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın temel soruları olan İran ulusal kimlik inşasının tarihsel süreci, temel dinamikleri, inşa edilen kimliğin kapsayıcı olup olmadığı, Beluçlar üzerindeki yansımaları ve varılan sonuçlar aşağıda özetlenmeye çalışılacaktır.

İran ulusal kimliği, Rıza Şah’ın kurmuş olduğu ulus devlet ile şekillenmeye başlamıştır. Zira daha öncesinde “İran ulusu” diye bir kavram olmadığı için İran’da yaşayan herkesi “tek tipleştirme” çabası da olmamıştır. Safeviler döneminde baskı ve şiddet yoluyla uygulanan Şiileştirme politikası bile bugünkü İran ulusal kimlik anlayışını tam anlamıyla karşılamamaktadır. Dolayısıyla İran ulusal kimlik inşası, Rıza Pehlevi’nin 1925’te Şahlık tacını giymesiyle başlayan bir sürecin ürünüdür.

Rıza Şah, yönetimi ele geçirdiğinde uluslararası konjonktürün de etkisiyle heterojen İran toplumundan homojen bir ulus yaratmak istemiştir. Bu bağlamda Farsça ve Farsilik üzerine temellendirdiği İran ulusal kimliğini, toplumun her kesiminin benimsemesi için gerektiği zaman baskı ve şiddet de dahil olmak üzere her yola başvurmuştur. Özleri itibarıyla ötekileştirici olan ve kendi meşruiyetlerini garanti altına almak isterken karşılarına mutlaka bir “öteki” yerleştiren kimlikler, İran’da da bir istisna oluşturmuyarak Pehleviler döneminde öteki olarak seçilen Farsça ve Farsilik dışındaki unsurlar üzerinden oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Rıza Şah, öncelikle Fars dili akademisi kurdurmuş ve bu sayede tüm yayınlarda Arapça kelimelerin Farsça karşılıkları kullanılmıştır. Daha öncesinde tüm resmi ve diplomatik yazışmalarda ülkenin adı “Persia” olarak geçerken, 1935 yılında yayımlanan bir bildiri ile “İran” adı kullanılmaya

başlamıştır. Ayrıca bu dönemde kalkınmanın ve gelişmişliğin yolunun Batılılaşmadan geçtiği düşünüldüğü için tüm eğitim sisteminde Fransız modeli esas alınmıştır. Kısacası Rıza Şah'ın benimsetmeye çalıştığı ulusal kimlik, Farsilik ve Fars dili üzerine kurulan, Batılılaşmaya sıcak bakılan ve İslam ve İslami değerlerin ön plana çıkarılmadığı bir yapı üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla Rıza Şah döneminde İranlı olmak için Şii olmak gerekmediği gibi, İslam ve İslami kimlik yerine de ulus ve ulusal kimlik kavramları ön plana çıkarılmıştır.

1979'da Pehlevi rejimini ve ilkelerini ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirilen İslam Devrimi ile farklı bir kimlik anlayışı benimsenmiş ve Rıza Şah'ın oluşturmuş olduğu ulusal kimlik anlayışı tamamen yok sayılarak yerini, İslami unsurlara dayanan bir kimlik politikasına bırakmıştır. Bu bağlamda İslam Devrimi sonrasındaki İran'da, bir önceki dönemden farklı olarak "kuşatıcı" Şii İslami kimlik anlayışı hakim olmuştur. Buna göre, uluslararası alanda Batı ve Batı değerleri, içeride ise Şii İslam karşıtı her türlü yapılanma "öteki" olarak kabul edilmiş ve İslam rejiminin meşruiyeti sağlanmaya çalışılmıştır.

Devrim sonrasında İslami Şii anlayış üzerinden tek tipleştirici bir İslam metodu benimsetilmeye çalışılan İran'da, bir önceki dönemde önemli değerler olarak kabul edilen milliyetçilik ve Batıcılık, bu dönemde yok sayılarak din üzerinden "kapsayıcı" bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda antiemperyalizm ve Şiilik üzerinden temellendirilen kimlik politikasında farklı tüm kimlikler yok sayılmış ve Pehlevi rejimindeki "Allah, şah ve anavatan" anahtar kavramları devrim sonrasında yerini "Allah, Kuran ve Humeyni"ye bırakmıştır.

Devrim sonrasındaki ilk on yıl, Şii İslami değerlerin topluma yerleştirilmeye çalışılması ile geçmiştir. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren muhafazakarlar ile birtakım reformist gruplar arasında dinin toplum nezdindeki rolü üzerine çıkan çatışmalarda, oluşturulmaya çalışılan İslami kimlik zarar görmeye başlayınca, Humeyni sonrasında başa geçen Rafsancani, her iki grup arasında orta yol bulmaya çalışarak daha ılımlı bir kimlik politikası izlemiştir. Rafsancani'den sonra başa geçen Hatemi ile devam ettirilen ılımlı İslam politikası, 2005 yılında iktidara gelen Ahmedinejad ile sekteye uğramıştır. Zira katı bir muhafazakar olan Ahmedinejad, devletin ve oluşturulan İslami kimlik anlayışının zayıflatıldığını ve dolayısıyla Humeyni çizgisine yeniden dönülmesi gerektiğini savunmuştur. Benimsemiş olduğu dünya görüşü nedeniyle özellikle etnik azınlık gruplarla

problem yaşıyan Ahmedinejad, yerini 2013 ve 2017 yıllarında Cumhurbaşkanı seçilen (hala aktif cumhurbaşkanı) Hasan Ruhani'ye bırakmıştır. Uluslararası ilişkilerde “kazan kazan” ve “karşılıklı bağımlılık” ilkelerini benimseyen Ruhani, Ahmedinejad'tan farklı olarak hem içeride hem de dışarıda pragmatist politikalar izlemiştir. Bu bağlamda Ahmedinejad döneminde neredeyse sıfırlanan Batı ile ilişkiler, bu dönemde yeniden canlandırılmış ve hatta Ruhani uzun yıllar sonunda bir ABD Başkanı (Barack Obama) ile görüşen ilk İran lideri olmuştur. Donald Trump sonrası dönemde ilişkiler yeniden kopma noktasına gelse de Ruhani'nin içeride ve dışarıda atmış olduğu reformist adımlar kayda değerdir.

Peki oluşturulan ve benimsenen kimlik politikalarının Beluçlar üzerindeki yansımaları neler olmuştur?

Bu soruya öncelikle Beluçların kim oldukları ve nasıl bir kimliği benimsedikleriyle başlanmalıdır. Beluçlar, toprakları Pakistan, Afganistan ve İran arasında bölüştürülen ve çoğunlukla bu ülkelerde azınlık konumunda yaşayan bir halktır. Kökenleri konusunda Aryan, Arap, Kürt, Türkmen veya Hint olduklarıyla ilgili onlarca teori ortaya atılsa da hiçbirisi tek başına doğruyu yansıtmamaktadır. Zira Beluçlar; dilleri, dış görünüşleri, inançları ve kültürleri bakımından farklı bir kimliğe sahip oldukları için bütün bu özelliklerin bahsi geçen ırklardan sadece birinde toplanması olası durmamaktadır.

Dünyadaki toplam sayılarının 20 milyonunun üstünde olduğu tahmin edilen Beluçlar, büyük çoğunlukla Pakistan'ın Belucistan eyaletinde yaşamaktadır. Burada ayrılıkçı talepleriyle çok fazla gündeme geldikleri için Pakistan merkezi hükümetleri ile zaman zaman çatışmalar yaşamakta ve bu nedenle de ekonomik, sosyal ve siyasi olarak Pakistan'ın diğer bölgelerine kıyasla geri kalmış durumdadırlar. Beluçların önemli bir kısmı da Afganistan'da Helmend Nehri civarında yaşamaktadır. Ancak buradaki sayıları Afgan hükümetini tedirgin edecek boyutta olmadığı için ayrılıkçı talepler çok fazla dile getirilmemektedir. Beluçların geriye kalan ve çalışmamızın da esas konusunu oluşturan kısmı ise İran'da Sistan ve Belucistan eyaletinde yaşamaktadır. Sistan ve Belucistan, Pakistan ve Afganistan'la sınır komşusu olmasının yanı sıra Tahran'a en uzak eyaletlerden biri olarak da adeta tecrit edilmiş bir bölgedir.

Belucistan'ın İran topraklarındaki kısmını oluşturan Batı Belucistan, 1928 yılında Rıza Şah tarafından ilhak edilerek İran topraklarına dahil edilmiştir. Önce, adı Belucistan ve Sistan olarak değiştirilmiş, ardından ise Şii Sistanlıları ön plana çıkarmak amacıyla Sistan ve Belucistan olarak günümüzdeki mevcut şeklini almıştır. Beluçlar ise 1928 yılından itibaren, değişen yönetim ve yöneticilere rağmen uygulanan kimlik politikaları ile sürekli olarak ötekileştirilmiştir. Bu bağlamda, Rıza Şah'la başlayan Pehlevi yönetiminde Beluçlar yoğun bir Farslaştırma politikasına maruz kalmıştır. Bu dönemde Farsça dışındaki diller ve bu dillerde yapılan yayınlar yasaklandığı için, Beluçça da bu durumdan istisna tutulmayarak her türlü kısıtlamaya maruz kalmıştır. Buna göre Beluç dilinde basılan kitap, dergi ve gazete gibi yayınların yapılması ve bu yayınların bulundurulması ile Beluççanın kamu kurumlarında kullanılması yasaklanmıştır. Ayrıca Beluçların kökenlerinin Fars olduğunu iddia eden tarih kitapları okullarda zorunlu tutulmuş ve her Beluca Farsça bir soyadı verilmiştir.

Beluç ulusal kimliğinin ayırt edici yönlerini Fars ulusal kimlik inşasına tehdit olarak gören Pehleviler, bu nedenle yukarıda da bahsedildiği üzere Beluçların kimliklerini yok sayma politikası izlemiştir. Bu dönemde, Beluç kimliğini ortadan kaldırmak amacıyla önemli Beluç şehirleri ve tarihi yerlerinin isimleri Farsça adlarla değiştirilmiştir. Ayrıca Belucistan'a Şii Sistanlılar yerleştirildiği gibi Beluçlar da ülkenin farklı yerlerine dağıtılmış ve böylece birlik oluşturmalarının önü kapatılmak istenmiştir.

Pehleviler döneminde Beluçlar üzerinde uygulanan Farslaştırma politikaları, İslam Devrimi'nden sonra yerini Şiileştirme politikasına bırakmıştır. 1979 Devrimi'ne büyük umutlarla sarılan ve destek veren Beluçlar, hazırlanan anayasa ve devrimden sonra karşılaştıkları muamelelerle büyük hayal kırıklığı yaşamışlardır. Zira İslam çatısı altında birleştirilmeyi umut ederken aslında Şii İslam temelinde bir devlet kurulduğunu ve Şiilik lehine ayrımcılık politikaları uygulandığını görmüşlerdir. Bu bağlamda İslam rejimi, kendi meşruiyetini sağlamlaştırmak adına dış politikada Batı ve Batıcılığı, iç politikada ise Sünniliği öteki olarak kabul ettiği için Beluçlar bu durumda dinleri itibarıyla devrimin daha en başından itibaren devlet içinde “doğal öteki” olmuşlardır.

İslam rejimi altındaki devlet, yerel halkın, özellikle de Sünni Beluçların dini inançlarına saygı duymadığı gibi, dinlerini özgürce yaşamalarına da izin vermemiştir. Bu bağlamda, başkent Tahran dahil birçok farklı yerde inşasına izin verilmeyen Sünni

camilere karşılık devrim sonrasında inşa edilen görkemli Şii camiler ve ülkenin her köşesinde yapılan Şii propagandalar Beluçların devlete daha fazla yabancılaştırılmasına neden olmuştur. Ayrıca eğitim ve sağlık sistemlerinden kamu hizmetlerinde istihdama kadar neredeyse her alanda uygulanan Şii kayırmacılık ve bunun Beluç toplumundaki olumsuz yansımaları, Beluçlardaki dışlanmışlık hissiyatını güçlendirerek kendilerini yasa dışı işler yapmaya “mecbur bırakmıştır.” Zira eğitimsizlik ve işsizlik hem birçok Belucu uyuşturucu ticareti ve kaçakçılık yapmaya itmiş hem de devlete karşı onlarca radikal grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devlet ile bu gruplar arasındaki çatışmalar ise her iki tarafın da birbirlerine olan düşmanlık algısını güçlendirerek bu durumu bir kısır döngüye dönüştürmüştür.

Beluçça konuşan, Sünni mezhebi inanca sahip olan ve genellikle kabile tipi örgütlenme ile farklı sosyo-kültürel bir hayatı benimseyen Beluçlar, “Beluç kimliğini” ortaya çıkaran bu özellikleri ile İran’da çoğunluğu oluşturan Farslardan ayrılmaktadır. Bu nedenle de gerek Pehleviler gerekse İslam rejimi yönetimlerinde yukarıda da bahsi geçen birtakım asimilasyonist politikalarla maruz kalmışlardır. Rıza Şah’la başlayan Pehlevi yönetimlerinde Farsilik ve Farsça unsurları ulusal kimliğin birincil ön koşulu olduğu için bu dönemde dinlerinden ziyade “Beluçlukları” üzerinden asimilasyon politikasına tabi tutulan Beluçlar, İslam Devrimi’nden sonra değişen kimlik politikasıyla birlikte bu kez dinleri üzerinden ötekileştirilmişlerdir. Dolayısıyla Beluçları var eden özelliklerin bizatihi kendisi İran’da ötekileştirilmek için yeterli bir neden olmuştur.

Yukarıdaki bilgiler ışığında üç bölüm halinde hazırlanan tez çalışmasının ilk bölümü kimliğin değişebilir yönünü vurgulamak amacıyla konstrüktivist teoriyi kuramsal dayanak olarak tercih etmiştir. Bu bölümde konstrüktivizmin ilkeleri ile kimliğin uluslararası ilişkilerdeki yeri anlatılarak kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. İkinci bölüm çalışmamızın asıl “kahramanları” olan Beluçlara ayrılmış ve esasında bu bölümde Beluçlar ve Belucistan her yönüyle tanıtarak ulusal ve uluslararası alandaki önemleri anlatılmak istenmiştir. Üçüncü ve son bölüm ise çalışmamızdaki esas bölüm olarak hem İran’ın kimlik politikalarının tarihsel olarak geçirmiş olduğu değişimleri vurgulaması hem de benimsenen politikaların Beluçlar üzerindeki yansımalarını anlatması açısından önem arz etmektedir.

İran kimlik politikalarının Beluçlar üzerindeki yansımalarını merak ederek başlayan bu çalışma, kimliğin değişebilir yönünü kendisine referans alarak İran ve Beluçlar üzerinden detaylandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre Rıza Han'ın 1925 yılında şahlık tacını giymesiyle ulus-devletleşme sürecine giren İran, ulusal kimlik inşasına da bu dönemden sonra başlamıştır. Rıza Şah'la başlayan ve 1979'a kadar oğluyla devam eden Pehlevilerde, benimsenen ulusal kimlik, Farsilik ve Farsça üzerinden oluşturulduğu için farklı dil ve etnisiteler bu dönemde “öteki” olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Pehlevilerde din, ulusal kimliğin zorunlu bir unsuru olmazken, Batı ve Batıcılık da bu dönemde sıcak bakılan kavramlar olmuştur. İslam Devrimi ile başlayan “yeni İran”da ise önceki dönemden farklı bir ulusal kimlik inşasına gidilmiştir. Buna göre Şiilik ulusal kimliğin ön koşulu olarak görülürken, ulusal alanda Sünnilik, uluslararası alanda ise Batı ve Batıcılık öteki olarak kabul edilen unsurlar olmuştur. Dolayısıyla İran, 1979 öncesi ve sonrasında farklı iki kimliğin benimsendiği bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'ın değişen kimlik politikalarına rağmen Beluçların “değişmeyen öteki” olma durumları ise bu çalışmanın varmış olduğu nihai sonuç olmuştur. Zira sahip oldukları Sünni inanç, Beluç dili ve farklı sosyo-kültürel hayat tarzı, kendilerini gerek Pehlevilerde gerekse İslam rejiminde “doğal öteki” konumuna sürüklemiş ve belirli istisnalar dışında her dönem ötekileştirilmeye “mecbur bırakmıştır.”

KAYNAKLAR

- Abrahamian, E. (1982). *Iran Between Two Revolutions*. New Jersey: Princeton University Press.
- Abrahamian, E. (2018). *Modern İran Tarihi*. (Çev: Dilek Şendil), (Beşinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Adıbelli, B. (01.09.2018). “Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Belucistan.” *Yörünge*.
- Adler, E. (1997). “Seizing the Middle Ground: : Constructivism in World Politics”. *European Journal of International Relations*, 3 (319).
- Afridi M. K., Khalid, I. (2016). “The Politics of Interdependence: A Case of China Pakistan Economic Corridor”. *South Asian Studies*, 31 (2).
- Ahmad, A., Najish, Ms. (2017). “Balochistan Movement: Why India's Policy Took a Shift Towards Balochistan Under Narendra Modi Government”. *International Journal of African and Asian Studies*, (39).
- Ahmedi, H. (1995). *The Politics of Ethnic Nationalism in Iran*. Doctor of Philosophy Thesis, Carleton University Department of Political Science, Canada.
- Ahmed, M., Baloch, A. (2015). “Political Economy of Balochistan, Pakistan: A Critical Review”. *European Scientific Journal*, 11 (14).
- Ahmed, M., Khan, G. (2017). “The History of Baloch and Balochistan: A Critical Appraisal”. *South Asian Studies*, 32 (1).
- Ahmedi, H. (1995). *The Politics of Ethnic Nationalism*. Canada: Carleton University.
- Ahmedi, H. (2009). *İran’da Din ve Milliyet: Dayanışma mı, Çekişme mi?. İran: Ulusal Kimlik İnşası* (Ed: Ahmedi, H.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Ahuja, N. B. (23.11.2019). Independence of Balochistan Will Benefit India in the Long Run. *The Week*.
- Akins, H. (2007). “China in Balochistan: CPEC and the Shifting Security Landscape of Pakistan”. *Howard H. Baker Jr. Center for Public Policy University of Tennessee Policy of Breef*, 4 (17).
- Alagöz, E.A. (2016). “Çin’in Enerji Güvenliğinin İran ile İlişkilerine Etkisi”. *The Turkish Yearbook of International Relations*, (47).
- Alemdari, C., M. (2009). *İran’da Kimlik, Tarih ve Anlatı. İran: Ulusal Kimlik İnşası*, (Ed. Ahmedi, H.), (çev: Hakkı Uygur). İstanbul: Küre Yayınları.
- Alexandrov, M. (2003). “The Concept of State Identity in International Relations: A Theoretical Analysis”. *Journal of International Development and Cooperation*, 10 (1).

- Alpay, E. (2018). *Sosyal İnşacılık Kuramı Çerçevesinde Türk ve Bulgar Kimliği: Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Amnesty International Report. (2017). *The State of The World's Human Rights*. United Kingdom: Amnesty International Publications.
- Amnesty International Report. (2011). *Iran Submission to the Human Rights Committee*. United Kingdom: Amnesty International Publications.
- Ansari, S.F.D. (1992). *Sufi Saints and State Power*. Delhi: Cambridge University Press.
- Arı, Ö., Kıran, A. (2011). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık". *Ekev Akademi Dergisi*, 15 (46).
- Ashizawa, K. (2008). When Identity Matters: State Identity, Regional Institution-Building, and Japanese Foreign Policy. *International Studies Review*, 10 (3), 571-598.
- Asimov M.S., Bosworth, C. E. (1999). *History of Civilizations of Central Asia: The Historical, Social and Economic*. Paris: UNESCO Publishing.
- Atay, M. (1999). "İran İslam Devrimi'nde: Tarihsel Süreç, Özgün Şartlar, İç ve Dış Dinamikler." *Avrasya Dosyası- Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5 (3).
- Ateş, D. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1).
- Ateş, D. (2009). "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm / Realizm Tartışması Ve Disiplinin Özerkliği". *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (1).
- Attar A. (2008). "İran'ın Farslaşma Süreci ve Bu Süreçte Farsçanın Rolü". *Erdem Dergisi*, (52).
- Attar, A. (2006). *İran'ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*. Ankara: Divan Yayıncılık.
- Balcı, Ç. (2019). *Etno-Mezhepsel Radikalleşme: Sistan-Beluçistan'da Radikal Gruplar*. Ankara: İRAM Center.
- Balcı, M. (2013). *İslam Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Baloch, I. (1987). *The Problem of Greater Baluchistan*. Stuttgart: Steiner Verlag Wiesbaden GmbH.
- Baloch, I. (1996). "Islam, The State and Identity: The Zikris of Balochistan". Paul Titus (Ed.). *Marginality and Modernity, Ethnicity and Change in Post-Colonial Balochistan*. Oxford: Oxford University Press:.
- Baluch, M.S.K. (1958). *History of the Baluch Race and Baluchistan*. Pakistan: Quetta.

- Bansal, A. (2008). "Factors Leading to Insurgency in Balochistan". *Small Wars & Insurgencies*, 19 (2).
- Bashir, E. (2003, December 12-14). *Brahui Notes*. South Asian Language Resource Center Workshop on Languages of Afghanistan and neighboring areas.
- Bauman, Z. (1997). *Modernite ve Holocaust*. (Çev.: Sertabiboğlu, S.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bayri, H. (2008). *Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik (1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum.
- Beşer, M. E. (14 Ağustos 2018). *Çin- Pakistan Ekonomik Koridoru: Kuşak ve Yolun Kilidi*. Ankara: Boğaziçi Asya Araştırmalar Merkezi.
- Beşiriyiye, H. (2009). *İran’da Siyasal İdeoloji ve Toplumsal Kimlik. İran: Ulusal Kimlik İnşası*, (Ed. Ahmedî, H.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Bilgin, N. (2006). "Kimlikler Kültürelidir". *Türk Yurdu Dergisi*, 95 (221).
- Blaga, R. (1997). *İran Halkları El Kitabı*. İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım, 210-211.
- Bloom, W. (1990). *Personal Identity, National Identity and International Relations*. New York: Cambridge University Press.
- Boedeker, J. (2012). "Cross-Border Trade And Identity İn The Afghan-Iranian Border Region". Bruns, B., Miggelbrink, J. (Ed.). *Subverting Borders. Doing Research on Smuggling and Small Scale Trade*. VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Borjian, H. (2014). "The Balochi Dialect Of The Korosh". *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung*, 67 (4).
- Boshworth, C, E (2000). "Sistan and Its Local History". *Iranian Studies*, 33 (1-2).
- Boyajian, V.S. (2004). "Notes on the Religious Landscape of Iranian Baluchistan: Observations from the Sarhadd Region." *Iran & the Caucasus*, 8 (2), 199-213.
- Boyajian, V. S. (2016). "Is There an Ethno-Religious Aspect in Balochi Identity?". *Iran and the Caucasus*, (20), 397-405.
- Boz, H. (2011). "Belucistan, Orta Asya’nın Kürdistan’ı Mı?". *21. Yüzyıl*, (36).
- Breseeg, T, M. (2004). *Baloch Nationalism: Its Origin and Development*. Royal Book Company: Karachi.
- Brubaker, R. (2004). *Ethnicity without Groups*. Harward University Presss: Cambridge.
- Brubaker, R., Cooper, F. (2000). "Beyond Identity". *Theory and Society*, 29 (1).
- Burget, F. A. (2012). "Durand Hattı: Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavganın Diğer Adı". *Ortadoğu Analiz*, 5 (56).

- Büyükbaş, H. (2013). “Kimlik, Güç ve Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya’nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (1).
- Calhoun, C. (1994). *Social Theory and the Politics of Identity*. USA: Wiley- Blackwell.
- Campbell, D. (1992). *Writing Security United States Foreign Policy And The Politics Of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Castells, M. (2010). *The Power of Identity*. USA: Wiley- Blackwell Publishing.
- Cavlak, H., Özbilek, Ü. (2019). “Konstrüktivist Perspektiften Devrim Sonrası İran Siyasal Sistemi”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (16).
- Chafetz, G., Spirtas, M., Frankel, B. (1998). *Introduction: Tracing the Influence of Identity on Foreign Policy*. *Security Studies*, 8 (2-3)
- Checkel, J. T. (2004). “Social constructivisms in Global and European politics: A Review Essay”. *Review of International Studies*, 30 (2).
- Checkel, J. T. (2006). *Constructivist Approaches to European Integration*. Centre For European Studies.
- Cohen, S. P. (2004). *The Idea of Pakistan*. Washington: The Brookings Institution.
- Connolly, W.E. (1995). *Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*. (Çev: Lekesizalın, F.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Copeland, D. C. (2000). “The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay”. *International Security*, 25 (2).
- Coşkun, İ., Soleimanieh, M. (2014). “Kadın ve Başörtüsünün Sosyo-Politiği: İran ve Türkiye Örnekleri”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 11 (41-42).
- Curzon, G. N. (1892). *Persia and the Persian Questions Vol II*. London: Longmans, Green & Co.
- Çelik, K. E. (2016). “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”. *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1 (1).
- Çevik, S. (2013). *Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. SETA Rapor.
- Dabashi H. (2008). *İran: Ketlenmiş Halk*. (Çev: Ayhan E.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Dames, M. L. (1904). *The Baluch Race: A Historical and Ethnological Sketch*. London: Royal Asiatic Society.
- Dashti, N. (2012). *The Baloch and Balochistan: An Historical account from the Beginning to the fall of the Baloch State*. USA: Trafford Publishing.
- Dashti, N. (2017). *The Baloch Conflict with Iran and Pakistan Aspects of a National Liberation Struggle*. USA & Canada: Trafford Publishing.

- Demir, Y. (2019). "The Significance of the Terrorism-Struck Sistan and Baluchistan Province". *Diplomatic Observer*, (133).
- Deng, F., M. (1995). *War of Visions: Conflict of Identities in the Sudan*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Dunne, T. (1995). "The Social Construction of International Society". *European Journal of International Relations*, 1 (3).
- Ekici, K. D. (2018). *Sosyal Konstrüktivizme Göre Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası (1983-1993)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kocaeli.
- Elling, R.C., Saleh, A. (2015). "Ethnic Minorities and the Politics Identity in Iran". *Iranian Studies*, 49 (1).
- Elling, R. C. (2013). *Minorities in Iran: Nationalism and Ethnicity after Khomeini*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ereker, F. (2010). *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erol, M. S. (29 Mart 2012). "Üçüncü İsrail: Belucistan", *Milli Gazete*.
- Ertem, H. S. (2012). "Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: Kimliğin Güvenliği ve Güvenliğin Kimliği". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8 (16).
- Eşref A. (2006). *İran'da Ulusal ve Etnik Kimlik Krizi. İran: Ulusal Kimlik İnşası*, (Ed. Ahmed, H.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Farhi, F. (2005). "Crafting a National Identity Amidst Contentious Politics in Contemporary Iran". *Iranian Studies*, 38 (1).
- Fathi, N. (15 Feb.2007). "Car Bomb in Iran Destroys a Bus Carrying Revolutionary Guards". *The New York Times*.
- Fearon, J., D. (1999). *What is Identity (As We Now Use the Word?)*. California: Stanford University.
- Finnemore, M., Sicking, K. (2001). "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics". *Annual Review of Political Science*, 4 (1).
- Friedrichs, J. (2004). *European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions*, London: Routledge.
- Gamshadzehifar, H., Banikamal, A. (2019). "Examining the Response of Baloch Sunnis to the Ethno-Religious Policy of the Islamic Republic of Iran". *Turkish Journal of Middle Eastern Studies*, 6 (1).

- Gankovsky, Y.,V. (1971). *The Peoples of Pakistan: An Ethnic History*. (Çev: Gavrilov, I.), Columbia: Nauka Publishing.
- Garthwaite, G., R. (2018). *İran Tarihi Pers İmparatorluğundan Günümüze*. (Çev: Aytuna, F.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gellner, E. (1997). "The Turkish Option in Comparative Perspective." (Eds. S. Bozdoğan, S.,Kasaba, R.), *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*. Seattle: University of Washington Press.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Gleason, P. (1983). "Identifying Identity: A Semantic History". *The Journal of American History*, 69 (4).
- Gould, H. D. (1998). "What Is at a Stake in the Agent-Structure Debate?" V. Kubalkova, N. Onuf, P. M. E. Kowert, (Ed). *International Relations in a Constructed World*. USA: Sharpe.
- Gökten, K. (2019). "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve Yeni Güney Asya Jeopolitiği". *Fiscaoeconomia*, 3 (1).
- Graham, R. (1978). *Iran: The Illusion of Power*. London: Croom Helm.
- Grare F. (2006). "Pakistan: The Resurgence of Baloch Nationalism". *Carneige Papers*, (65).
- Guzzini, S. (2000). "A Reconstruction of Constructivism in International Relations". *European Journal of International Relations*, 6 (147).
- Guzzini, S. (2005). "The Concept of Power: a Constructivist Analysis". *Millennium: Journal of International Studies*, 33 (3).
- Gündüz, T. (2018). *Son Kızılbaş Şah İsmail*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Güvenç, B. (1993). *Türk Kimliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hall, S. (1998). "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik". (Çev. Tuncel, H.S), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*, Der. (King, D. A), Bilim ve Sanat: Ankara.
- Harrison, S., S. (1981). *In Afghanistan's Shadow: Baloch Nationalism and Soviet Temptations*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace.
- Hassanpour, A. (1994). *The Nationalist Movements in Azerbaijan and Kurdistan.*, J. Foran, (Ed.). *A Century of Revolution: Social Movements in Iran*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Helfgott, L. M. (1980). "The Structural Foundations of the National Minority Problem in Revolutionary Iran". *Iranian Studies*, 13 (1/4).

- Higgins, P. J. (1984). "Minority-State Relations in Contemporary Iran". *Iranian Studies*, 17(1).
- Hindistan Çabahal Limanı'nın Bir Kısmını Devraldı. (8 Ocak 2019). *Habertürk*.
- Hogg, M., A., Abrams, D. (1998). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*. London and New York: Routledge.
- Hopf, T. (1998). "The Promise of Constructivism in International Relations Theory". *International Security*, 23 (1).
- Hosseini M. H. (1984). *Iran and Its Nationalities: The Case of Baluch Nationalism*, American University.
- Hudson, V. M. (2005). "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations". *Foreign Policy Analysis*.
- Hughes, A. W. (1877). *The Country Of Balochistan its Geography, Topography Ethnology and History*. London: William Cloves and Sons.
- Hussain Z. (2017). "The China-Pakistan Economic Corridor and the New Regional Geopolitics". *Center For Asian Studies, Asia Visions*, (95).
- İkiz, A. (2019). "Tek Kuşak Tek Yol Projesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (72).
- İnternet: Iran Captures Sunni Insurgent Leader Abdolmalek Rigi the Guardian, 23.02.2010.
- İnternet: Balochi Speaking Countries. Web: <https://www.worlddata.info/languages/balochi.php> adresinden 08.02.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Afganistan Nüfusu. Web :<https://www.worldometers.info/> adresinden 01.04.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Afghanistan –Baluchis. Web: <https://www.justice.gov/eoir/page/file/1023111/download> adresinden 05.04.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Akgül, N.S.P. (05.06.2017). İran'da Etnik ve Dini Çatışmalar: Cundullah Örneği. İRAM Center. <https://iramcenter.org/iranda-etnik-ve-dini-catismalar/> adresinden 20.12.2019'da alınmıştır.
- İnternet: Ankasam İnfografik: Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, Web: <https://ankasam.org/cin-pakistan-ekonomik-koridoru-projesi/> adresinden 18.03.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Atabay, Ü. (7 Mart 2019). ABD'nin Yeni Kürt Devleti Oyunu Beluci Kürtler. Web: <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/abd-nin-yeni-kurt-devleti-oyunu-beluci-kurtler> adresinden 18.03.2020'de alınmıştır.

İnternet: Axmann, M. Baluchistan and Baluch People. Encyclopaedia of Islam. Web: https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-3/baluchistan-and-the-baluch-people-COM_25188 adresinden 10.09.2019'da alınmıştır.

İnternet: Baloch, M., & Jahani, C. (2010). Moşkele Balocha der Iran Çegone hal misavad?. Web: <https://www.dw.com/fa-ir> adresinden 20.12.2019'da alınmıştır.

İnternet: Baloch, M., Baladeh, N., Doshoki, A., & Hosseinbor, A. (02.03.2010). *Balochha Darbareye Dastgiri-e Abdulmalek Rigi Che Miguyand?* Web: <https://www.dw.com/fa-ir> adresinden 22.12.2019'da alınmıştır.

İnternet: Baloch, Western in Afghanistan. Web: https://joshuaproject.net/people_groups/15356/AF adresinden 01.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Balochistan Violence: 868 Killed, 2390 Missing Since 2010, Says Interior Ministry. 1 August 2012. Web: <https://www.dawn.com/news/738927/balochistan-violence-868-killed-2390-missing-since-2010-says-interior-ministry> adresinden 15.03.2020'de alınmıştır.

İnternet: Block Wise Provisional Summary Results of 6th Population& Housing Census 2017. Web: <http://www.pbs.gov.pk/content/block-wise-provisional-summary-results-6th-population-housing-census-2017-january-03-2018> adresinden 14.01.2020'de alınmıştır.

İnternet: Brahui. Ethnologue. Web: <https://www.ethnologue.com/language/brh> adresinden 06.03.2020'de alınmıştır.

İnternet: British Ahwazi Friendship Society (2007, July). *Human Rights Dossier on Ahwazi Arabs*. Web: <http://hlrn.org/img/violation/dossier.pdf> adresinden 13.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Center For Human Rights. (2008, 4 Ağustos). Social Activist Yaghoub Mehrnehad Executed. Web: <https://www.iranhumanrights.org/2008/08/social-activist-yaghoub-mehrnehad-executed/> adresinden 12.03.2019'da alınmıştır.

İnternet: Constitution of the Islamic Republic of Iran. Web: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> adresinden 10.03.2020'de alınmıştır.

İnternet: Çabahar Limanı Sistan- Belucistan'daki Mahrumiyetin Azalmasına Katkı Sağlayacak. Web: <https://www.haberler.com/cabahar-limani-sistan-belucistan-daki-mahrumiyetin-11791745-haberi/> adresinden 13.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Çabahar Limanı Yeni Ticaret Güzergahı Olma Yolunda., (20.11.2018) Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cabahar-limani-yeni-ticaret-guzergahi-olma-yolunda/1316491> adresinden 18.03.2020'de alınmıştır.

İnternet: Çelik, M. (15 Haziran 2019). Independent Türkçe, Safeviler ve İran'ın Şiileştirilmesi. Web:

<https://www.independentturkish.com/node/41971/t%C3%BCrkiyeden-sesler/safev%C3%AElar-ve-iran%E2%80%99%C4%B1n%C5%9Fi%C3%AElar%C5%9Ftirilmesi> 13.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Dal, E.P. (09.11.2017). Kuşak ve Yol' Projesi, Çin'in Yeni Vizyonu ve Türkiye Web: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778> adresinden 01.04.2020 tarihinde alınmıştır

İnternet: Doshoki, A. (16.07.2010). *Dore batele khoshunat dar Sistan va Balochistan*. <https://www.dw.com/fa-ir> adresinden 02.02.2020'de alınmıştır.

İnternet: Doshoki, A. (20.06.2010). *Hakayik-e Zendegi Abdulmalik Rigi Ez Suud Ta Sukut: Radikalizm-e Cunbiş-e Cundullah ve Hoşunet-e Oryan-e Dovlet*. Web: <https://www.alarabiya.net/articles/2010/06/20/111836.html> adresinden 06.02.2020'de alınmıştır.

İnternet: Encyclopedia of Britannica, Balochistan Web: <https://www.britannica.com/place/Balochistan>. adresinden 11.10. 2019'da alınmıştır.

İnternet: Erol, M. S. ABD'nin Yeni Oyunu: Büyük Afganistan Projesi. 04.08.2012. <https://www.turkishnews.com/tr/content/2012/04/08/abdnin-yeni-oyunu-buyuk-afganistan-projesi/> adresinden 08.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Girl Children in Sistan and Baluchestan Make up Majority of Drop Outs. Web: <https://women.ncr-iran.org/2018/10/27/girl-children-sistan-and-baluchestan-make-up-majority-drop-outs/> adresinden 12.11.2019'da alınmıştır.

İnternet: Gishkori, Z. (7 March 2011). Aghaz-e-Haqooq-e-Balochistan: Reform Package Stopped in Its Tracks. Web: <https://tribune.com.pk/story/128835/aghaz-e-haqooq-e-balochistan-reform-package-stopped-in-its-tracks/> adresinden 15.03.2020'de alınmıştır.

İnternet: Hanif, M. (21.08.2018). India's renewed strategy of destabilising Balochistan. Web: <https://dailytimes.com.pk/286526/indias-renewed-strategy-of-destabilising-balochistan/> adresinden 18.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Hindistan Çabahal Limanı'nın Bir Kısımını Devraldı, Habertürk, 08 Ocak 2019.

İnternet: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> adresinden 08.02.2020'de alınmıştır.

İnternet: Human Rights Watch. (2005). Iran: Security Forces Kill Kurdish Protesters. New York: Human Rights Watch Web: <https://www.hrw.org/news/2005/08/10/iran-security-forces-kill-kurdish-protestors> adresinden 12.02.2020'de alınmıştır.

İnternet: Iran (Islamic Republic of)'s Constitution of 1979 with Amendments through 1989. https://www.constituteproject.org/constitution/Iran_1989.pdf?lang adresinden 06.03.2020'de alınmıştır

İnternet: İran İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı (IRNA). (05.04.2017). Ülkenin Yüzde 88'i Okuma Yazma Bilmekte. Web: <https://tr.irma.ir/news/3439516/%C3%9Cİlkenin-y%C3%BCzde-88-i-okuma-yazma-bilmekte> adresinden 11.09.2019'da alınmıştır.

İnternet: İran, Afganistan ve Hindistan Çabahar Antlaşması'nı İmzaladı. Web: <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/13549/iran-hindistan-ve-afganistan-cabahaar-antlasmasini-imzaladi> adresinden 11.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Jadgali. *Ethnologue*. Web: <https://www.ethnologue.com/language/jdg> adresinden 11.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Kowalski, P. (21.10.2019). Balochistan: From the Periphery to the Center of Attention. Middle East Institute, Web: <https://www.mei.edu/publications/balochistan-periphery-center-attention> adresinden 03.04.2020'de alınmıştır

İnternet: Kurşun, M. (20.11.2018). Çabahar Limanı Yeni Ticaret Güzergahı Olma Yolunda. Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cabahaar-limani-yeni-ticaret-guzergahi-olma-yolunda/1316491> adresinden 11.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Loreti, A. (01.08.2002). More Authentic or Less? *The Iranian*, , Web: <https://iranian.com/2002/08/01/more-authentic-or-less/> adresinden 15.04.2020'de alınmıştır.

İnternet: Maleki, M. (2010). *Zendegi dar zir hat faghr*. <https://maymakoran.wordpress.com/2010/10/04/bibarg-281/> adresinden 17.12.2019'da alınmıştır

İnternet: Milani, A. (2010). The Green Movement Iran Primer, <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/10/iran-primer-the-green-movement.html> adresinden 15.02 2020'de alınmıştır.

İnternet: Over 1,100 people missing in Balochistan, Says Malik 28 August 2008. Web: <https://www.dawn.com/news/318655/over-1100-people-missing-in-balochistan-says-malik> adresinden 13.03.2020'de alınmıştır.

İnternet: Peuch, J., C. (31 May 2006). Iran: Cartoons Protests Point To Growing Frustration Among Azeris. <https://www.rferl.org/a/1068797.html> adresinden 18.02.2020'de alınmıştır.

İnternet: Radyo Farda (26.03.2009). Yek Mesul-e Mahalli: Yek Pencum-e Kodekan Sistan va Baluçistan Duchar-e Su-e Tağziye Hestend. Web: https://www.radiofarda.com/a/f_sistan_children_lack_food_poverty/26970619.html adresinden 18.12.2019'da alınmıştır.

İnternet: Rekabetle Çıkarın Kesiştiği Liman: Çabahar (05.12.2016). Anka Enstitüsü. Web: <http://ankaenstitusu.com/rekabetle-cikarin-kesistigi-liman-cabahaar/> adresinden 13.04.2020'de alınmıştır.

- İnternet: Revolutionary Guard Commanders Killed in Iran Bomb. (18.01.2009) Independent, Web: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/revolutionary-guard-commanders-killed-in-iran-bomb-1804997.html> adresinden 02.02.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Salzman, P.C. (2009, 14 Nisan). "Persians and Others: Iran's Minority Politics." <http://blogs.harvard.edu/mesh/2009/04/persians-and-others-irans-minority-politics/> adresinden 28.01.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Sarı, i. (2017). "Rafsanjani'nin İran'ı." Web: <https://iramcenter.org/rafsanjani-nin-iran-i/> adresinden 03.03.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Shahbakhsh, A. (2011). A case Study of Balochi Language. <https://balochilinguist.wordpress.com/2011/02/27/a-case-study-of-balochi-language/> adresinden 06.03.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Shahid, A. (2012, 6 March) Report by Special Rapporteur on the situation of human rights in the Islamic Republic of Iran. <https://www.shaheedoniran.org/english/dr-shaheeds-work/latest-reports/report-of-the-special-rapporteur-on-the-situation-of-human-rights-in-the-islamic-republic-of-iran-3-6-2012/> adresinden 09.12.2019'da alınmıştır.
- İnternet: Shahid, S. (22 November 2007). Balach Marri killed: Violence in Quetta, Schools Closed. Web: <https://www.dawn.com/news/277009/balach-marri-killed-violence-in-quetta-schools-closed> adresinden 13.03.2020'de alınmıştır
- İnternet: Shahid, S. (27 August 2006) Bugti killed in operation: Six officers among 21 security personnel dead Web: <https://www.dawn.com/news/207726/bugti-killed-in-operation-six-officers-among-21-security-personnel-dead> adresinden 13.03.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Statistical Centre of Iran. (2016). Selected Findings of the 2016 National Population and Housing Census. Web: https://www.amar.org.ir/Portals/1/census/2016/Census_2016_Selected_Findings.pdf adresinden 14.01.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Şahin, A. (24.07.2018) . İran'da Faaliyet Gösteren Radikal Terör Örgütü: Ceys'l Adl. <https://kafkassam.com/iranda-faaliyet-gosteren-radikal-teror-orgutu-ceysl-adl.html> adresinden 04.02.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Şahit, B. (16.07.2019). İran'ın Milli Güvenliği ve Sünni Beluçlar. Web: <http://tebaren.org/?p=2236> adresinden 19.01.2020'de alınmıştır.
- İnternet: Şahit, B. (2019, 4 Temmuz). El-Ahvaz Bölgesi ve İran'ın Arap Etno-Milliyetçiliği Sorunu. Tebaren. Web: <http://tebaren.org/?p=2209> adresinden 03. 03. 2020'de alınmıştır.
- İnternet: Terrorist Mastermind Abdolmalek Rigi Hanged Tehran Times, 21.06.2010.

İnternet: The European Parliament, Situation of ethnic minorities in Iran Resolution of 14 June 2012 on the situation of ethnic minorities in Iran Web: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:332E:0102:0104:EN:PDF> adresinden 12.02.2020’de alınmıştır.

İnternet: Tüysüzoğlu, G. (16.05.2019). Batı Asya’da Küresel Rekabetin Odaklandığı Topraklar: Belucistan. Web: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bati-asyada-kuresel-rekabetin-odaklandigi-topraklar-belucistan/1479861> adresinden 22.03.2020’de alınmıştır.

İnternet: UNODC (2009). World Drug Report. Web: http://www.unodc.org/documents/wdr/WDR_2009/WDR2009_eng_web.pdf adresinden 12.11.2019’da alınmıştır.

İnternet: UNPO (11.08.2006). Balochistan: The Baloch in Iran- A National Question, Web: <https://unpo.org/article/6116>, adresinden 02.02.2020’de alınmıştır.

İnternet: UNPO (2017). West Balochistan. Web: <https://unpo.org/members/7922> adresinden 14.01.2020’de alınmıştır.

İnternet: UNPO. (11.08.2006). Balochistan: The Baloch in Iran- A National Question, Web: <https://unpo.org/article/6116>, adresinden 02.02.2020’de alınmıştır.

İnternet: We need India's Support to Free Balochistan From Pak, Say Baloch Activists, 15.08.2019. Web: <https://www.msn.com/en-in/news/world/we-need-indias-support-to-free-balochistan-from-pak-say-baloch-activists/ar-AAFP84F> adresinden 17.04.2020’de alınmıştır.

İnternet: Will Approach India For Balochistan’s Freedom: Baloch Leader. 12.07.2018. The Economic Times.

İnternet: Zurutuza, K. (2009). Balochs in Iran, the Enemies of God. Web: http://thebaluch.com/103109_news.php adresinden 12.11.2019’da alınmıştır.

İnternet: Zurutuza, K., (19.03.2015). Look at us; We also Exist: Afghan Baloch. Web: <https://www.thecitizen.in/index.php/en/NewsDetail/index/5/2949/Look-at-us-We-Also-Exist-Afghan-Baloch> adresinden 10.04.2020’de alınmıştır.

İpek, C., D. (2012). “Güney Azerbaycan Türklerinde Kimlik Sorunu”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12 (1).

İran’daki Yeşil hareket: Gerçeği ve Akıbeti, *Aljazeera*, 30.12.2013.

İzedi, R. (2006). *Azerbaycan Kimliği Hakkındaki On Yıllık Kargaşaya Bir Bakış. İran: Ulusal Kimlik İnşası* (Ed Ahmedî, H.). İstanbul: Küre Yayınları.

Jackson, R., Sorensen, G. (2013). *Introduction to International Relations Theories and Approaches*. (Fifth Edition). United Kingdom: Oxford University Press.

Jahani, C. (2013). “The Balochi Language and Languages in Iranian Balochistan”. *The Journal of the Middle East and Africa*, 4 (2).

- Javaid, U., Jahangir J. (2015). "Balochistan: A Key Factor in Global Politics". *A Research Journal of South Asian Studies*, 30 (2).
- Jenkins, R. (2008). *Social Identity*. Routledge: London and New York.
- Joshi, P. (11.11.2016). "Where is India's Baloch Policy Heading". *The Diplomat*.
- Kamal, M., Gamshad, H. (2016). "Ethno-Religious Dynamics in the Islamic Republic of Iran". *Iram Center*.
- Kaplan, D. (2008). "Şiiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi Dönemi Şiileştirme Politikaları". *Marife-Şia Özel Sayısı*, 8 (3).
- Karabulut, B. (2016). "15 Temmuz ve Türk Ulusal Kimliğinin Uyanışı: Konstrüktivist Teori Perspektifinde Bir Analiz". *Bilig*, (79).
- Karadağ, S. (2019). *Değişen Dengeler ve İran Kürtleri*. İNSAMER.
- Karadere, M. L. (2015). *Afganistan: Asya'daki Stratejik Çıkmaz*. İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Karaduman, s. (2010). "Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü". *Journal of Yaşar University*, 17(5).
- Karakoç, J. (2013). "Konstrüktivizmde Dış Politika ve Etnik Kimlikler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (2).
- Karimzadi, S. (2015). *Dialectic of Regressive Errors*. United Kingdom: Humgaam Press.
- Kashani-Sabet, F. (1997). "Fragile Frontiers: The Diminishing Domains of Qajar Iran". *International Journal of Middle East Studies*, 29 (2).
- Kashani-Sabet, F. (2002). *The Evolving Polemic of Iranian Nationalism*. Keddie, R.,N., Matthee. R. (Ed.). Iran and the Surrounding World. Seattle: University of Washington Press.
- Katzenstein, P. (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Kavak, A. (2015). "Kaçar Hanedanı Döneminde (1795-1925) İran'da İrşad Faaliyeti Yürüten Nakşbendî-Hâlidî Şeyhleri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (12).
- Kaya, S. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (3).
- Keddie, N. R. (2003). *Modern Iran, Roots and Results of Revolution*. London: Yale University Press.
- Keskin, A. (2006). "ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde İran'da Etnik Milliyetçilik". *Stratejik Analiz*, (72).

- Khalid, H. S., Al-Rawi, A. (2015). *National Fabric Iran Ethnic Minorities*. (ed. Robertson B.) A Small Media Report.
- Khan, A. (2003). "Baloch Ethnic Nationalism in Pakistan: From Guerrilla War to Nowhere?". *Asian Ethnicity*, 4 (2).
- Khan, Z., A. (2012). "Balochistan Factor in Pak-Iran Relations: Opportunities and Constraints". *South Asian Studies*, 27 (1).
- Koç, M. (2016, Kasım 9). "Cumhurbaşkanı Ruhani'nin Azınlıklar Politikası", *İRAM*.
- Koç, M. (2018, 7 Aralık). "Belucistan'da Yeni Bir Terör Saldırısı". *Dünya Bülteni*.
- Kokaislova, P. Kokaisl, P. (2012). "Ethnic Identity Of The Baloch People". *Central Asia and Caucasus*, 13 (3).
- Kowert, P. A., (2001). "Toward a Constructivist Theory of Foreign Policy". V. Kubalkova (Ed.). *Foreign Policy in a Constructed World*. M. E. Sharpe, New York.
- Küçük, M. (2009). "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak". *Ege Akademik Bakış*, 9 (2).
- Lebow, R., N. (2008). "Identity and International Relations". *International Relations*, 22 (473).
- Lowther, W., Freeman, C. (25 Feb,2007). US Funds Terror Groups to Sow Chaos in Iran. *The Telegraph*.
- Maloney, S. (2002). "Identity and Foreign Policy in the Middle East". (Ed. Telhami, S., Barnett,M.) *Identity and Change in Iran's Foreign Policy*. New York: Cornell University Press.
- Manghebati, G. (2015). *Almost Iranians: the Forgotten People of Iranian Balochistan Exploring Armed Ethnic Conflict and Terrorism in Iranian Balochistan after the 1979 Islamic Revolution*. Winnipeg: The University of Manitoba.
- Marzen C. G. (2020). "Balochistan, Self-Determination, and U.S. Foreign Policy". *North Carolina Journal of International Law*, 45 (1).
- McSweeney, B. (1999). *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mole, R. (2007). *Discursive Identities/Identity Discourses and Political Power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mulaj, K. (2005). "On Bosnia's Borders And Ethnic Cleansing: Internal And External Factors". *Nationalism and Ethnic Politics*, 11 (1).
- Nagtzaam, G. (2009). *The Making of International Environmental Treaties. Neoliberal and Constructivist Analyses of Normative Evolution*. USA: Edward Elgar Publishing.

- Nebevi, S. A. (2009) “*Huzistan ve Etnik Sorunlar.*” İran: Ulusal Kimlik İnşası. İstanbul: Küre Yayınları.
- Notezai, M. A. (2016). “Who are the Zikris”. *The Friday Times*, 28 (34).
- Onat H. (1989). “Şiilik ve Günümüz Şiiliinde Bazı Yeni Yaklaşımlar Üzerine”. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3 (3).
- Onat, H. (2013). “İran İslam Devrimi ve Şiilik”. *e makalat İslam Araştırmaları*, 7 (2).
- Onuf, N. (1994). “The Constitution of International Society”. *European Journal of International Law*, 5 (1).
- Onuf, N. (1998). “Constructivism: A User’s Manual”. Kubalkova, V., Onuf, N., Kowert, P., M. E. (Ed). *International Relations in a Constructed World*. USA: Sharpe.
- Onuf, N. (2001). “Speaking of Policy”. Kubalkova, V. (Ed). *Foreign Policy in a Constructed World*. Routledge: London.
- Onuf, N.G. (1989). *Worlds of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. USA: University of South Carolina Press.
- Oran, B. (2004). *Türkiye’de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2009). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. 5. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Övet, T. (2007). “Avrupa ‘Öteki’si”. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, (11), 95.
- Özdil, M. (2017). Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (3).
- Phillips, A. B. (2007). Constructivism. Griffiths, M. (Ed). *International Relations Theory for the Twenty-First Century*. New York: Routledge Taylor & Francis.
- Price, R., Smit, C. R. (1998). “Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism”, *European Journal of International Relations*, SAGE Publications, 4 (3).
- Rehman, Z. U. (2014). *The Baluch Insurgency: Linking Iran to Pakistan*. NOREF Report, Norway.
- Rizwan, M., Waqar, M., Arshad M. G. (2014). “A Wave of Contemporary Insurgency in Balochistan”. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, 9 (2).
- Ruggie, J. G. (1998). “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”. *International Organization*, 52 (4).
- Sağlam M. (13.10.2017). Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru Nereye Açılıyor?. *Gazete Duvar*.
- Sağlam, M. (17.05.2017). Tek Yol Tek Kuşak: Yeni Bir Hegemonyaya Doğru. *Gazete Duvar*.

- Saleem M., Javaid, U., Goraya, N.S. (2012). "Balochistan (From Strategic Significance to US Involvement)". *Journal of Political Studies*, 19 (1).
- Saleh, A. (2013). *Ethnic Identity and the State in Iran*. Macmillan: Palgrave.
- Salzman, P. C. (1971). "Adaptation and Political Organization in Iranian Baluchistan". *Ethnology*, 10 (4).
- Salzman, P. C. (2015). "Minorities in Iran: Nationalism and Ethnicity after. Khomeini by Rasmus Christian Elling". *The Journal of the Middle East and Africa*, 6(2).
- Sanasarian, E. (2004). *Religious Minorities in Iran*. New York: Cambridge University Press.
- Saraçlı, M. (2008). "İran'da Azınlıklar". *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 2 (2), 159-180.
- Sarıkaya, Y. (2008). *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sennett, R. (2014). *Otorite*. (Çev: Kamil Durand). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Siddique, A. (2012). *Sources of Tension in Afghanistan and Pakistan: A Regional Perspective, Afghanistan's Ethnic Divides*. CIDOB Policy Research Project.
- Sinkaya, B. (2014). "Ahmedinecad'dan Ruhani'ye İran Dış Politikasında Değişim: 'İtidali Dış Politika'". *Ortadoğu Analiz*, 6 (61).
- Slaughter, A-M. (2011). *International Relations, Principal Theories*. Wolfrum, R. (Ed.) *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Smit, C.R. (2012). *Konstruktivizm. Uluslararası İlişkiler Teorileri* (Çev: Aslan, A., Ağcan, M.A), İstanbul: Küre Yayınları.
- Smith, A. (2016). *Milli Kimlik*. (Çev: Şener, B. S.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, S. (2004). Foreign Policy Is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory. Kubalkova, V. (Ed). *Foreign Policy in a Constructed World*. London: Routledge.
- Spooner, B. (1988). "Baluchistan: Geography. History, and Ethography". *Encyclopedia Iranica*, 3 (6).
- Sultana, R. (2009). "Ethnic Issues in Present Day Afghanistan". *Pakistan Institute of International Affairs*, 62 (4).
- Swidler, N. (1996). "Beyond Parody: Ethnography Engages Nationalist Discourse". (ed. Paul Titus). *Marginality and Modernity, Ethnicity and Change in Post-Colonial Balochistan*. Oxford: Oxford University Press.
- Taheri, A., R. (2013). "The Sociopolitical Culture of Iranian Baloch Elites". *Iranian Studies*, 46 (6).

- Taheri, A.,R. (2012). *The Baloch in Post Islamic Revolution Iran: A Political Study (1979-2008)*. India: University of Pune.
- Taleghani, A. H., Turgut, K. (2009). "Persian Linguistics in Twentieth Century". *Iranian Studies*, (42).
- Tamer, M. G. (2014). "Kimlik/lerin Seyrine Bir Bakış". *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 20 (77).
- Tavakoli-Targhi, M. (1990). "Refashioning Iran: Language And Culture During The Constitutional Revolution". *Iranian Studies*, 23 (1-4).
- Temizkan, A. (2007). "Kültür ve Kimlik Meselelerine Tarihsel Bir Yaklaşım". *Düşünen Siyaset Bizim Doğu Orta Doğu*, (23).
- Tohidi, N. (2009). Ethnicity and Religious Minority Politics in Iran. In A. Gheissari (Ed.), *Contemporary Iran: Economy, Society, Politics* (pp. 299-323). Oxford: Oxford University Press.
- Tüysüzoğlu, G. (11.11.2013). "Bölgesel Vekalet Savaşı'nın Yeni Adı: Belucistan". *Yeni Asya*.
- Tüysüzoğlu, G. (2013). "Kürt ve Beluci Ulusçuluklarının Benzeşen ve Ayrışan Yönleri". *Ortadoğu Yıllığı*.
- Tüysüzoğlu, G. (2015). "Toplumsal Kimliğe Dayalı Güvenikleştirmelerin Siyasal Sorunlar Bağlamında İrdelenmesi: Belucistan Örneği". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11 (21).
- Ülgül, M. (2016). "Pakistan Sivil-Askeri İlişkileri ve Belucistan Çatışması", *Uluslararası İlişkiler*, 13 (50).
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. USA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Warren, R., P. (1965). *Who Speaks For the Negro*. USA: Yale University Press, 17.
- Wendt, A. (1987). "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory". *International Organization*, 41 (3).
- Wendt, A. (1992). "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46 (2).
- Wendt, A. (1994). "Collective Identity Formation and the International State". *The American Political Science Review*, 88 (2).
- Wendt, A. (1995). "Constructing International Politics". *International Security*, 20 (1).
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, A. (2009). "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan-Yapı Sorunu". *Uluslararası İlişkiler*, 6 (23).

- Wendt, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. (Çev. Ertem, H. S., Öner, S.G.I) (2.Baskı), İstanbul: Küre Yayınları.
- Wiener, A. (2003). "Constructivism: The Limits of Bridging Gaps". *Journal of International Relations and Development*, 6 (3).
- Yalvaç, F. (2000). Uluslararası İlişkiler Kuramında İnşacı Yaklaşımlar, Der: İ. Dağı, A. Eralp vd., *Devlet Sistem ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yesevi Ç, G. (2019). *Kardeşlik ve Güvenlik Üzerinden Pakistan'ı Okumak: Afgan Mültecilerin Pakistan'a Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. Özel Rapor.
- Yeşiltaş, O. (2016). "Contested Notions of National Identity, Ethnic Movements and Democratisation in Iran". *Studies of Transition States and Societies*, 8 (1).
- Yıldız, S. (2007). "Kimlik Ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği". *Milli Folklor Dergisi*, 19 (74).
- Zabih, S. (1982). *Iran Since the Revolution*. London & New York: Routledge Croom Helm.
- Zahed, S. (2004). "Iranian National Identity in the Context of Globalization: Dialogue or Resistance?" *CSGR Working Paper*, 162 (5).
- Zehfuss, M. (2004). *Constructivism in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : KOCATEPE, Damla
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 24.10.1989, Kars
Medeni hali : Evli
e-mail : dml.sahinn@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	2016
Lisans	Ankara Üniversitesi	2012
Lise	Cumhuriyet Lisesi (Kars)	2007

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014	Kafkas Üniversitesi (Devam ediyor)	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce (İyi), Farsça (Orta)

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

